

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Muhammed ÖZCAN

SAHÎH-İ BUHÂRÎ'NİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNDE ATASÖZÜ-DEYİM DÜZEYİNDE
EŞDEĞERLİK SORUNLARI

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Muhammed ÖZCAN

SAHÎH-İ BUHÂRÎ'NİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNDE ATASÖZÜ-DEYİM DÜZEYİNDE
EŞDEĞERLİK SORUNLARI

Danışman

Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2024

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Muhammed Özcan'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Sevim ÖZDEMİR	(İmza)
Üye (Danışman)	: Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Rıfat ATAY	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Gül Şen YAMAN	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Kıyasettin ARSLAN	(İmza)

Tez Başlığı:	<i>Sahîh-i Buhârî</i> 'nin Türkçe Çevirilerinde Atasözü-Deyim Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları
--------------	--

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 14/08/2024

Mezuniyet Tarihi : 12/09/2024

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “*Sahîh-i Buhârî*’nin Türkçe Çevirilerinde Atasözü-Deyim Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Muhammed ÖZCAN

29 / 08 / 2024

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Muhammed ÖZCAN
Öğrenci Numarası	20135250002
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE
Doktora Tez Başlığı	<i>Sahîh-i Buhârî</i> 'nin Türkçe Çevirilerinde Atasözü-Deyim Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları
Turnitin Bilgileri alıntı hariç alıntı dahil	
Ödev Numarası	2440372686
Rapor Tarihi	29.08.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %15 Alıntılar dâhil: %15
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 268 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE İmza	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
ÖZET	XI
SUMMARY	XII
ÖNSÖZ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

1.1. Gelenekte Mesel - Günümüzde Atasözü/Deyim Kavramları.....	7
1.1.1. Gelenekte Mesel	7
1.1.1.1. Sözlük Anlamı.....	8
1.1.1.2. Tanımı ve Özellikleri.....	8
1.1.1.3. Mesel Adlandırmaları	11
1.1.1.3.1. Mesel-i Sâir	11
1.1.1.3.2. Mesel-i Kıyâsî.....	12
1.1.1.3.3. Mesel-i Hurâfî.....	12
1.1.1.4. Değerlendirme.....	13
1.1.2. Günümüzde Atasözü ve Deyim	14
1.1.2.1. Atasözü ve Özellikleri	14
1.1.2.2. Deyim ve Özellikleri	16
1.1.2.3. Atasözü-Deyim İlişkisi	17
1.1.3. Mesel-Atasözü/Deyim Karşılaştırması	18
1.2. Çeviribilimde Eşdeğerlik	19
1.3. Atasözü ve Deyim Çeviri Stratejileri.....	20
1.3.1. Tam Eşdeğerlik (Benzer Anlam, Benzer Biçim).....	21
1.3.2. Kısmi Eşdeğerlik (Benzer Anlam, Farklı Biçim)	22
1.3.3. Açıklama Yoluyla Eşdeğerlik.....	23
1.3.4. Çıkarma Yoluyla Eşdeğerlik	24
1.4. Çevirmenlerin Mesel Çevirilerinde Başvurabileceği Çeviri Stratejileri	25
1.4.1. Birebir Çeviri Yöntemi	25
1.4.2. Yarı-Biçimsel Çeviri	26
1.4.3. Öykünme	27
1.4.4. Kültürel Ödünçleme.....	27
1.4.5. Yabancılaştırma	28
1.4.6. Yerelleştirme	28
1.4.7. Özelleştirme ve Genelleştirme.....	29
1.4.8. Ekleme.....	29
1.4.9. Yerleşik Olmayan veya Deyimsel Olmayan İfadeyle Çeviri	30

1.5.	Araştırmada İzlenen Yöntem.....	31
1.5.1.	Mesellerin Seçimi	31
1.5.2.	Mesellerin Kaynak Dil Arapçada Anlam Çerçevesinin Belirlenmesi	32
1.5.3.	Mesellerin Hedef Dil Türkçede Anlam Çerçevesinin Belirlenmesi	38
1.5.4.	Mesellerin Birebir Çevirisi	39
1.5.5.	Mesele Verilen Eşdeğerliklerinin İncelenmesi.....	39
1.5.6.	Güncel Türkçede Eşdeğerlik Önerileri.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

MESELLERİN İNCELENMESİ

2.1.	Tarihte <i>Sahîh-i Buhârî</i> Çevirilerine Genel Bir Bakış	41
2.1.1.	Müslüman Türk Devletleri Döneminde <i>Sahîh-i Buhârî</i> Çevirileri.....	42
2.1.2.	Osmanlı Döneminde <i>Sahîh-i Buhârî</i> Çevirileri	42
2.1.3.	Cumhuriyet Dönemi <i>Sahîh-i Buhârî</i> Çevirileri	43
2.2.	<i>Sahîh-i Buhârî</i> ’den Mesel Seçkisi ve Mesellerin İncelenmesi.....	45
2.2.1.	“Alacağımı aldın” Meseli	46
2.2.1.1.	Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	47
2.2.1.2.	Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	49
2.2.1.3.	Birebir Çeviri	50
2.2.1.4.	Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	50
2.2.1.5.	Çeviri Önerisi	52
2.2.2.	“Allah’ı görüyor gibi ibadet” Meseli	52
2.2.2.1.	Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	52
2.2.2.2.	Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	53
2.2.2.3.	Birebir Çeviri	53
2.2.2.4.	Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	53
2.2.2.5.	Çeviri Önerisi	54
2.2.3.	“Ameller niyetlere göredir” Meseli	54
2.2.3.1.	Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	55
2.2.3.2.	Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	56
2.2.3.3.	Birebir Çeviri	57
2.2.3.4.	Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	57
2.2.3.5.	Çeviri Önerisi	58
2.2.4.	“Ameller sonlarına göredir” Meseli.....	58
2.2.4.1.	Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	58
2.2.4.2.	Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	59
2.2.4.3.	Birebir Çeviri	60
2.2.4.4.	Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	60
2.2.4.5.	Çeviri Önerisi	61
2.2.5.	“Atlar hayırlıdır” Meseli	61
2.2.5.1.	Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	63
2.2.5.2.	Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	65
2.2.5.3.	Birebir Çeviri	66

2.2.5.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	66
2.2.5.5. Çeviri Önerisi	68
2.2.6. “Baharın yeşerttikleri” Meseli	69
2.2.6.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	69
2.2.6.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	71
2.2.6.3. Birebir Çeviri	73
2.2.6.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	73
2.2.6.5. Çeviri Önerisi	74
2.2.7. “Beyanda sihir vardır” Meseli	75
2.2.7.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	75
2.2.7.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	77
2.2.7.3. Birebir Çeviri	79
2.2.7.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	80
2.2.7.5. Çeviri Önerisi	81
2.2.8. “Camlara kibar olma” Meseli	82
2.2.8.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	83
2.2.8.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	84
2.2.8.3. Birebir Çeviri	85
2.2.8.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	85
2.2.8.5. Çeviri Önerisi	86
2.2.9. “Cimrilik hastalığı” Meseli.....	86
2.2.9.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	86
2.2.9.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	87
2.2.9.3. Birebir Çeviri	88
2.2.9.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	88
2.2.9.5. Çeviri Önerisi	89
2.2.10. “Çocuk döşeğe aittir” Meseli.....	89
2.2.10.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	91
2.2.10.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	92
2.2.10.3. Birebir Çeviri.....	93
2.2.10.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	93
2.2.10.5. Çeviri Önerisi	97
2.2.11. “Deniz gibi buldum” Meseli.....	97
2.2.11.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	97
2.2.11.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	98
2.2.11.3. Birebir Çeviri.....	99
2.2.11.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	99
2.2.11.5. Çeviri Önerisi	101
2.2.12. “Din nasihattir” Meseli.....	101
2.2.12.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	102
2.2.12.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	103
2.2.12.3. Birebir Çeviri	103
2.2.12.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	103
2.2.12.5. Çeviri Önerisi	104

2.2.13. “Düğün yemeği” Meseli.....	104
2.2.13.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	106
2.2.13.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	106
2.2.13.3. Birebir Çeviri.....	107
2.2.13.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	107
2.2.13.5. Çeviri Önerisi	110
2.2.14. “Gönül zenginliği” Meseli.....	110
2.2.14.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	110
2.2.14.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	112
2.2.14.3. Birebir Çeviri.....	114
2.2.14.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	114
2.2.14.5. Çeviri Önerisi	115
2.2.15. “Haya imandandır” Meseli	115
2.2.15.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	116
2.2.15.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	116
2.2.15.3. Birebir Çeviri.....	116
2.2.15.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	117
2.2.15.5. Çeviri Önerisi	117
2.2.16. “İnsanlar madenlerdir” Meseli.....	118
2.2.16.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	118
2.2.16.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	120
2.2.16.3. Birebir Çeviri.....	120
2.2.16.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	121
2.2.16.5. Çeviri Önerisi	122
2.2.17. “İyilik sadakadır” Meseli.....	122
2.2.17.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	123
2.2.17.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	123
2.2.17.3. Birebir Çeviri.....	123
2.2.17.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	124
2.2.17.5. Çeviri Önerisi	124
2.2.18. “Meramını daha iyi anlatır” Meseli	125
2.2.18.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	125
2.2.18.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	126
2.2.18.3. Birebir Çeviri.....	128
2.2.18.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	129
2.2.18.5. Çeviri Önerisi	130
2.2.19. “Merhamet olunmaz” Meseli.....	132
2.2.19.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	133
2.2.19.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	133
2.2.19.3. Birebir Çeviri.....	134
2.2.19.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	134
2.2.19.5. Çeviri Önerisi	135
2.2.20. “Müminler bina gibidir” Meseli	135
2.2.20.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	136

2.2.20.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	137
2.2.20.3. Birebir Çeviri.....	137
2.2.20.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	137
2.2.20.5. Çeviri Önerisi	139
2.2.21. “Müslüman emindir” Meseli	139
2.2.21.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	139
2.2.21.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	140
2.2.21.3. Birebir Çeviri.....	140
2.2.21.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	141
2.2.21.5. Çeviri Önerisi	142
2.2.22. “Râhil deve” Meseli	142
2.2.22.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	142
2.2.22.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	143
2.2.22.3. Birebir Çeviri.....	144
2.2.22.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	145
2.2.22.5. Çeviri Önerisi	146
2.2.23. “Ruhlar kabilelerdir” Meseli	146
2.2.23.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	147
2.2.23.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	148
2.2.23.3. Birebir Çeviri.....	150
2.2.23.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	150
2.2.23.5. Çeviri Önerisi	151
2.2.24. “Sabır ilk andadır” Meseli	151
2.2.24.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	152
2.2.24.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	152
2.2.24.3. Birebir Çeviri.....	153
2.2.24.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	153
2.2.24.5. Çeviri Önerisi	154
2.2.25. “Sadakaya yakınlardan başlama” Meseli	154
2.2.25.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	155
2.2.25.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	156
2.2.25.3. Birebir Çeviri.....	156
2.2.25.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	156
2.2.25.5. Çeviri Önerisi	158
2.2.26. “Sağlık ve boş vakit” Meseli	158
2.2.26.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	158
2.2.26.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	159
2.2.26.3. Birebir Çeviri.....	160
2.2.26.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	160
2.2.26.5. Çeviri Önerisi	161
2.2.27. “Sahte elbise” Meseli	161
2.2.27.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	161
2.2.27.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	162
2.2.27.3. Birebir Çeviri.....	163

2.2.27.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	163
2.2.27.5. Çeviri Önerisi	164
2.2.28. “Savaş hiledir” Meseli	165
2.2.28.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	166
2.2.28.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	167
2.2.28.3. Birebir Çeviri	168
2.2.28.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	168
2.2.28.5. Çeviri Önerisi	169
2.2.29. “Şüpheliyi terketme” Meseli	169
2.2.29.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	169
2.2.29.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	170
2.2.29.3. Birebir Çeviri	172
2.2.29.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	172
2.2.29.5. Çeviri Önerisi	173
2.2.30. “Tebliğ edilen anlar” Meseli	174
2.2.30.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	174
2.2.30.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	175
2.2.30.3. Birebir Çeviri	175
2.2.30.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	175
2.2.30.5. Çeviri Önerisi	176
2.2.31. “Toprağa bulanma” Meseli	177
2.2.31.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	177
2.2.31.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	178
2.2.31.3. Birebir Çeviri	179
2.2.31.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	179
2.2.31.5. Çeviri Önerisi	180
2.2.32. “Toprak doyurur” Meseli	181
2.2.32.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	181
2.2.32.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	182
2.2.32.3. Birebir Çeviri	183
2.2.32.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	183
2.2.32.5. Çeviri Önerisi	185
2.2.33. “Ukkâşe” Meseli	185
2.2.33.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	186
2.2.33.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	186
2.2.33.3. Birebir Çeviri	190
2.2.33.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	190
2.2.33.5. Çeviri Önerisi	191
2.2.34. “Utanmayan dilediğini yapsın” Meseli	192
2.2.34.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı	192
2.2.34.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	194
2.2.34.3. Birebir Çeviri	197
2.2.34.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	197
2.2.34.5. Çeviri Önerisi	198

2.2.35. “Veren el” Meseli	199
2.2.35.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	200
2.2.35.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	201
2.2.35.3. Birebir Çeviri.....	203
2.2.35.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	203
2.2.35.5. Çeviri Önerisi	205
2.2.36. “Yılan deliği” Meseli	206
2.2.36.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	206
2.2.36.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	208
2.2.36.3. Birebir Çeviri.....	211
2.2.36.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	212
2.2.36.5. Çeviri Önerisi	213
2.2.37. “Yolculuk azaptır” Meseli.....	214
2.2.37.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	215
2.2.37.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	215
2.2.37.3. Birebir Çeviri.....	216
2.2.37.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	216
2.2.37.5. Çeviri Önerisi	217
2.2.38. “Zalime yardım” Meseli.....	217
2.2.38.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	218
2.2.38.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	222
2.2.38.3. Birebir Çeviri.....	224
2.2.38.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	224
2.2.38.5. Çeviri Önerisi	225
2.2.39. “Zengin borcunu ödememesi” Meseli.....	225
2.2.39.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	226
2.2.39.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	227
2.2.39.3. Birebir Çeviri.....	228
2.2.39.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	228
2.2.39.5. Çeviri Önerisi	229
2.2.40. “Zulüm zorda kalmaktır” Meseli	230
2.2.40.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı.....	230
2.2.40.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı	231
2.2.40.3. Birebir Çeviri.....	232
2.2.40.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler	232
2.2.40.5. Çeviri Önerisi	233
SONUÇ	235
KAYNAKÇA	239
EK 1- Hicri II-VI. Yüzyıllar Arası Baskısı Bulunan, Bazıları Antolojik Özellikte	
Hadis Meselleri İçeren Mesel Kaynakları.....	246
EK 2- Yararlanılan Türkçe Atasözü ve Deyim Antolojileri Kaynakça.....	248
Ö Z G E Ç M İ Ş	249

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 0.1 Hicri II-VI. Yüzyıllar Arasında Hadis Meselleri İçeren yahut Antoloji Özelliği Taşıyan Eserler.....	3
Tablo 2.1 “Alacağını aldın” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	50
Tablo 2.2 “Allah’ı görüyor gibi ibadet” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	53
Tablo 2.3 “Ameller niyetlere göredir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	57
Tablo 2.4 “Ameller sonlarına göredir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	60
Tablo 2.5 “Atlar hayırlıdır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	66
Tablo 2.6 “Baharın yeşerttikleri” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	73
Tablo 2.7 “Beyanda sihir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	80
Tablo 2.8 “Camlara kibar olma” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	85
Tablo 2.9 “Cimrilik hastalığı” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	88
Tablo 2.10 “Çocuk döşeğe aittir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	94
Tablo 2.11 “Deniz gibi buldum” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	99
Tablo 2.12 “Din nasihattir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	103
Tablo 2.13 “Düğün yemeği” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	107
Tablo 2.14 “Gönül zenginliği” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	114
Tablo 2.15 “Haya imandandır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	117
Tablo 2.16 “İnsanlar madenlerdir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri...	121
Tablo 2.17 “İyilik sadakadır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	124
Tablo 2.18 “Meramını daha iyi anlatır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	129
Tablo 2.19 “Merhamet olunmaz” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	134
Tablo 2.20 “Mü’minler bina gibidir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	137
Tablo 2.21 “Müslüman emindir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	141
Tablo 2.22 “Râhil deve” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	145
Tablo 2.23 “Ruhlar kabilelerdir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	150
Tablo 2.24 “Sabır ilk andadır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	153
Tablo 2.25 “Sadakaya yakınlardan başlama” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	156
Tablo 2.26 “Sağlık ve boş vakit” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	160

Tablo 2.27 “Sahte elbise” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	164
Tablo 2.28 “Savaş hiledir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	168
Tablo 2.29 “Şüpheliyi terketme” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	172
Tablo 2.30 “Tebliğ edilen anlar” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	175
Tablo 2.31 “Toprağa bulanma” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	179
Tablo 2.32 “Toprak doyurur” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	184
Tablo 2.33 “Ukkâşe” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	190
Tablo 2.34 “Utanmayan dilediğini yapsın” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	197
Tablo 2.35 “Veren el” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	203
Tablo 2.36 “Yılan deliği” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	212
Tablo 2.37 “Yolculuk azaptır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	216
Tablo 2.38 “Zalime yardım” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	224
Tablo 2.39 “Zenginin borcunu ödememesi” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri.....	228
Tablo 2.40 “Zulüm zorda kalmaktır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri	232
Tablo 2.41 Seçilen <i>Sahîh-i Buhârî</i> Çevirilerinde Tablo 2.1-2.40’da Kullanılan Stratejilerin Dağılımı	235
Tablo 2.42 <i>Sahîh-i Buhârî</i> Mesellerine Araştırma Boyunca Önerdiğimiz Stratejilerin Dağılımı	237

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	: aktaran
a.s.	: aleyhisselam
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: editör
H.	: Hicri
Haz.	: hazırlayan
M.	: Miladi
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: radiyallahu anh
r.a.ma	: radiyallahu anhuma
r.anhâ	: radiyallahu anhâ
sad.	: sadeleştiren
s.a.v.	: sallallahü aleyhi ve sellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
yy.	: yüzyıl

ÖZET

Bu çalışmada, Muhammed b. İsmail el-Buhârî tarafından kaleme alınan *Sahîh-i Buhârî* adıyla meşhur olmuş *el-Câmi 'u's-Sahîh* adlı eserdeki müstakil 40, mükerrerler 62 olmak üzere toplam 102 mesel incelenmiştir. Seçilen mesellerin kaynak dil Arapçadaki anlam alanı hicri ikinci ve altıncı yüzyıl arası mesel kitapları aracılığıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen anlam alanı hedef dil Türkçe açısından incelenmiştir. *Sahîh-i Buhârî* çevirmenlerinin, deyimleri yapısal ve anlamsal açıdan hangi stratejileri kullanarak aktardıkları ortaya konulmuş ve incelemenin sonunda çeviri önerileri sunulmuştur.

Bu araştırmada mevcut durum analizi için betimsel metot izlenmiş ve ayrıntılı literatür taraması yapılmıştır. Söz öbeklerinin mesel olup olmadığına karar vermede klasik mesel kaynaklarına başvurulmuştur. Araştırmanın evrenini *Sahîh-i Buhârî*'deki tüm meseller ile *Sahîh-i Buhârî*'nin *Kütüb-ü Sitte*, *Kütüb-ü Tis'a* gibi derlem, müstakil yahut muhtasar tercümeleri, araştırmanın örneklemini ise *Sahîh-i Buhârî*'den müstakil 40, mükerrerler 62 olmak üzere toplam 102 mesel ile *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil üç çevirisi oluşturmuştur.

Araştırma sonunda elde edilen bulgular, *Sahîh-i Buhârî* çevirmenlerinin meselleri çevirirken belli bir yönetime bağlı kalmadıklarını ortaya koymuştur. Çevirmenlerin faydalandıkları deyim çeviri stratejilerinin % 10.45, diğer çeviri stratejilerinin ise % 89.54 oranlı olması *Sahîh-i Buhârî* çevirmenlerinin yeterince deyim çeviri stratejilerinden faydalanmadıklarını göstermiştir. Öte yandan bizim önerdiğimiz eşdeğerliklerin tamamının deyim çeviri stratejileri sınırı içerisinde yer alması deyim çeviri stratejilerinin uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Hadis mesellerinin aktarımında en dikkat çekici yöntem, biçimsel aktarım olmuştur. Bu durum ise hadis çevirmenlerinin kaynak dile bağlı kaldıkları, çeviride hatadan kaçındıkları yahut meselleri mesel olarak algılamadıkları şeklinde yorumlanabilir. Her durumda, biçimsel aktarımın yoğun bir biçimde tercih edilmesi hedef dil Türkçenin tüm imkanlarının kullanılmadığını açığa çıkarmaktadır. Ortaya konulan çevirilerde ekleme ifadelerin yoğun bir şekilde yer alması, çevirmenlerin bir yandan anlamsal alandan uzaklaşmamak isterken öte yandan kaynak metne sadık kalmak istediklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sahîh-i Buhârî*, mesel, emsâl, hadis meselleri, deyim çeviri stratejileri, çeviri eleştirisi.

SUMMARY

EQUIVALENCE PROBLEMS AT THE LEVEL OF PROVERB-IDIOM IN TURKISH TRANSLATIONS OF *SAHÎH AL-BUKHÂRÎ*

In this study, a total of 102 proverbs-idioms, 40 of which are independent and 62 of which are repetitions, were included in *al-Jâmi‘ al-Sahîh*, which was written by Muhammad b. Ismail al-Bukhârî and became famous as *Sahih al-Bukhârî*. The meaning field of the selected issues in the source language Arabic was tried to be determined through the issue books between the second and sixth centuries of Hijri. The meaning field obtained was analyzed in terms of the target language Turkish. The strategies used by the translators of *Sahih al-Bukhârî* to convey the idioms structurally and semantically were revealed and translation suggestions were presented at the end of the study.

In this study, a descriptive method was used to analyze the current situation and a detailed literature review was conducted. Classical idiom-proverb sources were consulted to determine whether the phrases are idiom-proverb or not. The universe of the research consists of all the idioms-proverbs in *Sahîh al-Bukhârî* and its original version, concise or compilation translations such as *al-Kutub al-Sittah*, *al-Kutub al-Tis‘a*. And the sample of the research is 40 independent and 62 repeated with a total of 102 proverbs and the three original version translations of *Sahîh al-Bukhârî*.

The findings obtained at the end of the research revealed that the translators of *Sahîh al-Bukhârî* did not adhere to a certain method when translating the idioms-proverbs. The fact that the rate of idiom translation strategies used by the translators was 10.45% and the rate of other translation strategies was 89.54% showed that the translators of *Sahîh al-Bukhârî* did not sufficiently benefit from idiom translation strategies. On the other hand, the fact that all of the equivalences we suggested are within the boundaries of idiom translation strategies has shown that idiom translation strategies are applicable. The most striking method in the translation of hadith proverbs-idioms has been formal translation. This can be interpreted as hadith translators sticking to the source language, avoiding mistakes in translation, or not perceiving proverbs as proverbs. In any case, the intense preference for formal translation reveals that not all the possibilities of the target language Turkish were utilized. The intense presence of additional expressions in the translations shows that the translators, on the one hand, do not want to move away from the semantic field, and on the other hand, they want to remain faithful to the source text.

Keywords: *Sahîh al-Bukhârî*, mathal, amthâl, hadiths’s amthal, idiom translation strategies, criticism of translation.

ÖNSÖZ

Türkçede “atasözü/deyim” kavramlarının karşılığı olan Arapçadaki “mesel”, içerisinde bulundurdıkları mecazi anlamlar ve arka plandaki hikâyeleriyle diğer dil öğelerinden ayrılmıştır. Öte yandan toplumlarda sosyo-ekonomik ve kültürel yapının bir yansıması olarak karşımıza çıkan mesel, dillerde çoğu zaman farklı sözcüklerle ifade edilmiş, okurlarda farklı çağrışımlar yaratmıştır. Bu çalışma, Kur’an’dan sonra temel kaynak konumundaki¹ *Sahîh-i Buhârî* adlı eserde geçen müstakil 40, mükerrerler 62 olmak üzere toplam 102 meselin, eserin müstakil Türkçe çevirilerinde uygulanan çeviri stratejilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmada kullanılan klasik dönem Arapça mesel kaynakları ile Türkçe atasözü-deyim antolojilerinin genel bir tanıtımı yapılmıştır. Birinci bölümde çalışmanın teorik çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda gelenekte “mesel” ile günümüzde “atasözü/deyim” kavramlarının sınırları belirlenmeye çalışılmış, çeviribilimde eşdeğerlik kavramına değinilmiş, ardından başta “deyim çeviri stratejileri” olmak üzere çevirmenlerin mesel çevirisinde başvurabileceği eşdeğerlik yaklaşımlarına yer verilmiş, çalışmada izlenecek yöntem detaylarıyla açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise öncelikle İslam’ı kabul eden ilk Türk devleti Karahanlılardan başlamak üzere Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde *Sahîh-i Buhârî*’nin Türkçe çevirileri tanıtılarak, *Sahîh-i Buhârî* çevirileri hakkında okur zihninde genel bir çerçeve çizmek amaçlanmıştır. Sonra seçilen mesellerin birebir çevirisi aktarılmış, söz konusu mesellerin hicri II. ve VI. yüzyıllar arasında kaleme alınmış mesel kitapları aracılığıyla anlam sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Kaynak dil Arapçada sınırları çizilmeye çalışılan anlam alanına Mona Baker’ın önerdiği deyim çeviri stratejileri aracılığıyla hedef dil Türkçede uygun atasözü ve deyim karşılıklarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Akabinde, *Sahîh-i Buhârî*’nin müstakil Türkçe çevirilerinde mesellere verilen karşılıklar, başta deyim çeviri stratejileri olmak üzere birinci bölümde değinilen diğer eşdeğerlik kuramlarına göre sınıflandırılmıştır. Son olarak, mesele uygun atasözü/deyim önerileri tarafımızca sunulmuştur.

Sonuç bölümünde ise, *Sahîh-i Buhârî*’nin müstakil Türkçe çevirilerinin mesellere verdikleri karşılıklar istatistiksel olarak aktarılmış, deyim çevirileri stratejileri ışığında inceleyerek ulaştığımız sonuçlar ile ne derece örtüştüğü ifade edilmeye çalışılmıştır.

¹ Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaûf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 12/40.

Çalışmadan elde edilen veriler çerçevesinde çevirmenlere ve diğer araştırmacılara mesellerin tespiti, deyim çeviri stratejilerinin uygulanabilirliği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırmanın yazımı ve olgunlaşması sürecinde tecrübe ve önerilerinden faydalandığım tez izleme komitesinde yer alan başta danışman hocam Doç. Dr. Nazife Nihal İnce olmak üzere, Prof. Dr. Rıfat Atay ve Dr. Öğr. Üyesi Kıyasettin Arslan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca daha önce tez izleme komitesinde yer alan ve böyle bir çalışma yapmam hususunda teşvik eden Prof. Dr. Yasin Pişgin'e teşekkür etmem gerekir. Araştırma boyunca manevi desteklerini esirgemeyen meslektaşlarım ve dostlarım Öğr. Gör. Dr. Mustafa Mukadder İnce ve Öğr. Gör. Dr. Sami Çakmakpınar'a şükran borçluyum. Ayrıca bazı mesellerin Türkçe eşdeğerliklerini bulmam konusunda katkı sunan eşim Selma ile oğullarım Mustafa Asım ve Ahmet Edip'e teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusu, Muhammed b. İsmail el-Buhârî tarafından derlenen *Sahîh-i Buhârî*² adlı eserdeki mesellerin, eserin müstakil Türkçe çevirilerine yansımaları ile ortaya çıkan deyim ve atasözü düzeyindeki eşdeğerlik sorunlarını ortaya çıkarmaktır.

Çalışmanın amacı, *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil Türkçe çevirilerindeki deyim ve atasözü düzeyinde eşdeğerlik sorunlarını tespit edip, çeviri önerileri sunarak, *Kur'ân-ı Kerim* ve hadis metinlerindeki meselleri tercüme etmek isteyen çevirmenlerde bir farkındalık yaratmaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Sahîh-i Buhârî'nin müstakil Türkçe çevirilerindeki deyim ve atasözü düzeyindeki eşdeğerlik sorunlarını konu alan bu araştırma, her meselin anlam alanının kaynak dil Arapçada 22 mesel kaynağından, hedef dil Türkçede ise 16 atasözü ve deyim sözlüğünden belirlenmesi, mesel çevirilerine uygulanan çeviri stratejilerinin irdelenmesi ve son olarak mesele çeviri önerilerinin sunulması şeklinde ilerlemektedir. Derinlikli yapısından dolayı araştırma, müstakil 40, mükerrerler 62 olmak üzere toplam 102 mesel ile sınırlandırılmıştır. İncelenecek meselleri sınırlandırmaya iten bir diğer neden ise, bazı mesellerin mesel kaynaklarının sadece birinde rastlanması yahut mesel kaynaklarında rastlansa da mesel kaynaklarında hiçbir açıklamaya yer verilmemiş olmasıdır. Bu gerekçelerle mesellerin sayısı sınırlandırılmış, mümkün olduğunca fazla kaynaktan geçen ve kaynaklarda açıklamasına rastlanan meseller tercih edilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan içerisinde *Sahîh-i Buhari* adlı eserinde yer aldığı *Kütüb-ü Sitte*³ ve *Kütüb-ü Tis 'a*⁴ adlarıyla karşımıza çıkan hadis kitaplarını derleyen eserlerin çevirileri ile *Sahîh-i*

² Eserin asıl adı *el-Câmi'u's-Sahîh* olup, yazarının adına nispetle *Sahîh-i Buhârî* adıyla şöhret bulmuştur. Çalışmada eserin meşhur adı *Sahîh-i Buhârî* kullanılacaktır. Eserde sahih hadisler toplanmış ve eser, hadis alimi Zehebî (H. ö. 870) tarafından *Kur'an*'dan sonra en muteber ikinci kaynak olarak nitelendirilmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12/40.

³ *Kütüb-ü Sitte* eserleri şunlardır: Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2002); İbn el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim*, nşr. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Feryâbî (Riyat: Dâru Taybe, 2006); Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. İbn Sabri Râid (Riyat: Dâru'l-Hadâra, 2015); İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir (Sünenü't-Tirmizî)*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, ts.); Süleyman b. es-Sicistânî Ebû Davûd, *Sünenü Ebî Davûd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil el-Karabûllî (Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, ts.); Muhammed İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuat Abdalbaki (Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyye, ts.); *Kütüb-ü Sitte* eserleri için detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Kütüb-i Sitte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/6-8.

⁴ *Kütüb-ü Tis 'a*, üç eser ilavesiyle *Kütüb-ü Sitte*'nin genişletilmiş şeklidir. *Kütüb-ü Sitte*'ye ilave edilmiş üç eser şunlardır: İbn Enes Mâlik, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuat Abdalbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1985); Abdurrahman b. el-Fazl ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî)*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-

Buhârî'nin muhtasarlarına, mükerrer hadisleri almadıkları için yer verilmemiş, çalışma *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil çevirileriyle sınırlandırılmıştır. Zira, çalışmada çevirmenlerin *Sahîh-i Buhârî*'nin farklı yerlerinde geçen aynı meseli çevirirken ne denli tutarlı oldukları da ortaya konulmak istenilmiştir. Bu gerekçelerle, *Sahîh-i Buhârî*'nin günümüzde baskılarına ulaşılabilen üç müstakil çevirisi çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunlar, Mehmed Sofuoğlu'nun (ö. 1987) çevirisini yaptığı 17 ciltlik *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*,⁵ Harun Yıldırım'ın 11 ciltlik çeviri eseri *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*⁶ ile Beşir Eryarsoy vd.nin⁷ tercümesini yaptığı 6 ciltlik *Sahîh-i Buhârî*⁸ adlı eserleridir.

Araştırmanın Önemi, Yöntemi ve Kaynakları

Sahîh-i Buhârî özelinde ya da hadis külliyyatı genelinde Peygamber (s.a.v.)'in hadislerindeki atasözlerini ve deyimleri, çeviri stratejileri bağlamında inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hadis mesellerini genel olarak inceleyen ve içerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin de incelendiği yüksek lisans düzeyinde iki araştırmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan ilki, teşbihli hadislerin gruplandırıldığı ve teşbih motiflerinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı 1999 tarihli *Hadislerde Meseller* adlı tezdır.⁹ Diğer çalışma ise çoğunlukla garibü'l-hadis kaynaklarından derlenen deyimlere yer veren 2017 tarihli *İlk Defa Hadislerde Geçen ve Hz. Peygamber Tarafından Özel Anlamda Kullanılan Kelimeler ve Deyimler* adlı çalışmadır.¹⁰

Çalışmada, betimsel metot izlenerek kaynaklar eş zamanlı yaklaşımla taranmış, verilerin analizinde ise çevirmenlerin kullandığı çeviri stratejilerinin belirlenmesi için söylem çözümlemesi yöntemi kullanılmış ve meseller yapısal ve anlamsal açıdan incelenmiştir. Bu yolla çevirmenlerin kullandıkları stratejiler ve bu stratejilerden ne denli faydalandıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın verileri iki dilde incelenen kaynaklardan elde edilecektir. Bu kaynaklardan ilki klasik Arapça mesel antolojileri, ikincisi ise Türkçe deyim ve atasözleri derlemeleridir. İlk kaynak grubu olan ve mesellerin kaynak dil Arapçada anlam alanının sınırlarının çizilebilmesi

Dârânî (Riyat: Dâru'l-Muğnî, 2000); Ahmed İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Müessesetü'r-Risâle, ts.).

⁵ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017).

⁶ Harun Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, nşr. Hüseyin Temel Alıcı. (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2009).

⁷ Tercüme ettikleri hadis sayılarına göre sıralandığında çevirmenler şunlardır: Beşir Eryarsoy, Mehmet Odabaşı, İbrahim Tüfekçi, Soner Duman, Halil Aldemir, Osman Güman, Abdullah Durmuş ve İshak Emin Aktepe.

⁸ Beşir Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, nşr. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2017).

⁹ Ali Arslan, *Hadislerde Meseller* (İzmir: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

¹⁰ Muhammed Karaboz, *İlk Defa Hadislerde Geçen ve Hz. Peygamber Tarafından Özel Anlamda Kullanılan Kelimeler ve Deyimler* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

için başvurulacak olan hicri II-VI. yüzyıllar arası kaleme alınmış klasik mesel antolojileridir. Bunun yanısıra Arap literatüründe istişhâd söz konusu olunca Hicri IV. yüzyılın ikinci yarısı ile hicri V. ve VI. yüzyıllardaki mesel antolojilerinin çalışmada kaynak olarak kullanılmasının gerekçeleri “1.5.2. Mesellerin Kaynak Dil Arapçada Anlam Çerçevesinin Belirlenmesi” başlığında tartışılmıştır. Bazıları mesel antolojisi özelliği taşıyan mesel kaynakları aşağıdaki Tablo 0.1’de verilmiştir:

Tablo 0.1 Hicri II-VI. Yüzyıllar Arasında Hadis Meselleri İçeren yahut Antoloji Özelliği Taşıyan Eserler

Sıra	Asır	Eser Adı	Müellif	Vefat Tarihi (hicri)	Eser Türü ¹¹
İstişhâd Süresinde Kalanlar					
1.	2. yy.	كتاب الأمثال Kitâbü’l-Emsâl	عمر السدوسي ‘Amr es-Sedûsî	195	Antoloji
2.	3. yy.	كتاب الأمثال Kitâbü’l-Emsâl	أبو عبيد بن سلام Ebû ‘Ubeyd b. Sellâm	224	Antoloji
3.		البيان والتبيين el-Beyân ve’t-tebyîn	الجاحظ el-Câhız	225	Antoloji değil
4.		أدب الكاتب Edebü’l-kâtib	ابن قتيبة İbn Kuteybe	276	Antoloji değil
5.		تلقيح العقول Telkihu’l-‘ukûl	أبو اليسر الرياضي Ebû’l-Yüsr er-Riyâdî	298	Antoloji
6.		الفاخر el-Fâhir	مفضل بن سلمة Müfaddal b. Seleme	291	Antoloji
7.	4. yy.	الأمثال من الكتاب والسنة el-Emsâl mine’l-kitâb ve’s-sünne	حكيم الترميذي Hakîm et-Tirmîzî	320	Antoloji
8.		كتاب المجتنى Kitabü’l-Müctenâ	ابن دريد İbn Düreyd	321	Antoloji
9.		الزاهر في معاني كلمات الناس ez-Zâhir fî m‘ânî kelimâti’n-nâs	الأنباري el-Enbârî	328	Antoloji değil
10.		الجوهرة في الأمثال el-Cevhera fî’l-emsâl	ابن عبدربه İbn ‘Abdürabbih	328	Antoloji
11.		الدرة الفاخرة في الأمثال السائرة ed-Dürratü’l-fâhira fî’l-emsâli’s-sâira	حمزة بن حسن Hamza b. Hasan el-Esbahânî	351	Antoloji
İstişhâd Sınırı Dışında Kalan Ancak Çalışmaya Dâhil Ettiklerimiz ¹²					
12.		كتاب أمثال الحديث Kitâbü Emsâli’l-hadîs	الرامهرمزي Râmhörümüzi	360	Antoloji

¹¹ Eserler, mesel antolojisi olup olmadıklarına göre sınıflandırılmıştır.

¹² Gerekçeleri “1.5.2. Kaynak Dil Arapçada ...” başlığında tartışılmıştır.

Sıra	Asır	Eser Adı	Müellif	Vefat Tarihi (hicri)	Eser Türü ¹¹
13.		كتاب الأمثال في الحديث النبوي Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi	أبو الشيخ الأصبهاني Ebû's-Şeyh el-Esbahânî	369	Antoloji
14.		جمهرة الأمثال Cemheratü'l-emsâl	أبو هلال العسكري Ebû Hilâl el-'Askerî	395	Antoloji
15.		كتاب الصناعتين : الكتابة والشعر Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şi'r	أبو هلال العسكري Ebû Hilâl el-'Askerî	395	Antoloji değil
16.		الصاحبي في فقه اللغة es-Sâhibî fi-fıkhi'l-lüğâ	ابن فارس İbn Fâris	395	Antoloji değil
17.	5. yy.	التمثيل والمحاضرة et-Temsîl ve'l-mühâdara	الثعالبي es-Se'âlibî	430	Antoloji
18.		فقه اللغة Fıkhü'l-lüğâ	الثعالبي es-Se'âlibî	430	Antoloji değil
19.		سحر البلاغة وسر البراعة Sihru'l-belâğa ve sirru'l-berâ'a	الثعالبي es-Se'âlibî	430	Antoloji değil
20.		الوسيط في الأمثال el-Vasît fi'l-emsâl	الواحيدي el-Vâhidî	468	Antoloji
21.	6. yy.	مجمع الأمثال Mecma'ü'l-emsâl	الميداني el-Meydânî	518	Antoloji
22.		المستقصى في أمثال العرب el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab	الزمخشري ez-Zemahşerî	538	Antoloji

Çalışmanın ikinci kaynak grubu ise kaynak dil Arapçada anlam alanı çizilen mesellerin hedef dil Türkçede tespit edilebilmesi için kullanılacak olan Türkçe atasözü ve deyim derlemeleridir.¹³ Bunlar; TDK'nın *Türk Atasözleri Sözlüğü*¹⁴ ve *Türkçe Sözlük*'ü,¹⁵ Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri*¹⁶ ve *Deyimler Sözlüğü*,¹⁷ Muhittin Bilgin ve Ahmet Can Bilgin'in *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*,¹⁸ Mehmet Hengirmen'in *Atasözleri Sözlüğü*¹⁹ ve *Deyimler Sözlüğü*,²⁰ İsmail Parlatır'ın *Atasözleri*²¹ ve *Deyimler*,²² Ali Püsküllüoğlu'nun *Türk Atasözleri Sözlüğü*²³ ve *Türkçe Deyimler Sözlüğü*,²⁴ M. Ertuğrul Saraçbaşı'nın *Örnekleriyle Büyük*

¹³ Çalışmaya aldığımız Türkçe Atasözü ve Deyim derlemelerine, çalışmanın sonundaki Ek-2 başlığında yer verilmiştir.

¹⁴ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, haz. Belgin Tezcan Aksu vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022).

¹⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, haz. Mustafa Argunşah vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2023).

¹⁶ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkilâp Kitapevi, 1993).

¹⁷ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: İnkilâp Kitapevi, 1988).

¹⁸ Muhittin Bilgin - Ahmet Can Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü* (İzmir: Yayın-B, 2014).

¹⁹ Mehmet Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü* (Ankara: Engin Yayınevi, 2007).

²⁰ Mehmet Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Engin Yayınevi, 2007).

²¹ İsmail Parlatır, *Atasözleri* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2007).

²² İsmail Parlatır, *Deyimler* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2007).

²³ Ali Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2002).

²⁴ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006).

Deyimler Sözlüğü,²⁵ Ahmet Turan Sinan'ın *Türkçenin Deyim Varlığı*,²⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi'nin *Türk Ata Sözlüğü*,²⁷ Nejat Muallimoğlu'nun *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*²⁸ ile Metin Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*²⁹ adlı çalışmalarıdır.

Araştırmanın teknik bir çalışma olmasından dolayı çalışmanın yöntemi, *Birinci Bölüm "Araştırmada İzlenen Yöntem"* başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini *Sahîh-i Buhârî*'deki tüm meseller ile *Sahîh-i Buhârî*'nin *Kütüb-ü Sitte*, *Kütüb-ü Tis 'a* gibi derlem, müstakil yahut muhtasar Türkçeye tercüme yapıları oluştururken, araştırmanın örneklemi ise - *Sahîh i Buhârî*'den 40 (mükerrerler dâhil 102) mesel ile *Sahîh-i Buhârî*'nin mevcut müstakil üç çevirisi oluşturmıştır.

Problem Durumu ve Araştırmanın Varsayımları

Çalışmada temel olarak şu sorulara cevap aranacaktır:

- *Sahîh-i Buhârî*'deki meseller Türkçeye aktarılırken “deyim çeviri stratejilerinden” ne denli yararlanmışlardır?
- *Sahîh-i Buhârî*'deki mesellerin Türkçeye aktarımında çevirmenler, çoğunlukla kaynak dil odaklı çeviri kuramlarından mı yoksa hedef dil odaklı çeviri kuramlarından mı yararlanmışlardır?
- *Sahîh-i Buhârî*'deki meseller, çevirmenler tarafından mesel olarak algılanmış mıdır?
- *Sahîh-i Buhârî*'deki mesellerin çevirisinde kaynak ve hedef dil hassasiyeti ne düzeydedir?

Bu çalışmanın varsayımları şunlardır:

- Klasik Arapça literatürdeki mesellere “deyim çeviri stratejileri” uygulanabilir.
- *Sahîh-i Buhârî*'deki mesellerin Türkçeye çevirileri etkin ve dinamik çeviriler değildir.
- Mesellerin eşdeğerlikleri, belirli bir deyim çeviri stratejisi ya da paradigmasıyla ortaya çıkarılmamıştır.

²⁵ M. Ertuğrul Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010).

²⁶ Ahmet Turan Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı* (Ankara: Kesit Yayınları, 2015).

²⁷ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü* (İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevleri, 1963).

²⁸ Nejat Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler* (İstanbul: Muallimoğlu Yayınları, 1983).

²⁹ Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Doğan Ofset Yayıncılık, 2013).

- Çevirmenler, meselleri çoğu zaman kaynak dil odaklı kuramlardan yararlanarak çevirmişlerdir.

Çalışmaya dair genel bilgiler aktarıldıktan sonra, çalışmanın kuramsal çerçevesi ve yöntemi tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE ve YÖNTEM

Çalışmanın çatısını, *Sahîh-i Buhârî* içerisinde yer alan bazı atasözü-deyimlere (Arapçada: *mesel*)³⁰ müstakil Türkçe çevirilerde verilen karşılıkların deyim çeviri stratejileri bağlamında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın yöntemini tartışmadan önce mesel-deyim/atasözü ilişkisini irdelemek, Türkçede deyim ve atasözlerinin sınırlarını çizerek genel bir çerçeve oluşturmada çalışmada ilerlemek pek mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda, bu bölümde, öncelikle Arapçada mesel ile Türkçedeki deyim/atasözü kavramlarının sınırları çizilmiş, ardından deyim/atasözü çeviri stratejilerine ve çevirmenlerin başvurabileceği diğer çeviri yöntemlerine değinilmiştir. Son olarak, çalışmada izlenecek yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Bu çerçevede, öncelikle Arapçada mesel ve Türkçede deyim/atasözü kavramları irdelenmiştir.

1.1. Gelenekte Mesel - Günümüzde Atasözü/Deyim Kavramları

Bu başlık altında çalışmanın çatısını oluşturacak olan Arapçada mesel kavramı ile Türkçede atasözü/deyim kavramlarının literatürdeki tanımları incelenmiş ve bu kavramların sınırları çizilmeye çalışılarak anlamsal ve yapısal örneklerle desteklenmiş, Arapça ve Türkçedeki bu kavramlar arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle Arapçadaki “mesel” kavramı irdelenecektir.

1.1.1. Gelenekte Mesel

İbrânicede masa, Aramicede matla, Habeşçede mesel, Akatçada metlum şeklinde ifade edilen mesel, Sâmi asıllı bir sözcüktür.³¹ Mesel ve çoğul formu olan emsâl, hem Arapça, hem Türkçede sıklıkla kullanılmaktadır.³² Genelde hadislerde, özelde ise *Sahîh-i Buhârî*’de bulunanlarını incelediğimiz mesellere semavi dinlerle sıkça rastlamak mümkündür.³³ *Kur’an-ı Kerim*’de sıkça başvurulan bir anlatı yöntemi olan meseller, *Kur’an-ı Kerim*’den önceki semavi kitaplarda da sıkça kullanılmıştır.³⁴

³⁰ Türkçede atasözü/deyim-Arapçada mesel karşılaştırılması “1.1.3. Mesel-Atasözü/Deyim Karşılaştırması” başlığında tartışılmıştır.

³¹ Rudolf Sellheim, *el-Emsâlü’l-‘Arabîyyetü’l-kadîme*, thk. Ramazan Abduttevab (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1971), 21.

³² Günümüzde de “mesel-emsâl” sözcüklerinin sıklıkla kullanımı Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde “mesel-darbı mesel” sözcüklerinin sıklıkla kullanımına dayandırılabilir. Bkz. Ahmet Turan Sinan, “Deyim Üzerine Notlar-I”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/2 (2008), 92.

³³ Numan Yazıcı, *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsili Anlatım)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 13.

³⁴ Örneğin, *Tevrat*’ta “Rüzgar eken, kasırga biçer” (Hoş.8:7) ve *İncil*’de “devenin iğne deliğinden geçmesi” (Mat.19:24; Luk.28:25) ve “Niçin kardeşinin gözündeki çöprü görürsün de kendi gözündeki merteği seçmezsin.”

Arap edebiyatında meselin kavramsal analizini yapmadan önce meselle sıklıkla kullanılan bazı kavramlara değinmekte fayda vardır. Meselle birlikte sıklıkla kullanılan darb-ı mesel ifadesi, konuşanın meramını muhataba anlatmak için mesel kullanmasını ifade eder.³⁵ Başka bir deyişle darb-ı mesel, mesel (deyim/atasözü) olmuş bir sözü kullanmaktır.

Arapçada “mesel” kavramı, anlam alanı ve sınırları, klasik ve modern dönemde farklılaşmaktadır. Çalışmanın konusu, klasik dönemde derlenmiş *Sahîh-i Buhârî*’deki meseller olduğu için “mesel” kavramının, klasik dönemdeki anlam alanı esas alınacaktır. Bu bağlamda meselin sözlük anlamı, mesel tanımı ve mesel türleri hakkında bilgi verildikten sonra değerlendirme yapılacaktır.

1.1.1.1. Sözlük Anlamı

Belirli söz öbeklerine mesel denilmeden çok daha önce mesel kavramı Araplarca kullanılmaktaydı.³⁶ Söz konusu sözcüğün türediği “msl” kökünden benzer ve yakın anlama delalet eden birden fazla kelime bulunmaktadır. Bu bağlamda, Halil b. Ahmed’e (H. ö. 175) göre mesel, bir şeyi başka bir şeyin benzeri yapmaktır.³⁷ Müberred’e (H. ö. 285) göre mesel, مثال “örnek” sözcüğünden alınmıştır ve meselde asıl olan teşbihtir.³⁸ Ebû Hilal el-‘Askerî (H. ö. 400) meselin kelime anlamının تَمَثَّل “benzeme”,³⁹ İbn Manzur (H. ö. 711) tarafından meselin anlamının نَظِير “benzeme” ve شَبَّه “benzetme”,⁴⁰ Alman araştırmacı Rudolf Sellheim (m. ö. 2013) ise Samî aslı ve türeyiş şeklini göz önünde bulundurarak meselin anlamının مُمَثِّلَة “benzeme”⁴¹ olduğunu dile getirmiştir. Verilen bu karşılıklardan مَثَل sözcüğünde “benzeme, benzetme” şeklindeki sözlük karşılıklarının ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

1.1.1.2. Tanımı ve Özellikleri

Araştırmacının bakış açısına göre farklılık gösteren⁴² meselin öncelikle erken dönem tanımlarına sonra ise modern dönem araştırmacılarının tanımlarına bakmak faydalı olacaktır. Ayrıca mesel hakkında tanım özelliği taşımayan görüşler aktarılmayacaktır.

(Mat.7:3; Luk.6:41) şeklinde Türkçedekine benzer meseller bulunmaktadır. Ayrıca *İncil*’deki “*devenin iğne deliğinden geçmesi*” meseli سَمَّ الْخِيَاطِ فِي سَمِّ الْجَلْمِ خَيْطٌ يَلِجُ الْجَلْمَ ile Kur’an-ı Kerim’de de geçmektedir. Bkz. A’râf 7/40.

³⁵ Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcû’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Abdussettar Ahmed el-Ferrâc (Kuveyt: et-Türâsü’l-‘Arabî, 1965), “drb”, 3/243; “Darb-ı mesel” hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hasan b. Muhammed Yûsî, *Zehru’l-ekem fi’l-emsâl ve’l-hukem*, thk. Muhammed Haccî - Muhammed el-Ahdar (Mağrib: Dâru’s-Sekâfe, 1981), 1/24-25.

³⁶ İmîl Bedî‘ Ya‘kûb, *Mevsû‘atü’l-emsâli’l-‘Arab* (Beyrût: Dâru’l-Cîl, 1995), 1/17.

³⁷ Halil İbn Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Abdulhamid el-Hendâvî (Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2003), 4/118.

³⁸ Akt. Ebü’l-Fadl el-Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Kahire: Matba‘atü’s-Sünneti’l-Muhammediyye, 1955), 1/6.

³⁹ Ebû Hilal el-‘Askerî, *Cemheratü’l-emsâl*, thk. Ebü’l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1988), 1/7.

⁴⁰ Ebü’l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, ts.), “msl”, 6/4132-4136.

⁴¹ Sellheim, *el-Emsâlü’l-‘Arabiyyetü’l-kadîme*, 21.

⁴² Ya‘kûb, *Mevsû‘atü’l-emsâli’l-‘Arab*, 1/19.

İbnü'l-Mükaffa'a (H. ö. 142) göre mesel, durumu en iyi açıklayan, kulağa en hoş gelen ve en kapsamlı olan sözdür.⁴³ İbn Sikkît'e (H. ö. 224) göre mesel, söylenildiği duruma karşı çıkan, ancak anlam olarak duruma uygun düşen lafızdır ve durumu, daha sonra başkalarının kullanacağı örneklerle betimlemektir.⁴⁴ Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm'a (H. ö. 224) göre mesel: "Arap'ın Cahiliye ve İslam dönemindeki hikmetidir. Mesel ile konuşmasında muhalefet eder, açık olmayan kinaye ile konuşmasında ihtiyaç duyduklarına ulaşır. Meselde üç durum bir araya gelir. Bunlar, icâz-ı lafız (lafzın kısa olması), isâbet-i mana (anlama uygunluk) ve hüsn-ü teşbihtir (güzel betimleme)."⁴⁵ Câhız'a (H. ö. 225) göre bir söz⁴⁶ Araplar tarafından kullanılır hale geldiğinde mesel-i sâir (yaygınlaşmış mesel) statüsüne ulaşır.⁴⁷ İbn 'Abdürabbih (H. ö. 328)'e göre mesel, sözün nakşı ve anlamın özüdür. Meseller şiirden daha uzun ömürlü, hitabetten daha üstündür. Hiçbir söz emsalin yerini alamamış, emsal kadar yaygınlaşmamıştır.⁴⁸ Fârâbî'ye (H. ö. 339) göre mesel, lafzını ve manasını avam ve havasın beğendiği, aralarında yaydıkları iyi ve kötü zamanda kullandıkları sözdür.⁴⁹ Esbahânî'ye göre (H. ö. 351) mesel, Araplardan nakledilen emsâl-i sâiranın (yaygınlaşmış mesellerin), füsahânın (fasih dili konuşanların) dilinde en fazla dolaşan, bülağânın hitabına karışan, üdebânın en nadide eserleri ve şuarânın en harika şiirlerinde yer alan sözlerlerdir.⁵⁰ 'Askerî'ye (H. ö. 395) göre mesel, sözlerin içerisinde sıklıkla yer alan, kullanımı kolay, lafzı az, manası çok değerli sözdür.⁵¹ Görüldüğü üzere, erken dönem kaynaklardaki mesel tanımında "durumu açıklama, kulağa hoş gelme, bir topluluk tarafından kullanılıyor olması, nakş (estetik), ezberlenmesi kolay" kavramlarıyla mana ve işlev; "kısa olma" ve "teşbih" kavramları ile ise biçim ön plana çıkarılmıştır.

Modern dönem mesel tanımlarına genel olarak göz atıldığında 1970'li yıllarda Alman araştırmacı Sellheim'e göre mesel, hayat tecrübesinden ortaya çıkan ve çoğu kez sonraki

⁴³ Abdullah İbn el-Mukaffa', *el-Edebü's-sağîr ve'l-edeübü'l-kebîr*, thk. İn'âm Fevvâl (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1999), 32.

⁴⁴ Akt. Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 1/6. İbn Sikkît'in günümüze ulaşmış ve baskısı bulunan eserlerinde İbn Sikkît'e ait mesel tanımına ulaşılammıştır. İbn Sikkît'in günümüze ulaşan eserleri için bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, "İbnü's-Sikkît", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

⁴⁵ Ebû 'Ubeyd Kâsım İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, thk. Abdulmecid Katâmiş (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1980), 33.

⁴⁶ Burada hadislerden bahsetmiş olsa da Câhız'ın, "mesel-i sâir" ile sadece hadis mesellerini değil Arapların her türlü sözünü kastettiği anlaşılmaktadır.

⁴⁷ Ebû Osman el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdullah Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 2/15.

⁴⁸ Ahmed İbn 'Abdürabbih, "el-Cevhera fi'l-emsâl", *el-İkdü'l-ferîd*, thk. Müfid Muhammed Kumayha (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 3/63.

⁴⁹ İshak b. İbrahim el-Fârâbî, *Divânü'l-edeüb*, thk. Ahmed Muhtar Ömer (Kahire: Mecma'ü'l-Lügati'l-'Arabiyye, 1974), 1/74.

⁵⁰ Hamza b. Hasan el-Esbahânî, *ed-Dürratü'l-fâhira fi'l-emsâli's-sâira*, thk. Abdulmecid Katâmiş (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif bi-Mısır, ts.), 1/55.

⁵¹ 'Askerî, *Cemheratü'l-emsâl*, 1/4-5.

nesillerin benzer durumları yaşamasıya tekrarlanan yapılardır.⁵² 1980’li yıllarda ise Abdülmecid Katâmiş’in “anlamı doğru, yeni durumun eskiye benzetildiği veciz ve nesilden nesile aktarılan sözdür”⁵³ şeklindeki mesel tanımı dikkati çekmektedir. 1990’lı yıllara gelindiğinde klasik dönem mesel tanımlarından yola çıkan İmîl Bedî‘ Yakûb, meseli şöyle tanımlar: “Mesel, insanların yapı ve içerik olarak güzel kabul ettikleri, aralarında yaygınlaşan, değiştirilmeden halefin seleften aktardığı, başlangıçta benzer durumlar için örnek olarak getirilen, sonra örnek olma durumu unutulmuş veciz ifadedir.”⁵⁴ Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak şöyle bir mesel tanımı önerilebilir: Mesel, yaygınlaşarak ortaya çıktığı toplumca benimsenmiş, akılda tutulamayacak denli uzun olmayan, bazıları nesilden nesile aktarılmış, bazıları ise terkedilmiş söz ya da söz öbeğidir. Görüldüğü üzere, klasik dönem mesel tanımlarında kısa olma, kulağa hoş gelme, durumu uygunluk gibi kavramlar ön plana çıkarken, modern dönem mesel tanımlarında ise yoğun bir şekilde “nesilden nesile aktarım” vurgusu göze çarpmaktadır.

Meseli diğer söz öbeklerinden ayıran en önemli özellik meseldeki “sebât” yani değişmezliktir. Mesel tanımlarının sıklıkla vurguladığı nesilden nesile aktarım şeklinde ifade ettiği özellik, doğrudan olmasa da zımni olarak mesellerdeki “sebat” özelliğine atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda mesellerde kelimeler, eş anlamlılarıyla değiştirilemeyeceği gibi kişilere göre şahıs zamirleri üzerinde de bir değişikliğe gidilemez. Bu bağlamda Ebû ‘Amr b. ‘Alâ’ya (H. ö. 154),⁵⁵ İbn Cinnî’ye⁵⁶ (H. ö. 392), İbn Sîde’ye⁵⁷ (H. ö. 458) göre mesel, ilk haliyle kullanılmalı, meselde bir değişikliğe gidilmemelidir. Örneğin, Türkçeye “Geçti Bor’un pazarı” şeklinde aktarılabilir *الصَّيْفُ ضَيَّعَ اللَّبْنَ* “Sen sütü yazın kaybetmişsin.” meselinde hikâyesinden dolayı ضَيَّعَ fiili dişil formda kullanılmıştır. Ancak muhatap ister müzekker, ister müennes olsun yine de ضَيَّعَ şeklinde dişil formu kullanılması gerektiği kabul edilir.⁵⁸ Mesel hakkında genel bir bilgi verildikten sonra meselin sınırlarının belirlenmesi için mesel türlerine⁵⁹ bakmak yararlı olacaktır.

⁵² Sellheim, *el-Emsâlû ‘l-‘Arabîyyetü ‘l-kadîme*, 27.

⁵³ Abdülmecid Katâmiş, *el-Emsâlû ‘l-‘Arabîyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)* (Dimaşk: Dâru’l-Fıkr, 1988), 11.

⁵⁴ Ya’kûb, *Mevsû‘atü ‘l-‘Arab*, 1/21.

⁵⁵ Akt. Ebû’l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânü ‘l-‘Arab*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, ts.), "zvl", 3/1892.

⁵⁶ Akt. İbn Manzûr, *Lisânü ‘l-‘Arab*, ts., "nşe", 6/4419.

⁵⁷ Akt. Ebû’l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânü ‘l-‘Arab*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, ts.), "hll", 2/972.

⁵⁸ Muhammed Osman, “Mukaddime havle’l-emsâl”, *el-Fâhir fi ‘l-emsâl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2011), 13.

⁵⁹ Meselin Arap edebiyatındaki konumuna bakıldığında, Katâmiş’a göre mesel, kendisini başlı başına bir edebi tür yapan özelliklere sahiptir ve tıpkı şiir, hitabet, hikaye, makale, risale ve makame v.b. gibi bir türdür. Bkz. Katâmiş, *el-Emsâlû ‘l-‘Arabîyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)*, 11.

1.1.1.3. Mesel Adlandırmaları

Literatürde meseller, kullanım sıklığı, içerik formu yahut içerikte yer alan varlıklara göre özel isimler almıştır.⁶⁰ Bu isimlendirmelerden ilki meselin kullanım sıklığının göz önünde bulunndurulduğu mesel-i sâirdir.

1.1.1.3.1. Mesel-i Sâir

Mesel denilince çoğu zaman akla “mesel-i sair” (المَثَلُ السَّائِرُ) gelir.⁶¹ Mesel-i Sâir’de meselin kullanım sıklığı merkeze alınmıştır. Dolayısıyla geniş bir kitle tarafından kullanılan söz öbekleri de “mesel-i sair” çerçevesinde değerlendirilebilir. Bir bağlam içerisinde kısa ve öz olarak söylenilerek nesilden nesile aktarılan söz şeklinde tanımı yapılan “mesel-i sair”,⁶² İngilizcede proverb ve Fransızcada proverbe,⁶³ Türkçede ise çoğunlukla atasözü, bazen deyim sözcüğünün karşılığıdır. Türkçeye “Ses var, görüntü yok.” yahut “Yağmasa da gürlür./Yağmazsa gürlür.”⁶⁴ atasözleriyle aktarılabilecek “أَسْمَعُ جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طُخْنًا” “Gürültü duyuyorum ama un göremiyorum.” meseli bu türe örnek olarak verilebilir.⁶⁵ Öte yandan أَفْعَلُ مِنْ حَاتِمٍ kalıbında gelen kıyas ifade eden sözler bu grupta değerlendirilir.⁶⁶ Örneğin, Sahîh-i Buharî’de “أَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُحْلِ” “Hangi hastalık cimrilikten daha zararlıdır.” hadisi⁶⁸ ya da “أَجْوَدُ مِنْ حَاتِمٍ” “Hâtim’den daha cömert” meseli, “mesel-i sair”e örnek olarak verilebilir. Ayrıca hikmetken⁷⁰ mesel kadar yaygınlaşarak nesilden nesile aktarılacak meselleşen السِّرُّ أَمَانَةٌ “Sır emanettir” gibi hikmetli sözler de “mesel-i sâir” kategorisinde değerlendirilir.⁷¹ Bir diğer mesel adlandırması

⁶⁰ Ya’kûb, *Mevsû’atü emsâli’l-‘Arab*, 1/17-19; Katâmiş, *el-Emsâlü’l-‘Arabîyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)*, 28-35; Muhammed Tefvîk Elbû Ali, *el-Emsâlu’l-‘Arabîyye ve’l-‘asru’l-câhili (Dirâse tahlîliyye)* (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 1988), 46.

⁶¹ Ya’kûb, *Mevsû’atü emsâli’l-‘Arab*, 1/19.

⁶² Ebû Ali el-Hasan İbn Raşîk, *el-‘Umde fî mehâsini’-ş-şî’r ve âdâbih ve nakdih*, thk. M. Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1981), 1/280.

⁶³ Ya’kûb, *Mevsû’atü emsâli’l-‘Arab*, 1/17.

⁶⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 375.

⁶⁵ Sellheim, mesel başlığı altında bu örneği vermişse de mesel ile kastının mesel-i sair olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Sellheim, *el-Emsâlü’l-‘Arabîyyetü’l-kadîme*, 28.

⁶⁶ Katâmiş, *el-Emsâlü’l-‘Arabîyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)*, 29.

⁶⁷ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Humus”, 15 (No. 3137); “Meğâzî”, 73 (No. 4383).

⁶⁸ Yazıcı, *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsili Anlatım)*, 18.

⁶⁹ Katâmiş, *el-Emsâlü’l-‘Arabîyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)*, 29.

⁷⁰ Hikmet, söyleyeni çoğu zaman belli olan, doğru bir anlama sahip, hayat tecrübesinden doğan ve amacı genellikle nasihat vermek olan sözdür. Hikmet ile mesel arasında dört temel fark vardır. İlk fark, meselde teşbih, hikmette isabet-i mana (doğru anlam) ön plandadır. İkinci fark, meselde icâz (kısalık) dikkati çekerken, hikmetler mesele göre görece daha uzundur. Üçüncü fark, meselin amacı ihticâc (delil getirme) iken, hikmetin amacı daha çok nasihattir. Son fark ise meselin ilk söyleyeni zengin-fakir, eğitilmiş-cahil farketmeksizin her zümreden olabilirken, hikmetin ilk söyleyeni daha çok filozof, aristokrat zümreden çıkmaktadır. Bu farklardan, meselin kısa ve öz, hikmetin daha uzun olması ile meselin ilk söyleyeni çoğu zaman bilinmezken, hikmetin ilk söyleyeninin biliniyor olması sonucuna varılabilir. Bu bağlamda hikmet, söyleyeninin bilinmesiyle, Türkçedeki “özdeyiş”in karşılığı şeklinde düşünülebilir. Hikmet hakkında detaylı bilgi için bkz. Katâmiş, *el-Emsâlü’l-‘Arabîyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)*, 16-20.

⁷¹ Katâmiş, *el-Emsâlü’l-‘Arabîyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)*, 28.

ise meselin içerisindeki teşbihi dikkate alarak meseli yapısal bakımdan inceleyen ve bu yönde isimlendiren “mesel-i kıyâsî”dir.

1.1.1.3.2. Mesel-i Kıyâsî

“Mesel-i kıyâsî” (المَثَلُ الْقِيَاسِيّ), hikâye ve tasvir içeren betimleyici sözlerdir. Daha çok bir şeyi başka bir şeye benzetme, duyu organlarıyla hissedileni akla uygun hale getirmek vb. nedenlerle edeplendirme, süsleme, izah gibi amaçlar için kullanılır. Mesel-i sâirden ayrıştığı temel nokta اِطْنَاب “sözü uzatma”, عُمُقُ الْفِكْرَةِ “düşünce derinliği”, جَمَالُ التَّصْوِيرِ “betimsel güzellik”tir.⁷²

Belagat alimleri bu mesel türünü teşbihin bir türü olan temsil-i mürekkeb içerisinde değerlendirmişlerdir.⁷³ ... كَمَا ... كَأَنَّ ... كَمَثَلٍ ... gibi edatları içeren meseller bu grupta değerlendirilebilir.⁷⁴ Alçak mevkide yer alan köyleri sel vurması sonucu köyler için: فَأَصْبَحَتْ كَالسُّفُنِ الْهَائِجَةِ فِي الْبَحْرِ “(Köyler) çalkantılı denizdeki sallanan gemiler gibi oldu.” cümlesiyle teşbih yapılması bu türe örnek olarak verilebilir.⁷⁵ Ancak içerisinde ... كَمَا ... كَأَنَّ ... كَمَثَلٍ ... gibi edatlar bulunan her mesel, “mesel-i kıyâsî” değildir. Örneğin, لا تَكُنْ كَالْبَاحِثِ عَنِ السُّفَرَةِ “(kılıcın/bıçağın) keskin tarafını arayan olma” cümlesindeki Türkçeye “celladına aşık olmak” şeklinde aktarabileceğimiz كَالْبَاحِثِ عَنِ السُّفَرَةِ “(kılıcın/bıçağın) keskin tarafını arayan” kısmı⁷⁶ “mesel-i sair”dir. Ancak teşbih harfi ك ile kurgulanmıştır. Benzer şekilde “mesel-i sâir” çerçevesinde değerlendirilen أَفْعُلُ مِنْ kalıbındaki kıyas ifade eden uzun sözler de “mesel-i kıyâsî” olabilir. Bu tarz mesellerde benzetilenlerin gerçeğe yahut gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan bir durumun ürünü olması gerekir. Genellikle hayvanların veya bilinmeyen varlıkların konuşturulmasıyla ortaya çıkan bir mesel çeşidi de bulunmaktadır. “Mesel-i hurâfî” şeklinde isimlendirilen bu mesel çeşidine hadislerde yer alan mesellerde rastlamak mümkün değil görünmekte, ancak bir mesel adlandırması olması göz önünde bulundurularak kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1.1.1.3.3. Mesel-i Hurâfî

İngilizcede parable, Fransızcada parabole sözcükleriyle eşdeğerliği sağlanan mesel-i hurâfî (المَثَلُ الْخُرَافِيّ) adlandırması, çoğu zaman basit ve sembolik kısa hikâyeler için kullanılır. Ahlaki bir anlamı bulunan bu hikâyeler, insana ait özelliklerin hayvanlara aktarılmasıyla ortaya

⁷² Ya‘kûb, *Mevsû‘atü emsâli’l-‘Arab*, 1/17-18.

⁷³ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü’l-i‘câz fî ‘ilmi’l-me‘ânî* (Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1981), 54.

⁷⁴ Yazıcı, *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsili Anlatım)*, 19.

⁷⁵ Elbû Ali, *el-Emsâlu’l-‘Arabîyye ve’l-‘asru’l-câhili (Dirâse tahlîliyye)*, 46.

⁷⁶ İbn Sellâm, *Kitâbü’l-Emsâl*, 250.

çıkan fabl türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap dilbilimcileri bu tür anlatılara ve bu anlatılara dayanan meselleri أَكَاذِيبُ الْعَرَبِ “Arapların yalan haberleri” ve رُمُوزُ الْعَرَبِ “Arap simgeleri” şeklinde de isimlendirirler.⁷⁷ Arap edebiyatında önemli bir yere sahip İbnü'l-Mükaffâ'nın *Kelile ve Dimne* adlı eseri ile Fransız yazar La Fontaine'e ait *La Fontaine'nin Masalları* bu türe örnek olarak verilebilir.⁷⁸ Tilkinin, tavşanın bulduğu meyvesini elinden kapması üzerine tavşan ile tilki arasında kavga çıkar. Tavşan ve tilki, keleri hakem tayin ederek kelerin yanına gelirler ve tavşan kelere yuvandan çıkarak yanımıza gel!” demesi üzerine kelerin ⁷⁹فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكَمُ “(Hüküm) hakemin evine gelinerek (verilir.)” cevabı bu türe örnek olarak verilebilir.

1.1.1.4. Değerlendirme

Yukarıda açıklamasına yer verilen mesel adlandırmalarından Türkçedeki “atasözü/deyim” türlerine en yakın mesel türünün “mesel-i sâir” olduğu söylenilebilir. Atasözü/deyim-mesel ilişkisine “1.1.3. Mesel-Atasözü/Deyim Karşılaştırması” başlığında değinilecektir. Öte yandan diğer bir mesel çeşidi olan ve ... مَثَلٌ /... كَمَثَلٍ gibi benzetme ifadelerini barındıran teşbihin ön planda olduğu “mesel-i kıyâsî” çoğunlukla uzun sözlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, meselde îcâz-ı lafız (kelime azlığı) özelliği olması gerektiğini savunan İbn Sellâm⁸⁰ (H. ö. 224) ve ‘Askerî’nin⁸¹ (H. ö. 395) görüşüne terstir. Ancak klasik dönem düşünürlerden İbnü'l-Mükaffâ (H. ö. 142), Müberred (H. ö. 285), İbn ‘Abdürabbih (H. ö. 328) ve Farâbî (H. ö. 339) meselde îcâz-ı lafız özelliğine değinmemişlerdir. Bizim kanaatimize göre ise mesel tanımında îcâz-ı lafız, kısa mesellerin sonraki nesillere aktarılabilme ihtimalini güçlendirmesi bakımından önemlidir, fakat olmazsa olmaz bir şart değildir. Çünkü uzun meseller de sayıca daha az olsa da sonraki nesillere aktarılmış olabilir. Uzun mesel ile akılda tutulabilecek ve rahat kullanılabilecek bir uzunluktan söz etmek gerekir. Aksi takdirde bir satırın üzerindeki teşbihlerin, muhatap(lar) tarafından sabırla dinlenilmesi, akılda tutulması, sonrasında yaygın bir şekilde kullanılması ve en nihayetinde bu teşbihlerin meselleşmesi, her ne kadar bazı mesel antolojileri yer vermiş olsa da, oldukça zor görünmektedir. Öte yandan “mesel-i hurâfî” de, “mesel-i sâir” gibi çoğu zaman yargı bildiren yapıdadır. Ancak fabl tarzı metinlerde geçtiği için kullanım alanı oldukça sınırlıdır ve hadislerde yer alan mesellerde karşılaşmak mümkün değildir. En nihayetinde tüm mesel türlerinin ne denli yaygın

⁷⁷ Yazıcı, *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsili Anlatım)*, 18.

⁷⁸ Ya‘kûb, *Mevsû‘atü emsâli ‘l-‘Arab*, 1/19.

⁷⁹ Meydânî, *Mecma‘ü ‘l-emsâl*, 2/72.

⁸⁰ İbn Sellâm, *Kitâbü ‘l-Emsâl*, 33.

⁸¹ ‘Askerî, *Cemheratü ‘l-emsâl*, 1/4-5.

kullanıldığıının ve bu kullanım neticesinde halka mal olup olmadığını belirlemenin yegane yolunun klasik dönem mesel kitaplarına bakmaktan geçtiği düşünüldüğünde, “mesel-i kıyâsî” ve “mesel-i hurâfî”yi mesel dairesi dışına itmek makul gözükmemektedir. Bize göre kısalığıyla ve çoğu zaman yargı bildirmesiyle öne çıkan “mesel-i sâir” güvenilirliğinde olmayan bu iki mesel türü, yukarıda belirttiğimiz gibi akılda uzun tutulamayacak denli uzun olmamak kaydıyla, klasik mesel kitaplarından teyit edilebiliyorlarsa mesel olarak kabul edilebilirler. Klasik literatürdeki meselin günümüz Türkçesinde neye tekabül ettiğini belirlemek için Türkçedeki atasözü ve deyim kavramlarına değinmek faydalı olacaktır.

1.1.2. Günümüzde Atasözü ve Deyim

Osmanlı Türkçesinde, özellikle Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, مَثَل “mesel” ve تَعْبِير “tabir” şeklinde ifade edilen kavramlar hakkında birçok derleme çalışması yapılmıştır. Şinasi’nin (ö. 1876) *Durûb-i Emsâl-i Osmâniyye* adlı eseri başta olmak üzere yapılan derleme çalışmalarında atasözü ve deyimlerin ayrımı yapılmamış; bazı atasözleri deyim olarak ele alınırken, bazı deyimler atasözü olarak incelenmiştir.⁸² Özellikle deyim için daha çok mesel ve darbimesel, görece daha az sayıda “tabir” ve “ıstılah” sözcükleri tercih edilmiştir.⁸³ Deyim tabiri ise daha geç bir dönemde kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁴ Bu çerçevede önce Türkçedeki atasözü ve deyim kavramlarını içerisine alan literatüre genel bir çerçeve çizmek faydalı olacaktır. Öte yandan Arapçadaki “mesel” kavramı, inceleyeceğimiz mesellerin klasik döneme ait olmasından dolayı, klasik literatürdeki tanım çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak Türkçedeki atasözü ve deyim kavramları, çevirmenlerin sunduğu yahut araştırma sonucunda ulaşacağımız atasözleri ve deyimler modern döneme aittir. Bu bağlamda atasözü ve deyim kavramları modern literatürden yararlanılarak aktarılacaktır.

1.1.2.1. Atasözü ve Özellikleri

Bu başlıkta atasözlerinin tanımı üzerinde durulacak, ardından sınırlarını belirlememize yarayacak bazı özelliklerine değinilecektir.

Atasözü araştırmacısı Ömer Asım Aksoy’a göre atasözü, geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca geçirdikleri yaşantılardan ve bu yaşantılar sonucu ortaya çıkan düşüncelerden doğan sözlerdir.⁸⁵ Erdinç Doğru’ya göre yoğun bir biçimde kültürel öge

⁸² Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denizinde* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002), 21; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 13.

⁸³ Sinan, “Deyim Üzerine Notlar-I”, 92.

⁸⁴ Sinan, “Deyim Üzerine Notlar-I”, 92.

⁸⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 15.

barındıran atasözleri, toplumların maddi ve manevi değerlerini yansıtarak halkın düşünüş biçimlerini özlü bir ifadeyle aktarır.⁸⁶ Ahmet Köklügiller’e göre ise kestirme anlamın en güzel örneklerini teşkil eden atasözleri, söyleyeni belli olmayan, dili sade, anlatımı açık, halkın ortak malı olan özlü sözlerdir.⁸⁷ İlhami Yalınkılıç’a göre ise pekçok kişi tarafından kullanılabilmesiyle halkın ortak malı olan atasözleri, uzun süreli gözlem ve tecrübe sonucunda oluşan kuralların öğüt biçiminde kalıplaşmış halidir.⁸⁸

Yukarıdaki tanımlar ışığında atasözlerinin genel sınırlarını çizmek faydalı olacaktır. Bu bağlamda atasözlerinin deyim, özdeyiş gibi diğer türlerden ayırt edilmesini sağlayan bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Bu çerçevede atasözleri, önceki nesillerin gözlem ve tecrübelerine dayanan, öğüt veren yahut öneride bulunan yapılardır. Çoğu zaman kesin bir hüküm/yargı taşıyan atasözü, genellikle mecazi anlama sahip kalıplaşmış ifadeler biçimleridir. Özlü sözler içeren ve genellikle anonim olan atasözleri, toplumun dünya görüşünü aktarmasının yanısıra kültürel öğeler açısından zengindir ve bu bağlamda toplumca benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır.⁸⁹ Karakteristik özelliklerin yanında, atasözlerinin sınırlarını çizebilmek için atasözünün biçim özelliklerine de değinilecektir:

Atasözleri belirli bir kalıp, belirli kelimelerden oluşan donuk ifadelerdir. Bu bağlamda– günümüzde de kabul gören görüşe göre – eş anlamlı da olsa atasözlerinin sözcükleri değiştirilemeyeceği gibi, sözcüklerinin yerleri değiştirilemez, yeni sözcük eklenemez. Örneğin, “*Derdini saklayan derman bulamaz.*” sözündeki derman yerine ilaç denilemez.⁹⁰ atasözlerinin bir başka biçimsel özelliği ise “*dikensiz gül olmaz.*” gibi az sözcükle çok şey anlatması, kısa ve özlü olmasıdır.⁹¹ “*Vakit nakittir./Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.*” örneklerinde olduğu gibi atasözleri daha uzunları bulunsa da genellikle bir ya da iki cümledir.⁹² Öte yandan neredeyse tüm zaman kiplerinde söylenilmiş atasözlerine rastlamak mümkündür. Bu bağlamda daha çok geniş zaman kipinde karşımıza çıkan atasözlerinde “*ayağını yorganına göre uzat*” örneğindeki gibi öğüt içerenlerinde emir kipine rastlamak mümkündür. Atasözleri çoğu kez geniş zaman yahut emir kipinde kullanılır. Ancak atasözleri - az da olsa - “*yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.*” şeklindeki geçmiş zaman kipinde olduğu gibi diğer kiplerde de kullanılabilir yahut “*evvel taam, sonra kelam.*” gibi içerisinde hiç fiil bulunmadan kullanılabilir.⁹³

⁸⁶ Erdinç Doğru, *Dilin Derin Devleti Deyimler* (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), 23.

⁸⁷ Ahmet Köklügiller, *Türkçe Edebiyat Sözlüğü* (İstanbul: Hür Yayınevi, 1974), 15.

⁸⁸ İlhami Yalınkılıç, *Atasözleri* (İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları, 2001), 5.

⁸⁹ Doğru, *Dilin Derin Devleti Deyimler*, 24-25.

⁹⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 15-16.

⁹¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 16.

⁹² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 16.

⁹³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 16-17.

1.1.2.2. Deyim ve Özellikleri

Yurtbaşı, deymi, anlatıma akıcılık ve çekicilik katan, çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu biçiminde tanımlarken,⁹⁴ Aksoy’a göre deyim; “bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından farklı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümcedir.”⁹⁵ Vardar’a göre ise deyim, genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış sözler ve bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplamasıdır.⁹⁶

Hangi söz öbeklerinin, kalıplaşmış ve mecazi ifadelerin deyim olup olmadığının belirlenmesinin önemine değinen Aksoy’a göre deyim; dil yapıları, kuruluş ve anlamları açısından çerçevesi çizilmelidir.⁹⁷ Bu bağlamda deyimlerin genel özellikleri şunlardır:

Deyimlerin büyük çoğunluğu “*abayı yakmak, atı alan Üsküdar’ı geçti, danışıklı dövüş*” gibi kavramları mecaz yoluyla anlatan kalıplaşmış söz öbekleri ya da tümcelerdir.⁹⁸ Deyimlerin bazılarını “*babamın (ustamın) adı Hıdır, elimden gelen budur; yere bakan, yürek yakan; ya herrü ya merrü*” şeklinde iki yargılı ve uyaklı⁹⁹ şekilde görürken, bazılarını “*kestane kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş*” şeklinde öykücük biçiminde yahut “*Deveye sormuşlar: İnişi mi seversin, yokuşu mu?, Düz başıma mı yıkıldı?! demiş*” örneğinde olduğu konuşma biçiminde görebiliriz.¹⁰⁰ Bazı deyimler “*Ahfeş’in keçisi gibi başını sallamak, baklayı ağzından çıkarmak*” şeklinde bir öyküye ya da olaya dayanırken¹⁰¹ kimi deyimler, “*Ağzından yel alsın, büyük sözüme tövbe, Rufailer karışır, pir aşkına, kabir suali, yaşı benzemesin*” gibi âdet, inanç ve gelenek belirtir.¹⁰² Bazıları ise “*parayla değil, sırayla; can havliyle; solda sıfır*” örneklerindeki gibi anlatım güzelliği güdülmeden kullanılır.¹⁰³ Bazı deyimler, belirli dilbilgisi kurallarıyla değil, “*aç acına, biz bize, bugüne bugün, oldum olası*” vs. şeklinde kendine özgü yapılarıyla ön plana çıkarken¹⁰⁴ bazıları “*baştan ayağı (değın); bugün yarın (ya bugün ya yarın); göz etmek (göz ile işaret etmek); çat kapı (çat diye kapıyı vurarak)*” gibi eksilteli yapıda karşımıza çıkar.¹⁰⁵ Bazılarını “*ahım şahım, az buz, ayrı ayrı, buram buram, fıkır fıkır*” gibi

⁹⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 1 (önsöz).

⁹⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 52.

⁹⁶ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002), 71.

⁹⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 497-498.

⁹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 498.

⁹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 500-501.

¹⁰⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 501-502.

¹⁰¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 502-503.

¹⁰² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 503-505.

¹⁰³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 505.

¹⁰⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 506.

¹⁰⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 506-507.

ikileme türünde görebileceğimiz gibi¹⁰⁶ bazılarını “*yolu düşmek, fiyat biçmek, sonuç almak*” gibi mastar biçimde ek eylemle de görebiliriz.¹⁰⁷ Farklı bilim dallarına ait “*gündeme girmek, devreye girmek, rest çekmek*” şeklindeki bazı terimler, halkın ortak dilinde sıklıkla kullanıldıkları için deyimleşmişlerdir.¹⁰⁸ Öte yandan “*dili ensesinden çekilsin, başını yesin, ağzından yel alsın!*” gibi dua ve beddua bildiren ifadeler özgün bir anlatım ve çekicilik içeriyorsa deyim çerçevesinde değerlendirilebilirler.¹⁰⁹ Aksoy’a göre her bilgece söz atasözü olmadığı gibi, her süslü sözün de deyim olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda “acı bir gülüş, ömrünün baharında, çağıma damgasını basan, altın harflerle yazılmak” ifadeleri deyim olarak değerlendirilemez.¹¹⁰ Ancak günümüz deyim araştırmacılarından Ahmet Turan Sinan’a göre “*acı fren*” şeklindeki söz öbeği bir deyimdir.¹¹¹ Görüldüğü üzere araştırmacılar arasında “deyimin sınırları” konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Atasözü ve deyimlerin tanımları ve genel özelliklerine değindikten sonra atasözü ve deymi birbirinden ayırt edebilmek için atasözü ve deyim kavramlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmek faydalı olacaktır.

1.1.2.3. Atasözü-Deyim İlişkisi

Kurdukları ilişki bakımından atasözü ve deyimleri iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta – sayıca az da olsa – “*üzümünü ye, bağını sorma; atın ölümü arpadan olsun; çam sakızı çoban armağanı*” gibi hem atasözü hem deyim olarak kullanılanlara rastlanır.¹¹² İkinci grupta ise atasözünden deyimleşen söz ve söz öbekleri bulunur. Örneğin, “*ayağını yorganına göre uzat/doğmadık çocuğa don biçilmez/el kazanı ile aş kaynamaz/aman diyene kılıç kalkmaz.*” atasözleri, “*ayağını yorganına göre uzatmak/doğmadık çocuğa don biçmek/el kazanı ile aş kaynatmak/aman diyene kılıç kaldırmak*” şeklinde deyimleşerek kullanılabilirler.¹¹³ Her iki gruptaki atasözü ve deyimleri birbirinden ayırt etmek oldukça zor görünmektedir. Zira, birinci grupta yer alan “*Üzümünü ye, bağını sorma*” atasözünün aynı zamanda deyim olduğunu anlamak, keza ikinci grupta yer alan ve herkes tarafından bilinmeyen “*El kazanı ile aş kaynamaz.*” atasözünün “*el kazanı ile aş kaynatmak*” deymi şeklinde de kullanıldığını kestirmek zordur. Atasözü ve deyim arasındaki en ayırt edici özellik atasözünün

¹⁰⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 507-508.

¹⁰⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 508-509.

¹⁰⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 515.

¹⁰⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 516.

¹¹⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 511-512.

¹¹¹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 254.

¹¹² Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 56-57.

¹¹³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 56.

genellikle “*sakla samanı, gelir zamanı*” gibi yargı bildirmesi deyimlerin ise çoğu zaman “*baklayı ağzından çıkarmak*” gibi anlamca tamamlanmamış gibi görünen söz ya da söz öbeğinden oluşmasıdır. Ne var ki “*atı alan Üsküdar’ı geçti*” gibi yargı bildiren deyimler de bulunmaktadır. En nihayetinde, atasözü ile deyim birbirinden net bir biçimde ayırmanın ancak Türkçe atasözü ve deyim derlemelerine müracatla mümkün olacağı söylenilebilir.

1.1.3. Mesel-Atasözü/Deyim Karşılaştırması

Mesel isimlendirmelerinden mesel-i sâir’in akla ilk gelen ve bağlam içerisinde kısa ve öz olarak söylenilerek nesilden nesile aktarılan bir adlandırma olduğunu daha önce belirtmiş; mesel-i kıyâsî ve mesel-i hurâfî içerisinde değerlendirilen mesellerin ise kullanım sıklıkları, halka ne denli mal olup olmadığının belirlenmesinin – akılda tutulamayak denli uzun olmama ön koşuluyla – klasik mesel kitaplarına müracattan başka bir yolu bulunmadığını ifade etmiştik.

Mesel isimlendirmeleri, Türkçedeki karşılığı açısından incelendiğinde mesel-i sâir, çoğu zaman yargı bildirmesinden dolayı atasözüne en yakın tür olarak değerlendirilebilir. Örneğin, *Sahîh-i Buhârî*’de¹¹⁴ geçen *إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسُخْرًا* “Bazı sözlerde sihir vardır.” cümlesi yargı bildiren bir meseldir¹¹⁵ ve eşdeğerliği de yine yargı bildiren Türkçedeki bir “atasözü” ile sağlanmalıdır. Öte yandan mesel-i sâir her zaman yargı bildirmez. Bu durumda, Türkçedeki deyimın karşılığı olarak da kullanılabilir. Nitekim ayette geçen¹¹⁶ *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ* “*bacak(ların) açıldığı gün*” ayetinde geçen *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ* “Bacak açılır.” kısmı mesel-i sâirdir.¹¹⁷ Her ne kadar *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ* meseli “Bacak açılır.” şeklinde yargı bildirse de bu mesel *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ* “*bacak(ların) açıldığı gün*” ayetindeki gibi izafet, Türkçedeki adıyla isim tamlaması, şeklinde karşımıza çıkmıştır ve bu durumda yargı özelliği ortadan kalkarak sözlüksel birime dönüşmüştür. Nitekim meselin Türkçe eşdeğerliği de “(işlerin) *sarpa saracağı/zora gireceği gün*” şeklinde deyimle sağlanmıştır. Benzer şekilde, yargı bildirmeyen *مَنْ أَفْعَلُ* kalıbında gelen¹¹⁸ *أَجُودُ مِنْ حَاتِمٍ* “Hâtîm’den daha cömert” gibi “mesel-i sâir” kategorisinde değerlendirilen meseller, Türkçedeki deyimın karşılığı olarak düşünülebilir. Örneğin *Sahîh-i Buhârî*’de geçen ve “meramını, derdini daha iyi anlatmak” anlamında kullanılan *الْحَنُّ* *بِحُجَّتِهِ* “delilini daha iyi ifade eden” meseli de yargı bildirmez ve dolayısıyla Türkçedeki deyme karşılık düşünülebilir.

¹¹⁴ Buhârî, “Nikâh”, 47 (No. 5146); “Tıb”, 51 (No. 5767).

¹¹⁵ İbn Sellâm, *Kitâbü’l-Emsâl*, 37.

¹¹⁶ el-Kalem 68/42.

¹¹⁷ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbü’s-Sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve’s-Şi’r*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1952), 268.

¹¹⁸ Katâmiş, *el-Emsâlü’l-‘Arabiyye (Dirâse târihiyye tahliliyye)*, 29.

Kıyas bildiren ... كَمَا/... كَأَنَّ/... كَمَثَلٍ/... مَثَلٌ gibi edatlarla kurulan ve görece uzun yapılarıyla sözlüksel birime dönüşme imkanı zayıf “mesel-i kıyâsî”lere gelince, bunların karşılığı olarak yargı bildirmiyorsa “deyim”; yargı bildiriyorsa “atasözü” olduğu söylenilebilir. Benzer şekilde fabl kaynaklı mesellerin konu edildiği ve hayali imgelere dayanması sebebiyle karşılaşılma olasılığı daha düşük olan “mesel-i hurâfî”nin eşdeğerliği olarak, yine yargı bildiriyorsa “atasözü”, yargı bildirmiyorsa “deyim” olarak değerlendirilebilir.

Özetle, bir mesel yargı bildiriyorsa Türkçede atasözü; bildirmiyorsa deyimın karşılığı olarak düşünülebilir. Burada Arapçadaki mesel ile o mesele karşılık gelen Türkçedeki atasözü yahut deyme genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Tezimiz boyunca kullandığımız mesel kavramı, bu çerçevededir. Bu aşamada çalışmanın verilerini oluşturacak olan ve kaynak dilde anlam alanı belirlenen mesellerin hedef dilde eşdeğer çevirilerini aktarırken sıklıkla kullanacağımız çeviribilimde eşdeğerlik kavramına genel bir çerçeve çizmek önemlidir.

1.2. Çeviribilimde Eşdeğerlik

Çeviribilimde eşdeğerlik denildiğinde Türkçede ilk olarak karşılık sözcüğü akıllara gelse de, eşdeğerlik kavramı çeviribilim araştırmacıları tarafından farklı bakış açılarıyla daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda Şanverdi’ye göre eşdeğerlik kavramı, kaynak metni erek metne her yönüyle aktarmak şeklinde düşünülse de eşdeğerlik ile kastedilen uygun koşullar altında dikkat edilmesi gereken noktalar gözetilerek kaynak ve hedef metinler arasında yapılan aktarımdır.¹¹⁹

1960’lı ve 70’li yıllarda çeviribilim alanında önemli kavramlardan biri de eşdeğerlik olmuştur. Eşdeğerlilik kavramını 1963 yılında Güttinger, özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin bir benzerinin, çeviri metinde çeviri dili okurunda uyandırabilmesi olarak tanımlamıştır.¹²⁰ Güttinger’in yaptığı bu tanım geleneksel tanım yerine 1964 yılında Nida, “devingen eşdeğerlik” kavramını öne atmış, şekil ve içerik açısından iletinin aktarılmasını “biçimsel eşdeğerlik”, kaynak dilin yarattığı aynı etkinin hedef dilde yaratılmasını ise “devingen eşdeğerlik” olarak belirtmiştir.¹²¹ 1970 yılında Popovic’ten¹²² 1992 yılında Baker’a¹²³ değin eşdeğerlik kavramı çeviribilim kuramcıları tarafından dilsel, dizisel, biçimsel, metinsel, edimsel, düzanlamsal, yananlamsal ve yeterlik açılarından incelenmiştir.

¹¹⁹ Halil İbrahim Şanverdi, *Necîb el-Kilânî’nin Türkçeye Çevrilen Eserlerinin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 38.

¹²⁰ Akt. Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994), 60.

¹²¹ Eugene Nida, *Towards a Science of Translating* (Leiden: E. J. Brill, 1964), 156-171.

¹²² Anton Popovic, “The Concept ‘Shift Expression’ in Translation Analysis”, *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*, haz. James Holmes (The Hague: Mouton, 1970), 79-87.

¹²³ Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation* (London and New York: Routledge, 1992).

Ancak Baker,¹²⁴ diğer çeviribilim kuramcılarından farklı olarak eşdeğerlik kavramını sözcük-sözcük üstü, dilbilgisel, metinsel, kullanımsal açıdan inceleyerek bir bütün olarak ele almıştır.

1994 yılında kuramcıların biçimsel eşdeğerlik, anlamsal eşdeğerlik ve indirgeyici yaklaşımların yazın metinlerinin çevirisinde yetersiz kaldığını ifade eden Göktürk, hedef dilde kaynak metnin birebir aynı etkisinin yaratılmasının imkansızla yakın olduğunu dile getirmiştir. Göktürk'ün ortaya attığı metinsel eşdeğerlik kavramı, klasik eşdeğerlik yaklaşımının ötesinde kültürel öğelerin de aktarımını ön plana çıkarır. Buradan yola çıkan Göktürk'e göre çevirmen kaynak ve hedef dil kültürünü, yazın türlerini iyi bilmeli, diller arasında birden fazla eşdeğerlik türünün olabileceğini her zaman göz önünde bulundurmalıdır.¹²⁵

Günümüz araştırmacılarından Yazıcı'ya göre, eşdeğerlik kavramında zamanla A eşittir B anlamına gelecek eşitlik, aynılık kavramlarından uzaklaşarak çevirmenin yaratıcılığı ön plana çıkmıştır.¹²⁶ Bir diğer araştırmacı Kurultay'a göre ise eşdeğerlik çok yönlü bir kavramdır ve salt diller arası yapısal karşılıkla açıklanamaz. Zira böyle bir yaklaşım çevirinin çok katmanlı ve öznel yönünü görmezden gelme anlamına gelecektir.¹²⁷

Çeviribilim kuramcılarının yukarıda özet şekilde aktardığımız çeviribilimdeki eşdeğerlik¹²⁸ kavramını, metni bir bütün olarak ele alarak irdeledikleri anlaşılmaktadır. Ancak ister cümle düzeyinde, ister cümle içerisindeki kelime yahut atasözü ve deyim gibi söz ya da söz öbeğinden oluşsun kaynak dildeki her biçimin bir eşdeğerliğinin olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda çeviribilim kuramcılarının eşdeğerliği bir bütün olarak ele aldıkları anlaşılmaktadır. Eşdeğerlik kavramına genel olarak değindikten sonra çalışmanın temel çatısını oluşturacak olan deyim çeviri stratejilerine ve çevirmenlerin sunmuş oldukları eşdeğerliklerden deyim çeviri stratejilerine girmeyen yöntemleri ortaya çıkarmaya yönelik diğer çeviri stratejilerine göz atmak faydalı olacaktır.

1.3. Atasözü ve Deyim Çeviri Stratejileri

Kur'an-ı Kerim ve hadislerin çevirilerinde çoğu zaman kaynak metin odaklı çeviri stratejileri takip edilmiş, hedef dilde eşdeğerlik genellikle yapısal ve anlamsal olarak kaynak metne benzer şekilde karşımıza çıkmıştır.

¹²⁴ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*.

¹²⁵ Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 58-76.

¹²⁶ Mine Yazıcı, *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005), 12-13.

¹²⁷ Turgay Kurultay, "Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?", *Dilbilim* 13 (22 Haziran 2012), 201.

¹²⁸ Detaylı bilgi için bkz. Harika Karavin, "Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (10 Temmuz 2016), 125-144; Mehmet Hakkı Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak* (İstanbul: Multilingual, 2007), 19-45.

Türkçede atasözü ve deyim, Arapçada ise mesel çevirisinde, çeviri kuramcısı Mona Baker'ın 1992 yılında yayınladığı *In Other Words: A Coursebook on Translation* adlı eserinde önerdiği deyim çeviri stratejilerinden (the translation of idioms: strategies) faydalanılabilir.¹²⁹ Baker'ın kullandığı “idiom” sözcüğü daha çok “deyim” için kullanılmaktadır. Ancak aşağıda sıralayacağımız bu yöntemler atasözü çevirileri için de kullanılabilir. Bu bağlamda Baker'ın stratejileri çalışmada hem deyim, hem atasözü çevirileri için kullanılacaktır. Baker'a göre deyim çevirilerinde dört temel strateji kullanılabilir. Bu stratejiler benzer biçim benzer anlamla çeviri (similar in form and meaning), benzer anlam farklı biçimde çeviri (similar meaning but dissimilar in form), açıklama (paraphrasing) ve çıkarma (omission) yöntemleridir.

1.3.1. Tam Eşdeğerlik (Benzer Anlam, Benzer Biçim)

Baker'a göre bu çeviri türü deyim, atasözü, eşdizim gibi söz ve söz öbeklerinin aktarımında kullanılabilir. Bu çeviri yönteminde amaç, kaynak ve hedef dil arasında hem anlam, hem de biçim olarak bağ kurmaktır.¹³⁰ Baker'a göre bu yöntemde eşdeğerlik, hem yapısal anlamda, hem de anlamsal olarak sağlanmalıdır. Yapısal ve anlamsal eşdeğerliğin her ikisinin de bir arada sağlanması ise oldukça zordur.¹³¹

Baker, bu yönteme örnek olarak iyiliğin iyi ya da kötü ayırmadan herkese isabet edeceği anlamında kullanılan İngilizce “the rain fell on the just and on the unjust” (Yağmur haklının üzerine ve haksızın üzerine yağdı) atasözünün eşdeğerliği olarak Fransızca “La pluie tombait aussi bien sur les justes que sur les injustes” (Yağmur haklının da haksızın da üzerine yağdı.) atasözünü kullanmıştır.¹³² Bu eşdeğerlikte “da” eklemelerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca kitapta, “ters yüz etmek, başına geçirmek, alaşağı etmek” anlamında kullanılan İngilizcedeki “turn something on it's head” deyimini Arapça قَلْبَ شَيْئاً رَأْساً عَلَى عَقَبٍ (bir şeyi baştan topuğa çevirmek) deyimine karşılanmıştır.¹³³ Bu eşdeğerlikte ise kaynak dildeki deyimde bulunmayan عَقَبٍ (topuk) kelimesi hedef deyimde kullanılmıştır. Bu örneklerden Baker'ın tam eşdeğerlikle, eşdeğerliklerdeki bütün kelimelerin birebir aynı olması yerine eşdeğerliklerin küçük değişikliklerle büyük oranda aynı olmasını kastettiği anlaşılmaktadır.

Baker'ın önerdiği bu stratejiye uygun Arapça-Türkçe dil çiftinde deyim, atasözü düzeyinde şu örnekler verilebilir. İnkarcılar için kullanılan ve “imkansızlık” bildiren لَا يَنْخُلُونَ الجَنَّةَ حَتَّى يَلْجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ “(İnkarcılar) deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete

¹²⁹ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 71.

¹³⁰ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 72.

¹³¹ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 72.

¹³² Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 72.

¹³³ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 73.

giremezler.” ayetindeki¹³⁴ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ “deve iğne deliğinden geçinceye kadar” kısmı meseldir.¹³⁵ Türkçedeki tam eşdeğerliği “iğne deliğinden deve geçirmek”¹³⁶ deyimidir. Atasözü düzeyinde ise mesel olduğu rivayet edilen¹³⁷ ve yargı bildiren مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ hadisinin¹³⁸ Türkçe tam eşdeğerliği “Mü’min, müminin miratıdır.”¹³⁹ şeklindeki atasözü örnek olarak verilebilir.

1.3.2. Kısmi Eşdeğerlik (Benzer Anlam, Farklı Biçim)

Yapı olarak farklı olsa da anlam olarak eşdeğerliğin sağlanması deyim, atasözleri vs. kalıplaşmış ifadelerin aktarımında yararlanılacak bir diğer stratejidir.¹⁴⁰ Bu yöntem, tam eşdeğerlik (benzer anlam benzer biçim) sağlanamadığı durumda kullanılabilecek bir stratejidir.¹⁴¹ Baker, bu yönteme örnek olarak “sana gününü göstereceğim, seni yola getireceğim” anlamına gelen “feel the force on one’s fist” deyimini İngilizce “Feel the force on my fist”¹⁴² (Yumruğumdaki gücü hisset!) atasözünün eşdeğerliği olarak Almanca “Dir werde ich einheizen” (Senin için bazı şeyleri sıcak hale getireceğim) atasözünü kullanmıştır.¹⁴³ Bu örnekten kaynak ve hedef dilde sunulan eşdeğerliklerdeki hiçbir kelimelerin birbirine benzemediği anlaşılmaktadır. Bir diğer örnekte ise “rahat etmek, evinde gibi hissetmek” anlamlarına gelen İngilizce “very much at home” (evde çok fazla) deyimini Çinceye (İngilizceye tersine çeviriyle) “totally at ease” (tamamen rahat) biçiminde aktarılmıştır.¹⁴⁴ Bu eşdeğerlikte ise kaynak dildeki “very much” ifadesiyle hedef dildeki “totally” ifadesi lafzen yakinken “at home” ve “at ease” kelimeleri ise lafzen birbiri arasında bir bağ bulunmamaktadır. Bu bağlamda Baker’ın kısmi eşdeğerlikle (benzer anlam, farklı biçim) kastettiği, kaynak ve hedef dildeki kelimelerin bütünüyle birbirinden farklı yahut az sayıdaki kelimelerin birbirine benzediği şeklinde yorumlanabilir.

Kısmi eşdeğerlik yöntemine dini metin çevirisine örnek olarak deyim düzeyinde, mesel sayılan¹⁴⁵ بَلَعَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ “Kalpler gırtlaklara ulaştı.” ayeti¹⁴⁶ örnek olarak verilebilir.

¹³⁴ el-A‘râf 7/40.

¹³⁵ Ebû Mansur es-Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv (Kahire: ed-Dâru'l-‘Arabiyye li'l-Kitâb, 1983), 304.

¹³⁶ Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (Ankara: MEB, 1995), 2/1348.

¹³⁷ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 24.

¹³⁸ Ebû Davûd, *Sünenü Ebî Davûd*, “Edeb”, 56 (No. 4918).

¹³⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 292.

¹⁴⁰ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 74.

¹⁴¹ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 74.

¹⁴² Deyim İngilizcede “feel the force on one’s fist” (birisinin yumruğundaki gücü hissetmek) şeklinde kullanılmaktadır.

¹⁴³ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 74.

¹⁴⁴ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 74.

¹⁴⁵ ‘Askerî, *Kitâbü’s-Sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve’s-Şi‘r*, 357.

¹⁴⁶ el-Ahzâb 33/10.

Türkçede tam eşdeğerliği ulaşamadığımız bu meselin kısmi eşdeğerliği “*canı ağzına (boğazına)*¹⁴⁷ *gelmek*,¹⁴⁸ *yüreği ağzına gelmek*”¹⁴⁹ deyimleridir. Atasözü düzeyinde ise إذا جاء أجل البعير حَمَّ حَوْلَ البئر “Eceli gelen deve, kuyu etrafında dolaşır.” meseli¹⁵⁰ örnek olarak verilebilir. Bu meselin Türkçe kısmi eşdeğerliği “*Eceli gelen köpek (it)*¹⁵¹ *camı duvarına siyer.*”¹⁵² atasözüdür.

1.3.3. Açıklama Yoluyla Eşdeğerlik

Deyim, atasözü ve kalıplaşmış ifadeleri çevirisinde kullanılabilecek bir diğer yöntem ise açıklama yoluyla çeviridir. Tam (benzer anlam, benzer biçim) ve kısmi (benzer anlam, farklı biçim) eşdeğerliklerin sağlanamaması durumunda kullanılabilecek açıklama yöntemi, kaynak dilde ulaşılan anlam alanını hedef dile uygun bir biçimde ifade etmektir. Sıklıkla kullanılan bu yöntem ancak hedef dilde deyimse bir eşdeğerliğin bulunması yahut kaynak ve hedef dillerin derin yapısal farklılıklarının bulunması durumunda başvurulabilir.¹⁵³ Açıklama yöntemi çoğunlukla kaynak ve hedef dil arasındaki kültürel farklılıklar sonucunda ortaya çıkar. Kaynak ve hedef dil arasındaki aktarımda estetik, yapısal ve anlamsal yönden kayıp yaşanacağından dolayı, açıklama yönteminde kaynak dil okurunda ortaya çıkan hazzın hedef dil okurunda bir benzerinin oluşturulması zor görülmektedir. Ayrıca kaynak mesele, bir bütün olarak, atasözü yahut deyimle eşdeğerlik sağlanamadığı bu yöntemde, meselin bazı kısımları deyimse olarak ifade edilebilir ve bu yolla az da olsa kaynak dil okurunda oluşan hazzın bir benzerini hedef okurda sağlanabilir.

Baker, bu yöntemle örnek olarak “üstesinden gelmek, halletmek, sorun yapmamak” anlamında kullanılan İngilizcedeki take something in stride¹⁵⁴ “uzun adımına almak” deyimini Arapçaya تَغَلَّبَ عَلَى (üstesinden gelmek) ifadesini vermiştir.¹⁵⁵ Sunulan eşdeğerlikte deyimse bir ifade kullanılmamış, sadece anlam aktarımı yapılmıştır.

Açıklama yöntemine dini metin çevirisi kapsamında, *Kur'an-ı Kerim*'de bir ayette¹⁵⁶ geçen ve savaşın bittiği durumda kullanılan حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا “Savaş yüklerini atıncaya kadar” meseli¹⁵⁷ örnek olarak verilebilir. Türkçede ise bu anlamın eşdeğeri olabilecek bir deyim

¹⁴⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 672.

¹⁴⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 672.

¹⁴⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1129.

¹⁵⁰ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve 'l-muhâdara*, 337.

¹⁵¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 256.

¹⁵² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 143.

¹⁵³ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 74.

¹⁵⁴ *Cambridge Dictionary*, “Take something in stride” (Erişim 23 Şubat 2024).

¹⁵⁵ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 75.

¹⁵⁶ Muhammed 47/4.

¹⁵⁷ ‘Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve 'ş-şî'r*, 270.

olmadığı düşünüldüğünde ifade ancak açışmlanarak deyimşel olmayan bir biçimde “*savaş bitinceye/sona erinceye kadar, kılışların kınlarına girinceye kadar*” biçimlerinde Türkçeye aktarılabilir.

Göröldüğü üzere açışmlama yöntemi atasözleri ve deyimlerle eşdeğerliğin sağlanamadığı durumlarda kullanılmaktadır. Bu yönüyle açışmlama yönteminde gayenin, çeviride - estetik kaygının ötesinde - biçimsel kayıpları en aza indirmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle de açışmlama yönteminde, kaynak dil okurunda oluşın etkinin bir benzerini, hedef dil okurunda yaratmak zor görünmektedir.

1.3.4. Çıkarma Yoluyla Eşdeğerlik

Tam ve kısmi eşdeğerlikler ile açışmlama metodunun işletilememesi durumunda, deyim ve atasözü çevirilerinde kullanılabilecek diğeri bir strateji ise çıkarma yöntemidir. Kaynak ve hedef diller arasında uygun bir eşdeğerliğin sağlanamaması, açışmlama metodunun devre dışı kalması gibi nedenlerle sözcük ya da deyim düzeyinde çıkarma metodu kullanılabilir.¹⁵⁸ Çıkarma yönteminin kullanılmasının temel gerekçesinin kaynak metnin ataletini ortadan kaldırarak hedef metne dinamizm kazandırmak ve hedef dildeki kültürel öğeleri öne çıkarmak olduğu söylenilebilir.

Çıkarma yöntemine kelime düzeyinde örnek olarak دراجة الحرارة عشرون درجة cümlesi verilebilir. Bu cümleinin Türkçeye “Sıcaklık derecesi, yirmi derecedir.” şeklinde aktarılması derece sözcüğünün birden fazla tekrarlanmasıyla iletişimsel bir çeviri olmaktan uzaklaşmaktadır. Ancak birinci درجة sözcüğünün çıkarılmasıyla “Sıcaklık, yirmi derecedir.” kaynak metnin ağırlığı ortadan kalkmaktadır.

Deyim ve atasözü düzeyine ise İngilizcede “ekstra olarak/fazladan/ek olarak” anlamlarına gelen “*for good measure*” deyiminin hedef dile aktarımında çıkarma yöntemi kullanılabilir. Örnekle açıklamak gerekirse, “It was bitter, but funny, to see that Professor Smith had doubled his own salary before recommending the offer from Fayed and added a pre-dated bonus *for good measure*.” cümlesinin bağlamından Prof. Smith’in maaşını ikiye katladığı ve üzerine/ek olarak/fazladan ön tarihli ikramiye aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla “*for good measure*” deyiminin hedef dile aktarılması yukarıdaki cümlede olduğu gibi kritik bir öneme sahip değildir. Nitekim Arapçaya çıkarılarak aktarılmıştır:

وَكَانَ مِنَ الْمُؤَسِّفِ بَلٍّ وَمِنْ الْمُضْجِكِ ، أَنْ يَتِمَّكَنَ الْبُرُوفْسُورُ سَمِيثُ مِنْ مُضَاعَفَةِ رَاتِيهِ مَرَّتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَتَقَدَّمَ بِتَوْصِيَّتِهِ لِقَبُولِ عَرْضِ فَايِدَ ، وَأَنْ يُضَيَّفَ إِلَى ذَلِكَ مُكَافَأَةً يَتَحَدَّدُ سَلَفًا مَوْعِدِ حُصُولِهِ عَلَيْهَا.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 77.

¹⁵⁹ Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 77-78.

Çalışmanın metoduyla ilgili olan kısmında atasözü ve deyim çeviri stratejilerine değindikten sonra hadis mesellerinin aktarımında çevirmenlerin atasözü ve deyim stratejilerine ek olarak başvurabileceği diğer genel çeviri stratejilerine ışık tutmak faydalı olacaktır.

1.4. Çevirmenlerin Mesel Çevirilerinde Başvurabileceği Çeviri Stratejileri

Çalışmanın temel aldığı eşdeğerlik yöntemi olan Mona Baker'ın önermiş olduğu “deyim çeviri stratejileri” dışında diğer bazı eşdeğerlik kuramlarına yer vermemizin temel gerekçesi, çevirmenlerin ortaya koydukları eşdeğerliklerin kimi zaman temel aldığımız “tam eşdeğerlik, kısmi eşdeğerlik, açıklama, çıkarma” şeklindeki deyim çeviri stratejilerinden hiçbirinin kapsamına girmemesidir. Öte yandan eşdeğerlik yöntemlerinin, deyim çeviri stratejilerinden ibaret olmadığı ve çevirmenlerin sundukları eşdeğerliklerin de eşdeğerlik kuramlarından birisi içerisinde yer alacağı düşünüldüğünde çevirmenlerin ortaya koyduğu diğer yöntemleri göz ardı edip sadece “deyim çeviri stratejilerine” odaklanmak çalışmayı eksik bırakacaktı. Bu düşünceye oluşturduğumuz bu başlıkta sadece hadis mesellerinin çevirisinde karşılaşılabilecek çeviri stratejilerinin aktarımıyla yetinilecek, tüm eşdeğerlik yöntemleri aktarılmayacaktır. Bu bağlamda, Vinay & Darbelnet'in önerdiği birebir (literal) çeviri (الترجمة الحرفية) yöntemine,¹⁶⁰ kültürel ikame¹⁶¹ yöntemlerinden öykünme (calque-التغريب-الأساليب), yabancılaştırma (foreignization-التغريب), yerleştirme (domestication-التدجين) yöntemlerine; Dickens vd.nin önerdiği özelleştirme (particularizing-التَّجَمُّعُ مِنْ خِلَالِ التَّخْصِصِ) ve genelleştirme (generalizing-الإضافة-التَّجَمُّعُ مِنْ خِلَالِ التَّعْميمِ) yöntemlerine,¹⁶² Newmark tarafından önerilen¹⁶³ ekleme (addition-الإضافة) yöntemine yer verilecektir. Ayrıca doğrudan bir çeviri kuramı olmaktan öte, mesellerin çevirisinde çevirmen tercihlerini belirleme amaçlı başka bir çalışmada¹⁶⁴ kullandığımız tarafından kullanılan “Yerleşik olmayan ifadeyle çeviri (الترجمة مِنْ خِلَالِ الْكَلِمَةِ غَيْرِ الْمُسْتَوْرَةِ)” ile “deyimsel olmayan ifadeyle çeviri (الترجمة مِنْ خِلَالِ الْكَلِمَةِ الْمُسْتَوْرَةِ)” başlıklarına değinilecektir.

1.4.1. Birebir Çeviri Yöntemi

Dilbilgisi ve üslup yönünden kaynak metne bağlı kalınarak metinler arası eşdeğerliğin sağlandığı,¹⁶⁵ Türkçede “*literal, kelimesi kelimesine (sözcüğü sözcüğüne), harfî çeviri*

¹⁶⁰ Jean-Paul Vinay - Jean Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1995), 33.

¹⁶¹ Çatı çeviri kuramı olan “kültürel ikame” yöntemini farklı çeviri kuramcıları farklı sözcüklerle ifade etmiştir. Newmark (1988) ile Vinay & Darbelnet (1995) “cultural transposition”, Baker (1992) “cultural substitution”, Dickens vd. (1992) ise “cultural transposition” kavramlarını yeğlemişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Peter Newmark, *Approaches to Translation* (New Jersey: Prentice Hall, 1988), 85-88; Vinay - Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English*, 36; Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 12; James Dickens vd., *Thinking Translation: A Course in Translation Method, French-English* (London and New York: Routledge, 1992), 28.

¹⁶² Dickens vd., *Thinking Translation*, 56.

¹⁶³ Peter Newmark, *A Textbook of Translation* (Oxford: Pergamon Press, 1988), 91-93.

¹⁶⁴ Muhammed Özcan, *Kur'an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2014), 61-148.

¹⁶⁵ Vinay - Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English*, 33.

(*tercüme*), *lafzî çeviri* (*tercüme*), *motamot çeviri*, *biçimsel çeviri*”, Arapçada التَرْجَمَةُ الحَرْفِيَّةُ şeklinde de ifade edilen “birebir çeviri” yönteminde başarı ancak kaynak ve hedef dillerin aynı dil ailesinden gelmesi durumunda sağlanabilir. Öte yandan hedef dil anlatım dinamiklerini yeterince işletmemeye iten bu yöntem, yeterince işlevsel bir yöntem değildir.

Kaynak dil odaklı bir yaklaşım olan birebir çeviri yöntemine teknik ve tıbbi metinlerin çevirisinde sıklıkla rastlanmaktadır.¹⁶⁶ Kutsal metin çevirilerinde de birebir çeviri yöntemine sıklıkla başvurulmaktadır. *Kur'an-ı Kerim*'deki¹⁶⁷ "... وَبَلَّغْتَ الْقُلُوبَ الْحَنَاجِرَ" ayetine eski Diyanet İşleri reislerinden Ömer Nasuhi Bilmen'in¹⁶⁸ "... yürekler gırtlaklara kavuşmuş ..." şeklindeki çevirisi bu yönteme örnek olarak verilebilir.

1.4.2. Yarı-Biçimsel Çeviri

Baker'ın önerdiği deyim çeviri stratejilerinden tam eşdeğerlik (benzer anlam, benzer biçim), kısmi eşdeğerlik (benzer anlam, farklı biçim) ve açıklama yöntemlerinde hedef dilde eşdeğerlik kaynak dil öğelerini barındırmadan sadece hedef dil dikkate alınarak sunulmuştur.¹⁶⁹ Ancak *Kur'an-ı Kerim*'de geçen mesellerin çevirilerinde sıkça hem kaynak dil, hem hedef dil öğelerine yer verilmesi sonucunda tarafımızca Arapçada التَرْجَمَةُ اللَّفْظِيَّةُ - المَعْنَوِيَّةُ şeklinde ifade edilebilecek “yarı-biçimsel çeviri” metodu ortaya atılmıştır.¹⁷⁰ Benzer bir durum hadis mesellerinde de bulunduğundan dolayı çalışmada bu yönteme yer verilmiştir. Biçimsel çeviri+anlam aktarımı şeklinde formüle edilebilecek bu yöntem, biçimsel/birebir çevirinin beraberinde anlam aktarımının da ifade edildiği durumlarda kullanılır. Birebir çeviriden sonra yapılan anlam aktarımı deyimisel olabileceği gibi yalın bir aktarım da olabilir. Bu yönteme örnek olarak babalarının mirasını paylaşmaya çalışanların durumu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kişiye انشَقَّتْ الْعَصَا “Değnek yarıldı.” şeklinde verilen deyim biçimindeki cevap, yarı-biçimsel olarak “Dal parçası ikiye ayrıldı, birbirlerine düştüler/aralarında uyumsuzluk yaşandı.” cümleleriyle aktarılabilir. “Dal parçası ikiye ayrıldı” cümlesiyle birebir eşdeğerlik metne yansıtılırken, anlam aktarımı “birbirine düştüler” deyimi ya da yalın olarak “aralarında uyumsuzluk yaşandı” ifadesi ile sağlanmıştır.

Özcan'ın önerdiği “biçimsel çeviri + anlam aktarımı” şeklindeki sıralamaya ek olarak, hedef dil odaklı ifadenin öncelendiği “anlam aktarımı + biçimsel çeviri” biçimindeki

¹⁶⁶ Bkz. Cem Odacıoğlu - Evren Barut, “Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme”, *Tarih Okulu Dergisi* 11/34 (2018), 1384-1385.

¹⁶⁷ el-Ahzâb 33/10.

¹⁶⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlîsî ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 6/2787.

¹⁶⁹ Bkz. Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 71-77.

¹⁷⁰ Özcan, *Kur'an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri*, 58.

eşdeğerlikler de yarı-biçimsel çeviri çerçevesinde değerlendirilebilir. Nitekim, اليد العليا خير من اليد السفلى “Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır.” hadisinin¹⁷¹ “Veren (yüksek) el, alan (alçak) elden hayırlıdır.”¹⁷² şeklindeki eşdeğerliğinde yarı-biçimsel çeviri yöntemi izlenmiştir. Verilen eşdeğerlikte, önce anlam aktarımı içeren “veren/alan (el)” ifadesine yer verilmiş, sonra kaynak dil odaklı “yüksek/alçak (el)” kelimeleriyle eşdeğerlik sağlanmıştır.

1.4.3. Öykünme

Arapçada تَغْرِيبُ الْأَسَالِيبُ şeklinde ifade edilen “öykünme” yöntemi, kaynak metindeki söz ya da söz öbeğinin hedef dile herhangi bir müdahalede bulunmadan doğrudan aktarılmasını ifade eder. Öykünme işlemi sonucu ortaya çıkan ifadelerin, bir süre sonra hedef dile yerleşmeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Örneğin, İngilizcede “I’m indebted to someone” “...e teşekkür borçluyum” ifadesi modern Arapçaya أَنَا مَدْيُونٌ لِفُلَانٍ (...e (teşekkür) borçluyum.” şeklinde öykünme yöntemiyle geçmiştir. Hâlbuki “...e (teşekkür) borçlu olmak” ifadesi klasik Arapçada لَهُ فَضْلٌ عَلَيَّ “Onun bende bir lütfu/iyiliği var. (Dolayısıyla teşekkür borcum var.)” ifadesiyle karşılanmaktaydı. Benzer şekilde Türkçedeki “anasının kızı (gözü)/sakalım yok (ki sözüm dinlensin)/ dilimde tüy bitti/ bir kulağından girdi, ötekinden çıktı.” söz öbekleri ve deyimler Arapçaya sırasıyla “بِنْتُ أُمِّهَا، أَنَا لَسْتُ لِي لَحْيَةٍ، طَلَعَ الشَّعْرُ عَلَى لِسَانِي، دَخَلَ مِنْ أُذُنٍ وَخَرَجَ مِنْ أُخْرَى” biçimlerinde öykünülerek aktarılmıştır.¹⁷³

1.4.4. Kültürel Ödünçleme

Arapçada الإِقْتِرَاضُ النَّقَافِي şeklinde ifade edilen “kültürel ödünçleme” yönteminde, kaynak dil metninin hiçbir müdahalede bulunulmadan aktarıldığı birebir çeviriden farklı olarak kültürel öğelerin de aktarımı öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, yabancılaştırma, yerlileştirme gibi kaynak metinde değişiklik yapmayı gerektiren stratejilerden korunmanın bir yolu olduğunu ifade eden Suçin, böylelikle metnin doğal olarak egzotik kalacağını ifade eder.¹⁷⁴ Öte yandan birebir çeviride öne çıkan hedef dil okurunun “yabancılık algısı”, bu yöntemde daha az göze çarpar. وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ¹⁷⁵ “Biz insana şah damarından daha yakınız.”¹⁷⁶ şeklindeki yaygın çevirisi bu yönteme örnek olarak verilebilir.

¹⁷¹ Buhârî, “Zekât”, 18 (No. 1427).

¹⁷² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2594-2595.

¹⁷³ Detaylı bilgi için bkz. Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak*, 171-176.

¹⁷⁴ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak*, 177.

¹⁷⁵ Kâf 50/16

¹⁷⁶ “حَبْلِ الْوَرِيدِ” (şah damarı) ifadesinin tarihsel süreci ve *Kur’an* meallerine yansımaları için bkz. Rıfat Atay - Mustafa Cığır, “Bir *Kur’an* Terimi Olarak Habl-i Verid İfadesinin Tarihsel Süreci”, *Harran İlahiyat Dergisi* 48 (15 Aralık 2022), 58-86.

1.4.5. Yabancılaştırma

“Kaynak metni, hedef dil kültürüne hâkim olan normlara karşı duran ve bunları değiştirmek, yenilemek isteyen bir yaklaşımla çevirmek”¹⁷⁷ olarak tanımlanan ve Arapçada التَّغْرِيب şeklinde ifade edilen yabancılaştırma yönteminde kaynak dilin kültürel özelliklerinin hedef metinde azami düzeyde olduğu gözlemlenir. Bu yöntemle elde edilen bir hedef metinde ithal edilmiş dilbilgisi ve kültür özellikleri dikkati çeker.¹⁷⁸ Yabancılaştırma Yazıcı’ya göre “çevirmenin yabancı kültürü tanıtmak amacıyla hedef dilin olanaklarının elverdiği ölçüde kaynak kutba yakın çeviri stratejisi kullanmasıyla ilgili karara dayalı çeviri işlemi olarak değerlendirilebilir.”¹⁷⁹

Kaynak dildeki söz ya da söz öbeklerini hedef metne kaynak metindeki şekliyle, üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmadan aktarmak şeklinde tanımlanabilecek yabancılaştırma metoduna ülke, şehir ve özel isimlerin başka bir dile aktarımında sıkça başvurulduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, “New York” kenti çeviri işlemine tabi tutulmaksızın yabancılaştırma yöntemiyle Türkçeye “New York”, Arapçaya "نيويورك" şeklinde aktarılmıştır.

1.4.6. Yerelleştirme

Hedef dilin kültürel öğelerinin kaynak metnin içerisinde var edilmesi¹⁸⁰ ya da “yabancı metni hedef dil kültürüne hakim olan değerlere uygun olarak tutucu ve benzeştirici bir yaklaşımla aktarmak”¹⁸¹ olarak tanımlanan ve Arapçada التَّدْجِين olarak ifade edilen yerelleştirmeyi, yabancı kültür kaynaklı söz ya da söz öbeklerini, hedef dilin kültürüyle ifade etmek şeklinde tanımlayabiliriz. Arapçada يَعْشَقَانِ بَعْضُهُمَا الْبَعْضَ كَقَيْسٍ وَلَيْلَى “Birbirlerine Kays ve Leyla gibi aşıklar.” cümlesi Türkçeye “Birbirlerine Leyla ile Mecnun gibi aşıklar.” şeklinde kaynak dilin kültüründeki "قيس وليلي" (Kays ve Leyla) kelimeleri hedef dilin kültürel yapısından faydalınılarak “Leyla ile Mecnun” şeklinde yerelleştirilerek aktarılmıştır.¹⁸² İngilizce “... in many cases people want to *have their cake and eat it*.” (... çoğu durumda insanlar keklerini almak ve yemek istiyorlar.) cümlesi Türkçeye “... çoğu durumda insanlar *ne yardan geçmek istiyor ne serden*.” şeklinde aktarılmıştır. İki güzel şeyin aynı anda yapılamayacağı anlamında kullanılan meşhur İngiliz deyişi “have your cake and eat it” Türkçeye yerelleştirme yöntemiyle

¹⁷⁷ Özlem Berk, *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005), 162.

¹⁷⁸ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak*, 169.

¹⁷⁹ Mine Yazıcı, *Yazılı Çeviri Edinci* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007), 38.

¹⁸⁰ Dickins vd., *Thinking Translation*, 32.

¹⁸¹ Berk, *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*, 164.

¹⁸² Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak*, 176.

“ne yardan geçer, ne serden” deyimiyle¹⁸³ aktarılmıştır.¹⁸⁴ Diğer bir örnekte ise “... forty years can be an *eternity*.” (... kırk yıl, sonsuzmuş gibi gelebilir.) cümlesindeki “eternity” (ebedilik, sonsuzluk) sözcüğü Türkçeye “... kırk yıl *sittinsene* gibi gelebilir.” cümlesiyle aktarılmış, cümlede “sittinsene” eşdeğerliği ile yerleştirme yöntemi yeğlenmiştir.¹⁸⁵

1.4.7. Özelleştirme ve Genelleştirme

Kaynak dildeki üst anlamlı bir söz ya da söz öbeğinin hedef dilde alt anlamlı bir ifadeyle eşdeğerliğinin sağlanması Arapçada التَّجَمَّةُ مِنْ خِلَالِ التَّخْصِيسِ biçiminde ifade edilen özelleştirme yönteminin sınırlarına girmektedir. Tam tersi, alt anlamlı bir söz ya da ifadenin üst anlamlı kelime ile aktarılması ise التَّجَمَّةُ مِنْ خِلَالِ التَّعْمِيمِ şeklinde Arapça ifade edilen genelleştirme yönteminin alanına girmektedir.¹⁸⁶

Arapçadaki daha hususi ve dar anlamlı خال “dayı” ve “عَمَّ” “amca” sözcüklerinin İngilizceye daha geniş ve üst anlamlı uncle “dayı/amca/enişte” kelimesiyle aktarılması yahut سَيَّارَة “otomobil” sözcüğünün Türkçede taşıt şeklinde ifade edilmesi genelleştirme yöntemi kapsamında değerlendirilir. Tam tersi, uncle sözcüğünün Arapçada خال ya da عَمَّ şeklinde ya da taşıt sözcüğünün Arapçada سَيَّارَة biçiminde ifade edilmesi ise özelleştirme yönteminin işletildiği anlamına gelmektedir.

Görüldüğü üzere, özelleştirme ya da genelleştirme yönteminde çeviride bir miktar kayıp yaşanmasına neden olabilmekte, diller arası iletişime olumsuz yönde ket vurabilmektedir. Ancak Suçin, olumsuz yanlarıyla birlikte, hedef dilde makul eşdeğer sözcük bulunmadığında özelleştirme ve genelleştirme stratejilerine başvurulabileceğini ifade eder.¹⁸⁷

1.4.8. Ekleme

Ekleme yöntemi, Arapçadaki اِلِصَافَة kaynak dilde bulunmayan bazı sözcük ya da ifadelerin erek metne eklenmesi şeklinde ifade edilmektedir.¹⁸⁸ Ekleme yöntemi hedef metnin dinamizmini, okunabilirliğini artırarak, hedef dil odaklı bir eşdeğerliğin ortaya çıkmasını sağlar. Ekleme yönteminin kullanılmaması, kaynak metnin gelenekleri ön plana çıkmasına ve daha zayıf bir hedef metin üretilmesine neden olabilir.¹⁸⁹ Öte yandan erek metinde çok sık ekleme yöntemine yer verilmesi, metni gereğinden fazla uzatacak ve bu durum okurun metnin

¹⁸³ Muhittin Bilgin - Ahmet Can Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü* (İzmir: Yayın-B, 2014), 4/2090.

¹⁸⁴ Sevtap Günay Köprülü - Erkan Yüce, “Çeviride Yerleştirme ve Yabancı Dil Öğretiminde Yeri”, *Söylem Filoloji Dergisi* 4/2 (30 Aralık 2019), 512.

¹⁸⁵ Köprülü - Yüce, “Çeviride Yerleştirme ve Yabancı Dil Öğretiminde Yeri”, 512-513.

¹⁸⁶ Dickins vd., *Thinking Translation*, 56.

¹⁸⁷ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak*, 184.

¹⁸⁸ Newmark, *A Textbook of Translation*, 91.

¹⁸⁹ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak*, 191.

aktarmak istediği mesajdan uzaklaşmasına neden olabilecektir. Bu bağlamda ister hedef metnin akıcılığını artırmak için, isterse de kaynak metnindeki bir kapalılığı gidermek için olsun, ekleme yöntemine gerektiği zaman ve ihtiyacı giderecek ölçüde başvurulması gerekmektedir.

Kaynak metnin kapalılığını gidermek amacıyla Tebbet Sûresinin ilk ayetinin "تَبَّتْ يَدَا أَبِي" "تَبَّتْ يَدَا أَبِي" çevirisinde Ahmet Tekin "Kurusun, *helak olsun, hüsrana uğrasın elleri, güçleri, imkanları (gayrimeşru) düzenleri* Ebû Leheb'in, *Ebû Lehebler'in!*" ifadesine yer vermiştir.¹⁹⁰ İtalik olarak verilen kısımlarda çevirmen ekleme yöntemini tercih etmiştir. Ancak çevirmenin ekleme yöntemine bu denli sık başvurması hedef metni bir çeviri metin olmaktan çıkararak tefsir metnine dönüşmenin eşiğine getirmiştir.

1.4.9. Yerleşik Olmayan veya Deyimsel Olmayan İfadeyle Çeviri

Tarafımızca 2014 yılında Kur'an mesellerinin çevirilerinde uygulanan stratejileri belirlemek amacıyla "yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri" ve "deyimsele olmayan ifadeyle çeviri" kavramları ortaya atılmıştır. Arapçada – sırasıyla – التَّرْجَمَةُ مِنْ خِلَالِ الْكَلِمَةِ غَيْرِ – والترجمة من خلال التعبير غير المستقر ve المُسْتَقَرَّ şeklinde ifade idilebilecek bu kavramlar, genel bir çeviri stratejisi değil, mesel çevirilerinde sunulan eşdeğerliklerdeki yöntemleri saptamaya yönelik bir çabanın ürünüdür.¹⁹¹

Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviride kaynak dilde yer alan deyimsele bir ifade hedef dile deyimsele bir ifadeyle aktarılır. Ancak kullanılan deyimsele ifadenin hedef dilde yaygın kullanılan deyimsele ifade olmamasından dolayı hedef dil okurunda bir "yabancılık" duygusu oluşturur. Kehf/51'de geçen ve "yardımcı edinmek/tutmak" anlamına gelen وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ وَ مَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ anlamına gelen "Ben sapırtıcılarla iş tutanları pazu edinmiş değilim." meseli, Muhammed Hamdi Yazır tarafından "... hiçbir zaman sapırtıcıları kol (yardımcı) tutmuş değilim."¹⁹² şeklinde aktarılmıştır. Çeviride geçen "kol tutmak" ifadesiyle metnin bağlamından "yardımcı edinmek" anlamına ulaşılsa da "kol tutmak" ifadesi herkes tarafından aşına olunan bir deyim değildir.

Deyimsel olmayan ifadeyle çeviride ise hedef dilde hiçbir durumda deyimsellik taşımayan bir ifadeyle aktarımda bulunmayı yansıtır.¹⁹³ İnceleme tablolarında birebir ya da yarı-biçimsel çevirinin uygulanmadığı durumlar için belirtilmiştir. A'râf/154'te لَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى سَكَتَ الْغَضَبُ "öfke susmak" meselinin Hasan Basri Çantay tarafından yapılan

¹⁹⁰ Ahmet Tekin, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru (Tefsiri Meal)* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2019), 605.

¹⁹¹ Özcan, *Kur'an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri*, 59.

¹⁹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, sad. M. Sadi Çöğenli, Huzur Yayınevi, İstanbul 2012, s. 212.

¹⁹³ Özcan, *Kur'an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri*, 59.

çevirisinde “*Musa’dan o öfke uzaklaştığında*”¹⁹⁴ eşdeğerliği tercih edilerek deyimsel olmayan bir ifadeyle aktarımda bulunulmuştur.

Araştırmaya temel oluşturacak Arapçada mesel, Türkçede atasözü/deyim kavramlarının sınırları belirlenmeye çalışılmış, deyim çeviri stratejilerine ek olarak çevirmenlerin başvurabilecekleri diğer çeviri yöntemlerine değinilmiştir. Bu aşamada çalışmanın teknik bir çalışma olmasından dolayı meseller incelenirken takip edilecek sıraya değinilerek detaylandırılması faydalı olacaktır.

1.5. Araştırmada İzlenen Yöntem

Bu başlıkta araştırmanın teknik bir çalışma olmasından dolayı çalışmada yöneme temas edilecektir. Bu bağlamda, öncelikle mesellerin seçimine değinilecek, ardından mesellerin kaynak dil Arapçada ve hedef dil Türkçede anlam alanlarının nasıl belirleneceği, mesellerin neden birebir çevirisi yapılacağı, *Sahîh-i Buhârî* çevirmenlerinin sundukları eşdeğerliklerin değerlendirmesinin nasıl yapılacağı ve mesel için sunulacak olan eşdeğerlik önerisi başlıklarına temas edilecektir.

1.5.1. Mesellerin Seçimi

Sahîh-i Buhârî’de mesellerin çevirilerindeki eşdeğerlik sorunlarının saptanmasını konu edinen çalışmada ilk aşama mesel seçimidir. *Sahîh-i Buhârî*’de çalışılacak meseller, random (rastgele) yöntemiyle seçilmiştir.

Seçtiğimiz içerisinde mesel bulunan hadislerde, deyim/atasözlerine herhangi bir etkisi olmadığı için senedler aktarılmamıştır. Meseller sözleri içerisindeki lafız farklılıkları hariç hadis metninin kalanındaki lafız farklılıkları ayrıca zikredilmemiştir.

Öte yandan *Sahîh-i Buhârî*’nin farklı yerlerinde geçen aynı mesellerin çevisindeki çevirmen davranışlarının ve tutarlılıklarının gözlenmesi amacıyla, eserin farklı yerlerinde geçen mana olarak aynı, lafzen farklı yahut hem manası hem lafzı aynı mükerrer meseller de incelemeye alınmıştır.

Ayrıca incelenen meseller, başlıklarda kullanılan Türkçe kısa adlandırmaları dikkate alınarak alfabetik olarak sıralanacaktır.

Mesellerin seçiminde izlenen yöneme değinildikten sonra ikinci aşama olarak meselin kaynak dil Arapçada anlam alanının nasıl belirleneceğine ve kaynaklara dair bilgi verilecektir.

¹⁹⁴ Hasan Basri Çantay, *Kur’an Meali - Kur’an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, haz. M. A. Yekta Saraç (İstanbul: Risale Yayınları, 2008), 169.

1.5.2. Mesellerin Kaynak Dil Arapçada Anlam Çerçevesinin Belirlenmesi

Mecazi yapılarından dolayı deyim ve atasözü çevirisinde kaynak dildeki anlam alanının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.¹⁹⁵ *Kur'an-ı Kerim* ve hadis metinlerinde geçen her kelimenin ayrı bir öneme sahip olduğu ve tefsir, fıkıh, kelam gibi ilimlerde tartışmaların çıkış noktasını oluşturduğu düşünüldüğünde bu önem daha da artmaktadır. Hadislerdeki mesellerin anlamları belirlemek, ortaya çıktığı çağda nasıl anlaşıldığını belirlemekten geçmektir. Bu noktada gündeme gelen eş zamanlı yaklaşıma değinmek faydalı olacaktır.

Eş zamanlı dilbilim, “bir arada bulunan ve dizge oluşturan öğelerin aynı toplumsal bilincin algıladığı mantıksal ve ruhbilimsel bağıntrayla” ilgilenir.¹⁹⁶ Başka bir deyişle, eş zamanlı dil tahlili “dilini belli bir dönemde ya da belli bir metinde nasıl tezahür ettiğini tespiti yönelik çalışmalar”dır.¹⁹⁷ Tanımı yapılan eş zamanlı yaklaşım gereği klasik dönem mesel anlojileri çalışmada taranacaktır.

Ortaya çıkan bir diğer sorunsal ise, anlam alanının belirleneceği kaynakların yani antolojilerin nasıl tespit edileceğidir. Nitekim meselleri, sözlüklerde veya sözlük özelliği taşıyan kaynaklarda taramak mümkünken, mesellerin hangi döneme ait olduğunun belirlenmesi çoğu zaman mümkün değildir. Örneğin sözlükçülük alanında kült kabul edilen ve klasik metinlerin çevirisi için belki de ilk müracaat kaynağı olan İbn Manzûr'a ait (H. ö. 711) *Lisânü'l-'Arab* adlı eserde, söz ya da söz öbekleri kronojik bir sırayla düzenlenmemiş, aksine farklı yüzyıllarda yaşamış şahısların ifadeleri yan yana sıralanmış; Firuzâbâdî'nin (H. ö. 817) *Kâmûsü'l-muhît* adlı eserinde ise birbirine zıt kültürlerle ait birbiriyle uyumlu olmayan bilgiler özetlenmiştir.¹⁹⁸ *Lisân'ül-'Arab*, *Kâmûsü'l-muhît* vb. eserlerde bilgiler kimi zaman kronolojik sıraya göre sıralanmasa da kişi adlarının zikredilmesi bizi, kişinin yaşadığı tarihe, dolayısıyla meselin ortaya çıktığı tarihe uzaklığı konusunda bilgi verse de bazı bilgiler, bilgiyi aktaran kişinin ismiyle aktarılmamakta, bu da, bilginin tarihine ulaşmayı kimi zaman zorlaştırmakta, kimi zaman neredeyse imkansız hale getirmektedir. Dahası, söz konusu sözlüklerin bütün meselleri kuşutma iddiası da bulunmamaktadır. Anlatılanlar ışığında, kaynakların tespitinde en güvenilir yöntemin eş zamanlı yaklaşımla, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) döneminde yaşamış

¹⁹⁵ Cristina Cacciari - Patrizia Tabossi, *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1993), 3-4.

¹⁹⁶ Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998), 152; Dilbilimde eş zamanlı yaklaşımla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 153-224; Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998), 129-147.

¹⁹⁷ Düccane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 38; Anlam değişimlerinin tespitinde eş zamanlı yaklaşımın kullanımı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, 34-40.

¹⁹⁸ Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, 35.

müelliflerin mesellere dair yazdıkları eserlerinden başlanılarak sonraki asırlara doğru mesellerin taranması ve anlam alanlarının saptanması olduğunu söylemek mümkündür.

Meseller ve mesel antolojileri hakkında ulaşabildiğimiz en kapsamlı çalışma modern dönemde kaleme alınmış İmîl Bedî' Yakup'un *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*¹⁹⁹ adlı eseridir. Eserde, klasik döneme ait çoğu müstakil eser niteliğindeki *altmış-beş* eser, hicri I. yüzyıldan, hicri XIV. yüzyıla değin sıralamıştır. Eserde ele alınan *altmış-beş* mesel kitabının *kırk* tanesinin kayıp, *üçünün* yazma, *bir* eserin ise bir kısmının günümüze ulaştığı bildirilmiştir.²⁰⁰ Oldukça erken bir dönemde sahabeden Suhar b. Abbâs (H. ö. 60) tarafından kaleme alınan ve bilinen ilk müstakil mesel kitabı olma niteliği taşıyan *el-Emsâl* adlı eser, günümüze ulaşamamıştır.²⁰¹ Mesel sahasında günümüze ulaşan ilk eser olma özelliği taşıyan hicri II. yüzyılda kaleme alınmış Mufaddal ed-Dabbî'nin (H. ö. 178) *Emsâlü'l-'Arab*²⁰² adlı eserinde ise hadis mesellerine yer verilmemiştir. Günümüze ulaşan ve hadis mesellerine yer veren ilk eser, hicri II. yüzyılda yazılmış 'Amr es-Sedûsî'nin (H. ö. 195) *Kitâbü'l-Emsâl*²⁰³ adlı eseridir.

Mevsû'atü emsâli'l-'Arab adlı eserde, yöntem olarak müstakil mesel kitapları öncelenmiş, müstakil mesel kitabı olmadığı halde içerisinde mesel geçen kitaplar, esere dâhil edilmemiştir. Örneğin, hicri III. yüzyılda Arap filolog Câhız (H. ö. 225) tarafından kaleme alınan ve içerisinde hadis meselleri ve açıklamalarını barındıran *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı kitap, *Mevsû'atu emsâli'l-'Arab*'da zikredilmemiştir. Bu bağlamda *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab* adlı kitapta yer alan eserlere ek olarak içerisinde hadis meseli barındıran *el-Beyân ve't-tebyîn* gibi ulaşabildiğimiz eserler çalışmaya dâhil edilmiş, içerisinde meseller ve açıklamaları geçtiği halde, hadis meseli barındırmayan eserler, örn. es-Se'alibî'nin (H. ö. 429) *Sihru'l-belâğa ve sirru'l-berâ'a*²⁰⁴ adlı eseri, kaynak olarak alınmamıştır. Ayrıca yeterince kaynak eser alındığı

¹⁹⁹ Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*.

²⁰⁰ Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/199-203; Yakup, eserinde yer verdiği çoğu müstakil çalışmadan oluşan mesel kaynaklarının tanıtımını yapmış, eserlerden örnek sayfalar paylaşmıştır. Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/74-198.

²⁰¹ Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/74, 199.

²⁰² Eser, klasik dönem meselleri üzerine yazılmış elimize ulaşan ilk müstakil eser olma özelliği taşımakta ve eserde mesellerin çıkış hikayeleri anlatılmaktadır. Eserin adı D.İ.A'da "*Kitâbü'l-emsâl*" şeklinde zikredilse de eserin tahkikli basımında ve bazı Arapça kaynaklarda "*Emsâlü'l-'Arab*" şeklinde geçmektedir. Bu bağlamda çalışmada eserin tahkikli basımındaki adı "*Emsâlü'l-'Arab*" yeğlenmiştir. Bkz. Hüseyin Elmalı, "Mufaddal ed-Dabbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/362; İsmail Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/296; Mufaddal ed-Dabbî, *Emsâlü'l-'Arab*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, 1981); Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/79.

²⁰³ Mufaddal ed-Dabbî'nin *Emsâlü'l-'Arab* adlı eserindeki hikayeler, eserde yerini yoğun dilsel çözümlemelere bırakmış, eserde Arap şiirinden sıkça örnekler verilmiştir. Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/83-85; Amr es-Sedûsî, *Kitâbü'l-emsâl*, thk. Ramazan Abduttevab (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1983), 77.

²⁰⁴ Edebiyat ve belagat sahasında kaleme alınan eserde istiare, teşbih konularında mesellere temas edilmiştir. Nusreddin Bolelli, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri* (İstanbul, 2001), 117-149; Ebû Mansûr es-Se'alibî, *Sihru'l-belâğa ve sirru'l-berâ'a*, thk. Abdusselam el-Hûfî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.).

düşünüldüğünden, içerisinde hadis-mesel bulunsa da, *Şihâbu'l-ahbâr fi'l-hukem ve'l-emsâl ve'l-âdâb* (Kudâ'î/H. ö. 454) gibi mahtût (yazma) eserler çalışmaya alınmamıştır.

Öte yandan seçilen mesellerin daha güvenilir bir biçimde anlam alanının çizilebilmesini için Hz. Peygamber (s.a.v.) asrına çok uzak bir tarihte kaleme alınmamış olması önem taşımaktadır. Bu konu Arap literatüründe “istişhâd” olarak isimlendirilmiştir. Aralarında Ebû't-Tayyib el-Mütenebbi (H. ö. 354) gibi şairlerin bulunduğu altıncı tabakayı “muteahhirûn” olarak niteleyen görüşe²⁰⁵ göre hicri IV. yüzyılın ikinci yarısı ile hicri V. ve VI. yüzyıllardaki mesel antolojilerini istişhad için kullanmamak daha uygun olurdu. Ancak V. ve VI. yüzyılda kaleme alınmış *Mecma'ü'l-emsâl*²⁰⁶ gibi mesel antolojilerinde mesellere dair hicri ilk dört asırdaki eserlere göre daha fazla açıklama bulunmaktadır. Bu durum ise mesellerin kaynak dil Arapçadaki anlam alanlarının belirlenmesine katkı sunmaktadır. Öte yandan sadece V. ve VI. yüzyıllardaki eserlerde kendisine yer bulan hadis mesellerini mümkün olduğunca araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu gerekçelerle V. ve VI. yüzyıllardaki mesel antolojileri de çalışmaya alınmıştır.

Bu bağlamda çalışmaya hicri II-VI. yüzyıllar arası yazılmış mesel eserleri yahut içerisinde mesel bulunan eserler dâhil edilmiştir. Bu kriterler ışığında mesellerin kaynak dil Arapçada anlam alanının belirlenmesi amacıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden hicri VII. yüzyıla değin içerisinde hadis meselleri barındıran ve bazıları antoloji özelliği taşıyan mesel kaynaklarını kısaca tanıtmak faydalı olacaktır:

Kitâbü'l-Emsâl (كتاب الأمثال) : Eser, ‘Amr es-Sedûsî²⁰⁷ (H. ö. 195) tarafından telif edilmiştir. Mufaddal ed-Dabbî'nin (H. ö. 178) *Emsâlü'l-'Arab* adlı eserindeki hikâyeler, bu eserde yerini yoğun dilsel çözümlemelere bırakmış, ayrıca eserde diğer kaynaklarda nadir görülen klasik Arap şiirinden sıkça örnekler verilmiştir. Antoloji özelliği taşıyan eserde toplam 117 deyim ve atasözüne yer verilmiştir.²⁰⁸

Kitâbü'l-Emsâl (كتاب الأمثال) : Eser, Ebû ‘Ubeyd b. Sellâm²⁰⁹ (H. ö. 224) tarafından kaleme alınmıştır. 17 hadisin bir kısmının açıklandığı ve antoloji özelliği taşıyan kitap, toplam 1386 mesel ihtiva eder. Eserde “dil ve konuşma, insanın özellikleri, güzel ahlâk, dostluk ve kardeşlik, ilim, çeşitli ihtiyaçlar, zulüm ve kötü huylar gibi konulara dair meselleri bir araya getirilmiştir.”²¹⁰

²⁰⁵ Abdulkadir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edebe fi'l-lübbi'l-lübâbi lisâni'l-'Arab* (Bulak: Matbaa-i Mîrîye, 1882), 1/4.

²⁰⁶ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 1955.

²⁰⁷ Müellifin tam künyesi Ebû Feyd Müerriç b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî el-Basrî en-Nahvî'dir.

²⁰⁸ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü'emsâli'l-'Arab*, 1/83-85; Sedûsî, *Kitâbü'l-emsâl*, 77; İbrahim Sarıms, “Müerriç es-Sedûsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

²⁰⁹ Müellifin tam künyesi Ebû ‘Ubeyd Kasım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî'dir.

²¹⁰ Zülfikar Tüccar, “Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/245; Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü'emsâli'l-'Arab*, 1/94-101.

el-Beyân ve 't-tebyîn (الْبَيَانُ وَالْتَّبْيَانُ) : Câhız²¹¹ (H. ö. 225) tarafından kaleme alınan eser, “Araplar’ın hitabet, nesir ve şiir sanatlarındaki değerli mahsullerini tanıtmak, bu mahsulleri edebiyat açısından değerlendirmek için yazılmıştır.”²¹² İçerisinde hadis mesellerinin de bulunduğu tarafımızca saptanmıştır.

Edebü'l-kâtib (أَدَبُ الْكَاتِبِ) : İbn Kuteybe²¹³ (H. ö. 276) tarafından telif edilmiştir. Edebi ve lügavî yönü olan eserde mesellerle istişhad yapılmış; belağat konuları içerisinde hadis mesellerine yer verilmiştir.²¹⁴

Telkîhu'l-'ukûl (تَلْقِيحُ الْعُقُولِ) : Ebü'l-Yüsr er-Riyâdî²¹⁵ (H. ö. 298) tarafından kaleme alınan ve meselleşmiş 26 hadise yerilen antolojik eser, kızmak, insanın değeri, musibetlere sabreden kişinin durumu vb. hayatın içinden farklı konularda söylenebilecek meselleri 154 babta toplamıştır.²¹⁶

el-Fâhir (الْفَاحِر) : Mufaddal b. Seleme²¹⁷ (H. ö. 291) tarafından yazılan ve klasik dönemde Arapların sıkça kullandığı mesel, diyalog, selâm, dua-beddua, tebrik, tâziye niteliğindeki ifadeler yer verilen antolojik eserde aralarında hadis mesellerinin de bulunduğu toplam 521 mesele temas edilmiştir.²¹⁸

el-Emsâl mine'l-kitâb ve 's-sünne (الْأَمْثَالُ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ) : Hakîm et-Tirmîzî'nin²¹⁹ (H. ö. 320) yazdığı antolojik eserde, sırasıyla *Kur'an-ı Kerim*'deki mesellere, hadislerdeki mesellere, alimlerin, bilge kişilerin ve buleğânın sözlerine yer verildiği bilgisi eserin “mukaddime” bölümünde aktarılmıştır.²²⁰

Kitâbü'l-Müctenâ (كِتَابُ الْمُجْتَنَى) : İbn Düreyd²²¹ (H. ö. 321) tarafından telif edilen antolojik eserde, Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere Hulefâ-yi Râşidîn ve sahâbenin, ulemâ, üdebâ ve filozofların hikmetli sözlerinden ve çeşitli şiirlerden seçki yer alır.²²²

²¹¹ Müellifin tam künyesi Ebû Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî'dir.

²¹² Ramazan Şeşen, “el-Beyân ve 't-Tebyîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/31.

²¹³ Müellifin tam künyesi Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî'dir.

²¹⁴ Bkz. Kıyasettin Arslan, *İbn Kuteybe'nin Edebü'l-Kâtib Adlı Eserinin Filolojik İncelemesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 37-38, 167-168; Bolelli, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*, 117-149.

²¹⁵ Müellifin tam künyesi Beriyye b. Ebî Yusr er-Riyâdî'dir.

²¹⁶ Bkz. Ebü'l-Yüsr er-Riyâdî, *Telkîhu'l-'ukûl*, thk. Muhammed Hüseyin el-A' racî (Köln, 2003).

²¹⁷ Müellifin tam künyesi Ebû Tâlib el-Mufaddal b. Seleme b. 'Âsım el-Lugavî en-Nahvî el-Kûfi'dir.

²¹⁸ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/115-118; Süleyman Tülüçü, “Mufaddal b. Seleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/364.

²¹⁹ Müellifin tam künyesi Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî'dir.

²²⁰ Bkz. el-Hakîm et-Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve 's-sünne*, thk. es-Seyyid el-Cemîlî (Beyrut: Dâru İbni Zeydûn, 1987), 6.

²²¹ Müellifin tam künyesi Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî'dir.

²²² Bkz. Nahuhi Ünal Karaarslan, “İbn Düreyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).

ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs (الزَّاهِر فِي مَعَانِي كَلِمَاتِ النَّاسِ) : Enbârî²²³ (H. ö. 328) tarafından yazılan eserde, avâmın sıkça kullandığı diyalog, namaz, dua, tesbih ve günlük konuşmalarında anlamlarını bilmeden kullandığı tâbir, ifade, aralarında hadis mesellerinin de yer aldığı deyim ve atasözlerine yer verilmiş, açıklamaları yapılmıştır.²²⁴

el-Cevhera fî'l-emsâl (الْجَوْهَرَةُ فِي الْأَمْثَالِ) : İbn 'Abdürabbih²²⁵ (H. ö. 328) tarafından kaleme alınan antolojik eser, İbn 'Abdürabbih'in meşhur eseri *el-'İkdü'l-Ferîd* (الْعِدَّةُ الْفَرِيدُ) de "Kitâbü'l-cevhera fî'l-emsâl" şeklinde bir bölüm olarak yer almıştır. İbn 'Abdürabbih eserine aldığı mesellerin çoğunu, Ebû 'Ubeyd b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-Emsâl* (كِتَابُ الْأَمْثَالِ) adlı eserinden aldığını ifade etmiştir. İbn 'Abdürabbih eserinde, *Kitâbü'l-Emsâl*'deki edebiyat ve ahbârul-Arab'a dair ifadeleri meselleri ayıklamış, yerine halkın kullandığı bir grup mesel ilave etmiştir. Eserde yer verilen meseller arasında hadis meselleri de bulunmaktadır.²²⁶

ed-Dürratü'l-fâhira fî'l-emsâli's-sâira (الدُّرَّةُ الْفَاخِرَةُ فِي الْأَمْثَالِ السَّائِرَةِ) : Hamza b. Hasan el-Esbahânî²²⁷ (H. ö. 351) tarafından kaleme alınan antolojik eserde, "Ef'alü" şeklindeki ism-i tafdil çekimiyle aktarılmış, bir kısmı çiftli (müzdevic) atasözü olmak üzere aralarında hadis mesellerini de ihtiva eden toplam 2600 Arap meseline ve açıklamalarına yer verilmiştir.²²⁸

Kitâbü Emsâli'l-hadîs (كِتَابُ أَمْثَالِ الْحَدِيثِ) : Râmhurmüzî²²⁹ (H. ö. 360) tarafından telif edilen antolojik eserde, toplam 140 hadise ve açıklamalarına yer verilmiştir.²³⁰

Kitâbü'l-Emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevi (كِتَابُ الْأَمْثَالِ فِي الْحَدِيثِ النَّبَوِيِّ) : Ebû's-Şeyh el-Esbahânî²³¹ (H. ö. 369) tarafından yazılan antolojik eserde, çoğu teşbih içerikli olmak üzere toplam 343 mesele yer verilmiştir. Eserde, hadisler de yer almaktadır.²³²

²²³ Müellifin tam künyesi Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî'dir.

²²⁴ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü'emsâli'l-'Arab*, 1/121-122; Emin Işık, "İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/24-25.

²²⁵ Müellifin tam künyesi Ebû Ömer Şihâbüddîn 'Ahmed b. Muhammed b. 'Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî'dir.

²²⁶ Bkz. İbn 'Abdürabbih, "el-Cevhera fî'l-emsâl", 3/81; Ya'kûb, *Mevsû'atü'emsâli'l-'Arab*, 1/122-123.

²²⁷ Müellifin tam künyesi Ebû Abdillâh (Ebû Abdirrahmân, Ebû'l-Hasen) Hamza b. el-Hasen el-Esbahânî'dir. Müellifin kısa künyesi bazı kaynaklarda "الأصفهاني/الإصفهاني" [el-Esfahânî/el-İsfahânî] şeklindeki aktarılsa da Abdulmecîd Katâmîş tarafından yapılan tahkikli basım esas alınarak "الأصبهاني" [el-Esbahânî] adı tercih edilmiştir. Bkz. Esbahânî, *ed-Dürratü'l-fâhira fî'l-emsâli's-sâira*, ts.; Ya'kûb, *Mevsû'atü'emsâli'l-'Arab*, 1/126; Abdülkerim Özeydî, "Hamza el-İsfahânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/513.

²²⁸ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü'emsâli'l-'Arab*, 1/125-126; Özeydî, "Hamza el-İsfahânî", 15/514.

²²⁹ Müellifin tam künyesi Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhurmüzî el-Fârisî'dir.

²³⁰ Bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Râmhurmüzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/448.

²³¹ Müellifin tam künyesi Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muhammed b. Cafer b. Hayyân'dır.

²³² Bkz. Ali Yardım, "Ebû's-Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/344.

Cemheratü 'l-emsâl (جَمْعَةُ الْأَمْثَالِ) : Ebû Hilâl el-'Askerî²³³ (H. ö. 395) tarafından kaleme alınan antolojik eserde, hadis meselleri ve bazıları ism-i tafdil sigası “أفعال” ile başlayan klasik dönemdeki Araplarca kullanılan emsal açıklanmıştır.²³⁴

Kitâbü 's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve 'ş-şî'r (كِتَابُ الصِّنَاعَتَيْنِ: الْكِتَابَةُ وَالشِّعْر) : Ebû Hilâl el-'Askerî (H. ö. 395) tarafından kaleme alınan ve edebi tenkit alanında yazılılan eserde, istiare ve teşbih konularında mesellere değinilmiştir. Eserde ayrıca hadis mesellerine de yer verilmiştir.²³⁵

es-Sâhibî fî-fikhi 'l-lüğa (الصَّاحِبِيُّ فِي فِقْهِ اللَّغَةِ) : İbn Fâris²³⁶ (H. ö. 395) tarafından telif edilen eser, filolojik bir eserdir ve mesellere farklı konular içerisinde temas edilmiştir. Eserde hadisler de yer almaktadır.²³⁷

et-Temsîl ve 'l-mühâdara (التَّمْثِيلُ وَالْمُحَاضَرَةُ) : Se'âlibî²³⁸ (H. ö. 430) tarafından yazılan antolojik eserde Cahiliye ve İslamiyet dönemlerinde Arapların ve Arap olmayanların, halkın ve seçkin zümrenin kullandığı meseller yer alır. Kitapta, başta *Kur'an-ı Kerim* olmak üzere, Tevrat, İncil, Zebur; Hz. Peygamberin (s.a.v.) ve önceki peygamberlerin, sahabe ve tâbi'înin sözlerindeki meseller aktarılır.²³⁹

Fikhu 'l-lüğa (فِقْهُ اللَّغَةِ) : Se'âlibî²⁴⁰ (H. ö. 430) tarafından telif edilen ve filolojik yönü bulunan bu eser, sözlük olarak kaleme alınmış, semantik açıdan irdelenen ifadelerin açıklamalarında *Kur'an-ı Kerim* ve hadis mesellerine yer verilmiştir.²⁴¹

el-Vasîf fî 'l-emsâl (الْوَسِيفُ فِي الْأَمْثَالِ) : Vâhidî²⁴² (H. ö. 468) tarafından telif edilen antolojik eserde, *Kur'an-ı Kerim*'den ve hadislerden mesellere temas edilmiştir.²⁴³

Mecma'ü 'l-emsâl (مَجْمَعُ الْأَمْثَالِ) : Meydânî²⁴⁴ (H. ö. 518) tarafından kaleme alınan antolojik eser, başta *Kur'an-ı Kerim*'de ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerindeki meseller olmak üzere 6000'den fazla meseli ihtiva etmekte ve bu yönüyle en kapsamlı klasik dönem mesel kitabı olma özelliği taşımaktadır.²⁴⁵ Ayrıca eser, VI. yüzyıl gibi geç sayılabilecek bir

²³³ Müellifin tam künyesi Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdillâh b. Sehl el-'Askerî'dir.

²³⁴ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli 'l-'Arab*, 1/135-140.

²³⁵ Bkz. Bolelli, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*, 117-149; Hüseyin Elmalı, “Kitâbü's-Sinâateyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

²³⁶ Müellifin tam künyesi Ebû'l-Hüseyn 'Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî'dir.

²³⁷ Bkz. Kenan Demirayak - Mehmet Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000), 160.

²³⁸ Müellifin tam künyesi Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Se'âlibî'dir.

²³⁹ Bkz. Se'âlibî, *et-Temsîl ve 'l-muhâdara*, 5.

²⁴⁰ Müellifin tam künyesi Ebû Mansûr 'Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Se'âlibî'dir.

²⁴¹ Bkz. Ebû Mansur es-Se'âlibî, *Fikhu 'l-lüğa ve esrârü 'l-'Arabiyye*, thk. Yasin el-Eyyûbî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2000).

²⁴² Müellifin tam künyesi Ebû'l-Hasen 'Alî b. 'Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (el-Vâhidî'dir.

²⁴³ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli 'l-'Arab*, 1/142-143.

²⁴⁴ Müellifin tam künyesi Ebû'l-Fazl 'Ahmed b. Muhammed b. 'Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nîsâbü'rî'dir.

²⁴⁵ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli 'l-'Arab*, 1/155-157.

asırda kaleme alınmış olsa da içerisindeki meseller ciddi bir süzgeçten geçirilerek seçilip aynı titizlikle açıklandığı göz önünde bulundurulduğunda Arapça klasik mesel sahasında önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab (المُسْتَقْصَى فِي أَمْثَالِ الْعَرَب) : Zemahşerî²⁴⁶ (H. ö. 538) tarafından yazılan antolojik eserde, aralarında hadis mesellerinin de yer aldığı 3461 Arapça meseline yer verilmiştir. Hadis mesellerine müstakil olarak ya da mesellerin açıklamalarında değinilmiştir.²⁴⁷

Hicri II-VI. yüzyıllar arası içerisinde hadislerle de temas edilen mesel kaynaklarına kısaca değinildikten sonra, bu kaynakların nasıl taranacağına dair bilgi vermek, sonraki araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır. Araştırmada yukarıda belirttiğimiz kimi antolojik mesel kaynaklarının bir çoğu المَكْتَبَةُ الشَّامِلَةُ (el-Mektebetü's-şâmile) isimli programla taranmış, bu programda yer almayan eserler elle gözden geçirilmiştir.

1.5.3. Mesellerin Hedef Dil Türkçede Anlam Çerçevesinin Belirlenmesi

Bu aşamada *Sahîh-i Buhârî*'de geçen mesellerin kaynak dil Arapçada tespit edilen anlam alanlarına 1.3. başlığında ele alınan “deyim çeviri stratejileri” başlığında incelenen stratejiler çerçevesinde deyim ve atasözü düzeyinde hedef dil Türkçede eşdeğerlikler önerilecektir. Bu eşdeğerliklerin hedef okurun mümkün olduğunca aşına olduğu atasözü ve deyimler olması çeviri aktivitesinin başarısını artıracaktır. Bu çerçevede, ulaşılan deyim ve atasözlerinin kullanım sıklığının ortaya konulabilmesi için, mümkün olduğunca çok sayıda Türkçe atasözü ve deyim kaynağına yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, TDK'nın *Türk Atasözleri Sözlüğü*²⁴⁸ ve *Türkçe Sözlük*'ü,²⁴⁹ Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*,²⁵⁰ Muhittin Bilgin ve Ahmet Can Bilgin'in *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*,²⁵¹ Mehmet Hengirmen'in *Atasözleri Sözlüğü*²⁵² ve *Deyimler Sözlüğü*,²⁵³ İsmail Parlatır'ın *Atasözleri*²⁵⁴ ve *Deyimler*,²⁵⁵ Ali Püsküllüoğlu'nun *Türk Atasözleri Sözlüğü*²⁵⁶ ve *Türkçe Deyimler Sözlüğü*,²⁵⁷

²⁴⁶ Müellifin tam künyesi Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'dir.

²⁴⁷ Bkz. Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/167-169; Mustafa Öztürk - M. Suat Mertoğlu, “Zemahşerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/237.

²⁴⁸ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, haz. Belgin Tezcan Aksu vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022).

²⁴⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, haz. Mustafa Argunşah vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2023).

²⁵⁰ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 7. bs., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1993; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1988).

²⁵¹ Muhittin Bilgin - Ahmet Can Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü* (İzmir: Yayın-B, 2014).

²⁵² Mehmet Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü* (Ankara: Engin Yayınevi, 2007).

²⁵³ Mehmet Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Engin Yayınevi, 2007).

²⁵⁴ İsmail Parlatır, *Atasözleri* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2007).

²⁵⁵ İsmail Parlatır, *Deyimler* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2007).

²⁵⁶ Ali Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2002).

²⁵⁷ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006).

M. Ertuğrul Saraçbaşı'nın *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*,²⁵⁸ Ahmet Turan Sinan'ın *Türkçenin Deyim Varlığı*,²⁵⁹ Feridun Fazıl Tülbentçi'nin *Türk Ata Sözlüğü*,²⁶⁰ Nejat Muallimoğlu'nun *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*²⁶¹ ile Metin Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*²⁶² adlı çalışmalarından faydalanılmıştır.

Bu sözlükler içerisinde sadece Metin Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*²⁶³ ile Nejat Muallimoğlu'nun *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*²⁶⁴ adlı eserleri deyim ve atasözlerine konularına göre sınıflandırmışlardır. Bu bağlamda, çalışmada kaynak dil Arapçada ulaştığımız meselin konusuna/temasına uygun eşdeğerlikler ilk olarak bu eserlerden taranmış bulunan deyimler yahut atasözleri diğer eserlerden teyit edilmeye çalışılmıştır.

1.5.4. Mesellerin Birebir Çevirisi

Kaynak metin odaklı bir çeviri stratejisi olan birebir çeviri, yanlış/eksik çevirme kaygısı, daha az zaman alması ve daha kolay olması gibi nedenlerle çevirmenlerin dini metin çevirilerinde yoğun olarak başvurduğu bir yöntemdir. Çalışmanın dini bir metin olan *Sahîh-i Buhârî* mesellerinden oluşacak olması ve çevirmenlerin mesellerin çevirisinde deyim çeviri stratejilerini ne denli uyguladıklarını, başat çeviri yöntemi olarak birebir çeviri yöntemini tercih edip etmediklerinin ortaya çıkabilmesi için çalışmada öncelikle mesellerin birebir çevirisine yer verilecektir. Mesellerin birebir çevirisi aktarıldıktan sonra, kaynak dilde anlam alanının belirlenmesi eş zamanlı yaklaşıma ve kaynak dil Arapçadaki mesel kaynaklarına yer verilmesi faydalı olacaktır.

1.5.5. Mesele Verilen Eşdeğerliklerinin İncelenmesi

Mesellerin hedef dilde irdelenmesinin ardından çalışmadaki bir sonraki aşama *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil Türkçe çevirilerinde mesellere verilen eşdeğerliklerin incelenmesidir. Mesellere verilen eşdeğerliklerin hangi stratejiye göre tercih edildiği saptanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle çevirmenlerin *Atasözü ve Deyim Çeviri Stratejileri* başlığındaki atasözü ve deyim çeviri stratejilerinden hangisini kullandığı belirlenmeye çalışılacak, atasözü ve deyim çeviri stratejilerini işletmemişlerse, *Çevirmenlerin Mesel Çevirilerinde Başvurabileceği*

²⁵⁸ M. Ertuğrul Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010).

²⁵⁹ Ahmet Turan Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı* (Ankara: Kesit Yayınları, 2015).

²⁶⁰ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü* (İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevleri, 1963).

²⁶¹ Nejat Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler* (İstanbul: Muallimoğlu Yayınları, 1983).

²⁶² Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Doğan Ofset Yayıncılık, 2013).

²⁶³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*.

²⁶⁴ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*.

Çeviri Stratejileri başlığında yer verilen diğer genel çeviri stratejilerinin hangilerinden faydalandıkları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca çevirilerde yer alan dipnotlar, metin dışı kabul edilerek değerlendirmeye alınmayacaktır.

1.5.6. Güncel Türkçede Eşdeğerlik Önerileri

Mesellerin çevirilerinde sunulun eşdeğerlikler incelemeye alındıktan sonraki aşama ise güncel Türkçede mesele eşdeğerlik önerme aşamasıdır. Bu çerçevede mesellerin hedef dil Türkçede ulaştığımız anlam alanından yararlanılarak – ulaşılan en ideal eşdeğerlikten başlanarak – incelenilen mesele uygun eşdeğerlikler önerilecektir. Ayrıca çevirilen atasözü yahut deyimlerin bir dini metin olun hadis metinleri içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde, yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için, içerisinde “din, iman” gibi dini öğeler barındıran deyimler çeviri olarak önerilmeyecektir.

Çalışmanın teorik yönünü ele aldığımız birinci bölümde Arapçada mesel-Türkçede atasözü ve deyim kavramlarının sınırlarına, çeviribilimde eşdeğerlik kavramına, atasözü ve deyim çeviri stratejileri ile diğer genel çeviri stratejilerine, son olarak çalışmada izlenecek yöntemle temas edilmiştir. İkinci bölümde ise *Araştırmada İzlenen Yöntem* başlığındaki sıralamaya göre *Sahîh-i Buhârî*’den seçilen meseller incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

MESELLERİN İNCELENMESİ

Bu bölüme geçmeden önce, tarihte *Sahîh-i Buhârî* çevirilerine genel bir çerçeve çizmek *Sahîh-i Buhârî* özelinde hadis çevirileri hakkında genel bir bilgi edinmek açısından faydalı olabilir.

2.1. Tarihte *Sahîh-i Buhârî* Çevirilerine Genel Bir Bakış

Kutsal metinler hitap ettikleri toplumların konuştukları dilde inmiş, peygamberler inananlara kendi dillerinde hitap etmiştir. Yahudilere *Tevrat*, konuştukları dil olan İbranice indiği gibi, *Kur'an* da hitap ettiği Arap halklarına Arapça inmiştir.²⁶⁵ Dinlerin insanlara kendi dillerinde ulaşması, iletilmek istenen mesajın ilk dönem muhataplar tarafından doğrudan anlaşılmasında büyük bir öneme sahip olmuştur.

Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinin ilk muhatapları olan sahabe, *Kur'an* ve hadislerdeki lafızların anlam çerçevesini büyük ölçüde belirlemiş; anlamadıkları ya da anlam alanını netleştiremedikleri, kimi daha önce duyulmamış mesel ve veciz ifadelerin anlamlarını Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorarak öğrenmişlerdir.²⁶⁶ Vahye ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerine muhatap olan sahabeden sonra söz konusu lafızların anlamlarının belirlenmesi için sözlü aktarım kullanılmış, sonraki dönemlerde sözlü aktarım yerini yazılı aktarıma bırakmıştır. Sözlü ve yazılı aktarımdaki boşluklar, özellikle mecazi ifadelerin farklı şekillerde anlaşılmasına neden olmuş; kimi zaman lafzın doğrudan kelime anlamları üzerinde durulurken, kimi zaman daha uzak anlamlar yoğunluk kazanmıştır. İslam bilginleri söz konusu ifadelerin anlam alanını belirlemeye ya da en azından daraltmaya çalışmış, ulaştıkları çerçeveyi eserlerinde tafsilatıyla aktarmışlardır.

Mecazi ifadelerdeki anlam alanının belirlenmesine dair ortaya konulan düşünsel çaba, çoğu zaman mecazi anlamları ön plana çıkan meseller için de gösterilmiş; bu bağlamda hadis metinlerindeki kimi ilk kez Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kullanılan mesel ve veciz ifadeleri içeren eserler kaleme alınmıştır. Bu alanda hadis mesellerini içine alan günümüze ulaşmış ilk eser hicri II yüzyılda Mufaddal b. Dabbî (H. ö. 178) tarafından kaleme alınan *Emsâlu'l-'Arab*

²⁶⁵ Muhittin Uysal, "Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Aralık 2007), 73; *Tevrat* İbrani, *Kur'an* Arap dilinde inmiştir. Günümüzde *İncil*'in Aramice konuşan Hz. İsa'nın dilinden farklı olarak Yunanca basılması belirtilen genellenin dışında değildir. Havari Matta, Hz. İsa'nın sözlerini Aramice olarak kaleme almış, ancak bu metin Yunancaya ilavelerle çevrilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "İncil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/270.

²⁶⁶ Ferruh Kahraman, "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Tefsirinin *Kur'an* İlimlerindeki Yeri", *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (01 Mart 2013), 18.

adlı eserdir.²⁶⁷ Dabbî'den sonra hadis mesellerini bünyelerinde barındıran başka eserler de yazılmıştır. Hicri üçüncü asırdan itibaren *Garîbu'l-Hadis* eserleri karşımıza çıkarken, hicri dördüncü asırdan itibaren müstakil *Emsâlu'l-Hadîs* eserlerini görmekteyiz.²⁶⁸

Müslümanlar tarih boyunca Kur'an'ın açıklayıcısı olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerine önem vermişler, anadili Arapça olmayanlar hadisleri kendi dillerine çeviri yoluyla aktarmışlardır. Tarihte hadis çevirileri içerisinde çalışma konumuz olan *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil/muhtasar çevirilerine yahut müstakil/muhtasar çeviri ürünü olmayıp içerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadisleri geçtiği tespit edilen eserlerin Türkçe çevirilerine “Müslüman Türk devletlerinde, Osmanlı'da ve Cumhuriyet döneminden günümüze değin” şeklindeki üç başlık altında genel bir çerçeve çizmek faydalı olacaktır.

2.1.1. Müslüman Türk Devletleri Döneminde *Sahîh-i Buhârî* Çevirileri

Tarihte *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçe çevirileri ilk olarak Türk devletleri dönemi ile başlamış; XI. yüzyılda Karahanlı Türklerinden Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*,²⁶⁹ XII. yüzyıl başlarında Edîb Ahmed Yukneki tarafından yazılan *'Atabetu'l-Hakâyık*²⁷⁰ ve XIV. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen ve Kederli Mahmut Ali tarafından telif edilen *Nehcu'l-Ferâdîs*²⁷¹ adlı eserlerde ayet ve içerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadisleri de bulunan hadislerin çevirisi daha çok telmîh (sezdirmeli/anımsatmalı) şeklinde dolaylı şekilde çevirilmiştir.

2.1.2. Osmanlı Döneminde *Sahîh-i Buhârî* Çevirileri

Osmanlı dönemine gelindiğinde, İslam kültür tarihinde zengin bir yere sahip olan hadis sahasının etraflıca incelenmediği; yapılan çalışmaların alanı kuşatmaktan öte, dâru'l-hadisler ya da belirli şahıslar ekseninde olduğu izlenmektedir.²⁷² Bu çerçevede Özağar, hadis tarihi çalışmaları açısından Osmanlı dönemini “daralma”, başka bir deyişle “duraklama/dinginleşme” dönemi olarak nitelendirmiştir.²⁷³ Özağar'ın da ifade ettiği Osmanlı dönemindeki duraklamadan hadis çeviri faaliyetleri de etkilenmiş ve sınırlı kalmıştır. Bu dönemde, *Sahîh-i*

²⁶⁷ Ya'kûb, *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*, 1/79.

²⁶⁸ M. Yaşar Kandemir, “Garîbü'l-Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/376-378.

²⁶⁹ M. Cemal Sofuoğlu, “Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1989), 127.

²⁷⁰ Seyfullah Korkmaz, “Atabetu'l Hakâyık'ta Yer Alan Türkçe Manzum Hadis Çevirileri Üzerine Görüşler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/11 (2001), 111.

²⁷¹ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980), 292-293.

²⁷² Mehmet Emin Özağar, “Osmanlı Eğitim ve Kültür Hayatında Hadis”, *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 11/356.

²⁷³ Mehmet Emin Özağar, “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, *İslâmiyât* 3/1 (2000), 49-53.

Buhârî hadislerinin çevirisine örnek olarak, Mehmet Zihni Efendi'nin (1846-1913) Suyûtî'nin *el-Câmi 'u's-Sağîr*'i ile es-Sağânî'nin *Meşâriku'l-Envâr*'ından seçerek derlediği hadisleri tercüme ettiği *el-Hakâik Mimmâ fî'l-Câmi 'i's-Sağîr ve'l Meşârik min Hadîs-i Hayri'l-Halâik* (1893) adlı eseri,²⁷⁴ Ömer Ziyaettin Dağıstani'nin (1850-1920) *Sahîh-i Buhârî*'den seçtiğini hadisleri derlediği ve Polathaneli Ömer Lütfî tarafından neşredilen iki ciltlik *Zubdetu'l-Buhârî Tercümesi* (1922) adlı eseri²⁷⁵ verilebilir. Osmanlı döneminde ele alabileceğimiz diğer bir eser ise ikinci Diyanet İşleri Reisi olan Mehmet Şerafettin Yaltkaya (1880-1947) tarafından kaleme alınan, İbn-i Esîr el-Cezerî ve *Câmi 'u'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl* isimli eseri hakkında bilgi vermesinin yanı sıra çoğunluğu *Sahîh-i Buhârî*'den olmak üzere *Müslim* ve *Kutub-i Sitte*'nin diğer kitaplarından derlenen hadislerin Türkçeye aktarıldığı 1906 yılında basılan *İbn-i Esîrler ve Meşâhîr-i 'Ulemâ* (1904) adlı eser karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁶ Osmanlı döneminde hadis çeviri faaliyetleri açısından değerlendirmeye alınabilecek diğer önemli bir çeviri faaliyeti, kırk hadis çevirileridir. Osmanlı döneminde XIV. yüzyıldan itibaren başlayan Türkçe kırk hadis çevirileri XVIII. yüzyıla değin genişleyerek varlığını sürdürmüştür.²⁷⁷ İçerisinde *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan hadislerin de bulunduğu kırk hadis çalışmasına, Abdurrahman Câmî'nin²⁷⁸ (ö. 1492) *Hadis-i Erba 'în*²⁷⁹ adlı eseri'nin Ali Şîr Nevâî (ö. 1501), Fuzûlî (ö. 1556), Rihletî (ö. ?), Nâbî (ö. 1702), Müfid (ö. 1726) Münîf (ö. 1742), Seyyid İbrâhîm (ö. 1783) ve Zühdi (ö. 1914) tarafından kıtalar halinde manzum olarak; Hâzinî (ö. ?) ve Hâkânî Mehmed Bey (ö. 1606) tarafından mesnevi şeklinde çevirilmesi örnek olarak verilebilir.²⁸⁰

2.1.3. Cumhuriyet Dönemi *Sahîh-i Buhârî* Çevirileri

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına dek dini yayınlar açısından bir fetret devri yaşanmıştır.²⁸¹ Hadis çevirileri konusunda durum çok farklı

²⁷⁴ Ahmet Turan Arslan, *Mehmed Zihni Efendi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 135-136.

²⁷⁵ İsmail Lütfi Çakan, "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadîs Çalışmaları Bibliyografyası (Kitaplar)", *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/39 (1980), 38.

²⁷⁶ Çakan, "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadîs Çalışmaları Bibliyografyası (Kitaplar)", 37; Nejla Hacıoğlu, "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Türkçe Hadis eserleri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/1 (2016), 107.

²⁷⁷ Özafşar, "Osmanlı Eğitim ve Kültür Hayatında Hadîs", 11/363.

²⁷⁸ Daha çok Molla Câmî ünvanıyla tanınan İranlı alim ve şairdir.

²⁷⁹ *Çihil Hadis* diye de adlandırılmaktadır.

²⁸⁰ Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları I* (İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000), 103-175; Abdulkadir Karahan, *Türk-İslam Edebiyatında Kırk Hadis* (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 140; Mehmet Y. Kandemir - Abdulkadir Karahan, "Kırk Hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022); Ömer Okumuş, "Abdurrahman Câmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDK Yayınları, 1993); Ahmet Sevgi, "Molla Câmî'nin 'Erbâin'i ve Türkçe Manzûm Tercümeleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/1 (1999), 4-24.

²⁸¹ Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Üzerine", *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 174.

olmamış; 1928-33 yılları arasında hadis çevirisi alanında sadece bir eser kaleme alınmıştır.²⁸² Bu dönemde kaleme alınan bir diğer eser ise, ilk iki cildini Babanzade Ahmed Naim'in (ö. 1934) yazdığı, 1928 yılında Diyanet İşleri Reisliği tarafından Osmanlıca olarak basılan, üçüncü cilt için ise müsveddeler hazırlayan Babanzade'nin ömrü bu müsveddetleri tashih etmeye yetmemesi üzerine Diyanet İşleri Reisliğinin görevlendirdiği Prof. Kamil Miras tarafından, eserin kalan dokuz cildi tercüme edilerek 1948 yılında on iki cilt halinde basılan, kendi döneminde ve günümüzde oldukça ilgi görmüş, *Sahîh-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* adlı çalışmadır.²⁸³ Bu dönemde yapılan diğer bir çeviri ise birinci ve ikinci ciltleri Kıvâmuddîn Burslan ile birlikte olmak üzere üç cilt halinde Hasan Hüsnü Erdem tarafından Diyanet İşleri Başkanlığınca basılmış ve çoğunluğu Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh* adlı eserlerindeki hadislerinden oluşan²⁸⁴ ve en-Nevevi'nin *Riyazu's-Salihîn min Kelâmi Seyyidi'l-Murselîn* adlı eserinin *Riyazu's-Sâlihîn ve Tercemesi* (1949) isimli çevirisidir.²⁸⁵

1950'li yıllarından sonra yoğunluk kazanan dini eser yazımı gibi hadis çeviri faaliyetleri de 1950 öncesine göre yoğunluk kazanmıştır.²⁸⁶ Bu dönemde üretilen eserler arasında, içerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadislerine barındıran ve birçoğu kırk hadis türünde eserler yer almaktadır. Bu türdeki eserlere, Hasan Basri Çantay tarafından derlenerek tercüme edilen ve kaynakları daha çok Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel olan "*On Kere Kırk Hadis*" (1955),²⁸⁷ Suyûtî'nin içerisinde *Sahîh-i Buhârî*'den de hadisler barındıran²⁸⁸ *el-Câmi'u's-Sagîr* ve Abdu'r-Ra'ûf Münâvî'nin *Kunûzu'l-Hakâik* adlı eserlerinin Ali Vâhid Üryâni tarafından derlenerek Yusuf Ziyaeddin Ersal tarafından tercüme edildiği "*Câmi'ul-Kunûz (Ahlaki Hadislerden Seçmeler)*"²⁸⁹ (1960), Diyanet İşleri Başkanlığı adına İbrahim Atay ve ekibi tarafından hazırlanan *Seçme Hadisler* (1963),²⁹⁰ Ali Fikri Yavuz'un İmam-ı Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'indeki Kitâbü'l-Edeb bölümünden hadisleri derlediği *el-Edebü'l-müfred* adlı eserinin

²⁸² Bahse konu eser J. R. Coates tarafından 1931 yılında kaleme alınan "*Hadis-i Şerif Tercümesi*" adlı eserdir. Bkz. Maarif Vekaleti, *Türkiye Bibliyografyası Türk Harflerinin Kabûlünden Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümüne Kadar 1928-1933*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), 27.

²⁸³ Hüseyin Hansu, *Babanzâde Ahmet Naim* (İzmir: Kaynak Yayınları, 2007), 65-66.

²⁸⁴ Raşit Küçük, "*Riyazu's-Sâlihîn*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/146.

²⁸⁵ Mücteba Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 117 (1973), 349-350; Veli Ertan, "Erdem, Hasan Hüsnü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/283-284.

²⁸⁶ Erdinç Ahatli, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 21 (01 Mayıs 2013), 245-249.

²⁸⁷ Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 358-359.

²⁸⁸ Mücteba Uğur, "*el-Câmiu's-Sagîr*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/113.

²⁸⁹ Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 350.

²⁹⁰ Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 350.

tercüme ve şerhi olan *Ahlâk Hadisleri (el-Edebü'l-müfred)*, *Terceme ve Şerhi* (1975)²⁹¹ ve Ali Toksarı'nın *Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadislerden Kırk Hadis* (2013)²⁹² adlı eserleri örnek olarak verilebilir.

Cumhuriyet döneminde hadis derleme kitaplarını bir araya getiren eserlere göz atıldığında öne çıkan ilk eser, İbnü'd-Deyba'nın (ö. 944/1537) *Teyssîru'l-Vüsûl ilâ Câmi'i'l-Usûl* adlı eserinin tercüme ve şerhi şeklinde İbrahim Canan tarafından hazırlanan *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (1988) adlı eserdir.²⁹³ Konulu hadis çalışması kapsamında yer alan ve Buhari hadislerini içeren Diyanet İşleri Başkanlığının yedi cilt şeklinde yayınladığı *Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu* (2013) adlı çalışma dikkati çeken başka bir eserdir.²⁹⁴

Sahîh-i Buhârî'nin şerhlerinin çevirilerine bakıldığında, Bedreddin el-Aynî'nin (H. ö. 855) kaleme aldığı '*Umdetu'l-Kârî*' adlı eserinin ihtisarının Yaşar Güngör vd. tarafından tercüme edilerek *Muhtasar 'Umdetu'l-Kârî* (2019) ve İbn Hacer el-Askalânî'nin yazdığı *Fethu'l-Bârî* adlı çalışmasının Beşir Eryarsoy vd. tarafından tercüme edildiği "*Fethu'l-Bârî Sahîh-i Buhârî Şerhi*" (2007) adlı eserler göze çarpmaktadır.

Sahîh-i Buhârî'nin günümüzde baskılarına ulaşılabilen müstakil çevirilerine göz atıldığında ise Mehmed Sofuoğlu tarafından 1987'de tercümesi yapılan *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*; Harun Yıldırım tarafından 2009 yılında çevirilerek şerhedilen *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi* ve 2017'de Eryarsoy vd.nin çevirdiği *Sahîh-i Buhârî* adlı eserler dikkati çekmektedir.

Çalışmanın 1.5. no.lu "Araştırmada İzlenen Yöntem" başlığında belirtildiği üzere seçilen mesellerin önce kaynak dilde anlam alanı oluşturulmaya çalışılacak, bulunan anlam alanına 1.3.'teki atasözü ve deyim çeviri stratejilerine göre hedef dilde eşdeğerlik alanı çizilecek, mesellerin birebir çeviri yapılacaktır, *Sahîh-i Buhârî* çevirilerince hadis mesellerine verilen eşdeğerliklerdeki sorunlar 1.3. ve (varsa) 1.4.'teki çeviri stratejileri ışığında saptanmaya çalışılacak, son olarak incelenen mesele güncel Türkçede eşdeğerlik önerilecektir.

2.2. *Sahîh-i Buhârî*'den Mesel Seçkisi ve Mesellerin İncelenmesi

Bu bölümde, yöntem bölümünde yer verildiği üzere, *Sahîh-i Buhârî*'den seçilen müstakil 40, mükerrerleri 62 olmak üzere toplam 102 mesele yer verilmiştir.

²⁹¹ İbrahim Canan, "el-Edebü'l-Müfred", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/411; Ahatli, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 217.

²⁹² Ahatli, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 238.

²⁹³ Ahatli, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 221.

²⁹⁴ Ahatli, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 238.

Çevirilerin yöntemlerini incelemeden önce meselin birebir çevirisini yaptıktan sonra kaynak dil Arapça ve hedef dil Türkçede anlam alanını incelemek, çevirmenlerin ortaya koydukları yöntemleri daha rasyonel irdelemek açısından fayda sağlayacaktır. Bu bağlamda sırasıyla meselin önce birebir çeviri önerisi sunulacak, sonra eş zamanlı yaklaşımla kaynak dil Arapçada anlam alanı belirlenmeye çalışılacak, son olarak meselin hedef dil Türkçede anlam çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

Aynı lafızdaki mesellerin çevirisinde hangi yöntemlerin kullanıldığı, kullanılan yöntemlerin ne oranda benzerlik gösterdiği yahut farklılaştığını ortaya koymak, çevirmenlerin mesel çevirisinde herhangi bir yöntemi izleyip izlemedikleri hakkında genel bir fikir vermesi açısından, *Sahîh-i Buhârî*'de mükerrer olarak geçen meseller de çalışmaya alınacaktır. Bu bağlamda meseller *Sahîh-i Buhârî*'de geliş sırasına göre parantez içi italik ve bold olarak [(1)] numaralandırılmıştır.

Mesellerin seçiminde izlenen yöntem “1.5.1. Mesellerin Seçimi” başlığında aktarılmıştır. *Sahîh-i Buhârî*'den seçilen meseller ve mesellerin incelemeleri aşağıdaki gibidir:

2.2.1. “Alacağımı aldın” Meseli

Sahîh-i Buhârî'de iki hadiste rastlanılan ve Hz. Peygamber'in Seleme b. Ekva'a hitaben²⁹⁵ kullandığı مَلَكْتُ فَأَسْجَحُ meselini (1)²⁹⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “İbn Ekva‘, sen onların hakkından geldin bile, artık onlar sana karşı gelmeye cesaret edemez. Bu yüzden onlara biraz daha müsamahakâr davranmalısın.”,²⁹⁷ Sofuoğlu “Sen alacağımı aldın, onlara galebe ettin. Artık onlara şiddetle muamele etme!”²⁹⁸ ve Yıldırım “Sen alacağımı aldın, onlara galebe ettin. Artık onlara şiddetle muamele etme!”²⁹⁹ (2)³⁰⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “İbn Ekva‘ “Sen işi eline geçirecek olursan müsamaha göster.”,³⁰¹ Sofuoğlu “Sen alacağımı aldın, artık yumuşak

²⁹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) مَلَكْتُ فَأَسْجَحُ “Alacağımı aldın, güzellikle affet.” meselini (Özetle) “Sabah vakti Gatafânîlârin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) develerini gasp edip uzaklaşmaları üzerine Seleme b. Ekva'ın Gatafânîlârla yetişip ok atarak develeri geri aldıktan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.), “Susuz oldukları halde onların su/süt içmelerine mani olarak (develeri kurtardım.) (Onlar kaçmadan) üzerlerine birlik gönderseniz?” demesi üzerine söylemiştir. Hadisin tam metni: عَنْ سَلَمَةَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ قَالَ خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ ذَاهِبًا نَحْوَ الْغَابَةِ حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِبَنِيٍّ الْغَابَةِ لَقِيتُنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قُلْتُ وَبِحَاك مَا بِكَ قَالَ أَجِدْتُ لِفَاحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ وَفَزَارُهُ فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ أَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَا يَتَّبِعُهَا يَا صَبَاحَاهُ ثُمَّ انْدَفَعْتُ حَتَّى الْقَاهُمْ وَقَدْ أَخَذُوهَا فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ وَأَقُولُ أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضْعِ فَاسْتَنْقَذْتُهَا مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَشْرَبُوا فَأَقْبَلْتُ بِهَا أَسُوفُهَا فَلَقِيتُنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْقَوْمَ عَطَشُوا وَإِنِّي أَعْجَلْتُهُمْ أَنْ يَشْرَبُوا سَقَيْتُهُمْ فَأَبْعَثْ فِي إِيْرِهِمْ فَقَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ مَلَكْتُ فَأَسْجَحُ إِنَّ الْقَوْمَ يُفَرُّونَ فِي قَوْمِهِمْ Bkz. Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 166 (No. 3041).

²⁹⁶ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 166 (No. 3041).

²⁹⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/169.

²⁹⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2832-2833.

²⁹⁹ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 5/55-56.

³⁰⁰ Buhârî, “Meğâzî”, 37 (No. 4194).

³⁰¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/88-89.

ol, şiddeti bırak.”³⁰² ve Yıldırım “Sen alacağını aldın, artık yumuşak ol, şiddeti bırak.”³⁰³ şeklinde çevirmişlerdir.

2.2.1.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

مَلَكْتُ فَأَسْجُج meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri II. yüzyılda *Emsâlu'l-'Arab* adlı eserde مَلَكْتُ فَأَسْجُج meseline yer verilmiş, mesel hakkında şu bilgiler aktarılmıştır. Zannedildiğine göre Gassâni hükümdarı Haris b. Ebî Şimr'in, Enes b. Huceyra'ya bazı sorular sormuş, Enes b. Hacîra'nın sorulara cevap vermesi üzerine Haris b. Ebî Şimr'in, Enes b. Huceyra'ya vurması üzerine Enes b. Huceyra darbı mesel olan şu sözü söylemiştir: ذُلُّ لَوْ أَجِدُ نَاصِرًا “(Bu) zuldür. (Keşke bana) yardım eden birisi olsa!” Bunun üzerine hükümdarın etrafındakilere “Darbedin!” deyince Enes b. Huceyra yine darbı mesel olan bir başka sözü söylemiştir: لَوْ نُهِىَ عَنِ الْأُولَى لَمْ يَعْذُ لِلْآخِرَةِ “İlki engellenebilseydi, ikinciye yapamazdı.” Bunun üzerine hükümdarın “İyice dövün!” demesine üzerine Enes b. Huceyra, مَلَكْتُ فَأَسْجُج kısmı mesel olan şu cümleyi söylemiştir: أَيُّهَا الْمَلِكُ مَلَكْتُ فَأَسْجُج “Ey kral, amacına ulaştın, bırak gideyim!” Bu cümle üzerine kral, son vermelerini emretti.³⁰⁴

Hicri III. yüzyılda *Kitâbü'l-Emsâl* adlı eserde, “Mekârim-i ahlâk'a (güzel ahlaka) dair meseller” başlığında, “Cezalandırabilecekken affetmek” babında مَلَكْتُ فَأَسْجُج meseline yer verilmiş, Ayşe'nin (r.anhâ) Cemel Vak'a'sının yaşandığı gün Hz. Ali'nin (r.a.) insanlar arasında belirip Hz. Ayşe'nin (r.anhâ) devesinin hörgücüne yaklaşıp bir şeyler söylemesi üzerine Hz. Ayşe'nin (r.anhâ) Hz. Ali'ye cevap olarak مَلَكْتُ فَأَسْجُج meselini söylediği aktarılmıştır. Meselin “Elde ettin/zafer kazandın, iyilik yap!” anlamına geldiğini vurgulayan yazar, bu söz üzerine Hz. Ali'nin (r.a.), Hz. Ayşe'yi (r.anhâ) en iyi savaş aletleriyle teçizatlandırıp yanına da 40 (bazılarına göre 70) kadın vererek, o kadınların Hz. Ayşe'ye (r.anhâ) şehre varıncaya değin eşlik ettiklerini aktarmıştır.³⁰⁵

Hicri IV. yüzyılda, *el-Cevhera fi'l-emsâl*'de, *Kitâbü'l-Emsâl*'in yaptığı açıklama kelimesi kelimesine aktarılmıştır.³⁰⁶ *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi* isimli eserde ise مَلَكْتُ فَأَسْجُج hadisine yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.³⁰⁷ *Cemherâtu'l-Emsâl*'de, مَلَكْتُ فَأَسْجُج meselinin “İstedigini aldın, kolaylaştır” anlamına geldiği, meselin Enes b. Huceyr tarafından söylenildiği ifade edilmiştir. Diğer mesel kitaplarının aktardığı gibi, Basralılar'la muzaffer olunca Hz. Ali (r.a.), (tarafgirleri tarafından) Hz. Ayşe'nin (r.anhâ) yanına getirilmesi

³⁰² Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüke8/3916-3918).

³⁰³ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/468-469.

³⁰⁴ Dabbî, *Emsâlu'l-'Arab*, 118.

³⁰⁵ İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 154.

³⁰⁶ İbn 'Abdürabbih, “el-Cevhera fi'l-emsâl”, 3/40.

³⁰⁷ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/138.

üzerine Hz. Ayşe (r.anhâ): مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ “İsteddiğini aldın, aç yolumu” demesi üzerine Hz. Ali (r.a.) Hicaz’a doğru 70 kadınla Hz. Ayşe’yi (r.anhâ) techizatlandığı bildirmiştir. Araplar tarafından الْمُقْدِرَةُ تُذْهِبُ الْخَفِيفَةَ “Güç/kudret kini/öfkeyi/fanatizmi giderir.” meselinin benzer anlam taşıdığını ifade ettikten sonra Abdu Yağûs b. Vakkâs b. Hâris’in³⁰⁸ şu beyitini aktarmıştır.³⁰⁹

أَمْعَشَرَ تَيْمٍ قَدْ مَلَكْتُمْ فَأَسْجِحُوا فَإِنَّ أَخَاكُمْ لَمْ يَكُنْ مِنْ بَوَائِيَا³¹⁰

“Ey Teym ahalisi kazandınız, çözelim suhuletle Kardeşiniz olmadı kısasa konu”³¹¹

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-mühâdara* adlı eserde, “İslam’ın başındaki mesel-i sairler” başlığında مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ meseline yer verilmiş, meselin Cemel Vak‘ası’nda Hz. Ayşe (r.anhâ) tarafından, Hz. Ali’ye (r.a.) söylenildiği bilgisini aktarılmış, mesele dair başka herhangi bir açıklama yapılmamıştır.³¹²

Hicri VI. yüzyılda *Mecma‘ü’l-emsâl*’de مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ ifadesi mesel olarak alınmış, meseldeki اسْجِاحْ kelimesinin “sorun çıkarmadan, başa kakmadan affetmek”, anlamına geldiği, meselin bir bütün olarak ise “Benim ilgili emeline ulaştın, beni sorun çıkarmadan affet (uzatma, uzatmayalım, bırak yoluma gideyim.” anlamı taşıdığı ifade edilmiştir. Yazar, meseldeki فَأَسْجِحْ emrinde aynı zamanda suhûlet/kolaylık ve acıma/şefkat anlamlarının da bulunduğunu söylemiş, yukarıdaki kaynaklarda ifade ettiğimiz Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Ayşe’nin (r.anhâ) Cemel Vak‘ası’nda meselin geçtiği konuşmasına yer vermiştir.³¹³ *el-Müstaksâ fi emsâli’l-‘Arab* isimli eserde, مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ meseline yer verilmiş, meselin Cemel Vak‘ası’nda Hz. Ayşe (r.anhâ) tarafından, “Sen kazandın, affet!” anlamında Hz. Ali’ye (r.a.) söylenildiği, bu söz üzerine Hz. Ali’nin (r.a.), Hz. Ayşe’yi (r.anhâ) en iyi savaş aletleriyle techizatlandırıp yanına da 40 (bazılarına göre 70) kadın vererek Hz. Ayşe’ye (r.anhâ) şehre varıncaya değin eşlik ettikleri aktarılmıştır.³¹⁴

مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ meseline hicri II-VI. yüzyıllar arası sekiz eserde rastlanmıştır, meselin ilk kısmı olan مَلَكْتَ için genellikle “isteddiğini aldın/elde ettin/kazandın” açıklamaları yapılırken, meselin ikinci kısmı فَأَسْجِحْ için “zora sokmadan affet, güzellikle bitir, iyilik yap” karşılıkları verilmiştir. Öte yandan eserlerde, meselin haksızlığa uğrayan kişi yahut Hz. Ayşe’nin (r.anhâ) kullandığı

³⁰⁸ Cahiliye dönemi şairlerindendir.

³⁰⁹ ‘Askeri, *Cemheratü’l-emsâl*, 2/202.

³¹⁰ Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şakir - Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Darü’l-Ma‘ârif, ts.), 157.

³¹¹ Abdu Yağûs b. Vakkâs, “Kardeşiniz olmadı kısasa konu” diyerek “Kardeşinizi öldürmedim ki, şimdi kısas isteyip benim öldürülmemi istiyorsunuz.” demek istemektedir.

³¹² Ebû Mansûr es-Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, ed. Abdulfettah Muhammed el-Hulv, ed-Dâru’l-Arabiyye li’l-Kitab, Kahire 1983, s. 39.

³¹³ Meydânî, *Mecma‘ü’l-emsâl*, 2/283.

³¹⁴ Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli’l-‘Arab*, 1962, 2/348.

gibi kaybeden kişi tarafından kullanıldığı bildirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) incelediğimiz meseli (s.a.v) kazanan (haklı) taraf için kullanmıştır. Mesel kitaplarının meseli kullandığı metinlerin bağlamından, meselin genel bir durum için değil, iki kişi arasında yaşanan spesifik hadiselerde kullanıldığı, *مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ* cümlelerinin doğrudan muhatap için söylenildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla meseli kullanan kişi ister haklı, ister mazlum, isterse de yenilen taraf olsun meselin anlam alanı, “alacağımı aldın/amacına ulaştın/yendin/güçlü sensin, işi büyütme (uzatma), suhuletle kapansın konu” şeklinde belirlenebilir.

2.2.1.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde iki kişi/taraf arasındaki özel bir durum için “alacağımı aldın/amacına ulaştın/yendin/güçlü sensin, işi büyütme (uzatma)/suhuletle kapansın konu” anlam alanına sahip, aynı zamanda içerisinde, “elde etmek/sahip olmak, amasız fakatsız affetmek/iyilik yapmak” sözcükleri geçen atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde “iki kişi/taraf arasındaki özel bir durum için “alacağımı aldın/amacına ulaştın/yendin/güçlü sensin, işi büyütme (uzatma)/suhuletle kapansın konu” bağlamında kullanılan ve içerisinde “elde etmek/sahip olmak, amasız fakatsız affetmek/iyilik yapmak” sözcüklerinden birisini barındıran “*Affetmek büyüklüğün şanıdır*”³¹⁵ (*şanındandır*),³¹⁶ *af husumetin kılıcıdır*,³¹⁷ *öcün iyisi bağışlamaktır*.”³¹⁸ atasözlerine ulaşılmıştır. Bu atasözlerinde *مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ* meselinde geçen muhatap form bulunmasa da “affetmek, bağışlamak” mastarları içerisinde muhatap anlamı da bulunmaktadır. Öte yandan *فَأَسْجِحْ* emrinin karşılığı gibi görünseler de bu atasözleri, zaten affeden kişinin olumlu ya da olumsuz bir şeyleri yaşamış/elde etmiş olması gerektiği düşünüldüğünde, *مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ* meselinin tamamına eşdeğerlik olabilir. Ayrıca hadisin “Katafanlılar’ın develeri kaçırmaları, sahabeden birinin arkalarından gidip develeri ok atarak geri alması ve aynı sahabenin üzerine bir birlik gönderelim ya Rasullallah demesi üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) *مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ* ifadesi her ne kadar görünüm olarak muhatap formunda olsa da aslında Hz. Peygamber (s.a.v.) *مَلَكْنَا فَأَسْجِحْ* demek istemektedir. Dolayısıyla “Alacağımızı aldık, işi büyütmeyelim, bırakalım gitsinler” anlam alanı düşünüldüğünde yukarıdaki atasözleri ideal birer eşdeğerlik olmaya daha fazla yaklaşmaktadır.

³¹⁵ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, s. 21.

³¹⁶ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, s. 78.

³¹⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, s. 24.

³¹⁸ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, s. 21; Parlatur, *Atasözleri*, s. 451.

2.2.1.3. Birebir Çeviri

مَلَكَ fiilinin “sahip olmak, elde etmek”³¹⁹ اَسْجَح fiilinin ise “suhuletle, sorun çıkarmadan affetmek”³²⁰ anlamına gelen اَسْجَح fiilinin emir formu olduğu dikkate alındığında مَلَكَتْ فَاسْجَح meseli birebir Türkçeye “Elde ettin (amacına ulaştın), güzellikle affet!” şeklinde aktarılabilir.

2.2.1.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

مَلَكَتْ فَاسْجَح meselinin aktarımında çevirmenler tarafından sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.1 “Alacağımı aldın” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
Çeviri Yöntemi	(1) Cihâd ve Siyer, 166/3041	(2) Meâzî, 37/4194	(1) Cihâd ve Siyer, 166/3041	(2) Meâzî, 37/4194	(1) Cihâd ve Siyer, 166/3041	(2) Meâzî, 37/4194
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama						
Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel						
Yarı-biçimsel						
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerileştirme						
Özelleştirme	✓					
Genelleştirme						
Ekleme	✓					
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri						

مَلَكَتْ فَاسْجَح meseline çevirmenlerin uyguladığı çeviri stratejilerine bakıldığında Eryarsoy vd. “(1) Sen onların hakkından geldin bile, artık onlar sana karşı gelmeye cesaret edemez. Bu yüzden onlara biraz daha müsamahakar davranmalısın.”³²¹ eşdeğerliğinde meselin ilk kısmındaki مَلَكَتْ “elde ettin, kazandın” fiilinin anlamını daraltarak elde etme/kazanma/sonuca

³¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "mlk", 6/4266.

³²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "sch", 3/1940.

³²¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/169.

ulaşıma türü olan “hakkından gelmek”³²² deyiimiyle aktarmıştır. Bu deyimisel aktarım meselin tamamının eşdeğerliği olmadığı için yöntem olarak alınmayacaktır. Ayrıca Eryarsoy vd., metnin hedef okur tarafından anlaşılabilirliğini artırmaya yönelik hedef dil odaklı “*artık onlar sana karşı gelmeye cesaret edemezler*” eşdeğerliğini kullanmış, yine metne akıcılık ve dinamizm kazandırmaya yönelik “*bu yüzden onlara*” eklemesinde bulunmuştur. Ayrıca çevirmen “*güzellikle affet*” anlamındaki فَاسْجِحْ fiilini hedef dil odaklı “*biraz daha müsamahakâr*” eşdeğerliğiyle aktarmıştır. Dolayısıyla Eryarsoy vd. bu eşdeğerlikte birebir ve yarıbiçimsel olmayan “deyimisel olmayan eşdeğerliği” benimsemiştir. Eryarsoy “(2) *Sen işi eline geçirecek olursan müsamaha göster.*”³²³ eşdeğerliğinde ise meselin başında şart edatı varmış gibi إِذَا لَوْ şeklinde eşdeğerlik sunarak, henüz amaca ulaşamamış, istenilen elde edilememiş gibi bir anlamın ortaya çıkmasına neden olarak çeviri kaybına sebep olmuştur. Bu eşdeğerlik de “deyimisel olmayan eşdeğerlik” kategorisinde değerlendirilebilir.

Sofuoğlu ve Yıldırım - aynı şekilde aktardıkları - “(1) *Sen alacağını aldın, onlara galebe ettin. Artık onlara şiddetle muamele etme!*”³²⁴ ve “(2) *Sen alacağını aldın, artık yumuşak ol, şiddeti bırak.*”³²⁵ eşdeğerliklerinde (1) ve (2)’de meselin birinci kısmındaki مَلَكْتَ “elde ettin, kazandın” fiilini hedef dil odaklı “*sen alacağını aldın*” şeklinde ve “*sen alacağını aldın*” cümlesini de yine metnin anlaşılabilirliğini artırmaya yönelik “*onlara galebe ettin*” eşdeğerliğiyle aktarmışlardır. (1) ve (2)’de metne dinamizm kazandırma amaçlı “*artık onlara*” ve “*artık*” eklemelerinde bulunmuşlardır. Öte yandan çevirmenler (2)’de meselin birinci ve ikinci cümlesi arasında bir bağ kurmak, ikinci cümleye muhatabı hazırlamak için hedef dile odaklı “*yumuşak ol*” eşdeğerliğini sunmuşlardır. Çevirmenler (1) ve (2)’de فَاسْجِحْ “güzellikle affet” fiilini hedef dil odaklı “*şiddetle muamele etme*” ve “*şiddeti bırak*” şeklinde çevirmişlerdir. Sofuoğlu ve Yıldırım’ın (1) ve (2)’deki bu aktarımları “deyimisel olmayan çeviri” bağlamında değerlendirilebilir.

Görüldüğü üzere çevirmenler meselin aktarımında birebir ve yarıbiçimsel olmayan “deyimisel olmayan aktarım”ı benimsemişlerdir.

³²² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 7. bs., İnkilâp Kitapevi, İstanbul 1988, s. 836.

³²³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/88-89.

³²⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2832-2833; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/55-56.

³²⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 8/3916-3918; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/468-469.

2.2.1.5. Çeviri Önerisi

مَلَكْتُ فَأَسْجَح meseli, kısmi eşdeğerlik yöntemine göre, atasözüyle “Affetmek büyüklüğün şanıdır³²⁶ (şanıındandır.),³²⁷ af husumetin kılıcıdır,³²⁸ öcün iyisi bağışlamaktır.”³²⁹ şeklinde Türkçe ifade edilebilir.

2.2.2. “Allah’ı görüyor gibi ibadet” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de bir hadiste³³⁰ rastlanan اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meselini Eryarsoy vd. “İhsan, Allah’ı görüyormuşçasına O’na ibadet etmendir.”³³¹ Sofuoğlu “İhsan Allah’ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir.”³³² ve Yıldırım “(İhsan) sanki O’nu görüyormuş gibi Allah’a ibadet etmendir.”³³³ şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

2.2.2.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde H. IV. yüzyılda, *el-Emsâl mine’l-kitâb* ve *’s-sünne* adlı eserde “Boş kalplere vaaz edenin meseli”³³⁴ başlığında اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meseline yer verilmiş, başka bir açıklama yapılmamıştır.³³⁵ Eserin bir başka yerinde ise “Allah için amel edenlerin meseli”³³⁶ babında Allah için amel edenlerin üç tabakaya ayrıldığını, bunlardan birisinin de Allah’ı görmediği halde Allah için amel edenler olduğu ifade edildikten sonra اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ hadis formundaki mesel ifade edilmiştir.³³⁷

اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meseline H. IV. yüzyılda kaleme alınmış bir eserde rastlanmıştır. İlgili eserde meselin lafzı اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ ve اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ şeklinde ilki kısa, ikincisi uzun iki şekilde bildirilmiştir. Ezberlenme ve akılda tutulma ve sonraki nesillere aktarılma ihtimali daha yüksek olan kısa formulu اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ cümlesini meselin lafzı olarak kabul etmek daha makul gözükmektedir. Ayrıca *Lisânü’l-‘Arab* isimli sözlük, اِلْحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meselindeki اِحْسَان kelimesinin “ihlas, itaat” anlamlarına geldiğini belirtmiş, kulun amelini – imanı sahîh olsa dahi – ihlasla yapmadığı taktikde “muhsin”

³²⁶ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, s. 21.

³²⁷ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, s. 78.

³²⁸ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, s. 24.

³²⁹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, s. 21; Parlatur, *Atasözleri*, s. 451.

³³⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 2 (No. 4777).

³³¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/522-523.

³³² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 10/4655-4656.

³³³ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 7/489-491.

³³⁴ Tirmizî, *el-Emsâl mine’l-kitâb ve ’s-sünne*, 174.

³³⁵ Tirmizî, *el-Emsâl mine’l-kitâb ve ’s-sünne*, 175.

³³⁶ Tirmizî, *el-Emsâl mine’l-kitâb ve ’s-sünne*, 225.

³³⁷ Tirmizî, *el-Emsâl mine’l-kitâb ve ’s-sünne*, 226.

olamayacağını dile getirmiştir.³³⁸ Bu bilgilerden yola çıkarak, *الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ* meselinin anlam alanı, “ihsanın/ihlasın kulun Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmesi” şeklinde belirlenebilir.

2.2.2.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde içerisinde “ihsan/iyilik, ibadet, Allah, görmek” sözlerinin tamamını içeren ve “ihsanın/ihlasın kulun Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmesi” anlamı taşıyan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde “ihsan/iyilik, ibadet, Allah, görmek” ifadelerinden en az bir tanesi içeren ve “ihsanın/ihlasın kulun Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmesi” anlamında kullanılan atasözü düzeyinde bir eşdeğerliğe de ulaşılamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, deyimse olmaya bir biçimde hedef dile aktarılabilir.

2.2.2.3. Birebir Çeviri

إِحْسَانٌ ismi “iyilik yapmak” ve “bir şeyi düzgün/layıkıyla/en güzel şekilde yapmak” şeklinde temel olarak iki anlama gelen *أَحْسَنَ* fiilinin mastarıdır.³³⁹ Ancak *إِحْسَانٌ* kelimesi İslam literatüründe “farz olanla yetinmeyip daha fazlasını isteyerek yapmak”³⁴⁰ anlamında kullanılan bir terimdir.³⁴¹ Bu yönüyle çevirilmeden “ihsan” şeklinde bırakılması daha uygun gözükmektedir. Bu çerçevede *الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ* meseli hedef dil Türkçeye birebir “*İhsan, Allah’a O’nu görüyormuş gibi ibadet etmendir.*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.2.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.2 “Allah’ı görüyor gibi ibadet” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			

³³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, ts., "hsn", 2/878.

³³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, ts., "hsn", 2/878.

³⁴⁰ Râğıb el-Esfahânî, *el-Müfredât fî ġarîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1961), 119.

³⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDK Yayınları, 2000).

Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme			✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri			

الإِحْسَانُ أَنْ تُعْبَدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meseline çevirmenler tarafından uygulanmış çeviri yöntemleri değerlendirildiğinde Eryarsoy vd. “İhsan, Allah’ı görüyormuşçasına O’na ibadet etmendir.”³⁴² Sofuoğlu “İhsan Allah’ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir.”³⁴³ ve Yıldırım “(İhsan) sanki O’nu görüyormuş gibi Allah’a ibadet etmendir.”³⁴⁴ eşdeğerlikleri ile birebir aktarımı yeğlemişlerdir. Ayrıca Yıldırım metnin okunabilirliğini artırmaya yönelik “sanki” eklemesinde bulunmuştur.

Eşdeğerliklerden görüldüğü üzere çevirmenlerin tümü, kaynak dil hassasiyeti yahut ifadeyi mesel olarak algılamama kaynaklı birebir/biçimsel aktarımı tercih etmişlerdir.

2.2.2.5. Çeviri Önerisi

الإِحْسَانُ أَنْ تُعْبَدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ meseli deyimsel olmayan ifadeyle açıklanarak “İhsan, Allah’ı bizzat görüyormuş gibi ona ihlasla ibadet etmendir.” yahut “İhsan, Allah’ın bizzat huzurundaymış gibi O’na içtenlikle kulluk etmendir.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.3. “Ameller niyetlere göredir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de bir hadiste³⁴⁵ rastlanan الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meselini Eryarsoy vd. “Ameller niyetlere göredir.”³⁴⁶ Sofuoğlu “Ameller ... niyetlere göredir.”³⁴⁷ ve Yıldırım “Ameller ... niyetlere göredir.”³⁴⁸ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

³⁴² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/522-523.

³⁴³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 10/4655-4656.

³⁴⁴ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 7/489-491.

³⁴⁵ Buhârî, “Bed’ü’l-Vahy”, 1 (No. 1).

³⁴⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/12.

³⁴⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/143.

³⁴⁸ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 1/33-34.

2.2.3.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde H. IV. yüzyılda, *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne* adlı eserde “Takva yedi uzuvdadır”³⁴⁹ başlığı altında takvanın göz, kulak, el, dil, ayak, karın ve cinsel organ olmak üzere yedi uzuvda olacağına değinmiş, İslam’da izin verilenin amellerin – Allah rızasına niyet edilmeksizin – bu organlarla yapıldığı taktirde sevabından mahrum kalınacağını ifade etmiştir. Devamında eserde, niyetin önemine değinen Hz. Peygamber’in (s.a.v.) الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ hadisine yer verilmiştir.³⁵⁰ *Kitâbü'l-Müctenâ* adlı kaynakta ise “İlk kez Nebi’den (s.a.v.) duyulanlar” babında³⁵¹ الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ şeklinde gelen Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözüne yer verilmiştir. Eserde mesel, kişinin namaz, oruç, sadaka gibi bir ameli yapıp, bu ameli yaparken insanlara gösteriş için değil, Allah rızasını kazanmaya niyet ettiği vakit, yaptığı amelin kabul olunacağı şeklinde açıklanmıştır. Devamla eserde, meselde niyetteki ihlâsa/samimiyyete teşvik olduğu ve ancak bu tür bir amelle Allah’ın (c.c.) muradının gerçekleşmiş olacağı aktarılmıştır.³⁵²

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-mühâdara* adlı kitapta, “Farklı alanlarda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kullandığı diğer mesel ve hikmetli sözler” babında الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَلَكِنَّ امْرِيَّ مَا نَوَى hadisine yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.³⁵³

الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meseline H. IV-V. yüzyıllar arası kaleme alınmış üç eserde rastlanmıştır; hicri IV. yüzyılda telif edilen *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne* ve *Kitâbü'l-Müctenâ* adlı eserlerde meselin lafzı الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ şeklinde belirlenirken, hicri V. yüzyılda yazılmış *et-Temsîl ve'l-Mühâdara* adlı eserde, meselin lafzı وَلَكِنَّ امْرِيَّ مَا نَوَى şeklinde belirlenmiştir. İki eserin Hz. Peygamber (s.a.v.) asrına daha yakın bir yüzyılda kaleme alınmış olmaları ve kısalığından dolayı ezberlenmeye, dolayısıyla sonraki nesillere aktarılma ihtimali daha fazla olmasından dolayı الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ lafzını mesel olarak almak daha makul gözükmemektedir. Öte yandan bir eserde, “İslam’da izin verilen ameller” ifadesi ile uyumak, yemek-içmek gibi mübah olan amelleri kastedilmiş, bu fiillerin Allah’ın rızasına niyet edilerek yapıldığı taktirde sevap kazandıracağı ifade edilmiştir.³⁵⁴ Bir diğer eserde ise, meseldeki “ameller” kelimesi; namaz, oruç gibi taat içeren ameller açısından ele alınmış, Allah rızası dışında, aynı zamanda münafıklık alameti olan başkalarına gösteriş için yapılan ibadetlerin kabul olunmayacağına işaret edilmiştir.³⁵⁵ Dolayısıyla mesele dair açıklama yapan iki eserde de, ister taat içeren ibadet,

³⁴⁹ Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve's-sünne*, 220.

³⁵⁰ Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve's-sünne*, 222.

³⁵¹ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 2.

³⁵² İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 9.

³⁵³ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 27.

³⁵⁴ Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve's-sünne*, 222.

³⁵⁵ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 9.

ister mübah ameller olsun, “niyet” ile Allah’ın rızasını kazanmanın kastedildiği görüşü benimsenmiştir. Buradan yola çıkarak, الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meselinin anlam alanı, ister farz ibadetler, ister mübah fiiller olsun, İslam’da ortaya konulan tüm fiillerin/amellerin kabul şartının Allah’a kulluğa yahut Allah’ın rızasına niyet olduğu şeklinde belirlenebilir.

2.2.3.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde içerisinde “amel(ler)/fiil(ler), niyet(ler)” sözlerinin tamamını içeren ve “amellerin Allah rızasına niyetle makbul olacağı” anlamı taşıyan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde “amel(ler)/fiil(ler), niyet(ler)” ifadelerinden en az bir tanesi içeren ve “amellerin Allah rızasına niyetle makbul olacağı” anlamında kullanılan atasözü düzeyinde bir eşdeğerliğe de ulaşılamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, deyimse olmaya bir biçimde hedef dile aktarılabilir. Öte yandan meselde geçen “niyet” kelimesi hedef dile “*niyet etmek*,”³⁵⁶ *niyetinden geçmek*”³⁵⁷ deyimleri ile aktarılabilir. Öte yandan niyetin yerinin “kalp” olduğu³⁵⁸ düşünüldüğünde kalbi çağrıştıran “*gönlünden (geçmek)*”³⁵⁹ *geçirmek*,³⁶⁰ *gönüle uğramak*,³⁶¹ *içinden (geçmek)*”³⁶² *geçirmek*,³⁶³ *yüreğinden geçmek*”³⁶⁴ (*gelmek*,³⁶⁵ *geçirmek*)”³⁶⁶ deyimleri akla gelmektedir. Ancak “niyet” kelimesinin “yönelme, kararlılık, inanmak, kastetme” anlamlarına sahip çok anlamlı bir sözcük olduğu düşünüldüğünde bu deyimler, “niyet”

³⁵⁶ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 585; Parlatır, *Deyimler*, 669; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2497.

³⁵⁷ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2096.

³⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "nvy", 6/4589.

³⁵⁹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 379; Parlatır, *Deyimler*, 397; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1162; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1403; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504.

³⁶⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 289; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 379; Parlatır, *Deyimler*, 397; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1162; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1403; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504.

³⁶¹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 463; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381.

³⁶² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2014; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 463; Parlatır, *Deyimler*, 393; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1442; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1645; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/630.

³⁶³ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 351; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 463; Parlatır, *Deyimler*, 483; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 869; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1442; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1645; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/630.

³⁶⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 85; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 531; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2856; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3669; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1238.

³⁶⁵ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 826; Parlatır, *Deyimler*, 935; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 531; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2856; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3669.

³⁶⁶ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 826.

kelimesinin birebir eşdeğerliği olmasa da, anlamca oldukça yakındır. Bu bağlamda ikincil eşdeğerlikler olarak değerlendirilebilirler.

2.2.3.3. Birebir Çeviri

نِيَّاتٌ ismi, “fiil, eylem; iş” anlamına gelen عَمَلٌ isminin çoğuludur.³⁶⁷ Benzer şekilde نِيَّاتٌ kelimesi ise “eyleme dökülmemiş ancak yapılması kastedilen ve yapılacağına dair inanç oluşan şey, kararlı olmak, yönelmek” anlamındaki نِيَّةٌ isminin çoğuludur.³⁶⁸ Ayrıca niyetin, kalbin ameli olduğu, eyleme dökülme dahi niyet edene fayda sağlayacağı (sevap kazandıracağı) ifade edilmiştir.³⁶⁹ Bu bağlamda الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meseli hedef dil Türkçeye birebir “Ameller, niyetler iledir (niyetlere göredir, niyetlere göre değerlendirilir).” şeklinde aktarılabilir.

2.2.3.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.3 “Ameller niyetlere göredir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme			
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri			

الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meseline çevirmenler tarafından uygulanmış çeviri yöntemleri değerlendirildiğinde “Ameller niyetlere göredir.”³⁷⁰ (Eryarsoy vd.); Ameller ... niyetlere göredir.³⁷¹ (Sofuoğlu); Ameller ... niyetlere göredir.³⁷² (Yıldırım)” eşdeğerlikleri ile çevirmenlerin tamamı birebir aktarımı yeğlemiştir.

³⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "aml", 4/3107-3108.

³⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "nvy", 6/4588-4589.

³⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "nvy", 6/4589.

³⁷⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/12.

³⁷¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/143.

³⁷² Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 1/33-34.

Eşdeğerliklerden görüldüğü üzere çevirmenlerin tümü, kaynak dil hassasiyeti yahut ifadeyi mesel olarak algılamama kaynaklı birebir/biçimsel aktarımı yeğlemişlerdir.

2.2.3.5. Çeviri Önerisi

الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ meseli, anlamca en yakın eşdeğerlikten başlanarak, açıklama yöntemi işletilerek, deyimsel olmayan ifadeyle “Ameller, Allah rızasına niyet edildiği/niyetten geçtiği vakit makbuldür” yahut “Ameller, Allah’a kulluğun gönülden (geçmesiyle)³⁷³ geçirilmesiyle,³⁷⁴ gönüle uğramasıyla,³⁷⁵ içten (geçmesiyle)³⁷⁶ geçirilmesiyle,³⁷⁷ yürekten geçmesiyle³⁷⁸ (gelmesiyle³⁷⁹/geçirilmesiyle)³⁸⁰ değer kazanır.” biçiminde deyimsel ifadeyle açıklanabilir.

2.2.4. “Ameller sonlarına göredir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de bir hadiste³⁸¹ ulaştığımız الأعمال بخواتيمها meselini Eryarsoy vd. “Ameller ... (ölüm sırasındaki) sonlarına göre değerlendirilir.”³⁸² Sofuoğlu “Ameller ... (ölüm sırasındaki) sonlarına göre değerlendirilir.”³⁸³ ve Yıldırım “Ameller ... ölüm sırasındaki sonlarına göre değerlendirilir.”³⁸⁴ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.4.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

الأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا meseli, mesel kitaplarından tarandığında hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve 'l-mühâdara* adlı eserde, “Farklı alanlarda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kullandığı diğer mesel ve

³⁷³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 379; Parlatır, *Deyimler*, 397; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1162; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1403; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504.

³⁷⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 289; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 379; Parlatır, *Deyimler*, 397; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1162; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1403; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504.

³⁷⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 463; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381.

³⁷⁶ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2014; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 463; Parlatır, *Deyimler*, 393; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1442; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1645; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/630.

³⁷⁷ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 351; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 463; Parlatır, *Deyimler*, 483; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 869; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1442; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1645; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/630.

³⁷⁸ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 85; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 531; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2856; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3669; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1238.

³⁷⁹ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 826; Parlatır, *Deyimler*, 935; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 531; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2856; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3669.

³⁸⁰ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 826.

³⁸¹ Buhârî, “Rikâk”, 33 (No. 6493).

³⁸² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/139-140.

³⁸³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6415-6416.

³⁸⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/47-48.

hikmetli sözler” başlığında الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا “Ameller/işler/eylemler sonlarıyla değerlendirilir.” meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.³⁸⁵

Hicri VI. yüzyılda *Mecma ‘ü’l-emsâl*’de, تَمَامُ الرَّبِيعِ الصَّيْفُ “İlkbaharın tamamlanması, yaz mevsimindedir.” meselinin baharın etkilerinin yaz mevsiminde ortaya çıkması anlamı taşıdığı ifade edilmiş ve meselin açıklamasında الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا “Ameller/işler/eylemler sonlarıyla değerlendirilir.” ve الصَّيْفُ الْمَطَرُ يَأْتِي بَعْدَ الرَّبِيعِ “Yağmurlu yaz, ilkbahardan sonra gelir.” mesellerine yer verilmiş; bu sözlerin ihtiyaçların başarıyla tamamlanmasını isteme durumunda kullanıldığı ifade edilmiştir.³⁸⁶ Aynı eserin bir başka yerinde ise خَيْرُ الْأُمُورِ أَحْمَدُهَا مَعَبَّةٌ “İşlerin en hayırlısı, akibeti en fazla övülendir.” meselinin açıklamasında benzer anlam taşıyan الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا meselini örnek olarak getirilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.³⁸⁷

الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا meseline hicri V-VI. yüzyıllar arası üç eserde rastlanmış; üç eserden sadece *Mecma ‘ü’l-emsâl*’de mesele dair açıklamaya yer verilmiş, meselin “sona başarıyla ulaşmak” anlamına geldiği ifade edilmiştir.³⁸⁸ Ayrıca diğer eserlerin verdikleri örnekler bir bütün olarak irdelendiğinde, insanların hafızasına kazınan halin sonuç olduğu dolayısıyla süreçten çok sonucun ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca *Mecma ‘ü’l-emsâl*’de yer verilen خَيْرُ الْأُمُورِ أَحْمَدُهَا مَعَبَّةٌ “İşlerin en hayırlısı, akibeti en fazla övülendir.” meselinde “övülmek” anlamına gelen مَعَبَّةٌ kelimesi ile diğer insanların nezdinde bir “övülmeye” de işaret bulunduğu söylenilebilir. Öte yandan meselde geçen أَعْمَالُ “ameller” sözcüğünün karşılığı “işler/eylemler” olsa da, أَعْمَالُ sözcüğü aynı zamanda dini bir terimdir ve meselde de dini bir terim olarak kullanılmıştır. Öte yandan “işler/eylemler” eşdeğerliklerini hedef okurun dini terim olarak anlamama ihtimali bulunmaktadır. Bu bağlamda, أَعْمَالُ sözcüğünün hedef dile “ameller” şeklinde değiştirilmeden aktarılması daha uygun gözükmektedir.

2.2.4.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde içerisinde “amel(ler), hatime/son” sözcükleri geçen ve “sona başarıyla ulaşma, sonun önemi” anlamlarını içeren tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

İçerisinde “amel(ler), hatime/son” sözcüklerinden birisini barındıran, aynı zamanda “sona başarıya ulaşma, sonun önemi” anlamında kullanılan kısmi bir eşdeğerliğe de ulaşılammıştır.

³⁸⁵ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve ‘l-muhâdara*, 27.

³⁸⁶ Meydânî, *Mecma ‘ü’l-emsâl*, 1/122.

³⁸⁷ Meydânî, *Mecma ‘ü’l-emsâl*, 1/243.

³⁸⁸ Meydânî, *Mecma ‘ü’l-emsâl*, 1/122.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise “*her işin sonuna bak,*³⁸⁹ *her işi oluru ile bitirmeli*”³⁹⁰ atasözlerine ve “*Hatice’yi bırakıp, neticeye bakalım*”³⁹¹ deyimine ulaşılmıştır. “*Her işin sonuna bak.*”³⁹² ve “*her işi oluru ile bitirmeli*”³⁹³ atasözleri mesele en yakın eşdeğerlik görünümünde olsa da, kullanımlarının günümüz Türkçesinde çok yaygın olmaması ve hedef dilde “amel(ler)” sözcüğünün kullanımının gerekliliği nedeniyle değerlendirmeye alınmayacaklardır. Öte yandan “*Hatice’yi bırakıp, neticeye gelelim*”³⁹⁴ deyimini – her ne kadar taradığımız deyim derlemlerinde geçmese de – günümüz Türkçesinde daha çok “*Hatice’ye değil, neticeye bakmak*” söz grubuyla kullanılmaktadır. Ancak bu deyim anlam alanı içerisinde süreci doğru ya da yanlış yolla nasıl ilerletildiğinin önemi olmayıp salt sonuç odaklı makyavelist bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu açıdan, bu deyim de uygun bir eşdeğerlik olmaktan uzaktır. Bu durumda deyimsel olmayan bir ifadeyle açıklama yaparak mesel hedef dile aktarılabilir.

2.2.4.3. Birebir Çeviri

خَوَاتِيمُ kelimesinin خَاتِمٌ “son” kelimesinin cemisi (çoğulu) olduğu³⁹⁵ düşünüldüğünde الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِ hadisi literal olarak Türkçeye “*Ameller, sonlarına göredir.*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.4.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الأعمالُ بِخَوَاتِيمِ meselinin çevirisinde kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.4 “Ameller sonlarına göredir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama	✓	✓	✓
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel			
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			

³⁸⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 199.

³⁹⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 199.

³⁹¹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1340.

³⁹² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 199.

³⁹³ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 199.

³⁹⁴ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1340.

³⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "htm", 2/1101-1102.

Yerileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme	✓	✓	✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri			

الأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا meseline verilen eşdeğerlikler incelendiğinde Eryarsoy vd. ile Sofuoğlu “Ameller ... (ölüm sırasındaki) sonlarına göre değerlendirilir.”;³⁹⁶ Yıldırım ise “Ameller ... ölüm sırasındaki sonlarına göre değerlendirilir.”³⁹⁷ eşdeğerlikleri ile birbirinin bütünüyle aynısı - bizim de ulaştığımız - açıklama yöntemini benimsemişlerdir. Eryarsoy vd. ile Sofuoğlu (ölüm sırasında) şeklinde parantez içi ifade ile lafızda olmayıp, sonradan metne dâhil edilen öğeleri belirginleştirerek; Yıldırım ise “ölüm sırasında” şeklinde doğrudan metne katarak ekleme yöntemini işletmişlerdir. Ayrıca üç çevirmenin kullandığı “değerlendirilir” yüklemi; metinde olmayan, ancak metnin okunabilirliğine ve anlaşılabilirliğine katkı sunan bir ekleme olmuştur.

2.2.4.5. Çeviri Önerisi

Sahîh-i Buhârî’de yer alan ve içerisinde الأعمال بخواتيمها meseli bulunan إِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ النَّارِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا hadisi, “Kul, insanların gözünde cennet ehlinin amelinin yapar, halbuki o kul, cehennem ehlidir. (Yine) kul insanların gözünde cehennem ehlinin amelinin yapar, ancak o kul, cennet ehlidir. (deyimsel olmayan ifadeyle açıklanarak) *Önemli olan kulun amelinin son durumudur.*” yahut “Amellerin son durumu bilinmeden hüküm verilemez.” şeklinde eşdeğerlik sunulabilir.

2.2.5. “Atlar hayırlıdır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de الْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ ve الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ şeklinde üç farklı lafızla karşımıza çıkan mesele toplam yedi hadiste rastlanmıştır. فِي الْخَيْلِ الْخَيْرُ meselini (1)³⁹⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... atların alınlarında hayır olacaktır.”;³⁹⁹ Sofuoğlu “Atlar alınlarına dökülen saçlarında ... hayır bulunan hayvanlardır.”⁴⁰⁰ ve Yıldırım “Atlar, alınlarına dökülen saçlarında ... hayır bulunan

³⁹⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/139-140; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/641516.

³⁹⁷ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 10/47-48.

³⁹⁸ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 43 (No. 2849).

³⁹⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/84.

⁴⁰⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2686-2687.

hayvanlardır.”;⁴⁰¹ (2)⁴⁰² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Atların perçemlerinde hayır ... düğümlenmiş kalacaktır.”;⁴⁰³ Sofuoğlu “Atların alınlarına dökülen saçlarında ... hayır düğümlüdür.”;⁴⁰⁴ ve Yıldırım “Atlar, alınlarına dökülen saçlarında ... hayır bulunan hayvanlardır.”;⁴⁰⁵ الْخَيْلُ مَعْفُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ lafızlı meseli (3)⁴⁰⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bereket atların alınlarındadır.”;⁴⁰⁷ Sofuoğlu “Harp atları, alınlarına dökülen saçlarında ... hayır düğümlenmiş hayvanlardır.”;⁴⁰⁸ ve Yıldırım “Atlar, alınlarına dökülen saçlarında ... hayır düğümlenmiş hayvanlardır.”;⁴⁰⁹ (Yıldırım) (4)⁴¹⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... atların yelelerine hayır düğümlenmiştir.”;⁴¹¹ Sofuoğlu “(Harp için eğitilmiş) atların alınlarına sarkan saçlarında ... hayır düğümlenmiştir.”;⁴¹² ve Yıldırım “Savaş meydanında kullanılan atların alınlarına sarkan saçlarında ... hayır düğümlenmiştir.”;⁴¹³ (5)⁴¹⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... atların alınlarına hayır, mükafat (ecir) ve ganimet bağlanmıştır.”;⁴¹⁵ Sofuoğlu “(Gazaya giden) atın alnına dökülen saçlarında ... hayır düğümlüdür.”;⁴¹⁶ ve Yıldırım “Savaşa giden atın alnına dökülen saçlarında ... hayır düğümlüdür.”;⁴¹⁷ (6)⁴¹⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Atların perçeminde hayır düğümlüdür.”;⁴¹⁹ Sofuoğlu “Atların alınlarına dökülen saçlarında hayır düğümlüdür.”;⁴²⁰ ve Yıldırım “Atların alınlarına dökülen saçlarında hayır düğümlüdür.”;⁴²¹ الْخَيْلُ مَعْفُودٌ بِنَوَاصِي الْمَنْعُودِ meselini (7)⁴²² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Hayır ... atların perçemlerinde düğümlenmiştir.”;⁴²³ Sofuoğlu “Atın alnına dökülen saçlarında ... hayır düğümlüdür.”;⁴²⁴ ve Yıldırım “Savaş meydanında kullanılan atların alınlarına sarkan saçlarında ... hayır düğümlenmiştir.”;⁴²⁵ şeklinde eşdeğerlik sunmuşlardır.

⁴⁰¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/460.

⁴⁰² Buhârî, “Menâkib”, 28 (No. 3644).

⁴⁰³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/451.

⁴⁰⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3407.

⁴⁰⁵ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, , 6/10.

⁴⁰⁶ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 43 (No. 2850).

⁴⁰⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/84.

⁴⁰⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2687.

⁴⁰⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/460.

⁴¹⁰ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 44 (No. 2852).

⁴¹¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/85.

⁴¹² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2687-2688.

⁴¹³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/461.

⁴¹⁴ Buhârî, “Humus”, 8 (No. 3119).

⁴¹⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/211.

⁴¹⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2903-2904.

⁴¹⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/125.

⁴¹⁸ Buhârî, “Menâkib”, 28 (No. 3645).

⁴¹⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/451.

⁴²⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3407.

⁴²¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/10.

⁴²² Buhârî, “Menâkib”, 28 (No. 3643).

⁴²³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/451.

⁴²⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3406-3407.

⁴²⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/9-10.

2.2.5.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hadislerde geçen *الْخَيْرُ مَعْفُودٌ بِتَوَاصِي الْخَيْرِ* ve *الْخَيْرُ فِي تَوَاصِيهَا الْخَيْرُ* meselleri kaynak dil Arapça açısından incelendiğinde hicri III. yüzyılda, *el-Beyân ve 't-tebyîn* adlı eser içerisinde *الْخَيْرُ مَعْفُودٌ فِي تَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ* meseli geçen hadis zikredilmiş, açıklama yapılmamıştır.⁴²⁶

Hicri IV. yüzyılda, *Müctenâ* isimli eserde *الْخَيْرُ فِي تَوَاصِيهَا الْخَيْرُ* meseline yer verilmiş, açıklamasında *خَيْرُ الْمَالِ سَكَّةٌ مَّأْبُورَةٌ وَمُهْرَةٌ مَّأْمُورَةٌ* “Malın en hayırlısı aşılansmış hurma ağaçlarından oluşan bir yol(a sahip olmak) ve ehlileşmiş doğurgan bir at(a sahip olmak)tır.”⁴²⁷ hadisinin benzer anlamlı olduğu aktarılmıştır. Akabinde *خَيْرُ الْمَالِ فَرَسٌ فِي بَطْنِهَا فَرَسٌ* “Malın en hayırlısı karnında bir at olan attır.”⁴²⁸ hadisini zikredilmiş sonra üç hadise dair açıklamada bulunulmuştur. Bu son hadiste Allah yolunda at ile irtibat/ilişki kurmaya teşvik edildiğini dile getiren yazar, hadiste Hz. Peygamberin (s.a.v.), kim atla ilgilenirse, o kişi sevabını alır, bu o kişi için sonraki hayır; atın sırtında taşıdığı ganimetlerden payına düşen ve karnında elde edeceği yavrular ise hemen ulaşacağı hayırdır demek istediğini ifade etmiştir. Yazar, incelediğimiz *الْخَيْرُ مَعْفُودٌ فِي تَوَاصِيهَا الْخَيْرُ* meselindeki *تَوَاصِي* “perçemler” kelimesini Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vücudun bir organı gibi gördüğünü, nitekim Arapların “perçemi/kakülü mübarek (gür) kişi” anlamındaki *فُلَانٌ مَيْمُونُ النَّاصِيَةِ* ifadesini kullandığını dile getirmiş, bu bağlamda yine atlar için Hz. Peygamber’in (s.a.v.) *بُطُونُهَا كَنْزٌ وَظُهُورُهَا حِرٌّ* “Karnıları hazine, sırtları (hazineyi korumak/düşmandan korunmak için) kap” hadisinin⁴²⁹ *الْخَيْرُ مَعْفُودٌ فِي تَوَاصِيهَا الْخَيْرُ* hadisinin anlam yönünden bir benzeri olduğunu söylemiştir.⁴³⁰ *Kitâbü Emsâli 'l-hadîs* isimli eserde uzun bir hadis rivayetinde *الْخَيْرُ مَعْفُودٌ فِي تَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَالْخَيْرُ لثَلَاثَةٍ: لِرَجُلٍ أَجَرَ وَلَاخَرَ سِنْرٌ وَلَاخَرَ وَزُرٌّ* “Atın perçemlerinde kıyamet gününe kadar hayır bağlıdır. At üç kişi içindir. Birisi için ecir, diğeri için örtü/gizlenme, başkası için yükür.” hadisine⁴³¹ yer verilmiştir. Eserde, attan ecir/sevap/fayda sağlayan kişinin, atla ilgilenip, onu Allah yolunda hazırlayarak ecir elde ettiği (sevap kazandığı), atın karındaki (yavrusu) ile de ecir elde ettiğine (fayda sağladığına) yer verilmiştir.⁴³² Yazar, eserin bir diğer yerinde ise “Atın sıfatı (özelliliği/betimlenmesi)” başlığında *الْغَنَمُ بَرَكَهَةٌ، وَالْإِبِلُ عَزٌّ لِأَهْلِهَا، وَالْخَيْرُ مَعْفُودٌ فِي تَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ* “Koyun berekettir, deve sahibi için şereftir, atın perçemlerinde kıyamet gününe kadar hayır bağlıdır.” hadisine yer vermiş,

⁴²⁶ Câhız, *el-Beyân ve 't-tebyîn*, 2/20.

⁴²⁷ Bu hadise Kütüb-ü Tis'a'dan Müsned-i Ahmed b. Hanbel'de (hadis no: 15845 yahut 15939) *خَيْرُ مَالِ الْمَرْءِ لَهُ مَهْرَةٌ* “Kendisinde aşılansmış hurma ağaçlarından oluşan bir yol ve ehlileşmiş doğurgan bir at bulunan kimse en hayırlı mala sahip olan kimsedir.” lafzıyla ulaşılmıştır.

⁴²⁸ Bu hadise Kütüb-ü Tis'a'da ulaşılamamıştır.

⁴²⁹ Bu hadise Kütüb-ü Tis'a'da ulaşılamamıştır.

⁴³⁰ İbn Düreyd, *Kitâbü 'l-Müctenâ*, 10.

⁴³¹ Bu hadise Kütüb-ü Tis'a'da ulaşılamamıştır.

⁴³² Râmhürmüzî, *Kitâbü Emsâli 'l-hadîs*, 1/40-41.

açıklama yapmamıştır.⁴³³ *Kitâbü's-sinâ'ateyn* isimli eserde, “İstiâre ve Mecâz” kısmında الْخَيْلُ meseline yer verilmiş, meselin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) istiâre içeren söz olduğu söylenilmiş, meselin anlamına dair açıklama yapılmamıştır.⁴³⁴ Eserin bir başka yerinde yazar, “Tecnîs (aynı cinsten olanlar) ifade edenler” babında الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا hadisine yer vermiş, açıklama yapmamıştır.⁴³⁵

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-mühâdara* adlı kitapta, “Hayvanlardan mesel olanlar/at” başlığında الْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁴³⁶ Aynı eserin bir başka yerinde “İçerisinde emvâl (mallar) geçenler” başlığında at ile ilgili طُهْرُهَا حَزْرٌ وَبُطُونُهَا كَنْزٌ “Sırtları (ganimet/hazine koymak yahut düşmandan korunmak için) konunaklı bir kap, karınları hazine.” meseline ve خَيْرُ الْمَالِ سِكَّةٌ مَأْبُورَةٌ وَمُهْرَةٌ مَأْمُورَةٌ “Malın en hayırlısı aşılanmış hurma ağaçlarından oluşan bir yol(a sahip olmak) ve ehlileşmiş doğurgan bir at(a sahip olmak)tır.” hadisine yer verildikten sonra الْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا meseline yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.⁴³⁷

Hicri VI. yüzyılda ise *Mecma'ü'l-emsâl*'de, “Peygamber’in (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn’in sözlerinden” başlığında الْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁴³⁸

الْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا meseline hicri III-VI. yüzyıllar arası altı eserde rastlanmıştır. Meseli hadisten ayırmadan hadis lafzının tamamını aktaran *Kitâbü Emsâli'l-Hâdis* isimli eser hariç tutulduğunda iki eserde, meselde geçen يَوْمَ الْقِيَامَةِ “kıyamet gününe kadar” kısmını mesele dâhil edilirken, diğer üç eserde dâhil edilmemiştir. Mesellerin, icâz-ı lafız (kısa söz) özelliği göz önünde bulundurularak يَوْمَ الْقِيَامَةِ kısmını meselin lafzî sınırına dâhil etmemek daha makul gözükmektedir. Bu bağlamda meselin lafzî sınırı, mesel kitaplarında geçen الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا (بَنَوَاصِيهَا) الْخَيْرُ، الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ، الْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا الْخَيْلُ şeklindeki varyasyonlar kabul edilecektir. Öte yandan mesel kitapları bu mesellerin anlam alanını ahireti ve dünyayı ilgilendiren olmak üzere iki pencereden incelemiş; at ile ilgilenip onu Allah yolunda kullanıma hazırlayınca sevap kazanılacağı ve mükâfatının ahirette alınacağı, dünyada ise atın doğurganlığı, binek olarak kullanmak gibi özellikleri sayesinde faydalar elde edileceği ve karşılığının hemen alınacağı üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler ışığında meselin anlam alanı “atın hem dünyada hem ahirette faydalanan özel bir hayvan olduğu ve değer verilmesi gerektiği” şeklinde çizilebilir.

⁴³³ Râmhürmüzî, *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*, 1/152.

⁴³⁴ ‘Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şi'r*, 277.

⁴³⁵ ‘Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şi'r*, 332.

⁴³⁶ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 338.

⁴³⁷ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 26.

⁴³⁸ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 2/450.

2.2.5.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الْخَيْرُ مَعْفُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ ve الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ، الْخَيْلُ مَعْفُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ meselleri hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde, “atın hem dünyada hem ahirette faydalanılan özel bir hayvan olduğu ve değer verilmesi” anlam alanına sahip, aynı zamanda içerisinde, “at, kakül/perçem, bağlanmak/düğümlemek, hayır/iyilik” sözcüklerini içeren atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe ulaşamamıştır.

Benzer şekilde, “atın hem dünyada hem ahirette faydalanılan özel bir hayvan olduğu ve değer verilmesi”ni salık veren ve içerisinde “at, kakül/perçem, bağlanmak/düğümlemek, hayır/iyilik” sözcüklerinden birisini bulunduran atasözü düzeyinde “*At yiğidin yoldaşı*⁴³⁹ *dır.*⁴⁴⁰ *Atına bakan ardına bakmaz.*⁴⁴¹ *Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli.*⁴⁴² *Atına dost gibi bak, düşman gibi bin*⁴⁴³ *Atını dost gibi sakla, düşman gibi bin.*⁴⁴⁴ kısmi eşdeğerliklere ulaşılmıştır. Bunlardan “*At yiğidin yoldaşı*⁴⁴⁵ *dır.*⁴⁴⁶ atasözü, atın insan hem savaşta, hem de yolculuk, yük taşıma gibi günlük işlerinde kullanıldığı için çok değerli olduğu ve kişiye arkadaşlık ettiği⁴⁴⁷ şeklinde açıklanmış ve aradığımız anlam alanına yakınlaşmıştır. Ancak bu atasözünde, mesel kitaplarının temas ettiği atın Allah yolunda kullanılarak sevap kazanılacağı dolayısıyla ahirete faydalı olacağı teması yoktur. Anlam alanının yakın olması yönüyle ikincil eşdeğerlik olarak düşünülebilir. İyi bakılan atın, iyi koşacağı, düşmana yakalanmayacağı, dolayısıyla sahibinin de ardına bakmayacağı⁴⁴⁸ şeklinde açıklanan “*Atına bakan ardına bakmaz.*⁴⁴⁹ eşdeğerliği “*At yiğidin yoldaşı*⁴⁵⁰ *dır.*⁴⁵¹ atasözünün aksine “ata bakmak” şeklinde daha özel bir anlam alanına sahiptir. Ayrıca meseldeki atın özel bir hayvan olduğu vurgusu, bu atasözünde dolaylı olarak hissedilmektedir. Ayrıca bu atasözünde de ahirete fayda anlamı yoktur ve ikincil eşdeğerlik olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde, “düşman gibi binmeli

⁴³⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁴⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 164; Parlatır, *Atasözleri*, 112; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 140.

⁴⁴¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 161; Parlatır, *Atasözleri*, 110; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 137.

⁴⁴² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 158; Parlatır, *Atasözleri*, 107; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 132; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁴³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 137.

⁴⁴⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁴⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁴⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 164; Parlatır, *Atasözleri*, 112; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 140.

⁴⁴⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 164.

⁴⁴⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 161.

⁴⁴⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 161; Parlatır, *Atasözleri*, 110.

⁴⁵⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁵¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 164; Parlatır, *Atasözleri*, 112; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 140.

(bin)” kısımları atı çok koşturmanın ata güçlendireceği⁴⁵² biçiminde olumlu yöned açıklanan “Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli.”⁴⁵³ “Atına dost gibi bak, düşman gibi bin.”⁴⁵⁴ “Atını dost gibi sakla, düşman gibi bin.”⁴⁵⁵ atasözlerinde de ahiret teması yoktur. Dolayısıyla bu atasözleri de ikincil eşdeğerlik açısından değerlendirilebilir.

Yukarıdaki atasözleri ikincil eşdeğerlikler kabul edildiğinde açılma yöntemine geçmek faydalı olacaktır. “Atın hem dünyada hem ahirette faydalanan özel bir hayvan olduğu ve değer verilmesi” anlamı deyimsele olmayan bir biçimde hedef dil Türkçeye aktarılabilir.

2.2.5.3. Birebir Çeviri

نَوَاصِي isminin “perçem, kakül” anlamına gelen نَاصِيَّة kelimesinin çoğulu,⁴⁵⁶ مَعْقُود isminin ise “dügümlenmiş, bağlanmış” anlamları⁴⁵⁷ göz önünde bulundurulduğunda فِي الْخَيْلِ (مَعْقُودٌ) meseli Türkçeye, “At(lar)ın perçemlerin(e)(de) (kaküllerin(e)(de), yelelerin(e)(de)) hayır/iyilik (dügümlüdür/bağlanmıştır.)” şeklinde; الْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ meselise “Hayır at(lar)ın perçemlerine/kaküllerine bağlanmıştır.” biçiminde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.5.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ ve الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ, الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ mesellerinin aktarımında çevirmenler tarafından kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.5 “Atlar hayırlıdır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.							Sofuoğlu							Yıldırım						
Çeviri Yöntemi	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Cihâd ve Siyer, 43/2849	Menâkıb, 28/3644	Cihâd ve Siyer, 43/2850	Cihâd ve Siyer, 44/2852	Humus, 8/3119	Menâkıb, 28/3645	Menâkıb, 28/3643	Cihâd ve Siyer, 43/2849	Menâkıb, 28/3644	Cihâd ve Siyer, 43/2850	Cihâd ve Siyer, 44/2852	Humus, 8/3119	Menâkıb, 28/3645	Menâkıb, 28/3643	Cihâd ve Siyer, 43/2849	Menâkıb, 28/3644	Cihâd ve Siyer, 43/2850	Cihâd ve Siyer, 44/2852	Humus, 8/3119	Menâkıb, 28/3645	Menâkıb, 28/3643
Deyim Çeviri Stratejileri																					
Tam Eşdeğerlik																					
Kısmi Eşdeğerlik																					
Açıklama																					
Çıkarma																					
Diğer Çeviri Stratejileri																					
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel														✓				✓			
Öykünme																					

⁴⁵² Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 132.

⁴⁵³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 158; Parlatır, *Atasözleri*, 107; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 132; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁵⁴ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 137.

⁴⁵⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "nsv", 6/4447.

⁴⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "agd", 4/3030-3031.

Diğer çevirmenler gibi Yıldırım da “(1) *Atlar, alınlarına dökülen saçlarında ... hayır bulunan hayvanlardır.*⁴⁷² (2) *Atlar, alınlarına dökülen saçlarında ... hayır bulunan hayvanlardır.*⁴⁷³ (3) *Atlar, alınlarına dökülen saçlarında ... hayır düğümlenmiş hayvanlardır.*⁴⁷⁴ (5) *Savaşa giden atın alına dökülen saçlarında ... hayır düğümlüdür. Hayır ... sevap ve ganimettir.*⁴⁷⁵ (7) *Savaş meydanında kullanılan atların alınlarına sarkan saçlarında ... hayır düğümlenmiştir.*⁴⁷⁶ (6) *Atların alınlarına dökülen saçlarında hayır düğümlüdür.*”⁴⁷⁷ eşdeğerlikleriyle Eryarsoy vd. ile Sofuoğlunun benimsediği birebir/biçimsel aktarım yöntemini yeğlemiştir. “(4) *Savaş meydanında kullanılan atların alınlarına sarkan saçlarında ... hayır düğümlenmiştir.*”⁴⁷⁸ eşdeğerliğinde ise Yıldırım, kaynak dil odaklı “*Savaş meydanında kullanılan atların alınlarına sarkan saçlarında ... hayır düğümlenmiştir.*” ve hedef dil odaklı “*Bu hayır ahirette sevap, dünyada ise ganimettir.*” eşdeğerlikleriyle yarıbiçimsel aktarımı tercih etmiştir. Yıldırım (1), (2) ve (3)’de atlar için meselde geçmeyen “*hayvanlardır*” tanımlamasını eklerken, (4) ve (7)’de “*Savaş meydanında kullanılan atların*”, (5)’de ise “*Savaşa giden atın*” şeklinde meselde geçen “at” sözcüğünün anlam alanının daraltarak özelleştirme yöntemini tercih etmiştir.

Görüldüğü üzere, çevirmenlerin ortaya koyduğu – mükerrer rivayetler de dâhil edildiğinde – büyük çoğunluğu kaynak dil odaklı biçimsel/birebir aktarım olurken, yalnızca ikisi kaynak odaklı aktarımının yanında hedef dilde anlaşılır olmayı da hedefleyen yarıbiçimsel çeviriyi tercih etmiştir. Bu kadar yoğun Birebir çevirinin çevirmenlerin kaynak dil hassasiyetinden yahut ifadeyi mesel olarak algılamadıkların kaynaklanabilir.

2.2.5.5. Çeviri Önerisi

الْخَيْرُ مَعْفُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ ve الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ، الْمَخِيلُ مَعْفُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ meselleri, anlamca en yakın eşdeğerlikten başlanarak, deyimsel olmayan ifadeyle açıklama yöntemine göre “*At, (kıyamet gününe değin) hem dünyaya hem ahirete faydası dokunan asil ve özel bir hayvandır.*” yahut kısmi eşdeğerlik yöntemine göre, atasözüyle “*At yiğidin yoldaşı*”⁴⁷⁹ dir.⁴⁸⁰

⁴⁷² Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/460.

⁴⁷³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/10.

⁴⁷⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/460.

⁴⁷⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/125.

⁴⁷⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/9-10.

⁴⁷⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/10.

⁴⁷⁸ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/461.

⁴⁷⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 56.

⁴⁸⁰ Aksoy, *Atasözlüğü ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlüğü*, 164; Parlatır, *Atasözlüğü*, 112; Hengirmen, *Atasözlüğü*, 140.

Atına bakan ardına bakmaz.”⁴⁸¹ Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli.⁴⁸² Atına dost gibi bak, düşman gibi bin.⁴⁸³ Atını dost gibi sakla, düşman gibi bin.”⁴⁸⁴ Türkçeye aktarılabilir.

2.2.6. “Baharın yeşerttikleri” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de iki hadiste ulaşılan ve Hz. Peygamber’in dünya nimetlerine dalmanın tehlikesine dikkat çektikten⁴⁸⁵ sonra kullandığı *إِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ* meselini, (1)⁴⁸⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Muhakkak ki baharın yeşerttiği bitkilerden bazıları öldürücü veya zehirlidir.*”,⁴⁸⁷ Sofuoğlu “*Baharın getirdiği otlardan (zehirli) bir kısmı vardır ki, o (yiyeni) öldürür yahut ölüme yaklaştırır.*”,⁴⁸⁸ ve Yıldırım “*Baharın yeşerttiği otlardan bazıları zehirler veya öldürür.*”,⁴⁸⁹ (2)⁴⁹⁰ no.lu hadiste ise Eryarsoy vd. “*Dünya malı baharda biten yeşillikler gibidir. Onu doyumsuzca yiyen hayvanlar çatlayıp ölür ya da ölecek hale gelir.*”,⁴⁹¹ Sofuoğlu “*Muhakkak bahar her bitirdikçe, yiyeni öldürücü yahut ölüme yaklaştırıcı şeyler de bitirir.*”,⁴⁹² ve Yıldırım “*Baharın yeşerttiği otlardan bazıları zehirler veya öldürür.*”,⁴⁹³ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.6.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri III. yüzyılda *Kitâbü’l-Emsâl* isimli eserde, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) *إِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ* hadisininin dünya ve dünyanın süsü çerçevesinde söylenildiği bildirilmiştir. Yazara göre kişi, güzelliği, nimetleri ve şaşıası ile öne çıkan dünya ile – bilmeden de olsa – yol tutsa, dünya o kişiyi kötü bir sona sürükleyebilir. Bu durum, otlakta kendisini sınırlamadan yeşillik yiyerek şişen ve telef olan koyunun durumuna benzer.⁴⁹⁴

⁴⁸¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 56; Aksoy, *Atasözlere ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlere Sözlüğü*, 161; Parlatur, *Atasözlere*, 110.

⁴⁸² Aksoy, *Atasözlere ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlere Sözlüğü*, 158; Parlatur, *Atasözlere*, 107; Hengirmen, *Atasözlere Sözlüğü*, 132; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 56.

⁴⁸³ Hengirmen, *Atasözlere Sözlüğü*, 137.

⁴⁸⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 56.

⁴⁸⁵ Hadisin ilgili kısmı şu şekildedir: ... “Benden sonra hakkınızda endişe duyduğum şeylerden birisi de dünyanın çiçeğinin ve süsünün size açılmasıdır (dünya nimetlerinin önünüze serilmesidir).” İlgili kısmın metni: *إِنِّي مِمَّا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي مَا يُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا وَزِينَتِهَا ... وَإِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ أَوْ يُلْمُ* Bkz. Buhârî, “Zekât”, 47 (No. 1465).

⁴⁸⁶ Buhârî, “Zekât”, 47 (No. 1465).

⁴⁸⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/44.

⁴⁸⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1391-1392.

⁴⁸⁹ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/447-448.

⁴⁹⁰ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 37 (No. 2842).

⁴⁹¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/81-82.

⁴⁹² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2681-2682.

⁴⁹³ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/455-456.

⁴⁹⁴ İbn Sellâm, *Kitâbü’l-Emsâl*, 35.

Hicri IV. yüzyıla gelindiğinde *Kitâbü 'l-Müctenâ* adlı eserde *إِنَّ مِمَّا يُنْبِثُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا* أو *يُلْمُ* hadisi “ilk kez Hz. Peygamber’den (s.a.v.) işitilip, öncesinde başka birisinden duyulmayanlar” babı⁴⁹⁵ altında ele alınmış, dünyaya bel bağlama konusunda uyarı içeren en belîğ sözlerden olduğu aktarılmıştır.⁴⁹⁶ Yazar, meselin açıklamasını detaylandırarak şunları ifade etmiştir:

İlgisini çeken ilkbahar bitkilerinden yiyen ve su gözlerinden içen koyun muhtemelen şişer ve telef olur. Kendisine dünyada çok mal ve müreffeh bir yaşam bahşedilen kişinin tedbirli davranması, dünyaya dalmaması gerekir ki hoşuna giden bitkilerin çiçeklerinden telef oluncaya kadar yiyen bu koyun örneğinde olduğu gibi, dünya da o kişiyi ahireti kazanmaktan alıkoyarak, mahvolmasına vesile olmasın.⁴⁹⁷

el-Cevhera fi 'l-emsâl’de “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Meselleri” başlığında *إِنَّ مِمَّا يُنْبِثُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا* أو *يُلْمُ* hadisine yer verilmiş ve mesel ile Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dünya ve zinetini ifade ettiği aktarılmıştır.⁴⁹⁸ Hadiste geçen sözcüklerin anlamları üzerinde duran İbn ‘Abdürabbih’e göre *حَبَطٌ* “şişmek” kelimesi herhangi bir canlının yediği şey sonrası karnının şişerek rahatsızlanması; *يُلْمُ* ise yaklaşmak anlamında kullanılmaktadır.⁴⁹⁹ *Kitâbü Emsâli 'l-hadîs*’te *إِنَّ مِمَّا يُنْبِثُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا* أو *يُلْمُ* hadisi, yukarıda aktardığımız İbn Düreyd’in görüşleri⁵⁰⁰ alınarak açıklanmış, ek olarak *حَبَطٌ* “şişmek” kelimesinin bir canlının çok yeme yahut hastalık sonucu şişmesi, *يُلْمُ* sözcüğünün ise yaklaşmak anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁵⁰¹ *Kitâbü's-sinâ'ateyn*’de “icâz” başlığında “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözleri” içerisinde hadise yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁵⁰² *Cemheratü 'l-emsâl*’de ise, meseli ilk kullanan kişinin Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğu, meselin en güzel, en veciz, sözce en fasih ve anlamca en zarif ve yumuşak söz örneklerinden birisi olduğu dile getirilmiştir. Yazara göre dünyadan nasibi olan kişinin dünya malıyla meşgul olarak malını çoğaltmak istemesi onu, dinini düzeltmekten alıkoyar ve onun mahvolmasına neden olur. Bu ise, otlakta çok yemesi sonucunda karnı şişerek ölen ya da ölüme yaklaşan koyunun durumuna benzer.⁵⁰³

Hicri VI. yüzyılda ise *Mecma'ü 'l-emsâl*’de *إِنَّ مِمَّا يُنْبِثُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا* أو *يُلْمُ* meselinin, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından dünyayı betimlemek ve dünya malından az elde etmeye

⁴⁹⁵ İbn Düreyd, *Kitâbü 'l-Müctenâ*, 2.

⁴⁹⁶ İbn Düreyd, *Kitâbü 'l-Müctenâ*, 5.

⁴⁹⁷ İbn Düreyd, *Kitâbü 'l-Müctenâ*, 5-6.

⁴⁹⁸ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi 'l-emsâl*”, 3/4.

⁴⁹⁹ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi 'l-emsâl*”, 3/5-6.

⁵⁰⁰ İbn Düreyd, *Kitâbü 'l-Müctenâ*, 5-6.

⁵⁰¹ Râmhürmüzî, *Kitâbü Emsâli 'l-hadîs*, 1/48.

⁵⁰² ‘Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve 'ş-şi'r*, 178.

⁵⁰³ ‘Askerî, *Cemheratü 'l-emsâl*, 1/16.

teşvik çerçevesinde söylenildiği ifade edilmiştir.⁵⁰⁴ Meselin açıklamasında Ezherî'nin⁵⁰⁵ (H. ö. 370) görüşlerine⁵⁰⁶ yer verilmiştir. Ezherî'ye göre mesel, haksız yere dünya malını edinmekte aşırıya giden kişi için kullanılır. Bu kişinin durumu, ilkbaharın bitirdiği nadide otlardan karnı şişinceye kadar yiyen koyunun, bağırsaklarının patlayarak telef olması gibi haram yoldan dünya malını toplayarak hak sahibini mahrum bırakan ve sonuç olarak cehenneme girerek ahiretini mahvetmiş kişiye benzer.⁵⁰⁷ *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*'da ise, *إِنَّ مِمَّا يُنْبِثُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ* meselinin açıklamasında yeşil ottan çok yemenin koyunda rahatsızlığa neden olacağı ifade edilmiş, meselin dünya malı toplamada aşırıya giden kimse için kullanıldığı aktarılmıştır.⁵⁰⁸

إِنَّ مِمَّا يُنْبِثُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ meseline hicri III-VI. yüzyıllar arası kaleme alınan mesel kaynaklarında rastlanmıştır. Söz konusu eserlerin verdikleri bilgilerden yola çıkarak, meselin “dünyanın süsüne aldanmak, dünyaya bel bağlamak, mal toplamada aşırı gitmek, malı dalavere ile kazanmak ve bunların sonunda zarara uğramak (yahut) ahireti heba etmek” anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

2.2.6.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

“Dünya malı toplamada aşırı giderek dünyaya dalmak, dalavere ile dünya malını kazanmak ve sonunda zarara uğramak, ahireti heba etmek” anlamında kullanılan, aynı zamanda içerisinde, “bahar, bitirmek (büyütmek), şişirerek öldürmek, ölüme yaklaştırmak” sözcüklerini içeren tam bir eşdeğerliğe taradığımız Türkçe atasözü kaynaklarında rastlanamamıştır.

“Dünya malına düşkünlük, mal toplamada aşırı gitmek ve sonunda zarara uğramak, ahireti heba etmek” anlam alanında ve içerisinde “bahar, bitirmek, şişirerek öldürmek, ölüme yaklaştırmak” kelimelerin birisi geçen atasözü düzeyinde herhangi bir kısmi eşdeğerliğe de ulaşamamıştır.

Açıklama metoduna geçildiğinde ise “dünya malına düşkünlük, mal toplamada aşırı gitmek ve sonunda zarara uğramak, ahireti heba etmek” anlam alanında “*mal adama hem dost, hem düşmandır*,⁵⁰⁹ *az tamah çok ziyan (bela)*,⁵¹⁰

⁵⁰⁴ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 1/8.

⁵⁰⁵ Arap dili alimi, edip ve fakih. Arap dili sahasındaki başat sözlüklerden “Tehzîbü'l-Luğa” adlı eserin yazarıdır. Detaylı bilgi için bkz. Selahattin Kıyıcı, “Ezherî, Muhammed b. Ahmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995); Hüseyin Elmalı, “Tehzîbü'l-Luga”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011).

⁵⁰⁶ Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr, thk. Abdülkerim el-‘Izbâvî (Beyrut: ed-Darü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1994), 4/395-396.

⁵⁰⁷ Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 4/395-396. Akt. Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 1/8-9.

⁵⁰⁸ Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*, 1962, 1/415.

⁵⁰⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 282; Aksoy, *Atasözlere ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlere Sözlüğü*, 385; Hengirmen, *Atasözlere Sözlüğü*, 442; Parlatur, *Atasözlere*, 423; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözlere, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 195.

⁵¹⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 65.

zarar)⁵¹¹ getirir;⁵¹² deveyi yardan uçuran (atan)⁵¹³ bir tutam ottur;⁵¹⁴ gözü tanede olun kuşun, ayağı tuzaktan kurtulmaz;⁵¹⁵ çok söz yalansız, çok mal (para)⁵¹⁶ haramsız olmaz;⁵¹⁷ çok laf yalansız, çok mal (para)⁵¹⁸ haramsız olmaz;⁵¹⁹ çok mal haramsız, çok söz yalansız olmaz;⁵²⁰ çok söz yalansız, fazla mal haramsız olmaz.”⁵²¹ atasözlerine ulaşılmıştır. Bu atasözlerinden “mal adama hem dost, hem düşmandır”⁵²² atasözü kişinin azmasını kolaylaştırdığı için malın insana düşman olduğu açıklamasıyla⁵²³ aradığımız anlam alanına en yakın eşdeğerliktir. Atasözünün başındaki “malın adama dost olması” kısmına her ne kadar meselde değinilmese de meselin, “mal/dünya” malı temalı olduğu düşünüldüğünde çeviride ciddi bir kayıp yaşanmayacağı düşünülebilir. “Az tamah çok ziyan (bela⁵²⁴/zarar)⁵²⁵ getirir”⁵²⁶ atasözü ise elde ettikleriyle yetinmeyerek daha çoğunun peşinde koşanların elde ettiklerinden daha çok zarara uğrayacakları⁵²⁷ şeklindeki açıklama ile uygun bir eşdeğerlik olduğu düşünülebilir. Bu atasözü ile benzer anlam alanına sahip “deveyi yardan uçuran (atan)⁵²⁸ bir tutam ottur;⁵²⁹ gözü tanede olun kuşun, ayağı tuzaktan kurtulmaz.”⁵³⁰ şeklindeki atasözlerinin de uygun karşıklar olduğu

⁵¹¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 172; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128.

⁵¹² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 172; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 65; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 149; Parlatır, *Atasözleri*, 118; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128.

⁵¹³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 239.

⁵¹⁴ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 244; Parlatır, *Atasözleri*, 185; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 239; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 128.

⁵¹⁵ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128; Parlatır, *Atasözleri*, 252; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 294.

⁵¹⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 114; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 224; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 222.

⁵¹⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 224; Parlatır, *Atasözleri*, 167.

⁵¹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 224.

⁵¹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 224.

⁵²⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 223; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 222; Parlatır, *Atasözleri*, 167.

⁵²¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 196.

⁵²² Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 282; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 385; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 442; Parlatır, *Atasözleri*, 423; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 195.

⁵²³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 385.

⁵²⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 65.

⁵²⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 172.

⁵²⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 172; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 65; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 149; Parlatır, *Atasözleri*, 118.

⁵²⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 172.

⁵²⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 239.

⁵²⁹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 244; Parlatır, *Atasözleri*, 185; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 239; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 128.

⁵³⁰ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128; Parlatır, *Atasözleri*, 252; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 294.

sonucuna varılabilir. “Çok söz yalansız, çok mal (para)⁵³¹ haramsız olmaz.”⁵³² ve farklı söz gruplarıyla gelen benzer atasözleri “malın haramsız olamayacağına” vurgu yapmasıyla Ezheri’nin görünüşe⁵³³ oldukça yakındır. Ancak “sözün yalansız olması” kısmı meselin vurgu yaptığı konulardan değildir ve atasözlerinde kelime değiştirmemek, eklememek ve çıkarmamak temel esaslardan olduğu için bu atasözleri aranan karşılıklar içerisinde değerlendirilemez.

2.2.6.3. Birebir Çeviri

لَمْ يَلْمُ إِنْ مِمَّا يُنْبِئُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يَلْمُ hadisinde geçen لَمْ fiilinin “yaklaşmak”⁵³⁴ anlamına geldiği düşünüldüğünde meselin literal çevirisi “İlkbaharın bitirdikleri arasında öldüren ya da ölüme yaklaştıran (bitki) vardır.” şeklinde olabilir.

2.2.6.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

لَمْ يَلْمُ إِنْ مِمَّا يُنْبِئُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يَلْمُ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından tercih edilen çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.6 “Baharın yeşerttikleri” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
	(1) Zekât, 47/1465	(2) Cihâd ve Siyer, 37/2842	(1) Zekât, 47/1465	(2) Cihâd ve Siyer, 37/2842	(1) Zekât, 47/1465	(2) Cihâd ve Siyer, 37/2842
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama						
Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel	✓		✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel		✓				
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerleştirme						
Özelleştirme						

⁵³¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 114; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 224; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 222.

⁵³² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 224; Parlatur, *Atasözleri*, 167.

⁵³³ Detaylı bilgi için bkz: Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 1/8-9.

⁵³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "İmm", 5/4078.

Genelleştirme						
Ekleme			✓	✓		
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri						
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri						

إِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ meseline çevirmenlerin uyguladıkları çeviri stratejileri irdelendiğinde Eryarsoy vd. “(1) Muhakkak ki baharın yeşerttiği bitkilerden bazıları öldürücü veya zehirlidir.”;⁵³⁵ Sofuoğlu (1) ve (2)’de “Baharın getirdiği otlardan (zehirli) bir kısmı vardır ki, o (yiyeni) öldürür yahut ölüme yaklaştırır;”⁵³⁶ Muhakkak bahar her bitirdikçe, yiyeni öldürücü yahut ölüme yaklaştıracı şeyler de bitirir.”⁵³⁷ ve Yıldırım (1) ve (2)’de “Baharın yeşerttiği otlardan bazıları zehirler veya öldürür;”⁵³⁸ Baharın yeşerttiği otlardan bazıları zehirler veya öldürür.”⁵³⁹ şeklindeki eşdeğerliklerle birebir/biçimsel aktarımda bulunmuşlardır. Ayrıca Sofuoğlu (1)’de otların cinsini belirtme amaçlı parantez içi “zehirli” ve metnin okunabilirliğini artırma amaçlı parantez içi “yiyeni” eklemelerinde bulunmuştur. (2)’de ise Sofuoğlu, meselde geçen “baharın bitirdikleri arasında” ifadesini yorumlayarak daha açık hale getirmeye çalışmış ve “bahar her bitirdikçe” eşdeğerliğinde “her” eklemesinde bulunmuştur. Yine (2)’de Sofuoğlu, kaynak meselde geçmeyen ancak baharın sadece zehirli bitkiler bitirmeyeceğinden yola çıkarak “de” bağlacını eklemeyi tercih etmiştir. Eryarsoy vd. (2)’de “Dünya malı baharda biten yeşillikler gibidir. Onu doyumsuzca yiyen hayvanlar çatlayıp ölür ya da ölecek hale gelir.”⁵⁴⁰ eşdeğerliği ile “baharda biten yeşillikler” ve “onu doyumsuzca yiyen hayvanlar çatlayıp ölür ya da ölecek hale gelir” şeklinde hem kaynak dil odaklı, hem de meseli okuyucunun zihninde netleştirmeye yönelik “dünya malı” eşdeğerliği ile hedef dil odaklı bir çeviri ortaya koyarak yarı-biçimsel çeviriyi yeğlemiştir

2.2.6.5. Çeviri Önerisi

إِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ يَقْتُلُ أَوْ يُلْمُ meseli atasözüyle açılanarak “Mal adama hem dost, hem düşmandır,”⁵⁴¹ az tamah çok ziyan (bela,⁵⁴² zarar) ⁵⁴³ getirir; ⁵⁴⁴ deveyi yardan uçuran

⁵³⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/44.

⁵³⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1391-1392.

⁵³⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2681-2682.

⁵³⁸ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 2/447-448.

⁵³⁹ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 4/455-456.

⁵⁴⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/81-82.

⁵⁴¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 282; Aksoy, *Atasözlüğü ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlüğü Sözlüğü*, 385; Hengirmen, *Atasözlüğü Sözlüğü*, 442; Parlatur, *Atasözlüğü*, 423; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözlüğü, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 195.

⁵⁴² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 65.

⁵⁴³ Aksoy, *Atasözlüğü ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlüğü Sözlüğü*, 172; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözlüğü, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128.

⁵⁴⁴ Aksoy, *Atasözlüğü ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlüğü Sözlüğü*, 172; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 65; Hengirmen, *Atasözlüğü Sözlüğü*, 149; Parlatur, *Atasözlüğü*, 118; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözlüğü, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128.

(atan)⁵⁴⁵ bir tutam ottur;⁵⁴⁶ gözü tanede olun kuşun, ayağı tuzaktan kurtulmaz.”⁵⁴⁷ şeklinde Türkçeye çevirilebilir.

2.2.7. “Beyanda sihir vardır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de iki hadiste rastlanan ve إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا meselini (1)⁵⁴⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Şüphesiz beyanın bir kısmı da bir büyüdür.”,⁵⁴⁹ Sofuoğlu “Şüphesiz beyandan bir kısmı sihirdir (yani insanı büyüleyicidir).”⁵⁵⁰ ve Yıldırım “Muhakkak ki beyanda sihir vardır.”,⁵⁵¹ (2)⁵⁵² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Şüphesiz beyanın bir kısmı bir sihirdir.”,⁵⁵³ Sofuoğlu “Şüphesiz ki açık, düzgün sözlerden sihir (gibi ruhlar üzerinde tesirli) olanları vardır.”⁵⁵⁴ ve Yıldırım “Muhakkak ki beyanda, izahta sihir gibi tesir gücü vardır.”⁵⁵⁵ şeklinde çevirmişlerdir.

2.2.7.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Mesel, hicri 3 yüzyılda *Kitâbü’l-emsal* adlı eserde kendisine yer bulmuş, eserde إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا meselini “Hadislerde Emsâl” bölümünde incelenmiş; ancak açıklama yoluna gidilmemiştir.⁵⁵⁶ *el-Beyan ve ’t-tebyîn* adlı eserde deyim için kıssa hikâye ederek şu ifadelere yer verilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Temim kabilesinden Amr b. Ehtem’e Zibrikân b. Bedr’i sorar. Amr: “Maiyetinde bulunanlara kol kanat geren, kabilesinde sözü dinlenen biridir.” der. Bunun üzerine Zibrikân: “Amr, hakkımda söylediklerinden benim daha üstün olduğumu bildiği halde, sahip olduklarıma hasedinden böyle dedi.” der. Amr ise: “Diyeceğini dediyse, vallahi benim de Zibrikân hakkında bildiğim, onun çabuk öfkelenen, zayıf karakterli, dayısı haysiyetsiz, kendisinin de sonradan görme biri olduğudur.” der. Amr, hem ilk sözünün ikincisiyle çeliştiğini, hem de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gözlerinde “Yapma!” bakışını gördüğünde: “Ey Allah’ın Rasülü, ilk önce razı oldum ve Zibrikân hakkında bildiklerimden daha iyisini söyledim. Sonra öfkeme yenik düşerek bildiğimden daha kötü sözler sarf ettim. Aslında ilk cümlede yalan söylemedim, ikinci cümlede de haklılık payım var.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا “Sözde büyü vardır.” dedi.⁵⁵⁷

⁵⁴⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 239.

⁵⁴⁶ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 244; Parlatır, *Atasözleri*, 185; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 239; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 128.

⁵⁴⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 128; Parlatır, *Atasözleri*, 252; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 294.

⁵⁴⁸ Buhârî, “Nikâh”, 47 (No. 5146).

⁵⁴⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/203.

⁵⁵⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5236-5237.

⁵⁵¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/255.

⁵⁵² Buhârî, “Tıb”, 51 (No. 5767).

⁵⁵³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/470.

⁵⁵⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5791.

⁵⁵⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/90-91.

⁵⁵⁶ İbn Sellâm, *Kitâbü’l-Emsâl*, 37.

⁵⁵⁷ Câhız, *el-Beyân ve ’t-tebyîn*, 1/53.

Buradan anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kullandığı meselde, sözün gücüne vurgu yapılmış, sözün olumlu ya da olumsuz yönde kişiye etki ederek onun davranışlarına yahut sözlerine yön verdiği sezdirilmiştir. Bir bakıma Hz. Peygamber (s.a.v.), kışkırtma sonucu yanlış sözler sarfeden kişiyi incitmeden uyarmak için “Sözde büyü var” demiş, aslında söz insanı vezir de eder, rezil de demek istemiştir. Yine aynı eserde, iğrak konusunda Hz. Ömer'in Tabiinin büyüklerinden Ahnef b. Kays'ı detaylı şekilde hesaba çektikten sonra, hesaba çekme nedenini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendilerini bilgin münafık konusunda korkuttuğunu ve kendisinin de Ahnef'in münafık olmasından korktuğu şeklinde açıklar. Ancak Ahnef b. Kays'ın güzel konuşması Hz. Ömer'in dikkatini çeker ve Hz. Ömer onun nezaket ve inceliğinden etkilenir. Hemen sonrasında Cahız, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) إِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسِحْرًا “Sözde büyü vardır.” sözünü aktarır.⁵⁵⁸ Bu aktarımdan tatlı dilin muhataba etkisi üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. *Telkihu*’l-*ukûl* adlı eser لَجُكْمَةً وَإِنَّ مِنْ الشَّعْرِ لَسِحْرًا وَ إِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسِحْرًا meseline yer vermiş, herhangi bir açıklama yapmamıştır.⁵⁵⁹

Hicri IV. yüzyıla gelindiğinde deyme, *Kitâbü'l-Müctenâ* adlı eserde rastlanmıştır; söz konusu eserde Rasulullah'ın (s.a.v.) إِنَّ مِنْ الشَّعْرِ لَجُكْمًا وَإِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسِحْرًا “Şiirde hikmetler, sözde ise sihir vardır.” hadisinin Temim kabilesinden kişilere söylenildiği aktararak, olayın gerçekleşme şekli şöyle detaydandırmıştır:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Temim kabilesinden Amr b. Ehtem'e Kays b. Asım sorduğunda Amr, Kays'ı övmüş; bunun üzerine Kays: “Ey Allah'ın rasülü! Bu sözülle Amr, benim hakkımda söylenen olumlu şeyleri bildiği halde överken hak ettiğimden daha azını söyleyerek haset etmiştir.” dedi. Bu söz üzerine Amr, Kays'ı bu sefer zemmederek onun hakkında olumsuz ifadeler kullanmış ve “Ey Allah'ın Rasülü, evet ilkinde övdüm, ancak ikincide de yalan söylemedim.” diyerek zemminde haklı olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): إِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسِحْرًا “Sözde büyü vardır.” sözünü söyleyerek belîğ başka bir deyişle anlaşılır konuşan kişinin, sözülle büyücünün yaptığı büyüdeki inceliğin seviyesine ulaştığını ifade etmek istemiştir. Ayrıca aktarıldığına göre, bir kişi halifenin önünde anlaşılır ve açık konuşmuştur. Bunun üzerine halife: “Bu sihir, helaldir.” demiştir.⁵⁶⁰

Görüldüğü üzere bu rivayette ise belîğ konuşmanın muhatap üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. *el-Cevhera fi'l-emsâl* adlı kitabın “Emsâlü Rasûlillâh” adlı başlığında iki kez إِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسِحْرًا “Sözde büyü vardır.” meseline yer verilmiş, ilkinde hadise dair herhangi bir açıklama yapılmazken⁵⁶¹ ikinci yerde kesin olmamakla birlikte hadisin temsil olduğunu dile getirilmiştir.⁵⁶² *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi* adlı eserde ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına bir bedevinin gelerek, açık seçik, anlaşılır şekilde konuştuğunu, bunun üzerine Hz.

⁵⁵⁸ Cahız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/255.

⁵⁵⁹ Riyâdî, *Telkihu*’l-*ukûl*, 57.

⁵⁶⁰ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 10-11.

⁵⁶¹ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi'l-emsâl*”, 3/5.

⁵⁶² İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi'l-emsâl*”, 3/6.

Peygamber'in (s.a.v.) *وَإِنَّ فِي الشَّجَرِ حِكْمَةً* "Sözde büyü, şiirde hikmet vardır." sözünü söylediğini aktarılmış, deyimler ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁵⁶³ Aynı eserde deyim *وَإِنَّ فِي الشَّجَرِ سِحْرًا* "Sözde büyü vardır." şeklinde farklı bir rivayetini aktarılmış, ancak açıklama yapılmamıştır.⁵⁶⁴ *Kitabü's-Sinâ'ateyn* adlı eserde *وَإِنَّ فِي الشَّجَرِ سِحْرًا* "Sözde büyü vardır." meseline rastlanmıştır, söz konusu eserde deyim, belağata dair bir konu olan "icâz" bölümünde incelenmiş, açıklama yapılmamıştır.⁵⁶⁵ *es-Sâhibi fi Fıkhı'l-Luğa* adlı eserde ise şiir babında *وَإِنَّ فِي الشَّجَرِ سِحْرًا* "Sözde büyü, şiirde hikmet vardır." hadisine yer verilmiş, ancak hadisin mesel olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır.⁵⁶⁶

Hicri V. yüzyılda *et-Temsil ve'l-Mühâdara* adlı eserde hadis mesellerine örnek verirken ele aldığımız *وَإِنَّ فِي الشَّجَرِ سِحْرًا* "Şiirde hikmet, sözde büyük vardır" hadisi dile getirilmiş, ancak meselin anlamına dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁵⁶⁷ Yine Zemahşeri'ye ait *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab* adlı eserde yukarıda kıssası anlatılan Zibrikân ile Amr b. Ehtem arasındaki aktarılmış, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşananlar üzerine belîğ konuşan kişiyi övmek için *وَإِنَّ فِي الشَّجَرِ سِحْرًا* "Sözde büyü vardır." hadisini kullandığını bildirmiştir.⁵⁶⁸ *Cemheratü'l-emsâl* adlı eserde, meseli ilk kullananın Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğunu dile getirilmiş, sonra yukarıda zikri geçen Zibrikân ile Amr b. Ehtem arasında geçenler aktarılmış, bunun üzerine ortamda bulunan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *وَإِنَّ فِي الشَّجَرِ سِحْرًا* "Sözde büyü vardır." hadisini söylediği dile getirilmiştir.⁵⁶⁹

Açıklamalardan anlaşılabacağı üzere mesel, hem sözün gücüne, hem de güzel/tatlı sözünün önemine vurgu yapmaktadır.

2.2.7.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

Hedef dil açısından değerlendirildiğinde, sözün gücüne ya da güzel sözün önemine vurgu yapan, aynı zamanda "sihir, söz" sözcüklerini barındıran tam eşdeğerlik (benzer anlam-benzer biçim) sağlayan "*bir söz bin büyüye bedeldir*"⁵⁷⁰ atasözüne ulaşılmıştır. Etkili sözün büyüden daha güçlü bir etkileycilik taşıdığına vurgu yapan⁵⁷¹ bu atasözü aradığımız anlam alanına en yakın eşdeğerlik gibi görünmektedir. Bu atasözünde sözün gücü daha fazla öne

⁵⁶³ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/26.

⁵⁶⁴ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/27.

⁵⁶⁵ 'Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şi'r*, 178.

⁵⁶⁶ Ebü'l-Hüseyn İbn Fâris, *es-Sâhibi fi-fıkhı'l-luğati'l-'Arabîyye ve mesâliha ve süneni'l-'Arab fi kelâmiha*, nşr. Muhammed Ali Beydûn, haz. Ahmet Hasan Besc (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997), 212.

⁵⁶⁷ Se'âlibî, *et-Temsil ve'l-muhâdara*, 27.

⁵⁶⁸ Zemahşeri, *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*, 1962, 1/414.

⁵⁶⁹ 'Askerî, *Cemheratü'l-emsâl*, 1/13.

⁵⁷⁰ Parlatur, *Atasözleri*, 144; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 199; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 185.

⁵⁷¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 199.

çıkılmaktadır. Ayrıca güzel sözün önemine vurgu yapan atasözlerine bakılabilir. Bu bağlamda tam eşdeğerlik bulunamamıştır.

Kısmi eşdeğerlik stratejisine uygun eşdeğerliklere bakıldığında yukarıdaki özelliklere sahip “söz var gelir geçer, söz var deler geçer;⁵⁷² *tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır;*⁵⁷³ *tatlı dil yılanı delikten çıkarır;*⁵⁷⁴ *tatlı dil yılanı ininden çıkarır;*⁵⁷⁵ *tatlı dil yerden yılanı çıkarır;*⁵⁷⁶ *tatlı dil yılanı delikten çıkarır, acı söz insanı dinden;*⁵⁷⁷ *acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır;*⁵⁷⁸ *acı söz insanı dininden çıkarır;*⁵⁷⁹ *acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı ininden çıkarır;*⁵⁸⁰ *tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır;*⁵⁸¹ *tatlı söz ayıyı ininden çıkarır;*⁵⁸² *tatlı dil yılanı ininden, acı söz insanı dininden çıkarır;*⁵⁸³ *tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, acı söz insanı dininden çıkarır;*⁵⁸⁴ *acı söz insanın dininden, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır;*⁵⁸⁵ *acı dil dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır;*⁵⁸⁶ *kötü söz insanı dininden çıkarır;*⁵⁸⁷ *kötü söz insanı dininden, tatlı söz yılanı ininden çıkarır;*⁵⁸⁸ *kötü söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden;*⁵⁸⁹ *tatlı dil güler yüz düşmanın kolunu бүker;*⁵⁹⁰ *tatlı söz dost kazandırır, acı söz düşman;*⁵⁹¹ *tatlı söz yerden mal çıkarır, acı söz dinden imandan çıkarır;*⁵⁹² *Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı;*⁵⁹³ *tatlı kelim dinletir, acı kelim esnetir;*⁵⁹⁴ *tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir;*⁵⁹⁵ *tatlı söz dinletir, yavan söz esnetir;*⁵⁹⁶ *tatlı kelim dinle dur, acı kelim esne dur;*⁵⁹⁷

⁵⁷² TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440.

⁵⁷³ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 169; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 444; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352; Parlatır, *Atasözleri*, 509; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527.

⁵⁷⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁵⁷⁵ Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁵⁷⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁵⁷⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁵⁷⁸ Parlatır, *Atasözleri*, 53.

⁵⁷⁹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 107.

⁵⁸⁰ Parlatır, *Atasözleri*, 53.

⁵⁸¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁵⁸² TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453; Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁵⁸³ Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁵⁸⁴ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453; Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁵⁸⁵ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 63.

⁵⁸⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 19; Parlatır, *Atasözleri*, 52.

⁵⁸⁷ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 376.

⁵⁸⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 429; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 109.

⁵⁸⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 267.

⁵⁹⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453.

⁵⁹¹ Parlatır, *Atasözleri*, 509; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 528; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 454.

⁵⁹² TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 454; Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁵⁹³ Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 169; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 444; Parlatır, *Atasözleri*, 509; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527.

⁵⁹⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁵⁹⁵ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527; Parlatır, *Atasözleri*, 509; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 454.

⁵⁹⁶ Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁵⁹⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

*söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir;*⁵⁹⁸ *söz var iş bitirir, söz var baş yitirir;*⁵⁹⁹ *söz var ara bozar, söz var ara düzer;*⁶⁰⁰ *söz var insanı yola getirir, söz var insanı yoldan çıkarır;*⁶⁰¹ *bir söz ara bozar, bir söz ara düzer;*⁶⁰² *bir söz yola getirir, bir söz yoldan çıkarır*⁶⁰³ atasözlerine ulaşılmıştır.

“*Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır*” ve benzeri atasözlerinde “tatlılıkla, yumuşak, gönül okşayıcı konuşmak herkesi etkileyeceği, düşmanı dahi yola getireceği”⁶⁰⁴ açıklaması “yılan” ile düşman kastedilse de genel olarak sözün etkisine ve gücüne vurgu yapıldığı açık olup, günümüz hedef dil okurunda da benzer bir etki yaratmaktadır. Ancak bir hadis metninin çevirisi ve bağlamı düşünüldüğünde, atasözün başındaki ya da sonundaki “dinden çıkarır” varyasyonları ile hedef dil okurunun elfaz-ı küfür vb. bir anlam çıkarabileceği ikilemine karşı “dinden çıkarır” varyasyonlarını kullanmamak daha iyi bir tercih olabilir. “*Tatlı söz/kelam dinletir, acı kelam/tatsız söz esnetir*” atasözünde ise “insanlar tatlı sözü zevkle dinlerler” açıklaması⁶⁰⁵ ile sözün gücüne vurgu yapılmasıyla uygun bir eşdeğerlik olduğu düşünülebilir. Kalan atasözleri, sözün gücüne ve güzel konuşmanın önemine vurgu yapmaları bakımından uygun eşdeğerlik olarak değerlendirilebilir.

2.2.7.3. Birebir Çeviri

إِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسُخْرًا hadisinde geçen مِنْ harfi ceri teb’îz (bütünden parça) ifade etmektedir. Bu çerçevede “sözün bir kısmı / bazı sözler” şeklinde çevirmek uygun görünmektedir. Ancak teb’îz anlamı çeviriye yansıtılmasa da “Sözde büyü vardır.” eşdeğerliği ile hedef dil okuru, bağlamdan bütün sözlerde büyü olduğunu düşünmeyecek ve dolaylı olarak “teb’îz” anlamı birebir çeviriye yansıtılmış olacaktır. Bu bağlamda hadislerde geçen mesellerin birebir çevirileri şöyle olabilir: “Doğudan gelen iki adamın hitabeti sonrasında Peygamber (s.a.v.): “Sözde büyü vardır.” dedi.”⁶⁰⁶ “Doğudan gelen iki adamın konuşmasının orada bulunanları

⁵⁹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 432; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440; Parlatır, *Atasözleri*, 493; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 511.

⁵⁹⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 337; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 256; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 432; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440; Parlatır, *Atasözleri*, 493; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 511.

⁶⁰⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 432; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440; Parlatır, *Atasözleri*, 493.

⁶⁰¹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440.

⁶⁰² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 199; Parlatır, *Atasözleri*, 143; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 185; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 174.

⁶⁰³ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 174; Parlatır, *Atasözleri*, 144; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 200; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 185.

⁶⁰⁴ Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 169.

⁶⁰⁵ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527.

⁶⁰⁶ Buhârî, “Nikâh”, 47 (No. 5146).

hayretler içerisinde bırakması (tesiri altına alması) üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “Sözde/sözün bir kısmında büyü vardır.” ya da “Bazı sözler büyüdür.” dedi.”⁶⁰⁷

2.2.7.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

Yukarıda çevirilerde kullanılan deyim çeviri stratejileri tabloda özetlenmiştir:

Tablo 2.7 “Beyanda sihir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
Çeviri Yöntemi	(1) Nikâh, 47/5146	(2) Tıb, 51/5767	(1) Nikâh, 47/5146	(2) Tıb, 51/5767	(1) Nikâh, 47/5146	(2) Tıb, 51/5767
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama						
Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel	✓	✓			✓	
Yarı-biçimsel			✓	✓		✓
Öykünme						
Kültürel ödüncleme						
Yabancılaştırma						
Yerileştirme						
Özelleştirme			✓	✓		
Genelleştirme						
Ekleme	✓					✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri						
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri						

(1) ve (2) no.lu mesellerde مَنْ harfi cerinin تَبْعِيض (bütünden parça) anlamı “beyanın bir kısmı/bazısı” şeklinde, إِنَّ harfinin ise تَكْثِير “pekiştirme/güçlendirme” anlamı “şüphesiz (ki)/muhakkak (ki)” biçiminde çevirilere yansıdığı görülmektedir. Eryarsoy vd., iki meselin çevirisinde “(1)Şüphesiz beyanın bir kısmı da bir büyüdür.”⁶⁰⁸ (2)Şüphesiz beyanın bir kısmı bir sihirdir.”⁶⁰⁹ eşdeğerlikleri ile birebir/biçimsel aktarımı tercih etmiş, (1)’de “da” bağlacını kullanarak ekleme yöntemini işletmiştir. Benzer şekilde Yıldırım da iki meselde “(1)Muhakkak ki beyanda sihir vardır.”⁶¹⁰ eşdeğerliği ile birebir/biçimsel çeviri metodunu benimsemiştir.

⁶⁰⁷ Buhârî, “Tıb”, 51 (No. 5767).

⁶⁰⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/203.

⁶⁰⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/470.

⁶¹⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/255.

Öte yandan Yıldırım, “(2)*Muhakkak ki beyanda, izahta sihir gibi tesir gücü vardır*”⁶¹¹ ifadesiyle, meselin anlaşılabilirliğini artırmaya yönelik “izahta” ve “sihir gibi tesir gücü” ifadeleriyle anlam aktarımı yaparak yarı-biçimsel bir eşdeğerlik tercih etmiştir.

Sofuoğlu ise üç meselin tamamında “(1)*Şüphesiz beyandan bir kısmı sihirdir (yani insanı büyüleyicidir)*.”⁶¹² (2)*Şüphesiz ki açık, düzgün sözlerden sihir (gibi ruhlar üzerinde tesirli) olanları vardır*.”⁶¹³ şeklindeki eşdeğerlikle metnin anlaşılabilirliğini artırmaya yönelik anlam aktarımı yapmayı yeğlemiş, bu bağlamda “*yani insanı büyüleyicidir/açık, düzgün/sihir gibi ruhlar üzerinde tesirli/ruhları sihirler*” ifadelerini kullanarak yarı-biçimsel eşdeğerlik tercih etmiştir. Ayrıca Sofuoğlu, (1)’de insan üzerinde olumsuz bir çok etkisi olabilecek “sihir” sözcüğünün anlamını olumlu yönde metaforuk şekilde “*insanı büyüleyicidir*” biçiminde daraltarak özelleştirme yöntemine başvurmuştur. Benzer şekilde Sofuoğlu, (2)’de iyi, kötü, açık, kapalı gibi birçok türü bulunabilecek “söz” ifadesini “*açık ve düzgün söz*” şeklinde daraltarak özelleştirmiştir.

Eşdeğerliklerden görüleceği üzere, çevirmenlerden hiçbiri deyim çeviri stratejilerine başvurmamıştır. Sofuoğlu -tüm hadislerde- ve Yıldırım (2) no.lu hadiste hem kaynak dilde, hem hedef dilde anlaşılabilirliğe önem vererek yarı-biçimsel çeviri ortaya koyarken, Eryarsoy vd. tüm mesellerde, Yıldırım ise (1) no.lu hadiste kaynak dil odaklı aktarımı önceleyen birebir çeviri yöntemini benimsemiştir. Bu bağlamda aynı lafza sahip hadis-meselin çevirisinde Eryarsoy vd. ile Sofuoğlu farklı yöntem kullanmayarak daha tutarlı bir yol izlerken, Yıldırım farklı yöntemleri tercih etmiştir. Çevirmenleri mesele deyimisel bir eşdeğerlik düşünmemeye iten nedenler arasında, çevirmenlerin söz öbeğini mesel olarak algılamadıkları ya da ifadenin mesel olduğunu bildikleri halde metnin bir hadis olmasından dolayı meseli olduğu gibi bırakma yoluna gittikleri düşünülebilir.

2.2.7.5. Çeviri Önerisi

إِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسِحْرًا meseli en yakın eşdeğerlikten başlanarak tam eşdeğerliğe göre, atasözüyle “*Bir söz bin büyüye bedeldir.*”⁶¹⁴ kısmi eşdeğerliğe göre, atasözüyle “*Söz var gelir geçer, söz var deler geçer*”⁶¹⁵ *Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir*;⁶¹⁶ *Söz var iş bitirir,*

⁶¹¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/90-91.

⁶¹² Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5236-5237.

⁶¹³ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5791.

⁶¹⁴ Parlatır, *Atasözleri*, 144; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 199; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 185.

⁶¹⁵ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440.

⁶¹⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 432; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440; Parlatır, *Atasözleri*, 493; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 511.

söz var baş yitirir;⁶¹⁷ Söz var ara bozar, söz var ara düzer;⁶¹⁸ Söz var insanı yola getirir, söz var insanı yoldan çıkarır;⁶¹⁹ Bir söz ara bozar, bir söz ara düzer;⁶²⁰ Bir söz yola getirir, bir söz yoldan çıkarır;⁶²¹ Tatlı kelam dinletir, acı kelam esnetir;⁶²² Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir;⁶²³ Tatlı söz dinletir, yavan söz esnetir;⁶²⁴ Tatlı kelam dinle dur, acı kelam esne dur;⁶²⁵ Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı;⁶²⁶ Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır;⁶²⁷ Tatlı dil yılanı delikten çıkarır;⁶²⁸ Tatlı dil yılanı ininden çıkarır;⁶²⁹ Tatlı dil yerden yılanı çıkarır;⁶³⁰ Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır;⁶³¹ Tatlı söz ayıyı ininden çıkarır;⁶³² Tatlı söz dost kazandırır, acı söz düşman.”⁶³³ Tatlı dil güler yüz düşmanın kolunu бүker”⁶³⁴ şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.8. “Camlara kibar olma” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de اَرْفُقْ بِالْقَوَارِيرِ meseline bir hadiste⁶³⁵ rastlanmıştır. Ayrıca *Sahîh-i Buhârî*’nin farklı yerlerinde benzer lafızlarla geçen⁶³⁶ meseller kaynak dil Arapçadaki mesel kaynaklarından teyit edilememesi ve mesellerdeki lafız hassasiyetinin öneminden dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. اَرْفُقْ بِالْقَوَارِيرِ meseline Eryarsoy vd. “Cam şişelere karşı yumuşak ol (develeri böyle hızlı sürececek şekilde ezgi söyleme)”,⁶³⁷ Sofuoğlu “... yumuşak ol! ... Camları

⁶¹⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 337; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 256; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 432; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440; Parlatır, *Atasözleri*, 493; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 511.

⁶¹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 432; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440; Parlatır, *Atasözleri*, 493.

⁶¹⁹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440.

⁶²⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 199; Parlatır, *Atasözleri*, 143; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 185; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 174.

⁶²¹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 174; Parlatır, *Atasözleri*, 144; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 200; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 185.

⁶²² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁶²³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527; Parlatır, *Atasözleri*, 509; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 454.

⁶²⁴ Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁶²⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁶²⁶ Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 169; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 444; Parlatır, *Atasözleri*, 509; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527.

⁶²⁷ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 169; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 444; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352; Parlatır, *Atasözleri*, 509; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527.

⁶²⁸ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁶²⁹ Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁶³⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352.

⁶³¹ Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 169; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 444; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352; Parlatır, *Atasözleri*, 509; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 527.

⁶³² TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453; Parlatır, *Atasözleri*, 509.

⁶³³ Parlatır, *Atasözleri*, 509; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 528; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 454.

⁶³⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 352; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453.

⁶³⁵ Buhârî, “Edeb”, 116 (No. 6209).

⁶³⁶ Benzer lafızlarla geçen meseller şunlardır: رُوَيْدَكَ سَوْفًا بِالْقَوَارِيرِ Bkz. Buhârî, “Edeb”, 90 (No. 6149), رُوَيْدَكَ بِالْقَوَارِيرِ Bkz. “Edeb”, 90 (No. 6149), رُوَيْدَكَ سَوْفًا بِالْقَوَارِيرِ Bkz. “Edeb”, 111 (No. 6202), 116 (No. 6210).

⁶³⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/30.

(yani cam gibi nazik olan kadınları) hızlı yürütme!”⁶³⁸ ve Yıldırım “... Cam şişelerini yavaş yönlendir.”⁶³⁹ şeklinde Türkçe eşdeğerlik sağlamışlardır.

2.2.8.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri IV. yüzyılda, *ed-Dürratü'l-fâhira fi'l-emsâli's-sâira* adlı eserde, يَا أَتَيْسُ ارْفُقْ بِالْقَوَارِيرِ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁶⁴⁰ *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*'te ise mesele “teşbih” babında lafzı aynı, senedi farklı iki hadiste يَا أَتَيْسُ ارْفُقْ بِالْقَوَارِيرِ “Enceşe, cam kapları yavaş hareket ettir.” yer verilmiştir. Hadisi, “Hızını yavaşlat, çünkü sen cam kapları hareket ettiriyorsun” şeklinde açıklayan Râmhürmüzî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerinin cam kaplarla ifade edilerek kinaye yapıldığını ve eşlerinin hassaslık ve görece düşük hareket kabiliyeti çerçevesinde deveye teşbih edildiğini bildirmiştir.⁶⁴¹ *es-Sâhibî*'de, “(anlamı) açık ve kapalı olan kelamın mertebeleri” babında⁶⁴² رُوِيَ سَوَقَكَ بِالْقَوَارِيرِ “cam kapları yönlendirirken hassas davran!” meseli getirilmiş, mesel hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁶⁴³

Hicri V. yüzyılda, *et-Temsîl ve'l-mühâdara* isimli eserde, üzerinde kadınlar bulunan develeri, nağmeli sesler çıkararak hızlandıran Encese'ye hitaben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylediği رَفُقًا بِالْقَوَارِيرِ “cam kaplara hassas davran” meseline yer verilmiş ve meselin kadınlara yönelik söylenildiği ifade edilmiştir.⁶⁴⁴ *Fıkhu'l-lüğa*'da ise “Söylenilmesi hoş karşılanılmayıp, lafzı hoş görülenlerden kinaye” faslı içerisinde, üzerinde kendi eşleri olan develeri yönlendiren/hareket ettiren kişiye hitaben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylediği رَفُقًا بِالْقَوَارِيرِ “Cam kaplara hassas davran” hadisine yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁶⁴⁵

Hicri VI. yüzyılda, *Mecma'ü'l-emsâl*'de, camın geçirgenliğinden yola çıkılarak bir işin tüm netliğiyle ortada olduğu ifade eden أُنْمُ مِنْ رُجَاجَةٍ عَلَى مَا فِيهَا “içindekilerle camdan daha net/görünür” meseli geniş bir şekilde açıklandıktan sonra, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) binek develerini hareket ettirirken sert davranan/aşırı giden Üneys'e hitâben يَا أَتَيْسُ ارْفُقْ بِالْقَوَارِيرِ “Üneys, cam kaplarına hassas davran!” hadisine yer verilmiş, hadiste geçen قَوَارِيرُ kelimesiyle kadınların kastedildiği aktarılmıştır.⁶⁴⁶ Devamla eserde, “kılıçtan daha keskin, usturadan daha sivri” anlamında مَا فُلَانٌ إِلَّا قَارُورَةٌ “Filan ancak cam kabıdır.” meseline yer verilmiştir. Meseli

⁶³⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6159.

⁶³⁹ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/383.

⁶⁴⁰ Esbahânî, *ed-Dürratü'l-fâhira fi'l-emsâli's-sâira*, 2/395.

⁶⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Ebû Muhammed er-Râmhürmüzî, *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*, thk. Ahmed Abdulfettah Temmâm (Beyrut: Muessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1988), 1/22-25.

⁶⁴² İbn Fâris, *es-Sâhibî fi-fikhi'l-lüğati'l-'Arabîyye ve mesâiliha ve süneni'l-'Arab fi kelâmihi*, 40.

⁶⁴³ İbn Fâris, *es-Sâhibî fi-fikhi'l-lüğati'l-'Arabîyye ve mesâiliha ve süneni'l-'Arab fi kelâmihi*, 42.

⁶⁴⁴ Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 22-23.

⁶⁴⁵ Se'âlibî, *Fikhü'l-lüğa ve esrârü'l-'Arabîyye*, 438-439.

⁶⁴⁶ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 2/351-353.

detaylandıran yazar, kandilden cam üzerine düşen ışığın tekrar kandile geri döndüğünü aktarmıştır. Mesel, bu şekliyle “Keskin sirke kabına zarar verir.”⁶⁴⁷/Keskin sirke küpüne zarar(dır)”⁶⁴⁸ atasözlerine benzemektedir.

أَرْفُقُ بِالْقَوَارِيرِ meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası kaleme alınmış altı eserde rastlanmıştır. Üç eserde muhatap olan “Enceşe” ve “Üneys” isimlerini meselin sınırları içerisine dâhil edilmişken, üç eserde muhatap isimleri mesele dâhil edilmemiştir. Râmhürmüzî’nin ise ilke olarak içerisinde mesel olduğunu düşündüğü hadislerin tamamını eserine aldığı düşünüldüğünde özel isimleri mesele katmayan eser sayısı dörde yükselmektedir. Bu bağlamda “Enceşe” ve “Üneys” isimlerini mesele dâhil etmemek ve meselin lafzı olarak رَفُقًا بِالْقَوَارِيرِ " رَفُقًا بِالْقَوَارِيرِ " sözlerini almak daha makul gözükmemektedir. Meselin anlam alanı ise “cam kaplar gibi narin ve kırılmaya elverişli olan kadınlara hassas davranılması gerektiği” şeklinde çizilebilir.

2.2.8.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

أَرْفُقُ بِالْقَوَارِيرِ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde içerisinde “cam(lar), kibar/narin/şefkatli davranmak” sözlerinin tamamını içeren ve “kadınlara kibar davranmak” anlamı taşıyan tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

“Cam(lar), kibar/narin/şefkatli davranmak” ifadelerinden bir ya da daha fazlasını içeren ve “kadınlara kibar davranmak” anlamına yaklaşan ve kısmi eşdeğerlik (benzer anlam farklı biçim) çerçevesinde değerlendirilebilecek sadece “*kadın ruhundan anlamak*” sözüne ulaşılmıştır. Bu söz kalıbına, taradığımız hiçbir deyim kaynağında rastlamamış olsak da, bize göre Aksoy’un ifade ettiği ve 1.1.2.2.1. başlığında ele aldığımız deyim özelliklerini karşılamaktadır. Ancak “*kadın ruhundan anlamak*” deyimini “kadına kibar davranmak” deyiminin yanısıra kadının kendisine özel huy, mizaç, duygudurum özelliklerini de anlamayı ifade etmektedir. Bu çerçevede “kadın ruhundan anlamak” deyiminin daha geniş bir anlam alanı bulunmaktadır. Başka bir metinde çok fazla önem arz etmeyen bu düzeyde bir anlam alanı farklılığının, Kur’an ve hadis gibi lafzın önemli olduğu dini metinlerde göz ardı edilmemesi kanaatindeyiz. Bu bağlamda uygun bir eşdeğerlik olarak kabul etmek zor görünmektedir.

Açıklama yöntemine geçildiğinde أَرْفُقُ بِالْقَوَارِيرِ meseline deyimsel olmayan bir şekilde Türkçe eşdeğerlik eşdeğerlik sunulabilir.

⁶⁴⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 250.

⁶⁴⁸ Aksoy, *Atasözlere ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlere Sözlüğü*, 358.

2.2.8.3. Birebir Çeviri

فَوَارِير sözcüğünün “camdan yapılmış kap”⁶⁴⁹ anlamındaki قَارُورَة kelimesinin çoğulu ve اَرْفُق kelimesinin ise “-e karşı kibar, nezaketli, şefkatli olmak”⁶⁵⁰ anlamına gelen رَفَقَ ب fiilinin emir formu olduğu düşünüldüğünde اَرْفُقْ بِالْفَوَارِير meseli Türkçeye “Camdan kaplara, kötü davranma/şefkatli ol/kibar ol/nezaketli ol!” şeklinde aktarılabilir.

2.2.8.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

اَرْفُقْ بِالْفَوَارِير meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.8 “Camlara kibar olma” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel			
Yarı-biçimsel	✓	✓	✓
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme			
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri			

اَرْفُقْ بِالْفَوَارِير meselinde çevirmenler tarafından uygulanmış çeviri yöntemleri irdelendiğinde Eryarsoy vd. “Cam şişelere karşı yumuşak ol (develeri böyle hızlı sürecektir şekilde ezgi söyleme)”⁶⁵¹ şeklindeki eşdeğerlik ile, kaynak dil odaklı “Cam şişelere karşı yumuşak ol” eşdeğerliğini, hedef dil odaklı parantez içi “develeri böyle hızlı sürecektir şekilde ezgi söyleme” eşdeğerliği ile anlaşılır kılmaya çalışmış ve hem kaynak, hem hedef dil odaklı bir çeviri türü olan yarıbiçimsel çeviriyi benimsemiştir. Ancak cam şişelerle bir yandan develer kastedilse de, asıl vurgulanan devenin üzerindeki kadınlardır. Bu bağlamda Eryarsoy vd. kullandığı “deve” eşdeğerliğinde bir miktar çeviri kaybı yaşandığını söylemek mümkündür. Eryarsoy vd.’ne benzer şekilde Sofuoğlu da “Camları (yani cam gibi nazik olan kadınları) hızlı

⁶⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "grr", 5/3581.

⁶⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "rfq", 3/1694.

⁶⁵¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/30.

yürütme”⁶⁵² şeklindeki eşdeğerlik ile kaynak dil odaklı “camlar” sözcüğünü, hedef dil odaklı parantez içi “yani cam gibi nazik olan kadınları” şeklinde erek okur zihninde netleştirmek isteyerek yarı biçimsel bir çeviri metodu izlemiştir. Yıldırım da benzer şekilde ise kaynak dil odaklı “Cam şişelerini yavaş yönlendir.”⁶⁵³ eşdeğerliği ile kaynak dil odaklı “Cam şişeleri yavaş” ifadesinin yanı sıra hedef dil odaklı “yavaş yönlendir” aktarımıyla meseli hedef dil okurunun zihninde netleştirmeye çalışsa da “cam şişeler” ifadesindeki kapalılıktan dolayı çeviride kayıp yaşandığı söylenilebilir. Bu eşdeğerliği de yarı-biçimsel çeviri çerçevesinde değerlendirebiliriz.

2.2.8.5. Çeviri Önerisi

ارْفُقْ بِالْقَوَارِيرِ meseli Türkçeye, açıklama yöntemine göre, “Kadınlara/cins-i latiflere kibar/nazik/hassas/ince davran!” şeklinde çevirilebilir.

2.2.9. “Cimrilik hastalığı” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de iki hadiste rastlanan أَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ meselini (1)⁶⁵⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Hz. Ebû Bekir (r.a) dedi: “Cimrilikten daha acı bir dert var mıdır?”,⁶⁵⁵ Sofuoğlu “Cimrilikten daha kötü hangi hastalık vardır.”⁶⁵⁶ ve Yıldırım ...,⁶⁵⁷ (2)⁶⁵⁸ no.lu hadisi Eryarsoy vd. “Cimrilikten daha kötü hangi hastalık olabilir.”,⁶⁵⁹ Sofuoğlu “Hangi dert, cimrilikten daha çirkindir.”⁶⁶⁰ ve Yıldırım “Hangi dert, cimrilikten daha çirkindir.”⁶⁶¹ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

2.2.9.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

أَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri IV. yüzyılda, Kitâbü’l-Müctenâ isimli eserde, “İlk kez Nebi’den (a.s.) duyulanlar” babında⁶⁶² أَيُّ دَاءٍ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ meseline yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.⁶⁶³ Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi adlı kitapta, içerisinde أَيُّ دَاءٍ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ meselinin geçtiği altı rivayete yer verilmiş, أَيُّ دَاءٍ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ kısmının mesel olduğunu belirtilmiştir.⁶⁶⁴

⁶⁵² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6159.

⁶⁵³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/383.

⁶⁵⁴ Buhârî, “Humus”, 15 (No. 3137).

⁶⁵⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/221-222.

⁶⁵⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2922-2923.

⁶⁵⁷ Yıldırım, meselin bulunduğu son cümleyi çevirmemiştir. Bkz. Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/143-145.

⁶⁵⁸ Buhârî, “Meğâzî”, 10 (No. 4583).

⁶⁵⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/166.

⁶⁶⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 9/4075-4076.

⁶⁶¹ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 7/15-16.

⁶⁶² İbn Düreyd, *Kitâbü’l-Müctenâ*, 2.

⁶⁶³ İbn Düreyd, *Kitâbü’l-Müctenâ*, 8.

⁶⁶⁴ Esbahânî, *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*, 2/86-90.

Hicri V. yüzyılda *et-Temsil ve'l-mühâdara* adlı eserde, “Hüsni istiâre” babında لَا دَاءَ إِلَّا دَاءٌ hadisine yer vermiş, açıklama yapmamıştır.⁶⁶⁵

دَاءٌ إِلَّا دَاءٌ meseline hicri IV-V. yüzyıllar arası kaleme alınmış üç eserde rastlanmıştır, eserlerde meselin lafzı لَا دَاءَ إِلَّا دَاءٌ şeklinde iki farklı şekilde belirlenmiştir. *et-Temsil ve'l-mühâdara*'da ... لَا دَاءَ “Hiçbir hastalık yoktur ki ...” şeklinde meselin farklı tür bir başlangıcına yer verilmiştir. Hicri IV. yüzyılda kaleme alınan *Kitâbü'l-Müctenâ* ve *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi* adlı eserlerde ise دَاءٌ ism-i tafdili ile gelen forma yer verilmiştir. Bu durumda “iç hastalıktan ölmek” anlamına gelen دَوِيَّ يَدَوِيَّ fiilin ismi tafdili دَاءٌ olacaktır. Ancak kullanımın دَاءٌ şeklinde olmasının daha doğru bir kullanım olduğu belirtilmektedir.⁶⁶⁶ Mesel kitapları herhangi bir açıklama yapmasa da mesel anlaşılır niteliktedir ve meselin anlam alanı “cimriliğin kötülüğü, cimriliğin bir nevi hastalık olduğu” şeklinde belirlenebilir.

2.2.9.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

دَاءٌ إِلَّا دَاءٌ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde içerisinde “hastalık/ayıp, cimrilik” sözlerinin tamamını içeren ve “cimriliğin kötülüğü, cimriliğin bir nevi hastalık olduğu” anlamı taşıyan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde “hastalık/ayıp, cimrilik” ifadelerinden en az bir tanesi içeren ve “cimriliğin kötülüğü, cimriliğin bir nevi hastalık olduğu” anlamında kullanılan atasözü düzeyinde “*Cimrinin zararı, cömertin kârından fazla olur*,⁶⁶⁷ *cimri zengin ücretsiz kasa bekçisidir*.”⁶⁶⁸ eşdeğerliklerine ulaşılmıştır. “*Cimrinin zararı, cömertin kârından fazla olur*.”⁶⁶⁹ atasözünde “*cimrinin zararı*” ifadesi ile cimriliğin kötülüğüne temas edilmektedir. Ancak devamında cömertliğin önemine değinilmiştir ki bu ifade meselimizin anlam alanında yoktur. Cimri insanların zengin de olsalar para harcamayacakları, mallarının bekçiliğini yapacakları, nihayetinde mallarının mirasçılara kalacağı⁶⁷⁰ şeklinde açıklanan “*Cimri zengin ücretsiz kasa bekçisidir*.” atasözünde ise cimriliğin zenginlerdeki durumu konu edilmiştir. Ancak bu atasözlerinin anlam alanları mesele çok uzak değildir. Bu bağlamda bu atasözleri ikincil eşdeğerlik olarak düşünülebilir.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, deyimsel olmayan bir biçimde hedef dile aktarılabilir.

⁶⁶⁵ Se‘âlibî, *et-Temsil ve'l-muhâdara*, 25.

⁶⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "dvy", 2/1463.

⁶⁶⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 126.

⁶⁶⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 205.

⁶⁶⁹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 126.

⁶⁷⁰ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 205.

2.2.9.3. Birebir Çeviri

أَدُوْا ismi, “hastalığa yakalanmak” yahut “ayıplı olmak” anlamına gelen دَاء fiilinin ism-i tafdîli’dir.⁶⁷¹ Ayrıca دَاء isminin “erkeklerdeki görünen ya da görünmeyen her türlü hastalık ya da ayıp için kullanıldığı aktarılmıştır.⁶⁷² Ayrıca أَدُوْا kelimesinin “daha çirkin/kötü” anlamına da geldiği belirtilmiştir.⁶⁷³ Bu bilgiler ışığında “*Hangi hastalık, cimrilikten daha kötüdür/çirkindir (daha büyük hastalıktır.)*” yahut “*Hangi ayıp, cimrilikten daha kötüdür/çirkindir (daha büyük ayıptır.)*” şeklinde biçimsel olarak hedef dile aktarılabilir.

2.2.9.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

أَيُّ دَاءٍ أَدُوْا مِنَ الْبُخْلِ meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.9 “Cimrilik hastalığı” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
	(1) Humus, 15/3137	(2) Meâzî, 10/4383	(1) Humus, 15/3137	(2) Meâzî, 10/4383	(1) Humus, 15/3137	(2) Meâzî, 10/4383
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama						
Çıkarma					✓	
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel		✓	✓	✓		✓
Yarı-biçimsel						
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerleştirme						
Özelleştirme						
Genelleştirme						
Ekleme						
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri	✓					
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri						

أَيُّ دَاءٍ أَدُوْا مِنَ الْبُخْلِ meseline çevirmenler tarafından uygulanmış çeviri yöntemleri değerlendirildiğinde Eryarsoy vd. “(1) *Cimrilikten daha acı bir dert var mıdır?*”⁶⁷⁴ eşdeğerliğinde hedef dilde vurguyu artırma amaçlı “acı” ifadesini kullanmış, meselin başındaki دَاء kelimesindeki أَيُّ ifadesindeki دَاء kelimesini çeviriye yansıtmayarak biçimsel ve yarıbiçimsel yöntemin dışında kalan “deyimsele olmayan bir eşdeğerlik” ortaya koymuştur.

⁶⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "dve", 2/1449.

⁶⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "dve", 2/1448.

⁶⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "dve", 2/1449.

⁶⁷⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/221-222.

Eryarsoy vd. “(2) Cimrilikten daha kötü hangi hastalık olabilir.”⁶⁷⁵ eşdeğerliğinde, Sofuoğlu “(1) Cimrilikten daha kötü hangi hastalık vardır.”⁶⁷⁶ ve “(2) Hangi dert, cimrilikten daha çirkindir.”⁶⁷⁷ eşdeğerliklerinde, Yıldırım ise “(2) Hangi dert, cimrilikten daha çirkindir.”⁶⁷⁸ eşdeğerliğinde birebir/biçimsel aktarımı yeğlemiştir. Ayrıca Yıldırım (1)’de meselin bulunduğu cümleyi çevirmemiş ve çıkarma yöntemini işletmiştir.⁶⁷⁹ Çevirmeme her ne kadar deyim çeviri stratejilerinden çıkarma yöntemi içerisinde değerlendirilse de mesel cümlesi ve bir önceki meselle ilişkili olmayan başka bir cümlemin çevirilmeden bırakılması bilinçli bir “çıkarma” yönteminin ötesinde unutulmuş olma ihtimali daha yüksektir. Bu bakımdan değerlendirmeye alınmayacak ve tabloda gösterilmeyecektir.

Sunulan eşdeğerliklerden görüldüğü üzere çevirmenlerin büyük bölümü, muhtemelen kaynak dil hassasiyetinden kaynaklı birebir/biçimsel aktarımı tercih etmişler, sadece Eryarsoy vd. (1)’de vurguyu artırmaya yönelik hedef odaklı “acı” ifadesini tercih etmiştir.

2.2.9.5. Çeviri Önerisi

أَيُّ دَاءٍ أَذْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ meseli, kısmi eşdeğerlik yöntemiyle, deyimsel olmayan ifadeyle açıklanarak “Cimrilik ne kötü hastalıktır/kusurdur.” yahut kısmi eşdeğerlik yöntemine göre, atasözüyle “Cimrinin zararı, cömertin kârından fazla olur.”⁶⁸⁰ cimri zengin ücretsiz kasa bekçisidir.”⁶⁸¹ şeklinde Türkçeye çevirilebilir.

2.2.10. “Çocuk döşeğe aittir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de sekiz yerde rastlanan الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ meseline (1)⁶⁸² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Çocuk döşeğe (kimin yatağında doğduysa ona) aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”⁶⁸³ Sofuoğlu (Eryarsoy vd.); Çocuk döşek sahibinindir. Zina eden erkeğe de mahrumiyet düşer.”⁶⁸⁴ ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”⁶⁸⁵ (2)⁶⁸⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Çocuk kimi yatağında

⁶⁷⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/166.

⁶⁷⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2922-2923.

⁶⁷⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 9/4075-4076.

⁶⁷⁸ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 7/15-16.

⁶⁷⁹ Yıldırım, meselin bulunduğu son cümleyi çevirmemiştir. Bkz. Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/143-145.

⁶⁸⁰ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 126.

⁶⁸¹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 205.

⁶⁸² Buhârî, “Buyû”, 3 (No. 2053).

⁶⁸³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/294-295.

⁶⁸⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1902-1903.

⁶⁸⁵ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/309.

⁶⁸⁶ Buhârî, “Buyû”, 100 (No. 2218).

doğmuşsa onlara ait olur. Zina eden ise mahrum kalır.”,⁶⁸⁷ Sofuoğlu “Çocuk döşeğindir. Zina ediciye de mahrumiyet vardır.”⁶⁸⁸ ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”;⁶⁸⁹ (3)⁶⁹⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Çocuk meşru ilişki sahibine aittir. Gayrimeşru ilişkiye girene ise taş vardır.”⁶⁹¹ Sofuoğlu “Çocuk döşeğindir. Zina edene mahrumiyet düşer.”⁶⁹² ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”;⁶⁹³ (4)⁶⁹⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Çocuk döşeğe aittir. Zina eden için de mahrumiyet ve zarar söz konusudur.”;⁶⁹⁵ Sofuoğlu “Döşeğindir. Zinacı erkeğe ise mahrumiyet düşer.”⁶⁹⁶ ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”;⁶⁹⁷ (5)⁶⁹⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Çünkü çocuk kimin yatağında dünyaya gelmişse onundur. Zina eden için de mahrumiyet vardır.”;⁶⁹⁹ Sofuoğlu “Çünkü çocuk döşek sahibinindir. Zina edene mahrumiyet düşer.”⁷⁰⁰ ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”;⁷⁰¹ (6)⁷⁰² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Çünkü çocuk kimin yatağında dünyaya gelmişse onundur. Zina eden için de mahrumiyet vardır.”;⁷⁰³ Sofuoğlu “Çocuk (üzerinde doğduğu) döşeğindir. Zina eden için de mahrumiyet vardır.”⁷⁰⁴ ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”;⁷⁰⁵ (7)⁷⁰⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Çocuk kimin döşeğinde dünyaya gelmişse onundur ve zina eden için ancak mahrumiyet vardır.”;⁷⁰⁷ Sofuoğlu “Çocuk üzerinde doğduğu döşeğe ait olur ve zina eden için ancak mahrumiyet vardır.”⁷⁰⁸ ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”;⁷⁰⁹ (8)⁷¹⁰ no.lu

⁶⁸⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/361.

⁶⁸⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2055-2056.

⁶⁸⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/418.

⁶⁹⁰ Buhârî, “Vasâyâ”, 4 (No. 2745).

⁶⁹¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/32.

⁶⁹² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2587-2588.

⁶⁹³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/368-369.

⁶⁹⁴ Buhârî, “Meğâzî”, 53 (No. 4303).

⁶⁹⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/127-128.

⁶⁹⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 9/4003-4004.

⁶⁹⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/547-548.

⁶⁹⁸ Buhârî, “Ferâiz”, 18 (No. 6749).

⁶⁹⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/243.

⁷⁰⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6620-6621.

⁷⁰¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/237-238.

⁷⁰² Buhârî, “Ferâiz”, 28 (No. 6765).

⁷⁰³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/249.

⁷⁰⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6631.

⁷⁰⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/247.

⁷⁰⁶ Buhârî, “Hudûd”, 23 (No. 6818).

⁷⁰⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/268.

⁷⁰⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6670.

⁷⁰⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/277.

⁷¹⁰ Buhârî, “Ahkâm”, 29 (No. 7182).

hadiste Eryarsoy vd. “Çünkü çocuk kimin döşğinde dünyaya gelmişse onundur. Zina eden için de mahrumiyet vardır.”⁷¹¹ Sofuoğlu “Çocuk döşek sahibinindir, zina edene de mahrumiyet vardır.”⁷¹² ve Yıldırım “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”⁷¹³ şeklinde eşdeğerlik sunmuştur.

2.2.10.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

وَاللَّعَاهِرُ الْفَرَّاشُ الْوَلَدُ لِّلْفَرَّاشِ hadisi mesel kaynaklarında tarandığında H. IV. yy.da *Kitâbü'l-Müctenâ* adlı eserde, mesele “Hz. Peygamber’den (s.a.v.) işitilen ve daha önce başkasından işitilmeyenler” babında⁷¹⁴ وَاللَّعَاهِرُ الْفَرَّاشُ الْوَلَدُ meseline yer verilmiş ve meselde geçen وَاللَّعَاهِرُ الْفَرَّاشُ cümlesinin “Zina edenin payına düşenin mahrumiyet olduğu ve doğan çocuk hakkında hiçbir hakkı bulunmadığı” anlamına geldiği bildirilmiştir.⁷¹⁵ Meselde geçen وَاللَّعَاهِرُ الْفَرَّاشُ cümlesini açıklamaya devam eden yazar, cümledeki عَاهِر “zina eden” kişinin önünde iki seçenek olduğunu, bunlardan birinin sertlik ve şiddet göstergesi “taş” olduğunu ve bunun da hadd’din recm yahut darb ile tatbik edileceğini, “zina eden”in önündeki bir diğer seçeneğin ise hüsrân ve başarısızlıktan başka kendisine hiçbir fayda sağlamayacak bir mahrumiyet olduğunu ifade etmiştir.⁷¹⁶ *el-Cevhera fi’l-emsâl* adlı eserde “Rasûlullah’ın meselleri” başlığında⁷¹⁷ الْوَلَدُ لِّلْفَرَّاشِ meseline yer verilmiş,⁷¹⁸ meselde geçen وَاللَّعَاهِرُ الْفَرَّاشُ cümlesinin “zina edenin çocuğun nesebinde (soy bağında) hiçbir hakkı bulunmadığı” anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁷¹⁹ *Kitâbü'l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi* adlı eserde الْوَلَدُ لِّلْفَرَّاشِ hadisinin tamamının mesel olduğunu ifade etmiş, mesele dair başka bir açıklama yapılmamıştır.⁷²⁰ Hicri VI. yüzyılda *Mecma’ü’l-emsâl* adlı eserde وَاللَّعَاهِرُ الْفَرَّاشُ meseline yer verilmiş, meselde geçen فَرَّاش kelimesinin (evlilik dâhilindeki) eşlerden her ikisi için istiâre olduğu, yine meselde geçen عَاهِر kelimesinin “zina yapan erkek” anlamına geldiği, zina yapan kadın için عَاهِرَة kelimesinin kullanıldığı dile getirilmiştir. Yazar, meselde geçen حَجَر kelimesinin ise “mahrumiyet, hüsrân” yahut “recm” anlamında kinaye olduğunu, yani الْوَلَدُ لِّلْفَرَّاشِ وَاللَّعَاهِرُ الْفَرَّاشُ cümlesinin “Çocuk (evlilik dairesindeki yahut mevlâ (câriye’nin efendisi) statüsündeki) babaya aittir. Zina eden kişi için ise çocuğun nesebinden (soy bağından) mahrumiyet yahut recm

⁷¹¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/433-434.

⁷¹² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/7036-7037.

⁷¹³ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/570-571.

⁷¹⁴ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 2.

⁷¹⁵ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 3.

⁷¹⁶ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 3.

⁷¹⁷ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi’l-emsâl*”, 3/4.

⁷¹⁸ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi’l-emsâl*”, 3/5.

⁷¹⁹ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi’l-emsâl*”, 3/6.

⁷²⁰ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*, 1/149.

(taşlanma) vardır.” anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁷²¹ Ayrıca eser, *الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ* meselinin “hak sahibi olduğu halde eli boş dönen kişi” kullanıldığını dile getirmiştir.⁷²²

الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası dört mesel kaynağında rastlanmıştır, *Mecma'ü'l-Emsâl* dışındaki eserler, anlaşılır olmasından dolayı, *الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ* cümlesine dair bir açıklamada bulunmamıştır. *Mecma'ü'l-Emsâl*'de ise da çocuğun (evlilik dairesindeki yahut mevlâ (câriye'nin efendisi) statüsündeki) babaya ait olduğu görüşü serdedilmiştir. *الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ* cümlesindeki *حَجَر* kelimesi için *Kitabü'l-Mectenâ* ve *Mecma'ü'l-Emsâl* isimli eserlerde, zina eden kişinin çocuğun haklarından ve nesebten (soy bağından) mahrum kalacağı görüşünün yanısıra recm (taşlanmak)/darb görüşü de aktarılmıştır. Ancak *الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ* cümlesinin “Zina edene ... vardır.” şeklinde istisnaya mahal olmayacak şekilde mutlak hüküm bildirmektedir ve her zinanın da İslam hukukunda recmi (taşlanmayı) gerektirmediği göz önünde bulundurulduğunda *حَجَر* için recm (taşlanma) yerine mahrumiyet anlamı üzerinde durulması daha makul gözükmektedir.⁷²³ Ayrıca *Mecma'ü'l-Emsâl*'de bulunan *الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ* meseli için – muhtemelen sonraki dönemlerdeki kullanımına işaret ettiği – “hak sahibi olduğu halde eli boş dönen kişi” açıklamasıya eşdeğerlik sunulduğu taktirde, incelediğimiz hadislerin öncesindeki “çocuk” temasıyla çelişecektir. Dolayısıyla bu anlam alanının kullanılması daha uygun görünmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde *الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ* meselinin anlam alanını “çocuğun evlilik yahut cariyelik efendilik ilişkisi dâhilinde babaya ait olduğu, zina sonrası dünyaya gelen çocukla baba arasında soy bağı bulunmadığı ve babanın çocukta hiçbir hak iddia edemeyeceği” şeklinde belirlenebilir.

2.2.10.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ meseline hedef dilde eşdeğerlik arandığında içerisinde “çocuk, yatak/döşek, zina eden, mahrumiyet” kelimelerinin tamamı geçen ve aynı zamanda “çocuğun evlilik yahut cariyelik efendilik ilişkisi dâhilinde babaya ait olduğu, zina sonrası dünyaya gelen çocukla baba arasında soy bağı bulunmadığı ve babanın çocukta hiçbir hak iddia edemeyeceği”ne vurgu yapan Türkçe dil varlığında deyim ve atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından değerlendirildiğinde “çocuk, yatak/döşek, zina eden, mahrumiyet” sözcüklerinden en az birini içerisinde barındıran ve aynı zamanda “çocuğun evlilik yahut cariyelik efendilik ilişkisi dâhilinde babaya ait olduğu, zina sonrası dünyaya gelen

⁷²¹ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 2/365.

⁷²² Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 2/365.

⁷²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "hcr", 2/781.

çocukla baba arasında soy bağı bulunmadığı ve babanın çocukta hiçbir hak iddia edemeyeceği” temalı Türkçe dil varlığında deyim ve atasözü düzeyinde kısmi bir eşdeğerlik de bulunamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, hedef dil Türkçeye deyimsele olmayan bir ifadeyle aktarılabilir.

2.2.10.3. Birebir Çeviri

وَلَدٌ ismi “çocuk, bebek”⁷²⁴ فِرَاش ismi ise “yazmak, yaymak, sermek, döşemek”⁷²⁵ anlamına gelen فَرَشَ fiilinin isim halidir ve daha çok “üzerinde uyunan şey, yatak, döşek, yaygı, savan, sergi, kilim”⁷²⁶ yahut “ev”⁷²⁷ anlamlarında kullanılmaktadır.

Ayrıca وَلَدٌ لِّلْفِرَاشِ hadisinin “Çocuk yatağın/döşegin sahibinindir.” anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁷²⁸ عَاهِر kelimesi ise “zina eden” anlamına gelen ism-i fâil yapısında bir isimdir.⁷²⁹ Öte yandan لِّلْعَاهِرِ الْحَجَرُ cümlesinin “Zina edenin neseb (soy bağı) ve çocuk konusunda hiçbir hakkı yoktur.”⁷³⁰ ve “Zina eden için mahrumiyet, başarısızlık, hüsrân vardır.”⁷³¹ anlamları üzerinde durulmuştur. Ayrıca لِّلْعَاهِرِ الْحَجَرُ cümlesinin “yokluk, mahrumiyet” ifade eden غَيْرُ الثَّرَابِ “Benim nazarımda sahip olduğun tek şey topraktır.” yahut وَمَا بِيَدِكَ غَيْرُ الْحَجَرِ “Elinde taştan başka bir şey yok.” cümlelerine benzediği aktarılmıştır.⁷³² Öte yandan الْحَجَرُ “taş” kelimesine nisbetle لِّلْعَاهِرِ الْحَجَرُ cümlesinin “Zina eden recmedilir (taşlanır.)” anlamına geldiği dillendirilse de “zina eden her kişinin recmedilmediği (taşlanmadığı)” göz önünde bulundurulduğunda الْحَجَرُ kelimesinden “recm (taşlama)” anlamını çıkarmak zayıf gözükmemektedir.⁷³³ Bu bilgiler ışığında وَلَدٌ لِّلْفِرَاشِ وَلِّلْعَاهِرِ الْحَجَرُ hadisi hedef dil Türkçede “Çocuk yatağa aittir ve zina eden kişi için mahrumiyet/taş vardır.” şeklinde ifade edilebilir.

2.2.10.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

Yukarıda çevirilerde kullanılan deyim çeviri stratejileri tabloda özetlenmiştir:

⁷²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "vld", 6/4914.

⁷²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "frş", 5/3382.

⁷²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "frş", 5/3382.

⁷²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "frş", 5/3382.

⁷²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "frş", 5/3382.

⁷²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "ahr", 4/3151.

⁷³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "ahr", 4/3151.

⁷³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "hcr", 2/781.

⁷³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "hcr", 2/781.

⁷³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "hcr", 2/781.

Tablo 2.10 “Çocuk döşeğe aittir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.								Sofuoğlu								Yıldırım							
Çeviri Yöntemi	(1) Buyû, 3/2053	(2) Buyû,	(3) Vasâyâ, 4/2745	(4) Meğâzî,	(5) Ferâiz, 18/6749	(6) Ferâiz, 28/6765	(7) Hudûd, 23/6818	(8) Ahkâm, 29/7178	(1) Buyû, 3/2053	(2) Buyû,	(3) Vasâyâ, 4/2745	(4) Meğâzî,	(5) Ferâiz, 18/6749	(6) Ferâiz, 28/6765	(7) Hudûd, 23/6818	(8) Ahkâm, 29/7178	(1) Buyû, 3/2053	(2) Buyû,	(3) Vasâyâ, 4/2745	(4) Meğâzî,	(5) Ferâiz, 18/6749	(6) Ferâiz, 28/6765	(7) Hudûd, 23/6818	(8) Ahkâm, 29/7178
Deyim Stratejileri																								
Tam Eşdeğerlik																								
Kısmi Eşdeğerlik																								
Açıklama			✓																					
Çıkarma																								
Diğer Stratejiler																								
Birebir/Biçimsel									✓	✓	✓													
Yarı-biçimsel	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Öykünme																								
Kültürel ödünçleme																								
Yabancılaştırma																								
Yerleştirme																								
Özelleştirme																								
Genelleştirme																								
Ekleme	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri																								
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri																								

أُولُمُ وَلَوْ بِشَاةٍ meseline çevirmenlerin uyguladıkları stratejiler incelendiğinde Eryarsoy vd. (1)’de “Çocuk döşeğe (kimin yatağında doğduysa ona) aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.”⁷³⁴ eşdeğerliğinde “Çocuk döşeğe aittir.” şeklindeki kaynak dil odaklı birebir aktarımdaki “döşek” kelimesini hedef okurun zihninde netleştirme amaçlı hedef dil odaklı parantez içi “kimin yatağında doğduysa ona” ifadesini sunmuştur. Ayrıca yazar “Zina eden için ise mahrumiyet vardır.” biçiminde birebir aktarımda bulunmuştur. Sunulan eşdeğerlikler bütün olarak değerlendirildiğinde yarı-biçimsel bir çeviriden bahsetmek mümkün olmaktadır. Ayrıca sunulan eşdeğerlikte “için ise” eklemesiyle metnin okunabilirliğini artırılmak amaçlanmıştır. Eryarsoy vd. (2)’de “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa onlara ait olur. Zina eden ise mahrum kalır.”⁷³⁵ eşdeğerliğinde hedef dil odaklı “Çocuk kimin yatağında doğmuşsa onlara ait olur.” şeklindeki çeviriye eşlik eden kaynak dil odaklı “Zina eden ise mahrum kalır” eşdeğerliği ile yarı-biçimsel bir çeviri ortaya koymuştur. Her ne kadar sunulan eşdeğerlikte “mahrum kalmak”⁷³⁶ deyimini kullanılsa sunulan cümle kaynak dil odağından ayrılamamıştır. Ayrıca “ise”

⁷³⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/294-295.

⁷³⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/361.

⁷³⁶ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/853.

eklemesi metne akıcılık kazandırmıştır. Benzer şekilde Eryarsoy vd. “(4) Çocuk döşeğe aittir. Zina eden için de mahrumiyet ve zarar söz konusudur.”⁷³⁷ eşdeğerliğinde “Çocuk döşeğe aittir.” şeklindeki kaynak dil odaklı birebir eşdeğerliğe, hedef dil odaklı “Zina eden için de mahrumiyet ve zarar söz konusudur.” eşdeğerliği eşlik etmiş ve yarı-biçimsel bir çeviriyi yeğlemiştir. Öte yanda “de” eklemesi ile metne dinamizm kazandırmak amaçlanmıştır. Eryarsoy (5) ve (6)’da “Çünkü çocuk kimin yatağında dünyaya gelmişse onundur. Zina eden için de mahrumiyet vardır.”⁷³⁸ eşdeğerliğinde hedef dil odaklı ve metni hedef okur zihninde anlaşılır hale getirme amaçlı “Çünkü çocuk kimin yatağında dünyaya gelmişse onundur.” aktarıma “Zina eden için de mahrumiyet vardır.” şeklinde kaynak dil odaklı birebir çeviri eşlik etmiş ve yarı-biçimsel aktarım ortaya koymuştur. Ek olarak, “çünkü” ve “de” eklemeleri metne akıcılık kazandırmıştır. Eryarsoy vd. (7)’de “Çocuk kimin döşeginde dünyaya gelmişse onundur ve zina eden için ancak mahrumiyet vardır.”⁷³⁹ ve (8)’de “Çünkü çocuk kimin döşeginde dünyaya gelmişse onundur. Zina eden için de mahrumiyet vardır.”⁷⁴⁰ şeklinde sunduğu eşdeğerliklerde “Çocuk kimin döşeginde dünyaya gelmişse onundur.” aktarımıyla hedef dil odaklı yaklaşımın yanında “zina eden için (de) (ancak) mahrumiyet vardır.” şeklindeki kaynak dil odaklı birebir yaklaşımla yarı-biçimsel çeviriyi işletmiştir. Ayrıca “ancak” ve “de” eklemeleri ile metne akıcılık kazandırılmak amaçlanmıştır. Eryarsoy vd. (3)’de “Çocuk meşru ilişki sahibine aittir. Gayrimeşru ilişkiye girene ise taş vardır.”⁷⁴¹ eşdeğerliği ile, bizim de benzerine ulaşmış olduğumuz, bütünüyle hedef dil odaklı ve anlaşılır açıklama yöntemine başvurmuştur. Ayrıca metnin okunabilirliğini artırma amaçlı “ise” eklemesinde bulunmuştur.

Sofuoğlu (1)’de “Çocuk döşek sahibinindir. Zina eden erkeğe de mahrumiyet düşer.”⁷⁴² eşdeğerliğinde “Çocuk döşek sahibinindir.” biçimindeki kaynak dil odaklı birebir aktarıma ek olarak “Zina eden erkeğe de mahrumiyet düşer.” biçiminde kaynak dil odaklı birebir aktarımda bulunmuş ve yarı-biçimsel çeviriyi işletmiştir. Ayrıca “de” eklemesinde bulunmuştur. Sofuoğlu (5)’de “Çünkü çocuk döşek sahibinindir. Zina edene mahrumiyet düşer.”⁷⁴³ eşdeğerliği ile metnin anlaşılabilirliğini artırma amaçlı hedef dil odaklı “Çünkü çocuk döşek sahibinindir.” aktarımına ek olarak “Zina edene mahrumiyet düşer.” şeklinde kaynak dil odaklı birebir aktarımla yarı-biçimsel çeviriyi yeğlemiştir. Sofuoğlu (6)’da “Çocuk (üzerinde doğduğu)

⁷³⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 4/127-128.

⁷³⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/243, 249.

⁷³⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/268.

⁷⁴⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/433-434.

⁷⁴¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/32.

⁷⁴² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1902-1903.

⁷⁴³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6620-6621.

*döşegindir. Zina eden için de mahrumiyet vardır.*⁷⁴⁴ eşdeğerliği ile metnin anlaşılabilirliğini artırma hedefli ve hedef dil odaklı parantez içi “*üzerinde doğduğu*” aktarımına ek olarak “*Zina eden için de mahrumiyet vardır.*” kaynak dil odaklı birebir çeviriyle yarı-biçimsel çeviriyi tercih etmiştir. Ayrıca “*de*” eklemesiyle metne dinamizm kazandırılmak amaçlanmıştır. Sofuoğlu (7)’de ise “*Çocuk üzerinde doğduğu döşeğe ait olur ve zina eden için ancak mahrumiyet vardır.*”⁷⁴⁵ eşdeğerliğinde hedef dil odaklı “*Çocuk üzerinde doğduğu döşeğe ait olur.*” aktarımına ek olarak “*zina eden için ancak mahrumiyet vardır.*” şeklindeki kaynak dil odaklı birebir aktarımla yarı-biçimsel çeviriyi işletmiş, metne akıcılık katma amaçlı “*ancak*” eklemesinde bulunmuştur. Benzer şekilde (8)’de Sofuoğlu “*Çocuk döşek sahibinindir, zina edene de mahrumiyet vardır.*”⁷⁴⁶ şeklindeki aktarımında hedef dil odaklı “*Çocuk döşek sahibinindir.*” eşdeğerliğine ek olarak kaynak dil odaklı birebir çeviri olan “*zina edene de mahrumiyet vardır.*”⁷⁴⁷ şeklindeki çeviriyle yarı-biçimsel çeviriyi benimsemiştir. Ayrıca çevirmen “*de*” eklemesiyle metne akıcılık kazandırmayı amaçlamıştır. Sofuoğlu “(2) *Çocuk döşegindir. Zina ediciye de mahrumiyet vardır.*⁷⁴⁸ (3) *Çocuk döşegindir. Zina edene mahrumiyet düşer.*⁷⁴⁹ (4) *Döşegindir. Zinacı erkeğe ise mahrumiyet düşer.*”⁷⁵⁰ şeklindeki eşdeğerliklerde kaynak dil odaklı birebir çeviriyi tercih etmiştir. Ayrıca çevirmen “*de*” ve “*ise*” eklemeleri ile metne dinamizm kazandırmayı amaçlamıştır. Öte yandan çevirmen (4)’de “*Döşegindir*” şeklindeki eşdeğerlikte “*çocuk*” kelimesini kullanmamış yahut unutmuştur. Bu eşdeğerlik “*çıkarma*” yöntemine dâhil olacak olsa da tüm eşdeğerlikten değil sadece bir parçadan çıkarıldığı için birebir çeviri içerisinde değerlendirilmiştir.

Yıldırım ise (1)-(8) arası “*Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır.*”⁷⁵¹ eşdeğerliğinde hedef dil odaklı “*Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir.*” aktarımına ek olarak kaynak dil odaklı birebir çeviriyle “*Zina eden için ise mahrumiyet vardır.*” eşdeğerliği ile yarı-biçimsel çeviri stratejisini benimsemiştir. Ayrıca çevirmen “*ise*” eklemesiyle metnin okunabilirliğini artırmayı hedeflemiştir.

⁷⁴⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6631.

⁷⁴⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6670.

⁷⁴⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/7036-7037.

⁷⁴⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/7036-7037.

⁷⁴⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2055-2056.

⁷⁴⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2587-2588.

⁷⁵⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 9/4003-4004.

⁷⁵¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/309, 418; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/368-369; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/547-548; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/237-238, 247, 277, 570-571.

Çevirmenlerin sundukları eşdeğerlikten, bizim de bir benzerine ulaşmış olduğumuz, açılımı metoduna sadece Eryarsoy vd.nin (3)'de başvurduğu görülmektedir. Sofuoğlu'nun (2)-(4) arası birebir çeviriyi tercih ettiği, kalan eşdeğerliklerin ise kaynak dilin etkilerinin devam ettiği yarı-biçimsel çeviriyi benimsedikleri dikkati çekmektedir. Kaynak dilin bu denli yoğun çevirilere yansması çevirmenlerin ifadeyi mesel olarak algılamadıkları yahut kaynak dile gösterdikleri hassasiyet şeklinde yorumlanabilir.

2.2.10.5. Çeviri Önerisi

الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ meseli deyimsel olmayan ifadeyle açılanarak “*Meşru ilişki sonrası doğan çocuk kimin döşesinde doğduysa ona aittir. Zina eden erkeğin ise çocukta ne hakkı ne de çocukla soy bağı vardır.*” şeklinde Türkçeye tercüme edilebilir.

2.2.11. “Deniz gibi buldum” Meseli

Sahîh-i Buhârî'de iki hadiste ulaşılan ve Hz. Peygamber'in bindiği bir at için söylediği وَجَدْتُهُ بَحْرًا meselini (1)⁷⁵² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bu at gerçekten de fırtına gibi esiyor.*”,⁷⁵³ Sofuoğlu “*Biz onu bir deniz (gibi akıyor) bulduk.*”,⁷⁵⁴ ve Yıldırım “*Bizim bulduğumuz tek şey atın hızlı bir şekilde koşmasıdır.*”⁷⁵⁵ şeklinde; (2)⁷⁵⁶ no.lu hadiste ise Eryarsoy vd. “*... ben bunu bir deniz buldum.*”,⁷⁵⁷ Sofuoğlu “*... ben bu beygiri bir deniz (gibi çabuk akar) buldum*”⁷⁵⁸ ve Yıldırım “*Bizim bulduğumuz tek şey atın hızlı bir şekilde hareket etmesi*”⁷⁵⁹ biçiminde aktarmıştır.

2.2.11.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

وَجَدْتُهُ بَحْرًا meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri IV. yüzyılda *el-Cevhera fi'l-emsâl* adlı eserde atlar için söylenen وَجَدْتُهُ بَحْرًا ifadesinin mesel olduğunu aktarılmış, başka bir açıklama yapılmamıştır.⁷⁶⁰ *Kitâbü Emsâli'l-hadîs* adlı eserde ise “(Hz. Peygamber'in (s.a.v.) atı tanımlarken (kullandığı)” başlığında وَجَدْتُهُ بَحْرًا hadisi örnek olarak getirilmiş, mesele dair başka herhangi bir izahta bulunulmamıştır.⁷⁶¹

⁷⁵² Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 165 (No. 3040).

⁷⁵³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/168.

⁷⁵⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2832.

⁷⁵⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/55.

⁷⁵⁶ Buhârî, “Edeb”, 39 (No. 6033).

⁷⁵⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/563.

⁷⁵⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/620-621.

⁷⁵⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/242.

⁷⁶⁰ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi'l-emsâl*”, 3/5.

⁷⁶¹ Râmhürmüzî, *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*, 1/152.

وَجَدُّهُ بَحْرًا hadisine hicri IV. yüzyılda kaleme alınmış iki eserde rastlanmıştır. *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*'te, mesel, her ne kadar başında إِنْی şeklindeki tahkîk harfiyle kabul edilmiş görünse de bu eserin, yöntem olarak içerisinde mesel bulunan tüm rivayeti naklettiği düşünüldüğünde *el-Cevhera fi'l-emsâl* adlı eserde وَجَدُّهُ بَحْرًا şeklinde aktarılan lafzı mesel olarak almak daha makul gözükmektedir. Öte yandan her iki eser de mesele dair hiçbir açıklamada bulunmamıştır. *Lisânü'l-'Arab* adlı sözlükte وَجَدُّهُ بَحْرًا hadisindeki بَحْرًا sözcüğünün “büyük adımlarla uzun süre hızlı koşabilen at” anlamda kullanıldığı ifade edilmiştir.⁷⁶² Buradan yola çıkarak, وَجَدُّهُ بَحْرًا meseli için “oldukça hızlı koşabilen atlardan etkilenme, onları övme” şeklinde bir anlam alanı belirlenebilir.

2.2.11.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

وَجَدُّهُ بَحْرًا meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde içerisinde “deniz/umman, bulmak” sözlerinin tamamını içeren ve “oldukça hızlı koşabilen atlardan etkilenme, onları övme” anlamı taşıyan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde “deniz/umman, bulmak” ifadelerinden en az birini içerisinde bulunduran ve “oldukça hızlı koşabilen atlardan etkilenme, onları övme” anlamında kullanılan atasözü düzeyinde bir eşdeğerliğe de ulaşılammıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, deyimse olmayan bir biçimde hedef dile aktarılabilir. Öte yandan meselde “atların hızları”na dikkat çekildiği düşünüldüğünde meseldeki بَحْر “deniz” sözcüğü hedef dile “hız” ifade eden “ardından sapan taşı yetişmez”⁷⁶³ atasözü yahut “ardından sapan taşı (kurşun)”⁷⁶⁴ yetişmemek,⁷⁶⁵ baş döndüren⁷⁶⁶ (döndürücü)⁷⁶⁷ hız), dolu dizgin gitmek,⁷⁶⁸ dört nala koşmak⁷⁶⁹ (kalkmak),⁷⁷⁰ fırtına (fişek,⁷⁷¹ jet,⁷⁷²

⁷⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "bhr", 1/216.

⁷⁶³ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 48; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/244; Parlatur, *Deyimler*, 107.

⁷⁶⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 280.

⁷⁶⁵ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/122; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 95; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 580; Parlatur, *Deyimler*, 107; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 280.

⁷⁶⁶ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 295.

⁷⁶⁷ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/174; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 144; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 617; Parlatur, *Deyimler*, 151; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 131; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/378.

⁷⁶⁸ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 416; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/379; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 293; Parlatur, *Deyimler*, 310; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/866.

⁷⁶⁹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 418; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 352.

⁷⁷⁰ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/476; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1080.

⁷⁷¹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 450; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/474; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1294; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 358; Parlatur, *Deyimler*, 379; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1092.

⁷⁷² TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1793.

yıldırım)⁷⁷³ gibi,⁷⁷⁴ ok gibi (yerinden)⁷⁷⁵ fırlamak,⁷⁷⁶ şeklindeki deyimlerle hedef dile aktarılabilir.

2.2.11.3. Birebir Çeviri

وَجَدَ fiilinin “bulmak”,⁷⁷⁷ بَحْرُ isminin ise “deniz, umman, karanın zıttı” anlamlarında kullanıldığı⁷⁷⁸ göz önünde bulundurulduğunda وَجَدْتُهُ بَحْرًا hedef dil Türkçeye birebir “Onu (atı) bir deniz (gibi) buldum” şeklinde aktarılabilir.

2.2.11.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

وَجَدْتُهُ بَحْرًا meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.11 “Deniz gibi buldum” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
Çeviri Yöntemi	(1) Cihâd ve Siyer, 165/3040	(2) Edeb, 39/6033	(1) Cihâd ve Siyer, 165/3040	(2) Edeb, 39/6033	(1) Cihâd ve Siyer, 165/3040	(2) Edeb, 39/6033
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama	✓					
Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel		✓				
Yarı-biçimsel			✓	✓	✓	✓
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerileştirme						
Özelleştirme						
Genelleştirme						

⁷⁷³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 702; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1214; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3622; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 811; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2803.

⁷⁷⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1281; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 355; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1084.

⁷⁷⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 588; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/916; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2521; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 467.

⁷⁷⁶ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 588; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/916; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2521; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 639; Parlatır, *Deyimler*, 676; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 467; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2411.

⁷⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "vcd", 6/4770.

⁷⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "bhr", 1/215.

Ekleme	✓					
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri						
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri						

وَجَدْنَاهُ بَحْرًا meseline çevirmenler tarafından uygulanmış çeviri yöntemleri değerlendirildiğinde Eryarsoy vd. (1)'de “*Bu at gerçekten de fırtına gibi esiyor.*”⁷⁷⁹ Eşdeğerliğinde hedef dil odaklı bir çeviriyi yöntemi yeğlemiş bu bağlamda sunduğu eşdeğerlikte “fırtına gibi” deyimini tercih etmiştir. Her ne kadar deyimle eşdeğerlik sunulmuş olsa da söz konusu deyim meselin tam karşılığı değil, sadece bir bölümüne eşdeğerlik olmuştur. Bu bağlamda bu eşdeğerlik, açıklama yöntemi içerisinde değerlendirilmesi uygun gözükmemektedir. Ayrıca “gerçektende de” eklemesiyle Eryarsoy vd. metnin okunabilirliğini artırmayı hedeflemiştir. (1)'deki hedef dil odaklı aktarımın aksine Eryarsoy vd. (2)'de “*ben bunu bir deniz buldum*”⁷⁸⁰ şeklindeki eşdeğerlikle kaynak dil odaklı birebir/biçimsel çeviri yöntemini işletmiştir.

Sofuoğlu “(1) *Biz onu bir deniz (gibi akıyor) bulduk.*”⁷⁸¹ ve “(2) *Ben bu beygiri bir deniz (gibi çabuk akar) buldum*”⁷⁸² şeklindeki eşdeğerliklerde parantez dışı bölümlerde kaynak dil odaklı birebir çeviriyi yeğlerken, parantez içi “gibi akıyor” ve “gibi çabuk akar” ifadeleriyle atın hızına vurgu yaparak hedef dil odaklı bir çeviri yaklaşımı benimsemiş ve yarı-biçimsel bir aktarım ortaya koymuştur.

Yıldırım ise “(1) *Bizim bulduğumuz tek şey atın hızlı bir şekilde koşmasıdır.*”⁷⁸³ ve “(2) *Bizim bulduğumuz tek şey atın hızlı bir şekilde hareket etmesi*”⁷⁸⁴ eşdeğerlikleriyle hedef okur için akıcı bir metin inşa etse de “(1)(2) Bizim bulduğumuz tek şey” ifadesiyle kaynak dil odaklı bir yaklaşımı benimsemiş, atın hızına vurgu yapan “(1)(2) atın hızlı bir şekilde koşmasıdır/hareket etmesidir.” eşdeğerliği ile ise hedef dil odaklı bir yaklaşımı yeğleyerek yarı-biçimsel bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Eşdeğerliklerden görüldüğü üzere sadece bizim de ulaştığımız Eryarsoy vd. (1)'de deyimsel bir ifadeyle açıklama yöntemini işletmiş; Eryarsoy vd. (2)'de ise kaynak dil odaklı birebir çeviriyi, Sofuoğlu ve Yıldırım (1) ve (2)'de hem kaynak, hem hedef dil odaklı yaklaşımın yansıması olan yarı-biçimsel çeviri yeğlemişlerdir.

⁷⁷⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/168.

⁷⁸⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/563.

⁷⁸¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2832.

⁷⁸² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/620-621.

⁷⁸³ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/55.

⁷⁸⁴ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/242.

2.2.11.5. Çeviri Önerisi

Hz. Peygamber'in bindiği at için söylediği söylediği *وَجَدْتُهُ بَحْرًا* meseli, anlamca en yakın eşdeğerlikten başlanarak, deyimsel olmayan ifadeyle açılanarak, “*Oldukça hızlı.*”, “*Hızı inanılmaz.*” yahut deyimsel ifadeyle açılanarak “*Ardından sapan taşı yetişmez,*⁷⁸⁵ *ardından sapan taşı (kurşun)*⁷⁸⁶ *yetişmeyecek*⁷⁸⁷ *kadar, baş döndüren*⁷⁸⁸ *(döndürücü)*⁷⁸⁹ *bir hızla hareket ediyor, dolu dizgin gidiyor,*⁷⁹⁰ *dört nala koşuyor*⁷⁹¹ *(kalkıyor),*⁷⁹² *fırtına (fişek,*⁷⁹³ *jet,*⁷⁹⁴ *yıldırım)*⁷⁹⁵ *gibi*⁷⁹⁶ *yol alıyor, ok gibi (yerinden)*⁷⁹⁷ *fırlıyor*”⁷⁹⁸ şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.12. “Din nasihattir” Meseli

Sahîh-i Buhârî'de yer alan ve içerisinde *الدِّينُ النَّصِيحَةُ* meseli bulunan *الدِّينُ النَّصِيحَةُ لِلَّهِ* hadisini⁷⁹⁹ Eryarsoy vd. “*Din, Allah’a, Rasulune, müslümanların yöneticilerine ve tüm müslümanlara nasihattir*”,⁸⁰⁰ Sofuoğlu “*Din ancak Allah için, Rasulü için, müslümanların imamları için ve bütün halk için nasihattir*”⁸⁰¹ ve Yıldırım “*Din, Allah için, Rasulü için, Müslümanların imamları ve bütün Müslümanlar için nasihattir.*”⁸⁰² biçiminde Türkçeye aktarmışlardır.

⁷⁸⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 48; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/244; Parlatur, *Deyimler*, 107.

⁷⁸⁶ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 280.

⁷⁸⁷ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/122; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 95; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 580; Parlatur, *Deyimler*, 107; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 280.

⁷⁸⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 295.

⁷⁸⁹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/174; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 144; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 617; Parlatur, *Deyimler*, 151; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 131; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/378.

⁷⁹⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 416; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/379; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 293; Parlatur, *Deyimler*, 310; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/866.

⁷⁹¹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 418; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 352.

⁷⁹² Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/476; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1080.

⁷⁹³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 450; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/474; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1294; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 358; Parlatur, *Deyimler*, 379; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1092.

⁷⁹⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1793.

⁷⁹⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 702; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1214; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3622; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 811; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2803.

⁷⁹⁶ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1281; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 355; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1084.

⁷⁹⁷ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 588; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/916; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2521; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 467.

⁷⁹⁸ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 588; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/916; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2521; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 639; Parlatur, *Deyimler*, 676; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 467; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2411.

⁷⁹⁹ Buhârî, “İmân”, 42.

⁸⁰⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/47.

⁸⁰¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/210-211.

⁸⁰² Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 1/93.

2.2.12.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseli için mesel kitapları tarandığında hicri III. yüzyılda *Kitâbü'l-Emsâl*'de, “Kişinin kardeşine nasihatı” babında dini ve dünyevi konularda görülen hataları söylemek anlamında أَخُوكَ مِنْ صَدَقَّكَ (Asıl) kardeşin sana doğruyu söylemiş/dürüst davranmış kişidir.”, ve Ömer b. Abdulaziz'e atfedilen أَلْهَدَى إِلَيَّ عُيُوبِي “Ayıplarımı bana gösteren kişiye Allah rahmet etsin!” meselinin açıklamasında لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَيِّمَةِ الْمُسْلِمِينَ “Din nasihattir. Kime? (Hz. Peygamber (s.a.v.)) buyurdu: Allah için, rasulü için, müslümanların imamaları için ve bütün müslümanlar için.” hadisinin tamamına yer verilmiş, hadise dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁸⁰³

Hicri VI. yüzyılda *Mecma'ü'l-emsâl*'de ise hadiste geçen الدِّينُ النَّصِيحَةُ kısmı mesel olarak alınmış, nasihat kelimesinin aslının “birleştirmek”, nush kelimesinin ise “dikmek” anlamına geldiği, ezcümle meselin kelime anlamının parçaları birleştirmek olduğu, hadisin قَالُوا لِمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ şeklinde gelen kalanındaki النِّصِيحَةُ ifadesi ile kulun Allah'a ihlaslı amel etmesinin, النِّصِيحَةُ لِرَسُولِهِ ifadesi ile kişinin kalben peygamberlik davetini tam olarak kabul etmesinin ve النِّصِيحَةُ لِأَيِّمَةِ الْمُسْلِمِينَ ile müslüman devlet yöneticilerine asi olmamanın ve onların hükümlerine karşı çıkmamanın, لِلْمُسْلِمِينَ (yani عَامَّتِهِمْ ifadesi) ile müslümanların dinden hiçbir durumda uzaklaşmamalarının kastedildiği aktarılmıştır.⁸⁰⁴

الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseline hicri III-VI. yüzyıllar arası kaleme alınan iki eserde rastlanmıştır; *Kitâbü'l-Emsâl*'de başka bir meselinin açıklamasında الدِّينُ النَّصِيحَةُ şeklinde başlayan hadisin tamamının örnek olarak gösterilmiş olması eserin hadisi mesel olarak aldığı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Ayrıca mesellerin icâz-ı lafız (lafzen kısa olma) özelliği göz önünde bulundurulduğunda bu uzunluktaki bir hadisin tamamının mesel olma ihtimali zayıflamaktadır. Öte yandan *Kitâbü'l-Emsâl*'de “Kişinin kardeşine nasihatı” başlığı altındaki iki meselden sonra “Din nasihattir.” hadisine yer verilmiş olması, meselin anlam alanını belirlemede ipuçları vermektedir. Zira önceki mesellerde geçen “(Asıl) kardeşin doğruyu söyleyen/dürüst davranan” kişi olması, diğer meseldeki Ömer b. Abdulaziz'e nispet edilen “hataları söyleyene Allah rahmet etsin” cümleleriyle genel anlamda nasihatten öte, yüze gülüp arkadan kuyu kazmamak, özü sözü bir olmak anlamları akla gelmektedir. *Mecma'ü'l-emsâl*'de ise meselin sınırı الدِّينُ النَّصِيحَةُ şeklinde çizilmiştir. Mesellerin veciz olma özelliği ve İbn Sellâm'ın hadisi doğrudan mesel başlığında almamış olması nedeniyle Meydânî'nin belirlediği lafzi sınır daha makul gözükmektedir. Öte yandan eserde Allah'a, rasûlüne, müslüman devlet yöneticilerine ve kalan tüm müslümanlara nasihat ile ifade ettiği anlam alanı içerisinde ihlas ve itaat kavramları ön

⁸⁰³ Detaylı bilgi için bkz. İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 185.

⁸⁰⁴ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 1/271.

plana çıkmaktadır. Ancak “Din itaattir.” şeklinde anlam alanı belirlendiği zaman, hadisin devamında gelen “Din müslümanlara/müslümanlar için itaattir” şeklindeki eşdeğerlik anlaşılır olmayacağından الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseli ile “Din ihlastır, samimiyettir, içtenliktir” anlamlarının kastedildiğini söylemek mümkündür.

2.2.12.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseline hedef dil Türkçe açısından uygun bir eşdeğerlik arandığında içerisinde “din, ihlas (samimiyet, içtenlik)” sözcükleri geçen dinin samimiyet olduğu anlamına gelen tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

“Din, ihlas (samimiyet, içtenlik)” sözcüklerinden en az birini içerisinde barındıran ve dinin samimiyet olduğu anlamına gelen kısmi bir eşdeğerliğe de rastlanmamıştır. Buraya kadar Türkçe dil varlığında الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseline uygun bir atasözü bulunamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde mesel, deyimse olmayan bir biçimde hedef dil Türkçeye aktarılabilir.

2.2.12.3. Birebir Çeviri

الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseli, Türkçeye literal olarak “Din, nasihattir/öğüttür.” şeklinde aktarılabilir.

2.2.12.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الدِّينُ النَّصِيحَةُ meselinin çevirisinde kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.12 “Din nasihattir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerlileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme			
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimse ifadeyle çeviri			

الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseline verilen eşdeğerlikler incelendiğinde Eryarsoy vd., Sofuoğlu ve Yıldırım “*Din ... nasihattir ...*”⁸⁰⁵ eşdeğerliği birebir/biçimsel aktarımda bulunmuşlardır. “Din nasihattir.” eşdeğerliği ile çevirmenler bizim ulaştığımız “dinin ihlas olduğu” ulaşmamışlardır. Bu da çevirmenlerin الدِّينُ النَّصِيحَةُ meselini, mesel olarak algılamadıkları yahut mesel olarak algılamasalar da meseli araştırmadıkları ihtimalini güçlendirmektedir. Zira, temel başvuru kaynaklarından sayılan *Lisânu’l-‘Arab* adlı eserde الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseliyle kastedilenin “ihlas” olduğu dile getirilmektedir.⁸⁰⁶

2.2.12.5. Çeviri Önerisi

Sahîh-i Buhârî’de yer alan ve içerisinde الدِّينُ النَّصِيحَةُ meseli bulunan الدِّينُ النَّصِيحَةُ لِلَّهِ hadisi⁸⁰⁷ deyimsel olmayan ifadeyle açıklanarak “Din Allah’a, peygamberine, İslam yöneticilerine ve tüm müslümanlara karşı ihlastır/samimiyettir/içtenliktir/dürüstlüktür.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.13. “Düğün yemeği” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de on yerde rastlanan أَوْلَمَ وَلَوْ بِشَاةٍ meselini (1)⁸⁰⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bir koyunla da olsa bari bir velime (düğün yemeği) ver.”⁸⁰⁹ Sofuoğlu “Bir koyun (kesmek suretiyle) olsun, düğün yemeği yap!”⁸¹⁰ ve Yıldırım “Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği) ver.”⁸¹¹ (2)⁸¹² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bir koyunla da olsa bari bir velime (düğün yemeği) ver.”⁸¹³ Sofuoğlu “Bir koyunla olsun, düğün yemeği yap.”⁸¹⁴ ve Yıldırım “Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği) ver.”⁸¹⁵ (3)⁸¹⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bir koyun ile dahi olsa düğün ziyafeti ver.”⁸¹⁷ Sofuoğlu “Bir koyunla olsun düğün aş yap.”⁸¹⁸ ve Yıldırım “Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği)

⁸⁰⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/47; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/210-211; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 1/93.

⁸⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, ts., "nsh", 6/4438.

⁸⁰⁷ Buhârî, “İmân”, 42.

⁸⁰⁸ Buhârî, “Buyû”, 1 (No. 2048).

⁸⁰⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/291-292.

⁸¹⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1896-1897.

⁸¹¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/304.

⁸¹² Buhârî, “Buyû”, 1 (No. 2049).

⁸¹³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/293.

⁸¹⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1897-1899.

⁸¹⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/305.

⁸¹⁶ Buhârî, “Menâkibü’l-Ensâr”, 3 (No. 3781).

⁸¹⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/511.

⁸¹⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 8/3549-3550.

ver.”;⁸¹⁹ (4)⁸²⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bir koyun ile dahi olsa düğün ziyafeti ver.*”;⁸²¹ Sofuoğlu “*Bir koyunla olsun düğün aşısı yap.*”⁸²² ve Yıldırım “*Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği) ver.*”;⁸²³ (5)⁸²⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bir koyunla dahi olsa düğün yemeği ver.*”;⁸²⁵ Sofuoğlu “*Bir koyunla olsun düğün aşısı yap.*”⁸²⁶ ve Yıldırım “*Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği) ver.*”;⁸²⁷ (6)⁸²⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bir koyun ile dahi olsa düğün ziyafeti ver.*”;⁸²⁹ Sofuoğlu “*Bir koyunla olsun düğün aşısı yap.*”⁸³⁰ ve Yıldırım “*Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği) ver.*”;⁸³¹ (7)⁸³² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bir koyun ile dahi olsa ziyafet ver.*”;⁸³³ Sofuoğlu “*Bir koyunla da olsa düğün ziyafeti ver.*”⁸³⁴ ve Yıldırım “*Bir koyunla da olsa düğün yemeği ver.*”;⁸³⁵ (8)⁸³⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bir koyun ile dahi olsa velime ver.*”;⁸³⁷ Sofuoğlu “*Bir koyunla da olsun düğün aşısı ziyafeti yap.*”⁸³⁸ ve Yıldırım “*Bir koyun keserek de olsa velime ver.*”;⁸³⁹ (9)⁸⁴⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bir koyun ile dahi olsa düğün yemeği yap.*”;⁸⁴¹ Sofuoğlu “*Bir koyun (kesmek sureti) ile olsun düğün aşısı yap.*”⁸⁴² ve Yıldırım “*Bir koyun keserek de olsa velime (düğün yemeği) ver.*”;⁸⁴³ (10)⁸⁴⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Bir koyun ile dahi olsa kesip insanlara ziyafet ver.*”;⁸⁴⁵ Sofuoğlu “*Bir koyun (kesmek sureti) ile olsun düğün aşısı yap.*”⁸⁴⁶ ve Yıldırım “*Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği) ver.*”⁸⁴⁷ şeklinde aktarmışlardır.

⁸¹⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/122-123.

⁸²⁰ Buhârî, “Menâkibü'l-Ensâr”, 50 (No. 3937).

⁸²¹ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 3/584.

⁸²² Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 8/3695-3696.

⁸²³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/263.

⁸²⁴ Buhârî, “Nikâh”, 7 (No. 5072).

⁸²⁵ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 5/168.

⁸²⁶ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5165-5166.

⁸²⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/95-96.

⁸²⁸ Buhârî, “Nikâh”, 54 (No. 5153).

⁸²⁹ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 5/207.

⁸³⁰ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5243.

⁸³¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/260-261.

⁸³² Buhârî, “Nikâh”, 56 (No. 5155).

⁸³³ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 5/207.

⁸³⁴ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5244-5245.

⁸³⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/262.

⁸³⁶ Buhârî, “Nikâh”, 68 (No. 5167).

⁸³⁷ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 5/213.

⁸³⁸ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5255.

⁸³⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/271-272.

⁸⁴⁰ Buhârî, “Edeb”, 67 (No. 6082).

⁸⁴¹ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 5/583.

⁸⁴² Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6060.

⁸⁴³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/283.

⁸⁴⁴ Buhârî, “De'avât”, 53 (No. 6386).

⁸⁴⁵ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 6/101.

⁸⁴⁶ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6326.

⁸⁴⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/540.

2.2.13.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

أُولَمْ وَلَوْ بِشَاةٍ hadisi mesel kaynaklarında tarandığında H. IV. yy.da *Kitâbü'l-Emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevi* adlı eserde أُولَمْ وَلَوْ بِشَاةٍ lafzının mesel olduğunu dile getirilmiş, başka bir açıklama yapılmamıştır.⁸⁴⁸

أُولَمْ وَلَوْ بِشَاةٍ hadisine mesel kaynakları içerisinde sadece H. IV. yy.da kaleme alınmış bir eserde ulaşılmış, söz konusu eserde meselin lafzı, أُولَمْ وَلَوْ بِشَاةٍ şeklinde belirlenmiştir. Her ne kadar anlam alanını belirlemeye yönelik bir açıklamaya ulaşılmamış olsa da meselde شَاةٌ “koyun” kelimesinin kullanılması Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde verilen (düğün) yemeklerinin etli olduğunu, tek bir “koyunun” ifade edilmesi ise verilen yemeğin “az etli” yahut “daha az kişiyi ağırlayacak” nitelikte de olsa kişinin maddi gücüne oranla verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Günümüzde başta düğün yemeği olmak üzere verilen verilen aşların/yemeklerin/şölenlerin “etli” olduğu düşünüldüğünde meselde geçen وَلَوْ بِشَاةٍ “bir koyunla da olsa” kısmındaki “koyun” sözcüğünün çeviriye yansıtılması bir zorunluluk olmasa gerektir. Bu bilgiler ışığında أُولَمْ وَلَوْ بِشَاةٍ meselinin anlam alanını “küçük çaplı da olsa yemek/aş/ziyafet vermenin önemi” şeklinde belirlenebilir.

2.2.13.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

أُولَمْ وَلَوْ بِشَاةٍ “Bir koyunla da olsa yemek ver” meseline hedef dilde eşdeğerlik arandığında içerisinde “koyun, velime/yemek/aş/ziyafet/şölen” kelimelerinin tamamı geçen ve aynı zamanda “küçük çaplı da olsa yemek/aş/ziyafet vermenin önemi”ne vurgu yapan Türkçe dil varlığında deyim ve atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından değerlendirildiğinde “koyun, velime/yemek/aş/ziyafet/şölen” sözcüklerinden en az birini içerisinde barındıran ve aynı zamanda “küçük çaplı da olsa yemek/aş/ziyafet vermenin önemi” temalı anlamında kullanılan Türkçe dil varlığında deyim ve atasözü düzeyinde kısmi bir eşdeğerlik de bulunamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, hedef dil Türkçeye deyimse olmayan bir yolla aktarılabilir. Öte yandan meselde geçen أُولَمْ “velime (yemek) ver” fiili metne dinamizm katmak amacıyla deyimse olarak çevirilebilir. Bu anlam alanına karşılık gelebilecek “sofra açmak⁸⁴⁹ (dökmek),⁸⁵⁰ sofraya donatmak⁸⁵¹ (düzmek),⁸⁵² sofraya kurmak,⁸⁵³ şölen

⁸⁴⁸ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/172.

⁸⁴⁹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034.

⁸⁵⁰ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034.

⁸⁵¹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2983; Parlatur, *Deyimler*, 773; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 493; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2388.

⁸⁵² Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034.

⁸⁵³ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2983; Parlatur, *Deyimler*, 773.

çekmek⁸⁵⁴ (vermek),⁸⁵⁵ *toy düğün etmek*,⁸⁵⁶ *yemek çıkarmak*⁸⁵⁷ (vermek),⁸⁵⁸ *ziyafet çekmek*⁸⁵⁹ (vermek),⁸⁶⁰ ... *ziyafeti vermek*⁸⁶¹ (çekmek)⁸⁶² deyimlerine ulaşılmıştır. Bu deyimlerden “*toy düğün etmek*”⁸⁶³ deyiminin “yemekli düğün yapmak” anlamı özellikle “düğün yemeği” için kullanılan وَلِيْمَةٌ kelimesiyle ilişkili olan أَوْلَمْ “(Düğün) yemeği ver!” fiiliyle anlam yönünden örtüşmektedir. Ayrıca “... *ziyafeti vermek*⁸⁶⁴ (çekmek)”⁸⁶⁵ deyimini de “düğün “... *ziyafeti vermek*⁸⁶⁶ (çekmek)”⁸⁶⁷ şeklinde anlamlı olmaktadır. Bu bakımdan bu iki deyim aradığımız anlam alanına en yakın eşdeğerlik oldukları düşünülebilir. Diğer deyimler ise ikincil öncelikte uygun eşdeğerlik olarak değerlendirilebilir.

2.2.13.3. Birebir Çeviri

وَلِيْمَةٌ fiilinin “düğün ve başka amaçlarla hazırlanan yemek”⁸⁶⁸ anlamına gelen وَلِيْمَةٌ kelimesiyle bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca أَوْلَمْ وَلَوْ بِشَاءِ hadisinde geçen أَوْلَمْ fiilinin “yemek yap” anlamına geldiğini bildirmiştir.⁸⁶⁹ Bu bilgiler ışığında وَلَوْ بِشَاءِ hadisi hedef dil Türkçeye “*Bir koyunla da olsa düğün yemeği/yemek yap.*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.13.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

Yukarıda çevirilerde kullanılan deyim çeviri stratejileri tabloda özetlenmiştir:

Tablo 2.13 “Düğün yemeği” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.										Sofuoğlu										Yıldırım									
Çeviri Yöntemi	(1) Buyû, 1/2048	(2) Buyû, 1/2049	(3) Menâkıbü' l-Ensâr, 3/3781	(4) Menâkıbü' l-Ensâr, 50/3937	(5) Nikâh, 7/5072	(6) Nikâh, 54/5153	(7) Nikâh, 56/5155	(8) Nikâh, 68/5167	(9) Edeb, 67/6082	(10) Deavât, 53/6386	(1) Buyû, 1/2048	(2) Buyû, 1/2049	(3) Menâkıbü' l-Ensâr, 3/3781	(4) Menâkıbü' l-Ensâr, 50/3937	(5) Nikâh, 7/5072	(6) Nikâh, 54/5153	(7) Nikâh, 56/5155	(8) Nikâh, 68/5167	(9) Edeb, 67/6082	(10) Deavât, 53/6386	(1) Buyû, 1/2048	(2) Buyû, 1/2049	(3) Menâkıbü' l-Ensâr, 3/3781	(4) Menâkıbü' l-Ensâr, 50/3937	(5) Nikâh, 7/5072	(6) Nikâh, 54/5153	(7) Nikâh, 56/5155	(8) Nikâh, 68/5167	(9) Edeb, 67/6082	(10) Deavât, 53/6386
Deyim Stratejileri																														

⁸⁵⁴ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1078; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3123; Parlatur, *Deyimler*, 809.

⁸⁵⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3123.

⁸⁵⁶ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1127; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 511.

⁸⁵⁷ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 699; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 804; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1204; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3594; Parlatur, *Deyimler*, 909; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 525; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2772.

⁸⁵⁸ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 699; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3594; Parlatur, *Deyimler*, 910.

⁸⁵⁹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536.

⁸⁶⁰ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁶¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁶² TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁶³ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1127; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 511.

⁸⁶⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁶⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁶⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁶⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "vlm", 6/4919.

⁸⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "vlm", 6/4919.

Sofuoğlu “(1)(9)(10) *Bir koyun (kesmek suretiyle)le olsun, düğün yemeği (aşı) yap!*”⁸⁷⁷ ve “(2)-(6) arası *Bir koyunla olsun, düğün yemeği (aşı) yap*”⁸⁸⁰ şeklindeki sekiz eşdeğerlikte kaynak dil odaklı birebir çeviri yaklaşımını benimsemiştir. Ayrıca Sofuoğlu, (1), (9) ve (10)’da parantez içi “kesmek suretiyle” eklemesiyle “koyun” kelimesi ile kastedileni hedef okur zihninde netleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca Sofuoğlu (7)’de “*Bir koyunla da olsa düğün ziyafeti ver.*”⁸⁸¹ (8)’de ise “*Bir koyunla da olsun düğün aşısı ziyafeti yap.*”⁸⁸² şeklindeki eşdeğerliklerle “bir koyunla ...” şeklindeki girişlerle kaynak dil odaklı bir çeviri anlayışı benimserken, eşdeğerliğin sonundaki (7)’de hedef dil odaklı “... ziyafeti vermek” deyimini ve (8)’de deyimsel olmayan ancak أُلْمَ kelimesini hedef dil okurunun zihninde açığa kavuşturma amaçlı “ziyafet yapmak” ifadeleriyle yarı-biçimsel bir aktarımı metne yansıtmıştır.

Yıldırım (1)-(6) arası, (10)’da “Bir koyun kesmekle de olsa bir velime (yani düğün yemeği) ver.”⁸⁸³ ve (9)’da “*Bir koyun keserek de olsa velime (düğün yemeği) ver.*”⁸⁸⁴ şeklindeki eşdeğerlikler ile kaynak dil odaklı “Bir koyun ...” ifadesiyle başlayıp, Arapça kökenli “velime” sözcüğünü hedef okur zihninde netleştirme maksatlı hedef dil odaklı parantez içi “(yani) düğün yemeği” eşdeğerliği ile yarı-biçimsel bir aktarımda bulunmuştur. Öte yandan “velime vermek” şeklinde kültürel ödünçleme stratejisini işletmiş, ancak “velime vermek” şeklindeki bir ifade yahut deyim Türkçede yerleşik hale gelmemiştir. Buradaki kültürel ödünçleme yöntemi eşdeğerliğin tamamına değil sadece bir kısmına karşılık geldiği için yukarıdaki tabloya yansıtılmamıştır. (7)’de ise Yıldırım, “*Bir koyunla da olsa düğün yemeği ver*”⁸⁸⁵ benzer şekilde kaynak dil odaklı “bir koyunla ...” eşdeğerliğinin yanında hedef dil odaklı “yemek vermek” deyiminiyle aktarımda bulunarak yarı-biçimsel yöntemi işletmiştir. Yıldırım (8)’de “*Bir koyun keserek de olsa velime ver.*”⁸⁸⁶ eşdeğerliği ile kaynak dil odaklı “bir koyun ...” şeklinde eşdeğerliğe başlamış, eşdeğerliğin sonunda ise “velime vermek” şeklinde kültürel ödünçleme yöntemine başvurmuş, Türkçede herkes tarafından aşına olunmayan dolayısıyla yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri ortaya koymuştur.

⁸⁷⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6060; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6326.

⁸⁷⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1896-1897.

⁸⁷⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 8/3549-3550, 3695-3696; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5165-5166, 5243.

⁸⁸⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1897-1899.

⁸⁸¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5244-5245.

⁸⁸² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5255.

⁸⁸³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/304, 305; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 6/122-123, 263; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/95-96, 260-261; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/540.

⁸⁸⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/283.

⁸⁸⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/262.

⁸⁸⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/271-272.

Eşdeğerliklerden görüleceği üzere, Eryarsoy vd. ile Yıldırım hedef dilin imkânlarını kullanmanın yanı sıra kaynak dilden uzaklaşmamışlar ve çoğunlukla yarı-biçimsel çeviri yöntemine başvurmuşlardır. Sofuoğlu'nun ise çoğunlukla kaynak dil odaklı birebir-biçimsel aktarımı benimsediği gözlenmiştir. Sunulan eşdeğerliklerde kaynak dil hassasiyeti yahut kaynak dilden kopamamalarının nedeni, çevirmenlerin dini bir metin olan hadis metin hassasiyeti yahut çevirdikleri tümceyi mesel olarak algılamamaları kaynaklı olabilir.

2.2.13.5. Çeviri Önerisi

أُولَمْ وَلَوْ بِشَاؤٍ meseli, anlamca en yakın eşdeğerlikten başlanarak, deyimsel olmayan ifadeyle “*Küçük çaplı da olsa (mütevazi de olsa, gücün nispetinde, gücünün elverdiği ölçüde) aş ver!*” yahut deyimsel ifadeyle açılanarak “*Toy düğün et,*⁸⁸⁷ *sofra aç*⁸⁸⁸ *(kur,*⁸⁸⁹ *dök,*⁸⁹⁰ *düz,*⁸⁹¹ *donat),*⁸⁹² *yemek (ver,*⁸⁹³ *çıkart!)*,⁸⁹⁴ *şölen çek*⁸⁹⁵ *(ver),*⁸⁹⁶ *ziyafet çek*⁸⁹⁷ *(ver)*”⁸⁹⁸ şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.14. “Gönül zenginliği” Meseli

Sahîh-i Buhârî'de bir hadiste rastlanan غِنَى النَّفْس meselini,⁸⁹⁹ Eryarsoy vd. “... zenginlik insanın gönül zenginliğidir.”⁹⁰⁰ Sofuoğlu “... zenginlik insanın gönül zenginliğidir.”⁹⁰¹ ve Yıldırım “... zenginlik gönül zenginliğidir.”⁹⁰² şeklinde aktarmıştır.

2.2.14.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri III. yüzyılda *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserde “Abdullah bin Mesud'un Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayetleri” başlığı altında غِنَى النَّفْس meseline yer verilmiş, açıklama yoluna gidilmemiştir.⁹⁰³

⁸⁸⁷ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1127; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 511.

⁸⁸⁸ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034.

⁸⁸⁹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2983; Parlatır, *Deyimler*, 773.

⁸⁹⁰ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034.

⁸⁹¹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034.

⁸⁹² Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1034; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2983; Parlatır, *Deyimler*, 773; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 493; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2388.

⁸⁹³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 699; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3594; Parlatır, *Deyimler*, 910.

⁸⁹⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 699; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 804; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1204; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3594; Parlatır, *Deyimler*, 909; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 525; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2772.

⁸⁹⁵ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1078; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3123; Parlatır, *Deyimler*, 809.

⁸⁹⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3123.

⁸⁹⁷ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536.

⁸⁹⁸ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3718.

⁸⁹⁹ Buhârî, “Rikâk”, 15 (No. 6446).

⁹⁰⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/124.

⁹⁰¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6383-6384.

⁹⁰² Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/5.

⁹⁰³ Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/56.

Hicri IV. yüzyılda *Kitâbü'l-Müctenâ*'da mesele “Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitilen ve daha önce başkasından işitilmeyenler” babında⁹⁰⁴ yer verilmiş ve meselin *الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ* “Zenginlik gönül zenginliğidir.” kısmı olduğunu aktarılmıştır. Devamla eserde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amacının ümmetinin ahlakını güzelleştirmek olduğu, çünkü gönlü zengin olan kimsenin tamah etmeyeceği, bir şeyi istemede ısrar etmeyeceği ve kişinin böylelikle (asıl) zenginlerden biri olacağı aktarılmıştır.⁹⁰⁵ *el-Cevhera fi'l-emsâl*'de “Eksem b. Sayfî'ye⁹⁰⁶ ve Buzurcmihr'e⁹⁰⁷ nisbet edilen *emsâl*” başlığı altında *الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ* “Zenginliğin en hayırlısı, gönül zenginliğidir.” meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁹⁰⁸ *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*'de *Sahîh-i Buhârî*'de geçen lafızla iki hadise yer verilmiş, hadislerdeki meselin *الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ* “Zenginlik gönül zenginliğidir.” lafzı olduğunu bildirilmiştir, meseli açıklama yoluna gidilmemiştir. Yine aynı eserde, diğer bir hadiste geçen *الْغِنَى غِنَى الْقَلْبِ وَالْفَقْرُ فَقْرُ الْقَلْبِ* “Zenginlik kalp zenginliğidir, fakirlik ise kalbin fakir olmasıdır.” cümlesi içerisindeki *الْغِنَى غِنَى الْقَلْبِ* “Zenginlik kalp zenginliğidir.” lafzının mesel olduğu aktarılmış, ek bilgi verilmemiştir.⁹⁰⁹ Yine aynı eserde “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinde mesel derlemi” başlığı altında *الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ* “Zenginliğin en hayırlısı gönül zenginliğidir.” meseline yer verilmiş, ancak herhangi bir yorumda bulunulmamıştır.⁹¹⁰

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-mühâdara* isimli eserde “... mesel olarak ya da mesel yerinde (meselleşen) kullanılanlar”⁹¹¹ bölümü, “zenginlik ve malın yerilmesi” altbaşlığında *الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ أَفْضَلُ مِنْ غِنَى الْمَالِ* “Gönül zenginliği, malla/parayla zenginlikten daha değerlidir.”, *الْغِنَى غِنَى الْقَلْبِ لَا غِنَى الْمَالِ* “Zenginlik gönül zenginliğidir, mal/para zenginliği değil.” mesellerine yer verildikten sonra Arap şairi⁹¹² Ebû Firâs'ın şu beyitine yer verilmiştir:⁹¹³

غِنَى النَّفْسِ لِمَنْ يَعْقِلُ ... خَيْرٌ مِنْ غِنَى الْمَالِ
وَفَضْلُ النَّاسِ فِي الْأَنْفُسِ ... لَيْسَ الْفَضْلُ فِي الْحَالِ⁹¹⁴

“Gönül zenginliği akıllı insan işidir ... ve daha evladır maddi zenginlikten
İnsanların kıymeti kalplerdedir ... değildir malda, mülkte, parada.”

⁹⁰⁴ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 2.

⁹⁰⁵ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 8.

⁹⁰⁶ Cahiliye devri şair ve hatiplerindendir. Miladi 612 (?) yılında vefat etmiştir. Bkz. Asri Çubukcu, “Eksem b. Sayfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁹⁰⁷ Adaleti ile ün salmış Sasanî hükümdarı Anûşîrvân'ın (m. ö. 579) vezirlerinden birisidir.

⁹⁰⁸ İbn 'Abdürabbih, “*el-Cevhera fi'l-emsâl*”, 3/14.

⁹⁰⁹ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/67-69.

⁹¹⁰ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/180-181.

⁹¹¹ Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 381.

⁹¹² Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kılıçlı, “Ebû Firâs el-Hamdânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁹¹³ Serbest bir çeviriyle aktarılmıştır. Kaynak için bkz. Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 393.

⁹¹⁴ Ebû Firâs el-Hamdânî, *Divânü Ebî Firâs el-Hamdânî*, thk. Halil ed-Düveyhî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994), 279.

Yukarıda verilen bilgiler incelendiğinde, İbn ‘Abdürabbih meselin kaynağını Hz. Peygamber (s.a.v.) öncesinde Eksem b. Sayfî⁹¹⁵ ve Buzurcmihr’e⁹¹⁶ dayandırmış olması bu kişilerden Ekrem b. Sayfî’nin Hz. Muhammed’e (s.a.v.) peygamberlik geldikten üç yıl sonra, Buzurcmihr’in vefat ettiğinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaklaşık 10 yaşında olduğu göz önünde bulundurulunca makul karşılanabilir. Ancak İbn ‘Abdürabbih’ten bir asır önce yaşamış Câhız da dâhil olmak üzere hicri 3. ve IV. yüzyıldaki mesel kaynaklarının tümünün, meseli Hz. Peygamber’e (s.a.v.) atfetmeleri meselin ilk kez Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kullanılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Öte yandan hicri 3. ve IV. yüzyılda kaleme alınan eserlerde, hadisin الغنى غنى النفس “Zenginlik gönül zenginliğidir.” bölümünün mesel olduğuna dair fikir birliği vardır. Hicri V. yüzyılda Se‘âlibî’nin hadisin ... لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ “Zenginlik mal-mülk zenginliği değildir...” şeklindeki ilk kısmını da içeren غنى النفس أَفْضَلُ مِنْ غِنَى الْمَالِ “Gönül zenginliği, malla/parayla zenginlikten daha değerlidir.”, الغنى غنى القلب لا غنى المالِ “Zenginlik gönül zenginliğidir, mal/para zenginliği değil.” mesellere yer vermiş olması akıllara hadisin ilk kısmının da mesel olabileceği düşüncesini getirmektedir. Ancak Se‘âlibî, aktardığı meselleri Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nispet etmediği gibi doğrudan hadisin lafzını “لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ” da kullanmamış, yukarıda görüleceği üzere bir miktar değişiklikle aktarmıştır. Bu durumda, hadisin önce الغنى غنى النفس “Zenginlik gönül zenginliğidir.” kısmının yaygınlaşarak meselleştiği, daha sonraki süreçte ise hadisin birinci kısmını da içine alacak şekilde yaygınlaşarak mesel olduğu düşünülebilir. Ancak çalışma hadis eksenli olduğu için sadece الغنى غنى النفس “Zenginlik gönül zenginliğidir.” kısmı mesel olarak kabul edilecektir.

Mesel kitapları incelendiğinde İbn Düreyd’in açıklamasından meseldeki “gönül zenginliği” ile fakir ya da zengin farketmeksizin kişinin tamah (açgözlülük), hırs, mal mülk kazanma arzusundan sıyrılarak iç huzuru yakalaması ve ahlaken doyuma ulaşmasının kastedildiği anlaşılmaktadır.

2.2.14.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

“Zenginlik gönül zenginliğidir.” hadis-meselini hedef dil Türkçe açısından incelediğimizde “kişinin tamah (açgözlülük), hırs, mal mülk kazanma arzusundan sıyrılarak iç huzuru yakalaması ve ahlaken doyuma ulaşması” şeklinde bir anlam alanına sahip, aynı zamanda “zenginlik/kalp/gönül” sözcüklerini içeren tam eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

⁹¹⁵ Cahiliye devri şair ve hatiplerindendir. Miladi 612 (?) yılında vefat etmiştir. Bkz. Çubukcu, “Eksem b. Sayfî”.

⁹¹⁶ Adaleti ile ün salmış Sasanî hükümdarı Anûşîrvân’ın (m. ö. 579) vezirlerinden birisidir.

Kısmi eşdeğerlik açısından incelendiğinde yukarıda belirtilen anlam alanına sahip “kanaatkârlıktan büyük zenginlik olmaz,⁹¹⁷ kanaat gibi devlet olmaz,⁹¹⁸ kanaat servettir,⁹¹⁹ kanaat tükenmez (bir)⁹²⁰ hazinedir”⁹²¹ atasözlerine ulaşılmıştır. Bu atasözlerindeki “zenginlik, devlet, servet, tükenmez hazine” sözcükleriyle gönül zenginliğindeki “zenginliğe” atıfta bulunulsa da “gönül zenginliği” ile “kanaat” ifadeleri birebir eşdeğer ifadeler değildir. Zira, elindekiyle/sahip olunanla yetinmek anlamına gelen “kanaat” sözcüğünde daha çok maddi bir anlam varken, gönül zenginliğine sahip bir kişi kanaat etmesi (elindekiyle yetinmesi) gereken fakir yahut azla yetinip kanaatkar olmaya ihtiyacı olmayan zengin bir kişi olabilir. Dolayısıyla gönül zenginliği, kanaati de içerisine alan üst anlamlı bir ifadedir. Bu bağlamda yukarıdaki atasözlerinin tam olarak uygun eşdeğerlikler olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Açıklama yöntemine geçildiğinde mesel, yukarıdaki anlam alanına uygun olarak deyimsel olmayan şekilde hedef dile aktarılabilir. Ancak sunulan eşdeğerliğe dinamizm katmak, kaynak okurda oluşan etkinin bir benzerini hedef okurda yaratmak için, yine açıklama dairesinde kabul edilecek, deyimlere göz atılabilir. Bu bağlamda, incelediğimiz الغنى غنى النفس meseline “gönlü zengin⁹²² (tok,⁹²³ gani),⁹²⁴ gani gönüllü,⁹²⁵ gönlü bol,⁹²⁶ gözü gönlü tok,⁹²⁷ gözü gani,⁹²⁸ gözü tok,⁹²⁹ tok

⁹¹⁷ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 386; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 339.

⁹¹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 342; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 339; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 233; Parlatır, *Atasözleri*, 359; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 117.

⁹¹⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 234.

⁹²⁰ Parlatır, *Atasözleri*, 359.

⁹²¹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 339; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 234.

⁹²² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1169; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504.

⁹²³ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 291; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 801; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461.

⁹²⁴ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1160; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/502.

⁹²⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1105; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 268; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 374; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 788; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 452; Parlatır, *Deyimler*, 382; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/481.

⁹²⁶ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1158; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 287; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 452; Parlatır, *Deyimler*, 397; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/502.

⁹²⁷ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 313; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1228; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 385; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 816; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 470; Parlatır, *Deyimler*, 415; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/528.

⁹²⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380.

⁹²⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1251; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 320; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 386; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 823; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 823; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Parlatır, *Deyimler*, 419; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/531.

gözlü,⁹³⁰ tok gönüllü,⁹³¹ anka gönüllü,⁹³² gönül bolluğu,⁹³³ gönül tokluğu⁹³⁴ şeklindeki deyimler, eşdeğerlik olarak sunulabilir.

2.2.14.3. Birebir Çeviri

نَفْسْ kelimesinin ruh ve kalp anlamları⁹³⁵ göz önünde bulundurulduğunda meselin birebir çevirisi “... *asıl zenginlik gönül/kalp/ruh zenginliğidir.*” şeklinde düşünülebilir.

2.2.14.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ meseline çevirmenlerin önerdiği eşdeğerlikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.14 “Gönül zenginliği” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme	✓	✓	
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri			

Eryarsoy vd. “... *zenginlik insanın gönül zenginliğidir.*”⁹³⁶ Sofuoğlu “... *zenginlik insanın gönül zenginliğidir.*”⁹³⁷ Yıldırım “... *zenginlik gönül zenginliğidir.*”⁹³⁸ şeklinde birebir/biçimsel aktarımı yeğlemişlerdir. Ayrıca Eryarsoy vd. ile Sofuoğlu’nun “*insanın*” sözcüğüyle yaptığı eklemenin, metne anlamca bir katkısı bulunmamaktadır. Bu eklemenin, metnin akıcılığını ve dinamizmini artırmaya yönelik bir girişim olduğu düşünülebilir.

⁹³⁰ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2583; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 549; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1076; Parlatur, *Deyimler*, 842; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1122.

⁹³¹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1076; Parlatur, *Deyimler*, 841.

⁹³² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 575; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 96.

⁹³³ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381.

⁹³⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/509.

⁹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, ts., "nfs", 6/4500.

⁹³⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/124.

⁹³⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6383-6384.

⁹³⁸ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 10/5.

Görüldüğü üzere çevirmenlerin tamamı meseli, kaynak dil odaklı birebir/biçimsel eşdeğerlikle aktarmışlardır. Bu durum çevirmenlerin meseli, mesel olarak algılamadıkları yahut kaynak dil hassasiyetinden biçimsel aktarımı tercih ettikleri yönünde yorumlanabilir.

2.2.14.5. Çeviri Önerisi

الْغَنَى غِنَى النَّفْسِ meseli, en yakın eşdeğerlikten başlanarak, sıfat yapıları deyimlerle açıklama yöntemiyle “Zenginlik, gönlü zengin⁹³⁹ (tok,⁹⁴⁰ gani),⁹⁴¹ gani gönüllü,⁹⁴² gönlü bol,⁹⁴³ gözü gönlü tok,⁹⁴⁴ gözü gani⁹⁴⁵ (tok),⁹⁴⁶ tok gözlü⁹⁴⁷ (gönüllü),⁹⁴⁸ anka gönüllü⁹⁴⁹ olmaktadır.” ve isim tamlaması şeklindeki deyimle açıklanarak “Zenginlik, gönül bolluğu,⁹⁵⁰ gönül tokluğu⁹⁵¹dur.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.15. “Haya imandandır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de iki hadiste ulaştığımız الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meselini (1)⁹⁵² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... hayâ (utanmak) imandandır.”⁹⁵³ Sofuoğlu “... hayâ imandandır.”⁹⁵⁴ ve

⁹³⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1169; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504.

⁹⁴⁰ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 291; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 801; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461.

⁹⁴¹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1160; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/502.

⁹⁴² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1105; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 268; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 374; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 788; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 452; Parlatır, *Deyimler*, 382; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/481.

⁹⁴³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1158; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 287; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 452; Parlatır, *Deyimler*, 397; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/502.

⁹⁴⁴ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 313; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1228; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 385; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 816; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 470; Parlatır, *Deyimler*, 415; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/528.

⁹⁴⁵ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380.

⁹⁴⁶ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1251; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 320; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 386; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 823; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 823; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Parlatır, *Deyimler*, 419; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/531.

⁹⁴⁷ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2583; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 549; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1076; Parlatır, *Deyimler*, 842; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1122.

⁹⁴⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1076; Parlatır, *Deyimler*, 841.

⁹⁴⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 575; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 96.

⁹⁵⁰ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381.

⁹⁵¹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/509.

⁹⁵² Buhârî, “İmân”, 16 (No. 24).

⁹⁵³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/29.

⁹⁵⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/177.

Yıldırım “... hayâ imandandır.”;⁹⁵⁵ (2)⁹⁵⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... hayâ imandandır.”;⁹⁵⁷ Sofuoğlu “... hayâ, imandandır.”⁹⁵⁸ ve Yıldırım “... hayâ imandandır.”⁹⁵⁹ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

2.2.15.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

الحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ hadisine hicri VI. yüzyılda *Mecma‘ü’l-emsâl* adlı eserde rastlanmıştır, eserde hadisin الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ kısmının mesel olduğu, hayânın imanla gelen ve sonradan edinilen bir mizaç/karakter/içgüdü olduğu, çünkü hakikatte günahlardan sakınan müttaki bir kul olmasa da kişinin, hayâsından dolayı günahlarla arasına set çektiği aktarılmış; hayânın bu yönüyle kişi ile günahlar arasına duvar ören bir nevi iman gibi olduğu ifade edilmiştir. Hayâ ile ilgili, إِذَا لَمْ تَسْتَحْيَ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ “Utanmazsan, dilediğini yap!” hadisini örnek olarak getiren Meydânî, lafzî olarak emir anlamı taşıyan bu hadisin, مَنْ لَمْ يَسْتَحْيَ صَنَعَ مَا شِئْتَ “Kim utanmazsa, dilediğini yapar.” şeklinde mana olarak haber olduğunu aktarmıştır.⁹⁶⁰

الحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meseline sadece hicri VI. yüzyılda kaleme alınmış *Mecma‘ü’l-emsâl* adlı eserde rastlanmıştır, eserde hayânın imanla ilişkisine değinilmiştir.⁹⁶¹ Dolayısıyla meselin anlam alanının “hayâ/utanma-iman” çerçevesinde kaldığını söylemek mümkündür.

2.2.15.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde içerisinde “Hayâ/ar/utanma ve iman, inanç” kelimeleri geçen ve hayânın imanla ilişkisine değinen atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır. Benzer şekilde içerisinde “hayâ/ar/utanma ve iman/inanç” kelimelerinden birisini barındıran, aynı zamanda hayânın imanla ilişkisini vurgulayan atasözü düzeyinde kısmi bir eşdeğerliğe de ulaşamamıştır. Bu çerçevede açıklama yöntemine geçildiğinde الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meseli hedef dile türkçeye deyimsele olmayan bir biçimde aktarılabilir.

2.2.15.3. Birebir Çeviri

“Hayâ” kelimesinin “utanmak” anlamı göz önünde bulundurulduğunda الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meseli Türkçeye “Hayâ/utanma/arlanma imandandır.” şeklinde literal olarak aktarılabilir.

⁹⁵⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 1/63.

⁹⁵⁶ Buhârî, “Edeb”, 77 (No. 6118).

⁹⁵⁷ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 5/596.

⁹⁵⁸ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6085-6086.

⁹⁵⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/314.

⁹⁶⁰ Meydânî, *Mecma‘ü’l-emsâl*, 1/211.

⁹⁶¹ Meydânî, *Mecma‘ü’l-emsâl*, 1/211.

2.2.15.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından tercih edilen çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.15 “Haya imandandır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
Çeviri Yöntemi	(1) İmân, 16/24	(2) Edeb, 77/6118	(1) İmân, 16/24	(2) Edeb, 77/6118	(1) İmân, 16/24	(2) Edeb, 77/6118
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama						
Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel						
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerileştirme						
Özelleştirme						
Genelleştirme						
Ekleme		✓				
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri						
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri						

الحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meseline çevirmenlerin uyguladıkları stratejiler incelendiğinde Eryarsoy vd. “(1) ... hayâ (utanmak) imandandır.”⁹⁶² ile “(2) ... hayâ imandandır.”⁹⁶³ Sofuoğlu “(1)(2) ... hayâ imandandır.”⁹⁶⁴ ve Yıldırım “(1)(2) ... hayâ imandandır.”⁹⁶⁵ eşdeğerlikleri ile birebir/biçimsel aktarımı tercih etmişlerdir. Ayrıca Eryarsoy vd. (1)’de hayâ kelimesini açıklama amaçlı parantez içi “utanmak” mastarıyla ekleme yöntemine başvurmuştur.

2.2.15.5. Çeviri Önerisi

الحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ meseline, deyimssel olmayan ifadeyle “Hayâ/ar/utanma, imanın göstergesidir/nişanesidir.” şeklinde Türkçe eşdeğerlik sağlanabilir.

⁹⁶² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/29.

⁹⁶³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/596.

⁹⁶⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/177; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6085-6086.

⁹⁶⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 1/63; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/314.

2.2.16. “İnsanlar madenlerdir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de dört hadiste rastlanan النَّاسُ مَعَادِنُ meselini ⁽¹⁾⁹⁶⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “İnsanlar madenlerdir.”⁹⁶⁷ Sofuoğlu “İnsanlar madenler (gibi)dir.”⁹⁶⁸ ve Yıldırım “....”⁹⁶⁹ ⁽²⁾⁹⁷⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Sizler insanları madenler (gibi) görürsünüz.”⁹⁷¹ Sofuoğlu “Siz insanları madenler gibi (kimi halis, kimi kalp) bulursunuz.”⁹⁷² ve Yıldırım “Siz insanları madenler gibi bulursunuz.”⁹⁷³ ⁽³⁾⁹⁷⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “İnsanlar madenler (gibi)dir.”⁹⁷⁵ Sofuoğlu “İnsanlar madenler gibidirler.”⁹⁷⁶ ve Yıldırım “İnsanlar madenler gibidirler.”⁹⁷⁷ ⁽⁴⁾⁹⁷⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “İnsanlar maden cevherleridir.”⁹⁷⁹ Sofuoğlu “İnsanlar madenler (gibi)dir (kimi halis, kimi karışıktır).”⁹⁸⁰ ve Yıldırım “İnsanlar altın, gümüş gibi madenler gibidirler.”⁹⁸¹ şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

2.2.16.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

النَّاسُ مَعَادِنُ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde H. IV. yüzyılda, *Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi* adlı eserde, خَيْرُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خَيْرُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا “İnsanlar madenler (gibidir), insanların cahiliyede hayırlı olanları, İslam’ı kavramaları halinde İslamiyet devrinde de hayırlıdır.” ve النَّاسُ مَعَادِنُ فِي الْخَيْرِ وَالْشَّرِّ “İnsanlar iyilikte ve kötülükte madenler (gibidir)” şeklinde iki hadise yer verilmiş, hadislerde geçen النَّاسُ مَعَادِنُ kısmının mesel olduğunu ifade edilmiş, başka herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁹⁸³

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve’l-mühâdara* adlı eserde ise “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) teşbîhât ve temsîlâtı” النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، خَيْرُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خَيْرُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا “İnsanlar, altın ve gümüş madeni gibi madenlerdir, insanların cahiliyede hayırlı olanları, İslam’ı

⁹⁶⁶ Buhârî, “Ehâdisü’l-Enbiyâ”, 19 (No. 3383).

⁹⁶⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/343.

⁹⁶⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3183.

⁹⁶⁹ Yıldırım bu meseli çevirmemiştir. Bkz. Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/375.

⁹⁷⁰ Buhârî, “Menâkib”, 1 (No. 3493).

⁹⁷¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/398.

⁹⁷² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3300.

⁹⁷³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/473-474.

⁹⁷⁴ Buhârî, “Menâkib”, 1 (No. 3496).

⁹⁷⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/399.

⁹⁷⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3301.

⁹⁷⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/474.

⁹⁷⁸ Buhârî, “Menâkib”, 25 (No. 3588).

⁹⁷⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/431.

⁹⁸⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3367.

⁹⁸¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/534.

⁹⁸² Ahmed İbn Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Müessesetü’r-Risâle, ts.), 16/201.

⁹⁸³ Esbahânî, *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*, 1/114.

kavramaları halinde İslamiyet devrinde de hayırlıdır.” hadisinin⁹⁸⁴ tamamının mesel olduğunu aktarılmış, mesele dair başka bir bilgi verilmemiştir.⁹⁸⁵

Hicri VI. yüzyılda *Mecma‘ü'l-emsâl*’de ise “Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Raşidin’in bazı sözleri”⁹⁸⁶ babında النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ “İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir.” hadisinin tamamının mesel olduğunu aktarılmış, mesele dair herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.⁹⁸⁷

النَّاسُ مَعَادِنُ meseline H. 4-6 yüzyıllar arası telif edilmiş üç eserde rastlanmıştır; meselin lafzı eserlerde النَّاسُ مَعَادِنُ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ ve النَّاسُ مَعَادِنُ فِي الْفِضَّةِ خَيْرٌ لَهُمْ فِي النَّاسِ مَعَادِنُ şeklinde üç farklı lafızla belirlenmiştir. Çalışmada, kısalığından dolayı ezberlenmesi ve sonraki nesillere aktarılma ihtimali daha güçlü olan ve diğerlerine göre daha erken bir dönem olan IV. yüzyılda kaleme alınan bir eserde yer aldığı göz önünde bulundurularak meselin lafzı النَّاسُ مَعَادِنُ olarak kabul edilecektir. Ayrıca mesel eserleri, mesele dair herhangi bir açıklama yapmamış olsalar da mesel kaynakları, mesele dair herhangi bir açıklama yapmamıştır. *Lisânü'l-'Arab*’da ise مَعَادِنُ kelimesinin müfredi olan مَعْدِنُ sözcüğünün “bir şeyin merkezi, insanların içerisinde kaldıkları ve yaz-kış ayrılmadıkları yer, içerisinde bir şeyin aslı ve ilk hali bulunan yer” anlamlarına temas edilmiş, *Sahîh-i Buhârî*’de⁹⁸⁸ geçen ve bizim de incelediğimiz الْعَرَبُ تَسْأَلُونِي مَعَادِنَ الْعَرَبِ “Bana Arapların madenlerini mi soruyorsunuz?” cümlesinde geçen مَعَادِنُ الْعَرَبِ “Arapların madenleri” ifadesinin “Arapların neseplerinin (soy ağacının) ulaştığı ve kendileriyle övündükleri kişiler” anlamına geldiğini belirtilmiş, iyilik ve cömertlik fitratı üzerine yaratılan kişiye ise مَعْدِنٌ لِلْخَيْرِ وَالْكَرَمِ “Filanca, iyilik ve cömertliğin madenidir./İyilik ve cömertlik filancanın özünde (kanında) var.” denildiğini aktarılmıştır.⁹⁸⁹ Bu bilgilerden مَعْدِنُ “maden” kelimesi için “oturulan yer; asıl, yapı taşı, nüve, ilk hali, fitratı üzere yaratılma” anlamları ön plana çıksa da مَعَادِنُ الْعَرَبِ “Arapların madenleri” ifadesi ile Arapların cömertliği, güzel ahlakı, cesareti vs. özellikleriyle övündüğü ataları” kastedilmiştir. Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) النَّاسُ مَعَادِنُ “İnsanlar madenlerdir.” cümlesi ile sadece ataları değil genel olarak Cahiliye ya da İslam döneminde insanların değerine işaret etmektedir. Nitekim *Mecma‘ül-emsâl*’de paylaşılan النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ “İnsanlar altın gümüş gibi madenlerdir.” şeklindeki hadis-meselde insanın altın ve gümüş gibi farklı değerlerde olduklarına

⁹⁸⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Ebû Kuteybe Nazar el-Feryâbî (Riyat: Dâru Taybe, 2006), 2/1218.

⁹⁸⁵ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 23.

⁹⁸⁶ Meydânî, *Mecma‘ü'l-emsâl*, 2/448.

⁹⁸⁷ Meydânî, *Mecma‘ü'l-emsâl*, 2/449.

⁹⁸⁸ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 835, (Ehâdisü'l-Enbiyâ/3383).

⁹⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "adn", 4/2843-2844.

vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda hadis-meselin anlam alanı, insanların değer bakımından farklı farklı oldukları şeklinde belirlenebilir.

2.2.16.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

النَّاسُ مَعَادِنُ “İnsanlar madenlerdir.” meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde içerisinde “insan(lar), maden(ler)” sözlerinin tamamını içeren ve “insanların değer bakımından farklı farklı oldukları” anlamına ifade eden atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından incelendiğinde “insan(lar), maden(ler)” ifadelerinden en az birini içeren ve “insanların değer bakımından farklı farklı oldukları” anlamında kullanılan atasözü düzeyinde bir eşdeğerliğe de ulaşamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise “*altın yerde paslanmaz, taş yağmurdan ıslanmaz*⁹⁹⁰ (*yumuşamaz*),⁹⁹¹ *altın yere düşmekle pul (sakıt)*⁹⁹² *olmaz*,⁹⁹³ *altın çamura düşmekle kıymetten düşmez*⁹⁹⁴ (*pul olmaz*,⁹⁹⁵ *tunç olmaz*),⁹⁹⁶ *altın pas tutmaz*,⁹⁹⁷ *altın pas, deli yas tutmaz*”⁹⁹⁸ atasözlerine ulaşılmıştır. Ancak bu atasözleri “zor durumda kalsalar da dürüst ve saygın kişilerin değerini yitirmeyeceği”⁹⁹⁹ şeklinde açıklanmıştır. Bu anlam alanı, ulaşmak istediğimiz “insanların değer bakımından farklı farklı oldukları” anlamı içerisinde yer alan sadece değerli kimselerin durumunu ele almaktadır. Bu açıdan bu atasözlerinin eşdeğerlik olarak tercih edilmeleri, anlam alanının daraltılmasına neden olacağı için uygun eşdeğerlikler olarak kabul etmek zor görünmektedir. Bu bağlamda mesel, hedef dile deyimsel olmayan açıklama yöntemiyle aktarılabilir.

2.2.16.3. Birebir Çeviri

عَالٌ يَّعُولُ fiilin muhatap çekimidir ve “akrabası çok olmak; mağlup olmak, ağır gelmek” anlamlarının yanısıra عِيَالُهُ şeklinde bir kullanıma yer verilmiştir. عِيَالُهُ ifadesinin “Ailesine maddi olarak yetmek, ailesinin azığını temin etmek yahut ailesinin ihtiyaç

⁹⁹⁰ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 132; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 42; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 144; Parlatır, *Atasözleri*, 92.

⁹⁹¹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 113.

⁹⁹² TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 132.

⁹⁹³ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 132; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 42; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 144; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 113; Parlatır, *Atasözleri*, 92.

⁹⁹⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 42; Parlatır, *Atasözleri*, 91.

⁹⁹⁵ Parlatır, *Atasözleri*, 91.

⁹⁹⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 42; Parlatır, *Atasözleri*, 91.

⁹⁹⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 42; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 144; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 113.

⁹⁹⁸ Parlatır, *Atasözleri*, 92.

⁹⁹⁹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 132.

duyacağı azık, kıyafet gibi her türlü eşyayı sağlamak” anlamlarında kullanıldığı aktarılmıştır.¹⁰⁰⁰ Bu bağlamda, اِبْدًا بِمَنْ تَعُولُ meseli hedef dile Türkçeye birebir “Vermeye maddi olarak yettiğin (azığının temin ettiğin, her türlü ihtiyacını karşıladığın) (ailenle) başla!” şeklinde aktarılabilir.

2.2.16.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

النَّاسُ مَعَادِنُ meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.16 “İnsanlar madenlerdir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Çeviri Yöntemi	(1) Ehâdîsü’l-Enbiyâ, 19/3383 (2) Menâkıb, 1/3493 (3) Menâkıb, 1/3496 (4) Menâkıb, 25/3588	(1) Ehâdîsü’l-Enbiyâ, 19/3383 (2) Menâkıb, 1/3493 (3) Menâkıb, 1/3496 (4) Menâkıb, 25/3588	(1) Ehâdîsü’l-Enbiyâ, 19/3383 (2) Menâkıb, 1/3493 (3) Menâkıb, 1/3496 (4) Menâkıb, 25/3588
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama		✓	✓
Çıkarma			✓
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			✓
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerlileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme	✓	✓	✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri			

النَّاسُ مَعَادِنُ meseline çevirmenlerin uyguladığı çeviri stratejilerine bakıldığında “(1) İnsanlar madenlerdir,¹⁰⁰¹ (2) Sizler insanları madenler (gibi) görürsünüz,¹⁰⁰² (3) İnsanlar madenler (gibi)dir,¹⁰⁰³ (4) İnsanlar maden cevherleridir.”¹⁰⁰⁴ şeklindeki eşdeğerliklerle Eryarsoy vd. birebir/biçimsel aktarımı yeğlemiştir. Benzer şekilde Sofuoğlu “(1) İnsanlar

¹⁰⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, ts., "avl", 4/3174-3176.

¹⁰⁰¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/343.

¹⁰⁰² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/398.

¹⁰⁰³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/399.

¹⁰⁰⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/431.

madenler (gibi)dir.”¹⁰⁰⁵ ve “(3) İnsanlar madenler gibidirler.”¹⁰⁰⁶ Yıldırım ise “(2) Siz insanları madenler gibi bulursunuz.”¹⁰⁰⁷ ve “(3) İnsanlar madenler gibidirler.”¹⁰⁰⁸ eşdeğerliklerinde kaynak dil odaklı birebir aktarımı tercih etmişlerdir. Ayrıca Eryarsoy vd. ile Yıldırım (2) ve (3)’de, Sofuoğlu ise (1) ve (3)’de doğrudan anlamı etkilemeyen “gibi” eklemesinde bulunmuştur.

Sofuoğlu, bizim de ulaştığımız olduğumuz “insanların değerlerinin farklı farklı olduğu” şeklindeki anlam alanını çeviriye yansıtmış, bu çerçevede “(2) Siz insanları madenler gibi (kimi halis, kimi kalp) bulursunuz,”¹⁰⁰⁹ (4) İnsanlar madenler (gibi)dir (kimi halis, kimi karışıktır).”¹⁰¹⁰ eşdeğerlikleriyle açıklama yöntemini işletmiştir. Öte yandan Sofuoğlu (2)’de günümüz genç neslinin pek da aşına olmadığı “kalp” kelimesini çeviride kullanırken (3)’de bu sözcüğün yerine daha fazla hedef okura ulaşabilecek olan “karışıktır” ifadesini tercih etmiştir.

Yıldırım “(1) ____”¹⁰¹¹de, meseli metne yansıtmamış ve çıkarma metodunu yeğlemiştir. Yıldırım “(4) İnsanlar altın, gümüş gibi madenler gibidirler.”¹⁰¹² eşdeğerliği ile Mecma‘ü’l-emsâl’in de النَّاسُ مَعَادِنُ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ “İnsanlar altın ve gümüş gibi madenlerdir” şeklinde yer verdiği hadisten yararlanarak hadis metninde olmayan “altın” ve “gümüş” sözcükleriyle maden sözcüğünü hedef okur zihninde netleştirmeye çalışmış ve yarı-biçimsel bir aktarım ortaya koymuştur.

2.2.16.5. Çeviri Önerisi

النَّاسُ مَعَادِنُ meseli, deyimisel olmayan ifadeyle açıklanarak “Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: “İnsanlar değerleri farklı madenler gibidir.” yahut “İnsanlar farklı miyarlara sahip cevherler gibidir.” şeklinde Türkçe ifade edilebilir.

2.2.17. “İyilik sadakadır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de bir hadiste¹⁰¹³ ulaşılan كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meselini Eryarsoy vd. “Nebi (s.a.v.) buyurdu: Her maruf (iyilik) bir sadakadır.”,¹⁰¹⁴ Sofuoğlu “Her maruf sadakadır.”¹⁰¹⁵ ve Yıldırım “Yapılan her iyilik sadakadır.”¹⁰¹⁶ şeklinde Türkçeye yansıtmışlardır.

¹⁰⁰⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3183.

¹⁰⁰⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3301.

¹⁰⁰⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/473-474.

¹⁰⁰⁸ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/474.

¹⁰⁰⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3300.

¹⁰¹⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3367.

¹⁰¹¹ Yıldırım bu meseli çevirmemiştir. Bkz. Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/375.

¹⁰¹² Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/534.

¹⁰¹³ Buhârî, “Edeb”, 33 (No. 6021).

¹⁰¹⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/558.

¹⁰¹⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6011.

¹⁰¹⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/234.

2.2.17.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meseli kaynak dil Arapça açısından incelendiğinde, hicri IV. yüzyılda, *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi-n-nebevi* adlı eserde mesele yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁰¹⁷

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meseline hicri 4 yüzyılda kaleme alınmış bir eserde rastlanmıştır ve eserde كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ şeklinde gelen hadis lafzının tamamının mesel olduğu aktarılmıştır. Mesele dair eserde, her ne kadar bir açıklama bulunmasa da, meselin anlamı açıktır ve mesel, sadece maddi yardımların sadaka değil, yapılan her bir iyiliğinde sadaka kategorisinde değerlendirileceğine vurgu yapmaktadır.

2.2.17.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde, yapılan iyiliğin sadaka olduğunu ve içerisinde aynı zamanda, “her, ma‘rûf/iyilik, sadaka” sözcüklerini barındıran atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel kısmi eşdeğerlik açısından incelenildiğinde, yapılan iyiliğin sadaka olduğunu ve içerisinde aynı zamanda, “her, ma‘rûf/iyilik, sadaka” sözcüklerinden birisi bulunan atasözü düzeyinde bir eşdeğerliğe de ulaşılammıştır. Her ne kadar Türkçe dil varlığında içerisinde sadaka geçen ve sadaka vermenin faydasına vurgu yapan “Az sadaka çok bela götürür.”¹⁰¹⁸ yahut “Sadaka verenin ömrü uzun olur.”¹⁰¹⁹ atasözleri bulunsada, bu sözler incelediğimiz meselde ulaşmaya çalıştığımız her iyiliğin sadaka olduğu şeklindeki sadakanın sınırını çizen bir anlam alanından uzaktır. Dolayısıyla değerlendirmeye alınmayacaklardır.

Mesele, deyimse olmayan açılımla yöntemiyle eşdeğerlik sağlanabilir.

2.2.17.3. Birebir Çeviri

Meselde geçen مَعْرُوف kelimesinin “yüz, cömertlik, iyi eylem, iyilik” gibi anlamları bulunmaktadır.¹⁰²⁰ Ancak dini literatürde daha çok, “kötülük” anlamına gelen مُنْكَر kelimesinin zıttı olarak “iyilik” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim İslam literatüründe “emr-i bi'l-ma‘rûf, nehy-i ‘ani'l-münker” ayet ve hadislerde sıklıkla kullanılmış ve bir ilke olarak benimsenmiştir.¹⁰²¹ Bu bilgi ışığında كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meseli Türkçeye birebir “Her iyilik bir sadakadır” şeklinde çevirilebilir.

¹⁰¹⁷ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi-n-nebevi*, 1/42-43.

¹⁰¹⁸ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 65.

¹⁰¹⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 322.

¹⁰²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "arf", 4/2897-2900.

¹⁰²¹ Bkz. Mustafa Çağrı, “Emir Bi'l-Ma‘rûf Nehiy Ani'l-Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

2.2.17.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.17 “İyilik sadakadır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerlileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme	✓		✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri			

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meseline çevirmenlerin uyguladığı çeviri stratejileri incelendiğinde “*Her maruf (iyilik) bir sadakadır.*¹⁰²² (Eryarsoy vd.); *Her maruf sadakadır.*¹⁰²³ (Sofuoğlu); *Yapılan her iyilik sadakadır.*¹⁰²⁴ (Yıldırım)” eşdeğerlikleri ile tüm çevirmenler kaynak dil odaklı birebir çeviri yöntemini benimsemişlerdir. Ayrıca Eryarsoy vd. ile Yıldırım hedef dilde okunabilirliği artırmaya yönelik “al” eklemesinde bulunmuşlardır. Birebir çeviri yönteminin uygulanmasında çevirmenlerin kaynak dil hassasiyetinin yattığı yahut incelediğimiz meseli, mesel olarak algılamadıkları çıkarımında bulunulabilir.

2.2.17.5. Çeviri Önerisi

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ meseli, deyimssel olmayan şekilde, açıklama yöntemiyle “*İyiliğin her türlü sarakadır.*” şeklinde Türkçeye yansıtılabilir.

¹⁰²² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/558.

¹⁰²³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6011.

¹⁰²⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/234.

2.2.18. “Meramını daha iyi anlatır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de dört hadiste¹⁰²⁵ rastlanan *أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ* meselini (1)¹⁰²⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... meramını daha iyi anlatır.”,¹⁰²⁷ Sofuoğlu “... (haksızken) hüccetini ... daha düzgün söyler, (ben de onun lehine hükmedebilirim).”¹⁰²⁸ ve Yıldırım “... daha düzgün konuşmuş, hüccetini daha düzgün ifade etmiş olabilir.”,¹⁰²⁹ (2)¹⁰³⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... meramını ... daha iyi anlatır (da onun lehine hükmederim)”,¹⁰³¹ Sofuoğlu “(haksızken) hüccetini ... daha düzgün ifade eder (ben de onun lehine hükmedebilirim).”¹⁰³² ve Yıldırım “... daha düzgün konuşmuş, hüccetini daha düzgün ifade etmiş olabilir.”,¹⁰³³ (3)¹⁰³⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... delilini ... daha açık ve düzgün ifade etmiş olur.”,¹⁰³⁵ Sofuoğlu “... hüccetini ... daha açık ve düzgün ifade etmiş olur.”¹⁰³⁶ ve Yıldırım “... daha düzgün konuşmuş, hüccetini daha düzgün ifade etmiş olabilir.”,¹⁰³⁷ (4)¹⁰³⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... delilini ... daha düzgün ifade etmiş olabilir.”,¹⁰³⁹ Sofuoğlu “... hüccetini ... daha düzgün ifade etmiş olabilir.”¹⁰⁴⁰ ve Yıldırım “... daha düzgün konuşmuş, hüccetini daha düzgün ifade etmiş olabilir.”¹⁰⁴¹ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

2.2.18.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri IV. yüzyılda, *ez-Zâhir fî me‘ânî kelimâti’n-nâs* adlı eserde *فُلَانٌ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ فُلَانٍ* meseline yer verilmiş, meselin filan kişi deliliyle filan kişiden daha güçlü/doğruya daha yakın ve daha zeki (kurnaz)/daha kabiliyetli/daha öngürülü anlamlarına geldiği ifade edilmiştir.¹⁰⁴² *ed-Dürratü’l-fâhira fî l-*

¹⁰²⁵ (Özetle) Hz. Peygamber (s.a.v.) siz anlaşmazlıklarınız bana iletirken, taraflardan birisi meramını daha iyi anlatır da ben de o kişi lehine hüküm veririm, lehine hüküm verdiğim kişi o hükmü kabul etmesin, demiştir. İçerisinde *أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ* meseli geçen hadisin tam metni: *إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا بِقَوْلِهِ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ فَلَا يَأْخُذْهَا* Bkz. Buhârî, “Şehâdât”, 27 (No. 2680).

¹⁰²⁶ Buhârî, “Şehâdât”, 27.

¹⁰²⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/591.

¹⁰²⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2475.

¹⁰²⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/283-284.

¹⁰³⁰ Buhârî, “Şehâdât”, 27 (No. 2680).

¹⁰³¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/591.

¹⁰³² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2475.

¹⁰³³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/284.

¹⁰³⁴ Buhârî, “Hıyel”, 10 (No. 6967).

¹⁰³⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/344.

¹⁰³⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/6836-6837.

¹⁰³⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/410.

¹⁰³⁸ Buhârî, “Ahkâm”, 20 (No. 7169).

¹⁰³⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/427.

¹⁰⁴⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/7022.

¹⁰⁴¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/558-559.

¹⁰⁴² Ebû Bekir el-Enbârî, *ez-Zâhir fî me‘ânî kelimâti’n-nâs*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, haz. ‘Izzuddîn el-Bedevî en-Neccâr (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1992), 1/305.

emsâli 's-sâira adlı eserde لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁰⁴³

لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ meseline hicri IV. yüzyılda kaleme alınan iki eserde rastlanmış ve ilgili eserlerde لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ ile فَلَانُ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ مِنْ فَلَانٍ ile mesellerine yer verilmiştir. Meselin lafzi sınırı olarak daha kısa formda karşımıza çıkan لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ lafzını meselin lafzı olarak kabul etmek makul gözükmemektedir. Ayrıca eserlerde لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ meselinde “delili iyi anlamak, deliliyle güçlü olmak” anlamının yanı sıra “delili iyi pazarlamak, istediği yönde kullanmak” anlamları göze çarpmaktadır. Bu çerçevede- meselin “deliliyle daha güçlü görünen, delilini zekice kullanan, delili ile kendini haklı gösteren” kişi için kullanıldığını söylemek mümkündür.

2.2.18.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde içerisinde “huccet/delil, güç/ikna/manipülasyon” sözlerinin tamamını içeren ve “delili ile kendini haklı göstermek” anlamı taşıyan deyim düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından değerlendirildiğinde “huccet/delil, güç/ikna/manipülasyon” sözlerinin bazılarını içeren ve “delili ile kendini haklı göstermek” anlamı taşıyan deyim düzeyinde bir eşdeğerliğe de ulaşamamıştır. Atasözü düzeyinde, belki de bu hadisin kaynaklık ettiği, “anlatışa göre verirler fetvayı”¹⁰⁴⁴ (fetva verirler)”¹⁰⁴⁵ ve “Kadı anlatışa (anlatana)”¹⁰⁴⁶ göre fetva verir.”¹⁰⁴⁷ atasözlerine ulaşılmıştır. Ne var ki bu atasözleri, لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ “delilini daha düzgün ifade eden” meselinden daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Atasözleri bu halleriyle (3) ve (4) no’lu hadiste – sırasıyla – incelediğimiz لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنْ بِحُجَّتِهِ “Delilini daha düzgün ifade eder.” meselin hemen akabinde gelen فَاقْضِيْ عَلَى وَاقْضِيْ لَهُ عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ ve فَاقْضِيْ عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ “Ben de duyduğuma göre hüküm veririm.” lafızlarının bir bütün olarak karşılığı olmaya yaklaşmaktadır. Bu bağlamda, “anlatışa göre verirler fetvayı”¹⁰⁴⁸ (fetva verirler)”¹⁰⁴⁹ ve “Kadı anlatışa (anlatana)”¹⁰⁵⁰ göre fetva verir.”¹⁰⁵¹ atasözlerinin eşdeğerlik olarak kullanılması ihtiyaç olmadığı halde “genelleştirme” yöntemine başvurulduğu anlamına gelecektir ki bu bakış açısıyla bu atasözlerini uygun birer eşdeğerlik kabul etmek zor görünmektedir.

¹⁰⁴³ Esbâhânî, ed-Dürratü'l-fâhira fî'l-emsâli's-sâira, 2/380.

¹⁰⁴⁴ TDK, Türk Atasözleri Sözlüğü, 135; Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü, 148; Hengirmen, Atasözleri Sözlüğü, 380; Parlatır, Atasözleri, 96.

¹⁰⁴⁵ Muallimoğlu, Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler, 96.

¹⁰⁴⁶ TDK, Türk Atasözleri Sözlüğü, 334.

¹⁰⁴⁷ Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü, 339; TDK, Türk Atasözleri Sözlüğü, 334; Hengirmen, Atasözleri Sözlüğü, 380; Parlatır, Atasözleri, 96.

¹⁰⁴⁸ TDK, Türk Atasözleri Sözlüğü, 135; Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü, 148; Hengirmen, Atasözleri Sözlüğü, 380; Parlatır, Atasözleri, 96.

¹⁰⁴⁹ Muallimoğlu, Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler, 96.

¹⁰⁵⁰ TDK, Türk Atasözleri Sözlüğü, 334.

¹⁰⁵¹ Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü, 339; TDK, Türk Atasözleri Sözlüğü, 334; Hengirmen, Atasözleri Sözlüğü, 380; Parlatır, Atasözleri, 96.

Bu noktada mesel, hedef dil Türkçeye açıklama yöntemiyle aktarılabılır. Öte yandan yine açıklama yöntemi çerçevesinde değerlendirilebilecek, “delil/huccet” kelimeleri sabit bırakılarak “kendini haklı göstermek/manipölasyon yapmak” anlam alanı içerisinde kullanılabilecek “ağız laf (lakırtı)¹⁰⁵² yapmak,¹⁰⁵³ laf cambazı,¹⁰⁵⁴ laf cambazlığı yapmak,¹⁰⁵⁵ laf (söz,¹⁰⁵⁶ dil)¹⁰⁵⁷ ebesi,¹⁰⁵⁸ lafa (lakırdıya,¹⁰⁵⁹ söze)¹⁰⁶⁰ boğmak,¹⁰⁶¹ ağızından girip burnundan çıkmak,¹⁰⁶² göz boyamak,¹⁰⁶³ allayıp (allamak)¹⁰⁶⁴ pullamak,¹⁰⁶⁵ gözünü bağlamak,¹⁰⁶⁶ boğuntuya getirmek,¹⁰⁶⁷ gürültüye getirmek,¹⁰⁶⁸ avucunun

¹⁰⁵² Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 261; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/75.

¹⁰⁵³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/75; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 261; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 540; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 59; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 35; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 279; Parlatır, *Deyimler*, 40; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/48; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/66.

¹⁰⁵⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450.

¹⁰⁵⁵ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 192.

¹⁰⁵⁶ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 953; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 585; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 561; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2414.

¹⁰⁵⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 719; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 438.

¹⁰⁵⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 953; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 438; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 585; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 561; Parlatır, *Deyimler*, 416; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/838-839; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1947.

¹⁰⁵⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/2218; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450.

¹⁰⁶⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3018; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2415.

¹⁰⁶¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2213; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 561; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/840; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1941.

¹⁰⁶² TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/76; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 42; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 282; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 262; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 39; Parlatır, *Deyimler*, 44; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 62; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 543; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/52; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/77.

¹⁰⁶³ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 383; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 807; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 300; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 388; Parlatır, *Deyimler*, 405; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/514; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1196; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1417.

¹⁰⁶⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/156.

¹⁰⁶⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 10; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 269; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 74; Parlatır, *Deyimler*, 80; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 88; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 566; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/182.

¹⁰⁶⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1424; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 387; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 401; Parlatır, *Deyimler*, 417; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 318; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 820; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/535; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1241.

¹⁰⁶⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/575; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 362; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 312; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 190; Parlatır, *Deyimler*, 200; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 654; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/238; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/531.

¹⁰⁶⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1463; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 10; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 414; Parlatır, *Deyimler*, 431; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 325; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 831; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/550; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1285.

içine almak¹⁰⁶⁹ (içinde tutmak),¹⁰⁷⁰ (kendisine) süsü vermek,¹⁰⁷¹ koyun postuna bürünmüş kurt,¹⁰⁷² kitaba (kitabına)¹⁰⁷³ uydurmak,¹⁰⁷⁴ kuzu postuna bürünmek,¹⁰⁷⁵ nabzına girmek,¹⁰⁷⁶ sureti haktan görünmek,¹⁰⁷⁷ nüfuzu altına almak¹⁰⁷⁸ (altında tutmak),¹⁰⁷⁹ tesir altında bırakmak¹⁰⁸⁰ deyimlerine ile eşdeğerlik sağlanabilir.

2.2.18.3. Birebir Çeviri

لَحْنُ ismi “başkasının anlayamadığı ve idrak edemediğini anlamak, yetenekli olmak, sözün varacağı yeri bilmek” anlamın gelen لَحْنُ fiilinin ism-i tafdili’dir.¹⁰⁸¹ Ayrıca لَحْنُ kökünün “doğru yolu terketmek, doğru yoldan uzaklaşmak” anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁸² Öte yandan لَحْنُ isminin “daha zeki, daha güçlü” anlamları aktarılmıştır.¹⁰⁸³ Meselde geçen حُجَّةُ kelimesi için ise “delil, bürhan, düşmanın kendisiyle savunulduğu şey, husumet durumunda zaferi getirecek olan”¹⁰⁸⁴ karşılıkları verilmiştir. ön plana çıkmıştır. Bu anlam alanından yola

¹⁰⁶⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/301; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 284; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 285; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 114; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 110; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 594; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/139; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/290-291.

¹⁰⁷⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/301; Parlatur, *Deyimler*, 120.

¹⁰⁷¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/1979; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 432; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 540; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 922; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/761; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1759.

¹⁰⁷² Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 238.

¹⁰⁷³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2060; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 546; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 440; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 559; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 935; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/795; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1843-1844.

¹⁰⁷⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2060; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 546; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 440; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 559; Parlatur, *Deyimler*, 583; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 935; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/795; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1843-1844.

¹⁰⁷⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 558; Parlatur, *Deyimler*, 609; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 433; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 939; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1928; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2191.

¹⁰⁷⁶ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 577; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 460; Parlatur, *Deyimler*, 653; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/887; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2048; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2453.

¹⁰⁷⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 238; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 646; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 498; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 717; Parlatur, *Deyimler*, 793; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1051; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1057; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2446; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3045.

¹⁰⁷⁸ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 586; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Parlatur, *Deyimler*, 672.

¹⁰⁷⁹ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 626; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 586; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2506.

¹⁰⁸⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 91.

¹⁰⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "lhn", 5/4013.

¹⁰⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "lhn", 5/4013.

¹⁰⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "lhn", 5/4013.

¹⁰⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "hcc", 2/779.

çıkarak اَلْحَنُّ بِحُجَّتِهِ meseli Türkçeye birebir “*delilini daha iyi/güçlü, daha ikna edici, daha manipülatif (ifade eden)*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.18.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

اَلْحَنُّ بِحُجَّتِهِ meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.18 “Meramını daha iyi anlatır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.				Sofuoğlu				Yıldırım			
Çeviri Yöntemi	(1) Şehâdât, 27	(2) Şehâdât, 27/2680	(3) Hıyel, 10/6967	(4) Ahkâm, 20/7169	(1) Şehâdât, 27	(2) Şehâdât, 27/2680	(3) Hıyel, 10/6967	(4) Ahkâm, 20/7169	(1) Şehâdât, 27	(2) Şehâdât, 27/2680	(3) Hıyel, 10/6967	(4) Ahkâm, 20/7169
Deyim Çeviri Stratejileri												
Tam Eşdeğerlik												
Kısmi Eşdeğerlik												
Açıklama	✓	✓										
Çıkarma												
Diğer Çeviri Stratejileri												
Birebir/Biçimsel			✓	✓	✓	✓	✓	✓				
Yarı-biçimsel									✓	✓	✓	✓
Öykünme												
Kültürel ödünçleme												
Yabancılaştırma												
Yerleştirme												
Özelleştirme												
Genelleştirme												
Ekleme	✓	✓	✓		✓	✓	✓					
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri												
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri												

Eryarsoy vd. (1) ve (2)’de sırasıyla “*meramını daha iyi anlatır.*”¹⁰⁸⁵ ve “*meramını ... daha iyi anlatır (da onun lehine hükmederim).*”¹⁰⁸⁶ eşdeğerliklerinde “*meramını anlatmak*”¹⁰⁸⁷ deyiimiyle eşdeğerlik sağlamıştır. Bu deyim “derdini, isteğini, amacını söylemek”¹⁰⁸⁸ anlamında kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda meselde geçen حُجَّة kelimesinin “dert, istek, amaç” anlamlarına sahip olması gerekecektir ki حُجَّة kelimesinin böyle bir anlamı yoktur.¹⁰⁸⁹ Bu eşdeğerlikler açıklama girişi şeklinde değerlendirilebilir, ancak çeviride anlam kaybına neden oldukları düşünülebilir. Öte yandan yine (2)’de hadisin devamında gelen

¹⁰⁸⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/591.

¹⁰⁸⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/591.

¹⁰⁸⁷ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/869.

¹⁰⁸⁸ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/869.

¹⁰⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, ts., “hcc”, 2/779.

فَمَنْ قَصَيْتُ لَهُ بِحَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا يَقُولُهُ “Kimin lehine (din) kardeşi hakkında bir konuda hüküm verirsem...” şart cümlesiyle bir önceki cümle olan وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ “Belki bazınız, bazınızdan delilini daha iyi ifade eder.” cümlesi arasında anlam boşluğunu doldurma amaçlı parantez içi (da onun lehine hükmederim)¹⁰⁹⁰ ifadesiyle ekleme yöntemine başvurmuştur. Eryarsoy vd. (3) ve (4)’te ise sırasıyla “delilini ... daha açık ve düzgün ifade etmiş olur.”¹⁰⁹¹ ve “delilini ... daha düzgün ifade etmiş olabilir.”¹⁰⁹² eşdeğerlikleri ile birebir aktarımda bulunmuştur. Ayrıca Eryarsoy (3)’te metnin anlaşılabilirliğini artırmaya yönelik “düzgün” eklemeinde bulunmuştur.

Sofuoğlu (1)-(4) arası mesellerin tamamında “(1) (haksızken) hüccetini ... daha düzgün söyler, (ben de onun lehine hükmedebilirim)¹⁰⁹³ (2) (haksızken) hüccetini ... daha düzgün ifade eder (ben de onun lehine hükmedebilirim).¹⁰⁹⁴ (3) hüccetini ... daha açık ve düzgün ifade etmiş olur¹⁰⁹⁵ (4) hüccetini ... daha düzgün ifade etmiş olabilir.”¹⁰⁹⁶ eşdeğerlikleri ile biçimsel aktarımda bulunmuştur. Ayrıca Sofuoğlu (1) ve (2)’de verdiği eşdeğerliğin anlam sınırını hedef okur zihninde çizmeye yönelik parantez içi “(1), (2) (haksızken)”, (1) ve (2)’de parantez içi , sırasıyla “ben de onun lehine hükmedebilirim” ve “(ben de onun lehine hükmedebilirim)” ve (3)’de “düzgün” eklemeinde bulunmuştur. Ekleme yöntemini kullandığı (1) ve (2)’deki “ben de onun lehine hükmedebilirim” şeklindeki eşdeğerliklerde (1)’de metin içi, (2)’de ise sunduğu eşdeğerliğin kaynak metinde bulunmadığını belirtmek için aktarımı parantez içi yapması çevirmenin kararsızlık yaşadığı yönünde değerlendirilebilir.

Yıldırım (1) – (4) arası “daha düzgün konuşmuş, hüccetini daha düzgün ifade etmiş olabilir.”¹⁰⁹⁷ şeklindeki eşdeğerliklerin tamamında “hüccetini daha düzgün ifade etmiş olabilir” biçimindeki birebir aktarımı hedef okur zihninde netleştirmeye yönelik hedef dil odaklı “daha düzgün konuşmuş” aktarımıyla yarı-biçimsel eşdeğerliği yeğlemiştir.

2.2.18.5. Çeviri Önerisi

İçerisinde أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ meseli yer alan فَمَنْ قَصَيْتُ لَهُ بِحَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا يَقُولُهُ hadisi,¹⁰⁹⁸ anlamca en yakın eşdeğerlikten başlanarak, “Siz anlaşmazlıklarınızı bana aktarıyorsunuz. Belki aranızdan bazıları,

¹⁰⁹⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/591.

¹⁰⁹¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/344.

¹⁰⁹² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/427.

¹⁰⁹³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2475.

¹⁰⁹⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2475.

¹⁰⁹⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/6836-6837.

¹⁰⁹⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/7022.

¹⁰⁹⁷ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 4/283-284, 284; Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 10/410, 558-559.

¹⁰⁹⁸ Buhârî, “Şehâdât”, 27 (No. 2680).

diğerlerinden (deyimsiz açılanarak) *delilini daha manipülatif/etkin/ikna edici kullanır*”; (deyimle açılanarak) *deliliyle (karşıdakini ikna etmek için) ağzı laf (lakırtı)*¹⁰⁹⁹ *yapar*,¹¹⁰⁰ *laf cambazıdır*,¹¹⁰¹ *laf cambazlığı yapar*,¹¹⁰² *laf (söz,¹¹⁰³ dil)*¹¹⁰⁴ *ebesidir*,¹¹⁰⁵ *lafa (lakırdıya,¹¹⁰⁶ söze)*¹¹⁰⁷ *boğar*,¹¹⁰⁸ *ağızdan girip burundan çıkar*,¹¹⁰⁹ *göz boyar*,¹¹¹⁰ *delilini allayıp (allar)*¹¹¹¹ *pullar*,¹¹¹² *deliliyle karşıdakinin gözünü bağlar*,¹¹¹³ *deliliyle işi boğuntuya getirir*,¹¹¹⁴ *gürültüye getirir*,¹¹¹⁵ *deliliyle karşıdakini avucunun içine alır*¹¹¹⁶ (içinde

¹⁰⁹⁹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 261; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/75.

¹¹⁰⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/75; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 261; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 540; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 59; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 35; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 279; Parlatır, *Deyimler*, 40; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/48; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/66.

¹¹⁰¹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450.

¹¹⁰² Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 192.

¹¹⁰³ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 953; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 585; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 561; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2414.

¹¹⁰⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 719; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 438.

¹¹⁰⁵ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 953; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 438; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 585; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 561; Parlatır, *Deyimler*, 416; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/838-839; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1947.

¹¹⁰⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/2218; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450.

¹¹⁰⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3018; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2415.

¹¹⁰⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2213; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 450; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 561; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/840; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1941.

¹¹⁰⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/76; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 42; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 282; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 262; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 39; Parlatır, *Deyimler*, 44; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 62; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 543; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/52; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/77.

¹¹¹⁰ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 383; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 807; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 300; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 388; Parlatır, *Deyimler*, 405; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/514; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1196; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1417.

¹¹¹¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/156.

¹¹¹² Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 10; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 269; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 74; Parlatır, *Deyimler*, 80; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 88; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 566; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/182.

¹¹¹³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1424; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 387; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 401; Parlatır, *Deyimler*, 417; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 318; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 820; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/535; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1241.

¹¹¹⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/575; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 362; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 312; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 190; Parlatır, *Deyimler*, 200; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 654; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/238; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/531.

¹¹¹⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1463; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 10; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 414; Parlatır, *Deyimler*, 431; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 325; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 831; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/550; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1285.

¹¹¹⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/301; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 284; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 285; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 114; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*,

tutar),¹¹¹⁷ deliliyle (kendisine) haklı süsü verir,¹¹¹⁸ delilini kitaba (kitabına)¹¹¹⁹ uydurur,¹¹²⁰ deliliyle aslında koyun postuna bürünmüş kurttur,¹¹²¹ deliliyle kuzu postuna bürünmüştür,¹¹²² deliliyle karşıdakinin nabzına girmiştir,¹¹²³ deliliyle sureti haktan görünmüştür,¹¹²⁴ deliliyle karşıdakini nüfuzu altına almıştır¹¹²⁵ (altında tutmuştur),¹¹²⁶ tesir altında bırakmıştır¹¹²⁷ şeklinde aktarılabilir.

2.2.19. “Merhamet olunmaz” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de iki hadiste rastlanılan مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ meselini (1)¹¹²⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Başkasına merhamet etmeyene merhamet edilmez.”,¹¹²⁹ Sofuoğlu “Merhamet etmeyen, merhamet olunmaz.”¹¹³⁰ ve Yıldırım “Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz.”;¹¹³¹ (2)¹¹³² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Nebi (a.s.) buyurdu: “Merhamet etmeyene, merhamet

110; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 594; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/139; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/290-291.

¹¹¹⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/301; Parlatır, *Deyimler*, 120.

¹¹¹⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/1979; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 26; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 432; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 540; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 922; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/761; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1759.

¹¹¹⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2060; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 546; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 440; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 559; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 935; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/795; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1843-1844.

¹¹²⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2060; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 546; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 440; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 559; Parlatır, *Deyimler*, 583; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 935; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/795; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1843-1844.

¹¹²¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 238.

¹¹²² Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 558; Parlatır, *Deyimler*, 609; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 433; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 939; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1928; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2191.

¹¹²³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 577; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 460; Parlatır, *Deyimler*, 653; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/887; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2048; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2453.

¹¹²⁴ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 238; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 646; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 498; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 717; Parlatır, *Deyimler*, 793; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1051; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1057; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2446; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3045.

¹¹²⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 586; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Parlatır, *Deyimler*, 672.

¹¹²⁶ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 626; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 586; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2506.

¹¹²⁷ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 91.

¹¹²⁸ Buhârî, “Edeb”, 18 (No. 5997).

¹¹²⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/550.

¹¹³⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/5995.

¹¹³¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/221-222.

¹¹³² Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 6013).

edilmez.”,¹¹³³ Sofuoğlu “Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz.”¹¹³⁴ ve Yıldırım “Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz.”¹¹³⁵ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

2.2.19.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ meseli kaynak dil Arapça açısından değerlendirildiğinde hicri IV. yüzyılda, *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi* isimli eserde مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ hadisine lafzı aynı, senedi farklı iki hadiste yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹¹³⁶

Görüldüğü üzere مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ meseline sadece hicri IV. yüzyılda yazılmış bir eserde ulaşılmıştır. Başka kaynaklardan teyit edilemese de lafzın kısa olması, mesellerin îcâz-ı lafız özelliğine uygun düşmektedir. Dolayısıyla hadis, mesel olarak değerlendirilebilir. Ayrıca eserin sadece mesellerin lafzını vermesi, mesele dair herhangi bir açıklamaya ulaşmamızı engellemiş olsa da, meselde anlamayı zorlaştıracak mecazî bir ifade yoktur. Bu bağlamda meselin anlam alanı “şefkat/merhamet göstermeyene, şefkat/merhamet gösterilmeyeceği” şeklinde sınırlandırılabilir.

2.2.19.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde “şefkat/merhamet göstermeyene, şefkat/merhamet gösterilmeyeceği” anlam alanına sahip, aynı zamanda içerisinde, “rahmet/merhamet/acımak/şefkat göstermek”, sözcüklerini içeren atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe ulaşamamıştır.

Öte yandan “şefkat/merhamet göstermeyene, şefkat/merhamet gösterilmeyeceği” şeklinde anlam alanına sahip ve içerisinde “rahmet/merhamet/acımak/şefkat” sözcüklerinden birisini barındıran atasözü düzeyinde ulaşabildiğimiz tek eşdeğerlik “Eden bulur, inleyen ölür”¹¹³⁷ ve “etme bulursun, inleme ölürsün.”¹¹³⁸ atasözleridir. Ancak bu atasözünde “yapılan kötülüğün er ya da geç bir benzerinin yaşanacağı” anlamı hakimken, incelediğimiz meselde “şefkat göstermeyene, rahmetle muamele edilmeyeceği” şeklinde daha yumuşak bir anlam alanı bulunmaktadır. Ayrıca atasözlerinde geçen ve ağrıya dayanamayarak inleyen kişinin öleceği anlamına gelen “inleyen ölür/inleme ölürsün” bölümü hedef okur tarafından Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “ölüme”e dair bir açıklaması şeklinde düşünülebilir. Bu durumun ise çeviride anlam

¹¹³³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/556.

¹¹³⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6005.

¹¹³⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/230.

¹¹³⁶ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, 2/122.

¹¹³⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 257; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 266; Parlâtır, *Atasözleri*, 202.

¹¹³⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 257.

kaybına neden olacağı düşünüldüğünde bu atasözlerini uygun eşdeğerlik olarak görmek zor görünmektedir.

Açıklama stratejisine geçildiğinde birkaç noktaya temas etmek faydalı olacaktır. İnceleyeceğimiz ikinci meselin¹¹³⁹ bağlamı bulunmasa da, birinci meselin¹¹⁴⁰ bağlamı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir çocuğu öpmesi üzerine, bunu gören kişinin çocuklarından daha önce hiçbirini öpmediğini belirtmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ” “Merhamet etmeyene, merhamet edilmez.” demesidir. Bu çerçevede ilk kısımdaki مَنْ لَا يَرْحَمُ “Merhamet etmeyene ...” ifadesinde “şefkat göstermek” anlamı baskındır. İkinci يُرْحَمُ “merhamet edilmez.” kısmında merhamet edecek olanın Allah (c.c.) olduğu anlaşılmaktadır. Zira, *Sahîh-i Buhârî*'deki لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ “Allah, insanlara rahmet etmeyene, rahmet etmez.” hadisi¹¹⁴¹ bu anlamı doğrulamaktadır. Meselin bu kısmında ise rahmet edecek olan Allah olunca “rahmet/merhamet” anlamlarını tercih etmek daha isabetli görünmektedir. Bu bilgiler ışığında mesel hedef dil Türkçeye aktarılabilir.

2.2.19.3. Birebir Çeviri

رَحِمَ fiilinin “acımak, şefkat göstermek, merhamet etmek”¹¹⁴² anlamları bulunmaktadır. Bu bağlamda مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ meseli, Türkçeye “*Merhamet etmeyene/acımayana merhamet edilmez/acınmaz.*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.19.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.19 “Merhamet olunmaz” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
Çeviri Yöntemi	(1) Edeb, 18/5997	(2) Edeb, 27/6013	(1) Edeb, 18/5997	(2) Edeb, 27/6013	(1) Edeb, 18/5997	(2) Edeb, 27/6013
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama						

¹¹³⁹ Edeb/6013

¹¹⁴⁰ Edeb/5997

¹¹⁴¹ Tevhîd/7376 Bkz. Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 1821.

¹¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "rh", 3/1611.

Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel						
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerleştirme						
Özelleştirme						
Genelleştirme						
Ekleme	✓			✓		
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri						
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri						

مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ meseline çevirmenlerin uyguladıkları çeviri stratejileri irdelendiğinde Eryarsoy vd. “(1) Başkasına merhamet etmeyene merhamet edilmez.¹¹⁴³ (2) Merhamet etmeyene, merhamet edilmez.¹¹⁴⁴” eşdeğerliği ile birebir/biçimsel aktarımı tercih etmiştir. Ayrıca Eryarsoy vd. (1)’de hedef dil odaklı “başkasına” eklemesinde bulunmuştur. Sofuoğlu da, “(1) Merhamet etmeyen, merhamet olunmaz.”¹¹⁴⁵ (2) Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz.”¹¹⁴⁶ eşdeğerliği ile birebir aktarımı tercih etmiştir. Yıldırım (1) ve (2)’de “Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz.”¹¹⁴⁷ eşdeğerliği ile biçimsel aktarımı yeğlemiştir.

Görüldüğü üzere çevirmenlerin tamamı kaynak dil odaklı biçimsel aktarımı tercih etmiştir. Bu aktarımın, çevirmenlerin kaynak metin hassasiyetinden kaynaklandığı düşünülebilir.

2.2.19.5. Çeviri Önerisi

مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ meseli, deyimsel olmayan ifadeyle açıklanarak “Şefkat beslemeyene/merhamet etmeyene Allah’da merhamet etmez.” biçiminde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.20. “Müminler bina gibidir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de meseline üç hadiste yer alan الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meselini (1)¹¹⁴⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Mü’min, mü’min için, parçaları birbirini sıkı sıkıya tutan bir bina gibidir.”,¹¹⁴⁹ Sofuoğlu “Mü’min ile mü’min (birbirine karşı) duvar gibidir, birbirini sınımsız tutarlar.”¹¹⁵⁰ ve Yıldırım “Bir mü’min, bir mü’mine karşı tıpkı birbirini güçlendiren,

¹¹⁴³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/550.

¹¹⁴⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/556.

¹¹⁴⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/5995.

¹¹⁴⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6005.

¹¹⁴⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/221-222; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/210.

¹¹⁴⁸ Buhârî, “Salât”, 88 (No. 481).

¹¹⁴⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/235.

¹¹⁵⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 2/568-569.

*takviye eden bir duvarın tuğlaları gibidir.”;*¹¹⁵¹ (2)¹¹⁵² no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Mü’minler bir binanın tuğlaları gibidir, birbirine destek olurlar.”;*¹¹⁵³ Sofuoğlu “*Mü’minin mü’mine dayanışması, parçaları birbirine bağlayıp kuvvetlendiren bina gibidir.”*¹¹⁵⁴ ve Yıldırım “*Bir mü’min, bir mü’mine karşı tıpkı birbirini güçlendiren, takviye eden bir duvarın tuğlaları gibidir.”;*¹¹⁵⁵ (3)¹¹⁵⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Mü’min, mü’min için bir bina gibidir. Biri diğerinin gücünü artırır.”;*¹¹⁵⁷ Sofuoğlu “*Mü’minin mü’mine bağlılığı, taşları birbirine kenetleyen duvar gibidir.”*¹¹⁵⁸ ve Yıldırım “*Bir mü’min, bir mü’mine karşı tıpkı birbirini güçlendiren, takviye eden bir duvarın tuğlaları gibidir.”*¹¹⁵⁹ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

2.2.20.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

المُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri IV. yüzyılda, *Kitâbü Emsâli’l-hadîs* adlı eserde, الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseline yer verilmiş, ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹¹⁶⁰ *Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi* isimli eserde de الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseline yer verilmiş ve açıklama yapılmamıştır.¹¹⁶¹

Hicri V. yüzyılda, *et-Temsîl ve’l-mühâdara* adlı eserde, “Onun (Hz. Peygamberin (s.a.v.)) teşbihâtı ve temsîlatı” başlığında الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseline yer verilmiş, herhangi açıklamada bulunulmamıştır.¹¹⁶²

Hicri VI. yüzyıla gelindiğinde *Mecma’ü’l-emsâl*’de, “Hz. Peygamberin (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn’in bazı sözleri”¹¹⁶³ başlığında الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹¹⁶⁴

المُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası dört eserde raslanmış, mesel kitaplarından sadece *et-Temsîl ve’l-mühâdara*’da الْمَرْصُوصُ kelimesi “güçlendirilmiş/korunaklı yapı/bina” ifadesi ile hadisin lafzında bulunmayan الْمَرْصُوصُ kelimesi eklenmiştir. Ancak diğer eserlerde, birebir hadiste geçen الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا lafzını mesel olarak alınmıştır. Mesel kitaplarında – muhtemelen - meselin anlamı açık olduğu için

¹¹⁵¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 1/378.

¹¹⁵² Buhârî, “Mezâlim”, 5 (No. 2446).

¹¹⁵³ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 2/477.

¹¹⁵⁴ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/226.

¹¹⁵⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/67.

¹¹⁵⁶ Buhârî, “Edeb”, 36 (No. 6026).

¹¹⁵⁷ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 5/560.

¹¹⁵⁸ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6015.

¹¹⁵⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/236-237.

¹¹⁶⁰ Râmhürmüzî, *Kitâbü Emsâli’l-hadîs*, 1/83.

¹¹⁶¹ Esbahânî, *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*, 2/222.

¹¹⁶² Se‘âlibî, *et-Temsîl ve’l-muhâdara*, 23.

¹¹⁶³ Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, 2/448.

¹¹⁶⁴ Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, 2/449.

herhangi bir açıklama yapmadıkları düşünülebilir. Bu bağlamda meselin anlam alanı “mü’minlerin birbirlerine kenetlenmesi, ayrılmaması, bir bütün olması” şeklinde belirlenebilir.

2.2.20.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

المُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde “mü’minlerin birbirlerine kenetlenmesi, ayrılmaması, bir bütün olması” anlamına gelen, aynı zamanda içerisinde, “mü’min/inanan, bina/yapı, birbirini bağlamak/güçlendirmek” sözcüklerini içeren atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Benzer şekilde, “mü’minlerin birbirlerine kenetlenmesi, ayrılmaması, bir bütün olması” şeklinde anlam alanına sahip ve içerisinde “mü’min/inanan, bina/yapı, birbirini bağlamak/güçlendirmek” sözcüklerinden birisini barındıran atasözü düzeyinde herhangi bir kısmi eşdeğerliğe de rastlanmamıştır.

Açıklama stratejisine geçildiğinde ise mesel deyimsel olmayan bir biçimde hedef dile aktarılabilir.

2.2.20.3. Birebir Çeviri

بُنْيَانٌ kelimesinin “bina/inşa edilen” ve يَشُدُّ fiilinin “güçlendirmek, yardım etmek, bağlamak” anlamına gelen شَدَّ fiilinin muzârî formu olduğu¹¹⁶⁵ düşünüldüğünde ve يَشُدُّ fiili nahiv açısından “hâl” olarak değerlendirildiğinde الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meseli Türkçeye “Mü’min, mü’min için (tuğlaları/briketleri)¹¹⁶⁶ birbirini güçlendiren/birbirine (sıkıca) bağlı bir bina gibidir.” şeklinde aktarılabilir.

2.2.20.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

المُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا meselinin aktarımında çevirmenler tarafından sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.20 “Mü’minler bina gibidir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.			Sofuoğlu			Yıldırım		
Çeviri Yöntemi	(1) Salât, 88/481	(2) Mezâlim, 5/2446	(3) Edeb, 36/6026	(1) Salât, 88/481	(2) Mezâlim, 5/2446	(3) Edeb, 36/6026	(1) Salât, 88/481	(2) Mezâlim, 5/2446	(3) Edeb, 36/6026
Deyim Çeviri Stratejileri									
Tam Eşdeğerlik									
Kısmi Eşdeğerlik									
Açıklama									

¹¹⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, ts., "şdd", 4/2214.

¹¹⁶⁶ Meselde “tuğla” kelimesi geçmemektedir. Ancak hedef dilde “tuğla, briket” gibi bir binayı oluşturan yapı elemanları kullanılmadığı takdirde birebir çeviride “birbirine bağlı/birbirini güçlendiren bina” şeklinde “bina” müfred kullanılırken birbirini nasıl güçlendireceği gibi anlaşılmaz bir eşdeğerlik ortaya çıkacaktır.

*tıpkı birbirini güçlendiren, takviye eden bir duvarın tuğlaları gibidir.*¹¹⁷⁵ eşdeğerlikleri ile birebir/biçimsel aktarımı işletmiştir. Ayrıca Yıldırım (1), (2) ve (3)’de meselin lafzında bulunmayan ancak metnin anlaşılabilirliğine katkı amaçlı “takviye eden” eklemesinde bulunmuştur. Sofuoğlu’nda olduğu gibi Yıldırım da (1), (2) ve (3)’de “bina/yapı” anlamına gelen بُنْيَانْ kelimesini özelleştirerek “duvar” eşdeğerliğini tercih etmiştir.

2.2.20.5. Çeviri Önerisi

كَالْبُنْيَانِ لِلْمُؤْمِنِ الْمُؤْمِنِ meseli deyimsel olmayan ifadeyle açıklanarak, “Müminler birbirlerine sıkı sıkıya kenetlidirler.” yahut “Müminler bir bütünüün ayrılmaz parçalarıdır.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.21. “Müslüman emindir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de iki hadiste rastlanılan مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ meseline (1)¹¹⁷⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Nebi (a.s.) buyurdu: *Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden selamette olduğu kişidir.*”,¹¹⁷⁷ Sofuoğlu “*Müslüman dilinden, elinden Müslümanların selamette kaldığı kimsedir.*”,¹¹⁷⁸ ve Yıldırım “*Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir.*”,¹¹⁷⁹ (2)¹¹⁸⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların selamette kaldığı kimsedir.*”,¹¹⁸¹ Sofuoğlu “*Müslüman dilinden, elinden Müslümanların selamette kaldığı kimsedir.*”,¹¹⁸² ve Yıldırım “*Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir.*”,¹¹⁸³ şeklinde eşdeğerlik sağlamışlardır.

2.2.21.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ meseli kaynak dil Arapça açısından değerlendirildiğinde hicri IV. yüzyılda, *Kitâbü’s-sinâ’ateyn* adlı kitapta, “Tecnîs” (Aynı cinsten gelen) babında, مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ “Müslüman kimdir?” diye sorulunca Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Müslümanların dilinden ve elinden emin oldukları kişidir.” hadisi¹¹⁸⁴ aktarılmış, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹¹⁸⁵

¹¹⁷⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/236-237.

¹¹⁷⁶ Buhârî, “İmân”, 4 (No. 10).

¹¹⁷⁷ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 1/23.

¹¹⁷⁸ Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/167.

¹¹⁷⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 1/53-54.

¹¹⁸⁰ Buhârî, “Rikâk”, 26 (No. 6484).

¹¹⁸¹ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 6/137.

¹¹⁸² Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6410.

¹¹⁸³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/40.

¹¹⁸⁴ İmân/11 Bkz. Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/13.

¹¹⁸⁵ ‘Askerî, *Kitâbü’s-Sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve ‘ş-şi’r*, 323.

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve 'l-mühâdara* isimli eserde, “Hüsnü tecnîs” babında *المُسْلِمُ مِنْ سَلَامَةِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ* hadisine yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.¹¹⁸⁶

Hicri VI. yüzyılda ise *Mecma'ü 'l-emsâl*'de, “Peygamber'in (s.a.v.) ve Hulefâ-i Raşidîn'in sözlerinden” başlığında *المُسْلِمُ مِنْ سَلَامَةِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ* hadisine yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹¹⁸⁷

Görüldüğü üzere *المُسْلِمُ مِنْ سَلَامَةِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ* meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası üç eserde rastlanmıştır. Eserlerden birinde *المُسْلِمُ مِنْ سَلَامَةِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ* şeklinde meselin mübtedası hazfedilmiş (atılmış) rivayetine yer verilirken, diğer iki eserde *المُسْلِمُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ* lafzı mesel olarak alınmıştır. Ayrıca eserler tarafından açıklamaya yer verilmemiş olsa da meselde, meseli anlamayı zorlaştıracak bir ifade yoktur. Dolayısıyla meselin anlam alanı “Müslümanın elinden (fiziki olarak) ve dilinden (sözlü olarak) diğer müslümanların emin olduğu kimse” şeklinde sınırlandırılabilir.

2.2.21.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

المُسْلِمُ مِنْ سَلَامَةِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde, Müslüman'ı “elinden (fiziki olarak) ve dilinden (sözlü olarak) diğer Müslümanların emin olduğu kimse” şeklinde tanımlayan, aynı zamanda içerisinde, “Müslüman, emin (güvende/selamette) olmak, dil, el”, sözcüklerini içeren atasözü düzeyinde “*Müslüman, elinden ve dilinden emin olunan kimsedir.*” şeklindeki tam eşdeğerliğe ulaşılmıştır. Her ne kadar bu cümle atasözü derlemelerinde kendisine yer bulamasa da günümüzde sıklıkla kullanılmaktadır ve kanaatimizce 1.1.2.1. no.lu başlıktaki atasözü özelliklerini de haizdir. Ayrıca her ne kadar meselde önce “dil”, sonra “el” ifade edilmiş olsa da, başka hadis derlemelerinde aynı hadisin önce “el”, sonra “dil”in zikredildiği *المُسْلِمُ مِنْ سَلَامَةِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ يَدِهِ وَلِسَانِهِ* rivayeti de bulunmaktadır.¹¹⁸⁸ Dolayısıyla “el” ve “dil” sözcüklerinin sıralaması kritik öneme sahip olmadığı düşünüldüğünde incelediğimiz mesel hedef dile bu atasözüyle aktarılabilir.

2.2.21.3. Birebir Çeviri

سَلِمَ fiilinin “emin olmak, güvende olmak, selamette olmak”¹¹⁸⁹ anlamları bulunmaktadır. Bu bağlamda *المُسْلِمُ مِنْ سَلَامَةِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ* meseli, Türkçeye “*Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden emin oldukları/güvende oldukları/selamette oldukları kişidir.*” şeklinde aktarılabilir.

¹¹⁸⁶ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve 'l-muhâdara*, 26.

¹¹⁸⁷ Meydânî, *Mecma'ü 'l-emsâl*, 2/448.

¹¹⁸⁸ Tirmizî, *İmân*/12, Nesâî, *İmân*/8.

¹¹⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-'Arab*, ts., “slm”, 3/2080.

2.2.21.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.21 “Müslüman emindir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
	(1) İmân, 4/10	(2) Rikâk, 26/6484	(1) İmân, 4/10	(2) Rikâk, 26/6484	(1) İmân, 4/10	(2) Rikâk, 26/6484
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama					✓	✓
Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓	✓		
Yarı-biçimsel						
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerileştirme						
Özelleştirme						
Genelleştirme						
Ekleme						
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri						
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri						

المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ meseline çevirmenlerin tatbik ettiği çeviri stratejileri irdelendiğinde Eryarsoy vd. “(1) Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden selamette olduğu kişidir.”¹¹⁹⁰ (2) Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların selamette kaldığı kimsedir.”¹¹⁹¹ eşdeğerliği birebir/biçimsel aktarımı tercih etmiştir.

Benzer şekilde Sofuoğlu da (1) ve (2)’de “Müslüman dilinden, elinden Müslümanların selamette kaldığı kimsedir.”¹¹⁹² eşdeğerliğiyle meseli birebir çevirmiştir.

Yıldırım ise (1) ve (2)’de, bizim de ulaştığımız ve günümüz Türkçesinde sıklıkla kullanılan “Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir.”¹¹⁹³ eşdeğerliğiyle açıklama yöntemini tercih etmiştir.

¹¹⁹⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/23.

¹¹⁹¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/137.

¹¹⁹² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 1/167; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6410.

¹¹⁹³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 1/53-54; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/40.

Yıldırım hariç diğer iki çevirmen kaynak dil odaklı biçimsel aktarımı tercih etmiştir. Bu tercihin, çevirmenlerin meseli, mesel olarak algılamadıkları yahut kaynak metin hassasiyetinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çevirmenlerden sadece Yıldırım, çeviri ediminde görünür olmayı tercih etmiş, hedef dil odaklı bir aktarım ortaya koymayı yeğlemiştir.

2.2.21.5. Çeviri Önerisi

مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ meseli tam eşdeğerlik yöntemine göre “Müslüman, Müslümanların *elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir/kişidir.*” yahut deyimsel olmayan ifadeyle açıklanarak “Müslüman sözü ve fiili ile güvenilen kişidir.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.22. “Râhil deve” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمَائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً lafzıyla karşımıza çıkan ve tamamı mesel olan hadisi,¹¹⁹⁴ Eryarsoy vd. “*İnsanlar ancak yüz deve gibidir. İçlerinde hemen hemen kamil sıfatlı, kullanışlı, bir tane iyi binek devesi bulamazsın!.*”,¹¹⁹⁵ Sofuoğlu “*İnsanlar ancak yüz deve gibidirler; içlerinde hemen hemen kamil sıfatlı, kullanışlı bir tane iyi binek devesi bulamazsın!*”¹¹⁹⁶ ve Yıldırım “*İnsanlar yüz deve gibidirler. O yüz devenin içerisinde binmeye elverişli bir deveyi neredeyse bulamazsın.*”¹¹⁹⁷ şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

2.2.22.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri III. yüzyılda deyime *el-Beyân ve ’t-tebyîn* adlı eserde إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمَائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً hadisine ilki Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadisleri içerisinde olmak üzere iki kez yer verilmiş, mesele dair açıklama yapılmamıştır.¹¹⁹⁸

Hicri IV. yüzyılda *el-Emsâl mine ’l-kitâb ve ’s-sünne* adlı eserde إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمَائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹¹⁹⁹ *Kitâbü’l-Müctenâ*’da ise إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمَائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً meseliyle anlatılmak istenilenin yüz deve içerisinde tek bir râhile (yüke ve yolculuğa elverişli) deve bulmanın zor olduğu gibi insanların da sayıca çok olduğunun ancak kendilerinden hoşnut/razı olunanların az olduğu bilgisi paylaşılmıştır.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁴ Buhârî, “Rikâk”, 35 (No. 6498).

¹¹⁹⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/142.

¹¹⁹⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6420.

¹¹⁹⁷ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, , 10/52.

¹¹⁹⁸ Câhız, *el-Beyân ve ’t-tebyîn*, 2/20-287.

¹¹⁹⁹ Tirmizî, *el-Emsâl mine ’l-kitâb ve ’s-sünne*, 51.

¹²⁰⁰ İbn Düreyd, *Kitâbü’l-Müctenâ*, 14.

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve 'l-mühâdara* isimli eserde “temsil ve teşbih” bölümünde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerini ele alınmış, hadisler içerisinde إنما الناس كإبل المائة لا تكاد تجد فيها راحلة فيها meseline yer verilmiştir. Ancak herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır.¹²⁰¹ Yine Se‘âlibî’nin bir başka eseri olan *Fıkhü’l-lüğa ve esraru’l-‘Arabiyye* adlı eserinde mesele yer verilmiş ancak meselin anlamına dair herhangi bir açıklamaya ulaşılamamıştır.¹²⁰²

Hicri VI. yüzyılda ise *Mecma ‘ü’l-emsâl*’de deve ile ilgili kısma vurgu yapılmaksızın, إنما الناس كإبل المائة لا تكاد تجد فيها راحلة meseli, insanların sayıca çok olduğunu, ancak içerisinde düzgün, iyi olanın az olduğu şeklinde açıklanmıştır.¹²⁰³ *el-Müstaksâ fi emsâli’l-‘Arab* adlı eserde إنما الناس كإبل المائة لا تكاد تجد فيها راحلة meseline yer verilmiş, ilgili mesel, binmeye uygun devenin azlığı gibi insanların içinde de kendisinden hoşnut/razı olunan ahlaklı kişilerin az olduğu şeklinde açıklanmıştır.¹²⁰⁴

Açıklama yapan yapıtların verdiği bilgilerden günümüzde de çoğu zaman yakınılan dürüst insan bulmanın zorluğu gibi insanların sayılarının çok olduğu ancak kendisinden hoşnut olunan ahlaklı, erdemli ve ilkeli insan bulmanın zorluğundan bahsedilmektedir.

2.2.22.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

İnsanlar arasında düzgün, hoşnut olunan, dürüst ve ahlaklı kimse bulmanın çok zor olduğunu ifade eden aynı zamanda “deve, insan, binmeye elverişli” sözcüklerinin tamamını içeren tam bir eşdeğerlik (benzer anlam-benzer biçim) sağlanamamıştır.

Kısmi eşdeğerlik (benzer anlam-farklı biçim) için araştırma yapıldığında “doğruluk minarede kalmış;¹²⁰⁵ doğruluk minarede kalmış, muhabbet çalıda;¹²⁰⁶ doğruluk minarede kalmış, onun da içi eğri;¹²⁰⁷ minare de doğru ama içi eğri¹²⁰⁸ atasözlerine ulaşılmıştır. Atasözleri dünyada doğru kimsenin kalmadığını, “onun da içi eğri” ifadesi ise doğru sanılan binde bir kişinin de dıştan görüldüğü gibi olmadığı şeklinde açıklanmıştır.¹²⁰⁹ “Onun da içi eğri/ama içi eğri” ilaveleri ile hadiste yer almayan, zorlukla bulunan dürüst insanın durumuna atıf yapılarak onun da yanlış yapabileceğine vurgu yapılarak anlam daraltılmıştır. Bu bağlamda atasözünün bu şeklini kullanmamak iyi bir çözüm olabilir.

¹²⁰¹ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve 'l-muhâdara*, 23.

¹²⁰² Se‘âlibî, *Fıkhü’l-lüğa ve esraru’l-‘Arabiyye*, 197.

¹²⁰³ Meydânî, *Mecma ‘ü’l-emsâl*, 2/340.

¹²⁰⁴ Zemahşeri, *el-Müstaksâ fi emsâli’l-‘Arab*, 1962, 1/352.

¹²⁰⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 244; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 133; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 69; Parlatır, *Atasözleri*, 190.

¹²⁰⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 133.

¹²⁰⁷ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 218; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 133; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 251; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 69; Parlatır, *Atasözleri*, 190.

¹²⁰⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 390; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 391; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 449; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139; Parlatır, *Atasözleri*, 432.

¹²⁰⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 244.

Ayrıca hadis-mesel ilk okunduğunda ilk akla gelen ve kısmi eşdeğerlik (benzer anlam-farklı biçim) kategorisinde değerlendirilebilecek “*insanoğlu çiğ süt emmiş¹²¹⁰tir;¹²¹¹ insanoğluna güvenilmez;¹²¹² akan suya inanma, eloğluna güvenme¹²¹³/dayanma;¹²¹⁴ akarsuya inanma, eloğluna dayanma;¹²¹⁵ insanın/adamın alacası içinde, hayvanın/davarın alacası dışında;¹²¹⁶ insanın alacası içinde hayvanın alacası dışındadır;¹²¹⁷ hayvanın alacası dışında, insanın alacası içinde;¹²¹⁸ insanın alacası içindedir;¹²¹⁹ insanoğluna iyilik yarasa sarı öküz bacak olmazdı;¹²²⁰ insanoğlundan her şey umulur;¹²²¹ insanın şeytanı cin şeytanından beter olur;¹²²² insana çok iyilik yaramaz.¹²²³ atasözlerine ulaşılmıştır. Bu atasözlerinden “*insanın şeytanı cin şeytanından beter olur*”¹²²⁴ atasözünde geçen “şeytan” ve “cin” sözcükleri dini temellidir ve hedef dil okurunda din temelli çağrışımlar yaratabilecektir. Bu bağlamda bu atasözünün uygun bir eşdeğerlik olduğunu söylemek zor görünmektedir. Bu atasözü dışındaki atasözleri ise kötü olsun, iyi olsun her insanın fıtratında kötülük/nankörlük olduğuna ve dolaylı olarak ahlaklı insan bulmanın zorluğuna atıfta bulunmaktadır. İlgili atasözleri, hadiste işaret edilen ahlaklı/erdemli insan bulmanın çok zor olması, ancak imkansız olmayışı şeklindeki anlam alanından az farkla da olsa daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Bu şekilleriyle atasözleri, doğru insan bulmanın zorluğunun yanında hadiste yer almayan (dolaylı olarak çıkarılabilecek) insanoğlunun nankörlüğüne atıfta bulunmasıyla anlam olarak hadis-meselin çok uzağında değildir, dolayısıyla yakın bir eşdeğerlik olarak nitelendirilebilir.*

2.2.22.3. Birebir Çeviri

إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمَائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً hadis-meselindeki¹²²⁵ رَاحِلٌ sözcüğünün “yolculuğa ve sefere uygun asil, boyu posu yerinde, gösterişli deve”¹²²⁶ anlamına geldiği düşünüldüğünde

¹²¹⁰ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 318.

¹²¹¹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 363; Parlatır, *Atasözleri*, 327; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 110; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 327; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 151; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 189.

¹²¹² Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 219.

¹²¹³ Parlatır, *Atasözleri*, 73.

¹²¹⁴ Parlatır, *Atasözleri*, 73.

¹²¹⁵ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 121; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 19; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 126; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 150.

¹²¹⁶ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 360; Parlatır, *Atasözleri*, 322; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 326; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 220.

¹²¹⁷ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 113.

¹²¹⁸ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 150; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*.

¹²¹⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 220.

¹²²⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 219; Parlatır, *Atasözleri*, 327; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 318.

¹²²¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 219.

¹²²² Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 219.

¹²²³ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 219.

¹²²⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 219.

¹²²⁵ Buhârî, *Sahîhu 'l-Buhârî*, 1616.

¹²²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-'Arab*, ts., "rhl", 3/1609.

birebir çevirisi; “İnsanlar, içerisinde hemen hemen hiç yüke ve yolculuğa elverişli deve bulamadığın yüz deve gibidir.” şeklinde düşünülebilir.

2.2.22.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

Mesellerin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.22 “Râhil deve” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme			
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri			

Eryarsoy vd. ve Sofuoğlu’nun “İnsanlar ancak yüz deve gibidir. İçlerinde hemen hemen kamil sıfatlı, kullanışlı, bir tane iyi binek devesi bulamazsın!”¹²²⁷ eşdeğerliğinde yer verdikleri “kamil sıfatlı”; “kullanışlı” ve “iyi” sıfatları راحلة sözcüğünün geniş anlam alanı içerisinde değerlendirildiğinde, aktarımlarında kaynak metin hassasiyetini ön plana çıkaran biçimsel çeviriyi tercih ettiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca görüleceği üzere Eryarsoy vd. ile Sofuoğlu getirdikleri eşdeğerliklerde birebir aynı sözcükleri tercih etmişlerdir. Sofuoğlu’ya ait eserin ilk baskısının¹²²⁸ 1987 yılında yapıldığı düşünüldüğünde, bahse konu eşdeğerliği, Eryarsoy vd.’nin Sofuoğlu’ndan aldığı ihtimali güçlenmektedir.

Yıldırım’ın “İnsanlar yüz deve gibidirler. O yüz devenin içerisinde binmeye elverişli bir deveyi neredeyse bulamazsın.”¹²²⁹ eşdeğerliğindeki “binmeye elverişli” sıfatı bir üst paragrafta ifade edilen راحلة sözcüğünün anlam sınırları içerisinde kabul edildiğinde, Yıldırım’ın da metot olarak biçimsel çeviriyi benimsediği söylenebilir.

¹²²⁷ Eryarsoy vd., *Sahih-i Buhârî*, 6/142.

¹²²⁸ Muhammed Eroğlu, “Sofuoğlu, Mehmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/344.

¹²²⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/52.

Eşdeğerliklerden anlaşıldığı üzere çevirmenlerin tamamı “deyim çeviri stratejilerinin” hiçbir aşamasını uygulamamış, birebir çeviri yoluna gitmişlerdir. Tüm çevirmenlerin biçimsel aktarımı tercih etmiş olması, hadisin çevirmenler tarafından mesel olarak algılanmadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

2.2.22.5. Çeviri Önerisi

إنما الناس كإيل المائة لا تكاد تجد فيها راحة lafızlı mesel en yakın eşdeğerlikten başlanarak kısmi eşdeğerliğe göre, atasözü kullanarak “Doğruluk minarede kalmış;¹²³⁰ doğruluk minarede kalmış, muhabbet çalıda.¹²³¹ insanoğlu çiğ süt emmiş¹²³²tir;¹²³³ insanoğluna güvenilmez;¹²³⁴ akan suya inanma, eloğluna güvenme¹²³⁵/dayanma;¹²³⁶ akarsuya inanma, eloğluna dayanma;¹²³⁷ insanın/adamın alacası içinde, hayvanın/davarın alacası dışında;¹²³⁸ insanın alacası içinde hayvanın alacası dışındadır;¹²³⁹ hayvanın alacası dışında, insanın alacası içinde;¹²⁴⁰ insanın alacası içindedir;¹²⁴¹ insanoğluna iyilik yarasa sarı öküz bacak olmazdı;¹²⁴² insanoğlundan her şey umulur;¹²⁴³ insanın şeytanı cin şeytanından beter olur;¹²⁴⁴ insana çok iyilik yaramaz.”¹²⁴⁵ şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.23. “Ruhlar kabilelerdir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de yer alan ve *الأرواحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا انْتَلَفَ وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ* lafzıyla tamamı mesel olan hadisi,¹²⁴⁶ Eryarsoy vd. “Ruhlar (özelliklerine göre) bir arraya getirilmiş kabilelerdir. Bu sebeple aralarından birbirlerini tanıyanlar kaynaşırlar. Birbirlerini

¹²³⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 244; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 133; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 69; Parlatır, *Atasözleri*, 190.

¹²³¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 133.

¹²³² TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 318.

¹²³³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 363; Parlatır, *Atasözleri*, 327; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 110; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 327; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 151; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 189.

¹²³⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 219.

¹²³⁵ Parlatır, *Atasözleri*, 73.

¹²³⁶ Parlatır, *Atasözleri*, 73.

¹²³⁷ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 121; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 19; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 126; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 150.

¹²³⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 360; Parlatır, *Atasözleri*, 322; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 326; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 220.

¹²³⁹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 113.

¹²⁴⁰ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 150; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*.

¹²⁴¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 220.

¹²⁴² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 219; Parlatır, *Atasözleri*, 327.

¹²⁴³ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 219.

¹²⁴⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 219.

¹²⁴⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 219.

¹²⁴⁶ Buhârî, “Ehâdisü’l-Enbiyâ”, 2 (No. 3336).

tanımayanlar da ayrılırlar.”¹²⁴⁷ Sofuoğlu “Ruhlar (sınıf sınıf, zümre zümre) toplanmış cemaatlerdir. Bundan ötürü içlerinden birbirleriyle tanışanlar, sevişip anlaşımlardır. Aralarından birbirleriyle birleşemeyenler (yahut zıtlaşanlar) ise –dünyada- ihtilafa düşmüşler, anlaşamamışlardır.”¹²⁴⁸ ve Yıldırım “Ruhlar grup grup toplanmış cemaatlerdir. Onlardan birbirleriyle tanışanlar bir araya gelirler. Birbirleriyle tanışmayanlar ise birbirlerinden ayrılırlar.”¹²⁴⁹ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.23.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri III. yüzyılda *Kitâbü 'l-Emsâl*'de, uzlaştıktan sonra ittifak kuran iki kişi için¹²⁵⁰ kullanılan التَّقَى التَّرِيَان “İki nemli toprak bir araya geldi.” meseliyle benzer anlamda olan إِنَّمَا السَّيِّئُ الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا كَسَكَلِهِ “Her şey, şeklini alır.” meseli aktarılmıştır. Meselin açıklamasında الْحَدِيثُ أَنَّهَا اتَّخَلَفَتْ وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ hadisine yer verilmiş, fakat başka bir açıklama yapılmamıştır.¹²⁵¹

Hicri IV. yüzyılda *Kitâbü 'l-Emsâl fî 'l-hadîsi 'n-nebevi* isimli eserde, aralarında الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا اتَّخَلَفَتْ وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَتْ hadis-meselin de bulunduğu toplam altı rivayet aktarılmış, hadislere dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹²⁵² *Cemheratü 'l-emsâl*'de ise hızlı şekilde uzlaşarak kalpleri birbirine ısınan iki kişi için kullanılan التَّقَى التَّرِيَان “İki nemli toprak bir araya geldi.” meseline örnek olarak, incelediğimiz الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا اتَّخَلَفَتْ وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَتْ hadisi getirilmiş ve hadisin anlamca التَّقَى التَّرِيَان meseline yakın olduğu aktarılmıştır.¹²⁵³ Eserde, devamla, hadisten esinlenen şair Ebû Nuvâs'ın¹²⁵⁴ (H. ö. 198) şu beyiti kaleme aldığı ifade edilmiştir.¹²⁵⁵

إِنَّ الْقُلُوبَ لِأَجْنَادٍ مُجَنَّدَةٍ ... لِلَّهِ فِي الْأَرْضِ بِالْأَهْوَاءِ تَخْتَلَفُ

فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا فَهِيَ مُؤْتَلَفٌ ... وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا فَهِيَ مُخْتَلَفٌ¹²⁵⁶

“Kalpler toplanmış kabilelerdir ... Allah'ın yeryüzünde, arzuları farklılaşan

Tanışan uzlaşmıştır ... Aynı düşmüştür tanışmayan”

¹²⁴⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/314.

¹²⁴⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3114.

¹²⁴⁹ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 5/314.

¹²⁵⁰ Meydânî, *Mecma 'ü 'l-emsâl*, 1/77.

¹²⁵¹ İbn Sellâm, *Kitâbü 'l-Emsâl*, 177.

¹²⁵² Esbahânî, *Kitâbü 'l-emsâl fî 'l-hadîsi 'n-nebevi*, 1/81-87.

¹²⁵³ ‘Askerî, *Cemheratü 'l-emsâl*, 1/182-183.

¹²⁵⁴ Abbasi dönemi şairi. Şair hakkında detaylı bilgi için bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, “Ebû Nuvâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

¹²⁵⁵ ‘Askerî, *Cemheratü 'l-emsâl*, 1/182-183.

¹²⁵⁶ Ebû Nuvâs el-Hakemî, *Divânü Ebî Nuvâs*, thk. Muhammed Enîs Mührât (Humus-Suriye: Dâru Mührât li'l-‘Ulûm, 2009), 471.

Hicri V. yüzyılda *et-Temsil ve 'l-mühâdara* adlı eserde, “Giriş ve Örnek(ler)”¹²⁵⁷ adlı birinci bölümde “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sözlerindeki Hüsn-ü Tıbâk” başlığında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bedi’ sanatından tıbâk içeren sözlerini derlenmiş, derlem içerisinde incelediğimiz *الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا انْتَلَفَتْ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَتْ* hadisine yer verilmiş, ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹²⁵⁸

Hicri VI. yüzyılda *Mecma ‘ü'l-emsâl*’de “Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Raşidin’in bazı sözleri”¹²⁵⁹ babında *كانت الْأَرْوَاحُ جُنُوداً مُجَنَّدَةً فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا انْتَلَفَتْ* “oldu” ilavesiyle hadise *كانت الْأَرْوَاحُ جُنُوداً مُجَنَّدَةً فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا انْتَلَفَتْ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَتْ* yer verilmiş, hadisle ilgili bir açıklamaya rastlanmamıştır.¹²⁶⁰

Sonuç olarak, *Kitâbü'l-Emsâl*,¹²⁶¹ *Kitâbü'l-Emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevi*¹²⁶² ve *Cemheratü'l-emsâl*’de¹²⁶³ *الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا انْتَلَفَتْ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَتْ* hadisine farklı mesellerin açıklamalarında yer verilmiş, *Mecma ‘ül-emsâl*’de¹²⁶⁴ hadis, doğrudan mesel olarak alınmıştır. *Kitâbü'l-Emsâl*¹²⁶⁵ ve *Cemheratü'l-emsâl*’deki¹²⁶⁶ kalplerin birbirine hızlı bir şekilde ısınması şeklindeki açıklamalar ile meselin anlam alanı “kalplerin birbire ısınması” şeklinde belirlenebilir. Ancak meselin anlam alanı kalplerin birbirine ısınmasından ibaret değil görünmektedir. Zira mesel içerisinde “kafile halindeki ruhlardan, onlardan ruhlar aleminde anlaşılanların, dünyada da anlaştıkları” dini arka planlı bir tema da bulunmaktadır. Bu bağlamda meselde anlam aktarımından ziyade mümkün olduğunca kaynak metne bağlı kalmak makul gözükmektedir.

2.2.23.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَتْ مِنْهَا انْتَلَفَتْ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَتْ meseli hedef dil açısından incelendiğinde “ruhlar aleminde tanışan ruhların kalplerin birbirine hızlı bir şekilde ısınması, tanışmayanların ise birbirine itici gelmesini” temel alan, aynı zamanda içerisinde “ruh(lar), toplanmak, kafile(ler), tanışmak, uzlaşmak, ayrılığa düşmek” kelimeleri barındıran tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesele kısmi eşdeğerlik bulunmaya çalışıldığında “ruhlar aleminde tanışan ruhların kalplerin birbirine hızlı bir şekilde ısınması, tanışmayanların ise birbirine itici gelmesini” anlamına gelen, aynı zamanda içerisinde “ruh(lar), toplanmak, kafile(ler), tanışmak, uzlaşmak, ayrılığa düşmek” ifadelerinden birisi bulunan kısmi bir eşdeğerliğe de ulaşılamamıştır.

¹²⁵⁷ Se‘âlibî, *et-Temsil ve 'l-muhâdara*, 47.

¹²⁵⁸ Se‘âlibî, *et-Temsil ve 'l-muhâdara*, 65.

¹²⁵⁹ Meydânî, *Mecma ‘ü'l-emsâl*, 2/448.

¹²⁶⁰ Meydânî, *Mecma ‘ü'l-emsâl*, 2/449.

¹²⁶¹ İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 177.

¹²⁶² Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/81-87.

¹²⁶³ ‘Askerî, *Cemheratü'l-emsâl*, 1/182-183.

¹²⁶⁴ Meydânî, *Mecma ‘ü'l-emsâl*, 2/449.

¹²⁶⁵ İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 177.

¹²⁶⁶ ‘Askerî, *Cemheratü'l-emsâl*, 1/182-183.

Açıklama yöntemine geçildiğinde, “ruhlar aleminde tanışan ruhların kalplerin birbirine hızlı bir şekilde ısınması, tanışmayanların ise birbirine itici gelmesi” teması hedef dil Türkçeye deyimisel olmayan bir biçimde aktarılabilir. Ayrıca meselde geçen اِتْلَف fiili metne dinamizm kazandırma adına deyimisel olarak çevirilebilir. Bu bağlamda “uzlaşmak, anlaşmak, içi ısınmak” anlamında “canı (kanı)¹²⁶⁷ kaynamak,¹²⁶⁸ içi (kanı,¹²⁶⁹ gönlü)¹²⁷⁰ ısınmak,¹²⁷¹ gönlü akmak¹²⁷² (ısınmak,¹²⁷³ ilişmek,¹²⁷⁴ takılmak)¹²⁷⁵ deyimlerine ulaşılmıştır. Bu deyimlerden ulaşmak istediğimiz anlam alanına uygun düşenler “canı (kanı)¹²⁷⁶ kaynamak,¹²⁷⁷ içi (kanı)¹²⁷⁸ ısınmak¹²⁷⁹ deyimleridir. “Gönlü akmak¹²⁸⁰ (ısınmak,¹²⁸¹ ilişmek,¹²⁸² takılmak)¹²⁸³ deyimleri ise cinsiyet farketmeksizin uzlaşma, anlaşma, sevgiyi tanımlamaktan öte karşı cinsler arasındaki sevgi ve aşkı öncelediği için değerlendirmeye alınmayacaktır.

¹²⁶⁷ Parlatur, *Deyimler*, 537; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 384; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 905; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 524; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 517; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/723; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1663.

¹²⁶⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 321.

¹²⁶⁹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 473; Parlatur, *Deyimler*, 537; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 524; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 517; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/723; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1662.

¹²⁷⁰ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1161; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380.

¹²⁷¹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1437; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 499; Parlatur, *Deyimler*, 482; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405.

¹²⁷² Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Parlatur, *Deyimler*, 396; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 287; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 378; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/502; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1158.

¹²⁷³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1161; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380.

¹²⁷⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 288; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800.

¹²⁷⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 380; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1168.

¹²⁷⁶ Parlatur, *Deyimler*, 537; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 384; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 905; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 524; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 517; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/723; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1663.

¹²⁷⁷ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 321.

¹²⁷⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 473; Parlatur, *Deyimler*, 537; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 524; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 517; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/723; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1662.

¹²⁷⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1437; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 499; Parlatur, *Deyimler*, 482; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405.

¹²⁸⁰ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Parlatur, *Deyimler*, 396; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 287; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 378; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/502; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1158.

¹²⁸¹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1161; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380.

¹²⁸² Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 288; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800.

¹²⁸³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 800; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 461; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 380; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/504; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1168.

2.2.23.3. Birebir Çeviri

Meselde geçen جُنُود sözcüğünün “asker” yahut “yaratılanlardan belirli bir özelliğe sahip her sınıf/grup/hizip/kafile”¹²⁸⁴ anlamında kullanılan جُنُود sözcüğünün çoğulu olduğu, مُجَنَّدُ sıfatının ise “toplanmış”¹²⁸⁵ anlamına geldiği düşünüldüğünde الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ meseli Türkçeye “Ruhlar, toplanmış kafileler gibidir. Kafilerden birbirleriyle tanışanlar uzlaşmış/uzlaşır, tanışmayanlar ise ayrılığa düşmüşlerdir/düşer.” şeklinde aktarılabilir.

2.2.23.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

İncelediğimiz mesele uygulanmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.23 “Ruhlar kafilerdir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme	✓	✓	✓
Genelleştirme			
Ekleme		✓	
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri			

Çevirmenlerden Eryarsoy vd. “Ruhlar (özelliklerine göre) bir arraya getirilmiş kafilerdir. Bu sebeple aralarından birbirlerini tanıyanlar kaynaşırlar. Birbirlerini tanımayanlar da ayrılırlar.”¹²⁸⁶ Sofuoğlu “Ruhlar (sınıf sınıf, zümre zümre) toplanmış cemaatlerdir. Bundan ötürü içlerinden birbirleriyle tanışanlar, sevişip anlaşımlardır. Aralarından birbirleriyle birleşemeyenler (yahut zıtlaşanlar) ise –dünyada- ihtilafa düşmüşler, anlaşılmamışlardır.”¹²⁸⁷ Yıldırım ise “Ruhlar grup grup toplanmış cemaatlerdir. Onlardan

¹²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "cnd", 1/698.

¹²⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "cnd", 1/698.

¹²⁸⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/314.

¹²⁸⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3114.

birbirleriyle tanışanlar bir araya gelirler. Birbirleriyle tanışmayanlar ise birbirlerinden ayrılırlar.” eşdeğerlikleri ile birebir/biçimsel aktarımı yeğlemişlerdir. Ayrıca bir araya getirilmenin/toplanmanın Eryarsoy vd. ve Sofuoğlu parantez içi “özelliklerine göre” ve “*sınıf sınıf, zümre zümre*”; Yıldırım ise “*grup grup*” ifadeleriyle anlam alanını daraltarak özelleştirme yöntemine başvurmuştur. Ek olarak Sofuoğlu, metnin akıcılığını artırmaya yönelik “Bundan ötürü” ve birleşemeyenler kelimesini açıklamaya yönelik parantez içi “yahut zıtlaşanlar” ifadesiyle ekleme yöntemine başvurmuştur. Öte yandan Sofuoğlu’nun tercih ettiği “sevişip anlaşırlar” eşdeğerliğindeki “sevişmek” kelimesinin hedef okur zihninde “sevmek” fiilinin işteş şekli olan “sevişmek” değil de cinsel bir tema canlanması muhtemeldir.

Çevirmenlerin tamamı meseli kaynak dil odaklı birebir/biçimsel çeviriyi tercih etmiş olmaları çevirmenlerin ifadeyi, mesel olarak anlamadıkları ihtimalini güçlendirmektedir.

2.2.23.5. Çeviri Önerisi

الأرواحُ جُنُودٌ مُجَدَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا انْتَلَفَ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ meseli deyimisel ifadeyle açılımlanarak “*Ruhlar aleminde birbiriyle tanışan ruhlar, dünyada da birbirlerine ısınmışlar, canları kaynamış,*¹²⁸⁸ *kanları kaynamış,*¹²⁸⁹ *içleri ısınmış,*¹²⁹⁰ *kanları ısınmış,*¹²⁹¹ *gönülleri ısınmış,*¹²⁹² *birbirleriyle iletişime geçmemiş olanlar dünyada da birbirlerine itici gelmişler/birbirlerinin yıldızları barışmamıştır.*” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.24. “Sabır ilk andadır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de iki hadiste rastlanan الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى meselini (1)¹²⁹³ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Sabır, musibetin darbesini ilk yediğin andaki göstereceğin davranıştır.*”,¹²⁹⁴ Sofuoğlu “*Sabır ... musibetin birinci darbesi sırasındadır.*”,¹²⁹⁵ ve Yıldırım “*Sabır ... musibetin ilk anında gösterilendir.*”,¹²⁹⁶ (2)¹²⁹⁷ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Sabır*

¹²⁸⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 321.

¹²⁸⁹ Parlatur, *Deyimler*, 537; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 384; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 905; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 524; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 517; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/723; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1663.

¹²⁹⁰ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1437; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 499; Parlatur, *Deyimler*, 482; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405.

¹²⁹¹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 473; Parlatur, *Deyimler*, 537; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 524; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 517; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/723; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1662.

¹²⁹² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1161; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 380.

¹²⁹³ Buhârî, “Cenâiz”, 31 (No. 1283).

¹²⁹⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/568.

¹²⁹⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1209-1210.

¹²⁹⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/313-314.

¹²⁹⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 42 (No. 1302).

musibetin darbesi ile ilk karşılaşıldığındadır.”¹²⁹⁸ Sofuoğlu “*Sabır, musibetin ilk darbesi sırasında (katlanıp dayanmak)tır.*”¹²⁹⁹ ve Yıldırım “*Sabır musibetin ilk anında gösterilendir.*”¹³⁰⁰ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.24.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى meseli kaynak dil Arapça açısından incelediğinde hicri III. yüzyılda *Kitâbü'l-Emsâl* adlı eserde, الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى ifadesinin mesel olduğu ve “başına musibet gelen kimsenin elinden geldiğince sabretmesi ve bu sabrın olay henüz çok taze iken övüleceği” anlamına geldiği aktarılmıştır.¹³⁰¹

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-muhâdara*'da “Sabır” başlığında الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹³⁰²

Hicri VI. yüzyılda *el-Müstaksâ fî emsâli'l-'Arab* isimli eserde, الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى meseline yer verilmiş ve *Kitâbü'l-Emsâl*'in yukarıdaki açıklamaları herhangi bir değişiklik yapılmadan alınmış ve meselin anlamı “başına musibet gelen kimsenin elinden geldiğince sabretmesi ve bu sabrın olay henüz çok taze iken övüleceği” şeklinde belirlenmiştir.¹³⁰³

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى meseline hicri III-VI. yüzyıllar arası dört eserde rastlanmış, açıklamaya yer veren eserler meselin anlamının “musibet başa ilk geldiği anda sabrın önemi” olduğunu dile getirmişlerdir.¹³⁰⁴

2.2.24.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde “ilk anda sabrın önemini” vurgulayan, aynı zamanda içerisinde, “sabır, darbe/vurma, ilk” sözcüklerini içeren atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe ulaşılamamıştır.

Yine “musibetin ilk geldiği anda sabrın önemini” anlam alanına sahip ve içerisinde “sabır, darbe/vurma, ilk” sözcüklerinden birisini barındıran yahut barındırmayan atasözü düzeyinde herhangi bir kısmi eşdeğerliğe de rastlanamamıştır.

Açıklama stratejisine geçildiğinde ise mesel, hedef dile deyimisel olmayan bir biçimde aktarılabilir.

¹²⁹⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/577.

¹²⁹⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1229.

¹³⁰⁰ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/328.

¹³⁰¹ İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 162.

¹³⁰² es-Se‘âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 414.

¹³⁰³ Zemahşerî, *el-Müstaksâ fî emsâli'l-'Arab*, 1962, 1/327.

¹³⁰⁴ İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 162; Zemahşerî, *el-Müstaksâ fî emsâli'l-'Arab*, 1962, 1/327.

2.2.24.3. Birebir Çeviri

صَدَمَة isminin “vurmak, çarpmak”¹³⁰⁵ anlamına gelen صَدَمَ fiilinin ismi merrası olduğu düşünüldüğünde الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدَمَةِ الْأُولَى meseli hedef dil Türkçeye “*Sabır, ilk darbe anındadır.*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.24.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدَمَةِ الْأُولَى meselinin aktarımında çevirmenler tarafından sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.24 “Sabır ilk andadır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.		Sofuoğlu		Yıldırım	
Çeviri Yöntemi	(1) Cenâiz, 31/1283	(2) Cenâiz, 42/1302	(1) Cenâiz, 31/1283	(2) Cenâiz, 42/1302	(1) Cenâiz, 31/1283	(2) Cenâiz, 42/1302
Deyim Çeviri Stratejileri						
Tam Eşdeğerlik						
Kısmi Eşdeğerlik						
Açıklama	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Çıkarma						
Diğer Çeviri Stratejileri						
Birebir/Biçimsel						
Yarı-biçimsel						
Öykünme						
Kültürel ödünçleme						
Yabancılaştırma						
Yerleştirme						
Özelleştirme						
Genelleştirme						
Ekleme	✓			✓		
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri						
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri						

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدَمَةِ الْأُولَى meseline çevirmenlerin uyguladıkları çeviri stratejileri incelendiğinde Eryarsoy vd. “(1) *Sabır, musibetin darbesini ilk yediğin andaki göstereceğin davranıştır.*”¹³⁰⁶ (2) *Sabır musibetin darbesi ile ilk karşılaşıldığındadır.*”¹³⁰⁷ Sofuoğlu “(1) *Sabır ... musibetin birinci darbesi sırasında.*”¹³⁰⁸ (2) *Sabır, musibetin ilk darbesi sırasında (katlanıp*

¹³⁰⁵ Ebü'l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdulllah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), "sdm", 4/2420.

¹³⁰⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/568.

¹³⁰⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 1/577.

¹³⁰⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1209-1210.

dayanmak)tır.”¹³⁰⁹ ve Yıldırım “(1) *Sabır ... musibetin ilk anında gösterilendir.*¹³¹⁰ (2) *Sabır musibetin ilk anında gösterilendir.*”¹³¹¹ eşdeğerliklerinde açıklama yöntemini benimsemişlerdir. Tüm çevirmenler “darbenin mahiyetini” açıklama amaçlı “musibet” sözcüğünü kullanmayı tercih etmişlerdir. Öte yandan Eryarsoy vd. (1)’de “darbesini ilk yediğin” eşdeğerliğinde “darbe yemek”¹³¹² deyimini kullanmıştır. Ancak bu deyimsel aktarım meselin sadece bir bölümünün eşdeğerliği olduğu için ayrıca yöntem analizi yapılmayacaktır. Yine Eryarsoy (1)’de “göstereceğin davranıştır” ve Sofuoğlu (2)’de parantez içi “katlanıp dayanmaktır” eklemeleriyle hedef dilde anlaşılabilirliğini artırmaya çalışmışlardır. Yıldırım ise (1) ve (2)’de meseldeki صَدْمَةٌ kelimesinin “darbe, vurma” anlamlarına vurgu yapmak yerine hedef dil odaklı “*Sabır ... musibetin ilk anında gösterilendir.*¹³¹³ *Sabır musibetin ilk anında gösterilendir.*”¹³¹⁴ eşdeğerlikleri yeğlemiştir.

2.2.24.5. Çeviri Önerisi

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى meseli, deyimsel olmayan ifadeyle açılanarak “*Sabır, ilk andadır/ilk anda gösterilendir.*” şeklinde Türkçeye çevirilebilir.

2.2.25. “Sadakaya yakınlardan başlama” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de dört hadiste ulaştığımız اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ meselini, (1)¹³¹⁵ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Sadaka vermeye geçimini sağladığın kişilerden başla.*”,¹³¹⁶ Sofuoğlu “*İnfak ve tasadduka da nafakası üzerine vacip olan kimse ile başla.*”¹³¹⁷ ve Yıldırım “*Sadakaya bakmakla yükümlü olduğun kimselerden (özellikle ailenden) başla.*”;¹³¹⁸ (2)¹³¹⁹ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Vermeye geçimini sağladığın kimselerden başla.*”,¹³²⁰ Sofuoğlu “*Sadaka vermeye nafakası üzerine vacip olanlara ihsan ile başla.*”¹³²¹ ve Yıldırım “*Sadaka vermeye bakmaya yükümlü olduğun kimselerden (özellikle ailenden) başla.*”;¹³²² (3)¹³²³ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Sen*

¹³⁰⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1229.

¹³¹⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/313-314.

¹³¹¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/328.

¹³¹² Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 261; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/335; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 399; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/756.

¹³¹³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/313-314.

¹³¹⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/328.

¹³¹⁵ Buhârî, “Zekât”, 18 (No. 1426).

¹³¹⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/26.

¹³¹⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1354.

¹³¹⁸ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/421.

¹³¹⁹ Buhârî, “Zekât”, 18 (No. 1427).

¹³²⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/26.

¹³²¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1354-1355.

¹³²² Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/421.

¹³²³ Buhârî, “Nafakât”, 2 (No. 5355).

(nafaka vermeye) geçindirmekle yükümlü olduğun kimselerden başla.”¹³²⁴ Sofuoğlu “(Ey mü'min) Sen nafaka vermeye, nafakası üzerine vacip olan aile fertlerinden başla (sonra başkalarına ver.)”¹³²⁵ ve Yıldırım “Sadakaya bakmakla yükümlü olduğun kimselerden yani aileden başla.”¹³²⁶ (4)¹³²⁷ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Sen (infaka) geçindirmekle yükümlü olduklarından başla.”¹³²⁸ Sofuoğlu “(Ey mü'min) Sen sadaka vermeye, nafakası üzerine vacip olanlarla başla.”¹³²⁹ ve Yıldırım “Sadakaya bakmakla yükümlü olduğun kimselerden yani aileden başla.”¹³³⁰ şeklinde Türkçeye yansıtmıştır.

2.2.25.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde H. IV. yüzyılda, *el-Emsâl mine'l-Kitâb* ve *'s-Sünne* adlı eserde, “Usûlü'l-Ahlâk” babında¹³³¹ اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرٍ غَنًى hadisine¹³³² yer verilmiş, hadise dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹³³³ *Kitâbü'l-Müctenâ* adlı kitapta ise “İlk kez Nebi'den (s.a.v.) duyulanlar” babında¹³³⁴ اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ şeklinde gelen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözüne yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹³³⁵

اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ meseline H. 4 yüzyılda telif edilmiş iki eserde rastlanmıştır; eserlerden birisinde meselin lafzı اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ şeklinde belirlenirken,¹³³⁶ diğerinde hadisin devamındaki cümle de alınarak اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرٍ غَنًى biçiminde meselin lafzı belirlenmiştir.¹³³⁷ Çalışmada, kısalığından dolayı ezberlenmesi ve sonraki nesillere aktarılma ihtimali daha güçlü olan اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ cümlesi mesel olarak kabul edilecek ve incelenecektir. Öte yandan mesel kaynakları, mesele dair herhangi bir açıklama yapmamıştır. *Lisânü'l-'Arab*'ta ise hadisteki اِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ifadesi ile “nafakasıyla sorumlu olduğun iyâlden başla; bir şey arta kalırsa, o da yabancıların olsun.” anlamının kastedildiği aktarılmıştır.¹³³⁸ “İyâl” kelimesi

¹³²⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/303-304.

¹³²⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5452-5453.

¹³²⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/415-416.

¹³²⁷ Buhârî, “Nafakât”, 2 (No. 5356).

¹³²⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/304.

¹³²⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5453.

¹³³⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/416.

¹³³¹ Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve 's-sünne*, 86.

¹³³² Ebû Bekir el-Beyhakî, *es-Sünenü 's-sağîr (Sünenü 'l-Beyhakî es-suğrâ)*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Karaçi-Pakistan: Silsiletü Menşûrâtî Câmi'ati'd-Dîrâsâtî'l-İslâmiyye, 1989), 2/70; Hadisin ayrıca Buhârî tarafından da aktardığı ifade edilse de elimizdeki Buhârî baskısında bu lafız dizilişiyle bir rivayete ulaşamamıştır. Bkz. Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, *el-Cem'u beyne's-sahîhayn (el-Buhârî ve 'l-Müslim)*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Beyrut-Lübnan: Dâru İbni Hazm, ts.), 385-386; Buhârî, *Sahîhu 'l-Buhârî*.

¹³³³ Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve 's-sünne*, 87.

¹³³⁴ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 2.

¹³³⁵ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 14.

¹³³⁶ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 14.

¹³³⁷ Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve 's-sünne*, 87.

¹³³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "avl", 4/3176.

“kişinin nafakalarından sorumlu olduğu ve işlerini temin ettiği kimseler” anlamına gelmektedir.¹³³⁹ Bu noktada, meselin sadaka vermeye işinden sorumlu olunan aileden başlamanın önemine vurgu yapıldığını söylemek mümkündür.

2.2.25.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

إِنْدَا بِمَنْ تَعُولُ meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde içerisinde “aile, başlamak” sözlerinin tamamını içeren ve “sadaka vermeye halihazırda işi temin edilen aileden başlamanın” önemine vurgu yapan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından incelendiğinde “aile, başlamak” ifadelerinden en az birini içeren ve “sadaka vermeye halihazırda işi temin edilen aileden başlamak” anlamında kullanılan atasözü düzeyinde bir eşdeğerliğe de ulaşılammıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, deyimse olmıyan bir biçimde hedef dile aktarılabilir. Ayrıca meselde geçen بِمَنْ تَعُولُ “Nafakasıyla sorumlu oldukların” ifadesi hedef dile “geçimini sağlamak”¹³⁴⁰ deyimıyla aktarılabilir. Deyimsel ifade meselin tamamının karşılığı olmadığı için yine açıklama metado çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.2.25.3. Birebir Çeviri

عَالِ يَعُولُ fiili عَالِ يَعُولُ fiilinin muhatap çekimidir ve “akrabası çok olmak; mağlup olmak, ağır gelmek” anlamlarının yanısıra عَالِ يَعُولُ şeklindeki bir kullanıma yer verilmiştir. عَالِ يَعُولُ ifadesinin “Ailesine maddi olarak yetmek, ailesinin azığını temin etmek yahut ailesinin ihtiyaç duyacağı azık, kıyafet gibi her türlü eşyayı sağlamak” anlamlarında kullanıldığı aktarılmıştır.¹³⁴¹ Bu bağlamda, إِنْدَا بِمَنْ تَعُولُ meseli hedef dile Türkçeye birebir “Vermeye maddi olarak yettiğin (azığını temin ettiğin, her türlü ihtiyacını karşıladığın) (ailenle) başla!” şeklinde aktarılabilir.

2.2.25.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

إِنْدَا بِمَنْ تَعُولُ meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.25 “Sadakaya yakınlardan başlama” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Çeviri Yöntemi	(1) Zekât, 18/1426 (2) Zekât, 18/1427 (3) Nafakât, 2/5355 (4) Nafakât, 2/5356	(1) Zekât, 18/1426 (2) Zekât, 18/1427 (3) Nafakât, 2/5355 (4) Nafakât, 2/5356	(1) Zekât, 18/1426 (2) Zekât, 18/1427 (3) Nafakât, 2/5355 (4) Nafakât, 2/5356
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			

¹³³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "ayl", 4/3194.

¹³⁴⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 454-455.

¹³⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "avl", 4/3174-3176.

bölümünün karşılığı olduğu için yapılan aktarım açıklama yöntemi çerçevesinde değerlendirilebilir. Diğer eşdeğerliklerin tamamında “nafakasıyla sorumlu olduğun iyâlınden başla”¹³⁵⁵ anlamı metne yansıtılmıştır. Öte yandan bazı eşdeğerliklerde, incelediğimiz meselin حَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرٍ غِيَّ “Sadakanın en hayırlısı, sadaka verdikten sonra kişiyi muhtaç bırakmayandır.” şeklindeki bir önceki cümlesinde geçen “sadaka” sözcüğüne atıfta bulunulmuş, bu bağlamda Eryarsoy vd. (1)’de, Sofuoğlu (2) ve (4)’te, Yıldırım (2)’de “sadaka vermeye”; Yıldırım (1), (3) ve (4)’de “sadakaya”; Eryarsoy ise (2)’de “vermeye” eşdeğerlikleriyle ekleme yöntemini işletmişlerdir. Sunulan bazı eşdeğerliklerde “sadaka” sözcüğü hedef okur zihninde netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Eryarsoy vd. (3)’de parantez içi “nafaka vermeye”, (4)’de “infaka”; Sofuoğlu (1)’de “infak ve tasadduka”, (3)’de “nafaka vermeye” ifadelerini tercih etmiş, anlamı özelleştirmiştir. Bazı aktarımlarda, bakmakla yükümlü olunanlar ifadesi hedef okur için netleştirilmeye çalışılmış, Yıldırım (1) ve (2)’de parantez içi “özellikle ailenden”, (3) ve (4)’de ise “yani ailenden” eşdeğerlikleriyle ekleme yöntemini tercih etmiştir. Sofuoğlu (3) ve (4)’te muhatapa vurgu yaparak parantez içi “ey mü’min” eklemesinde bulunmuştur.

2.2.25.5. Çeviri Önerisi

ابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ meseli açıklama yöntemiyle, “Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: “Sadakanın en hayırlısı, sadaka verdikten sonra kişiyi muhtaç bırakmayandır. Vermeye geçimini sağlaman”¹³⁵⁶ (temin etmen), iaşesini temin etmen (sağlaman), maişetini temin etmen (sağlaman), nafakasını temin etmen gereken ailenle başla.” şeklinde Türkçeye yansıtılabilir.

2.2.26. “Sağlık ve boş vakit” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de bir hadiste¹³⁵⁷ ulaştığımız نِعْمَتَانِ مَعْبُودٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ meselini Eryarsoy vd. “Çoğu insanın farkına varamadığı iki nimet vardır ki, onlar sağlık ve boş vakittir.”,¹³⁵⁸ Sofuoğlu “Sağlık ve boş vakit, insanlardan pekçoğunun bunlardan faydalanmak hususunda aldandıkları iki büyük nimettir.”¹³⁵⁹ ve Yıldırım “İki nimet vardır ki, insanların çoğu bu hususta aldanmışlardır: Sıhhat ve boş vakit.”¹³⁶⁰ şeklinde Türkçeye çevirmişlerdir.

2.2.26.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

نِعْمَتَانِ مَعْبُودٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ meseli kaynak dil Arapça açısından incelendiğinde hicri IV. yüzyılda, Kitâbü’l-Müctenâ isimli eserde, “Hz. Peygamber (s.a.v.)

¹³⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, ts., "avl", 4/3176.

¹³⁵⁶ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 454-455.

¹³⁵⁷ Buhârî, “Rikâk”, 1 (No. 6412).

¹³⁵⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/111.

¹³⁵⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6353-6354.

¹³⁶⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/564.

işitilip, daha önce kendisinden başkasından işitilmeyenler”¹³⁶¹ babında الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ “Sağlık ve boş vakit, iki nimettir.” meseline yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.¹³⁶² *Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi* adlı eserde, الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹³⁶³ *Kitâbü’s-sinâ’ateyn*’de “Îcâz”¹³⁶⁴ (kısaltma) babında, الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ “Sağlık ve boş vakit iki nimettir.” meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹³⁶⁵

Hicri VI. yüzyılda *Mecma’ü’l-emsâl*’de, “Peygamber’in (s.a.v.) ve Hulefâ-i Raşidîn’in sözlerinden” başlığında الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹³⁶⁶

صِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası dört eserde rastlanmıştır. İki eserde¹³⁶⁷ meselin lafzı الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ “Sağlık ve boş vakit, iki nimettir.” şeklinde belirlenirken, bir eserde¹³⁶⁸ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ şeklinde, diğer bir eserde¹³⁶⁹ ise *Sahîh-i Buhârî*’de geçtiği şekliyle الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ biçiminde belirlenmiştir. Buradan, hadisin farklı lafızlarla meselleştiği anlaşılmaktadır. Mesele dair mesel kitapları açıklamada bulunmasa da meselin anlamı anlaşılmakta ve mesel, “sağlık ve boş vaktin önemine” temas etmektedir.

2.2.26.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

صِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde, hem vaktin, hem sağlığın önemini vurgulayan, aynı zamanda içerisinde, “sıhhat/sağlık, (boş) vakit/zaman, aldanmak/değerini bilememek, insan(lar)”, sözcükleri bulunan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe ulaşamamıştır.

Benzer şekilde, hem vaktin, hem sağlığın önemine değinen ve içerisinde “sıhhat/sağlık, (boş) vakit/zaman, aldanmak/değerini bilememek, insan(lar)” sözcüklerinden birisini bulunduran (yahut bulundurmayan) atasözü düzeyinde kısmi bir eşdeğerliğe de ulaşamamıştır. Her ne kadar Türk dili “başın sağlığı dünya varlığı,¹³⁷⁰ her işin başı

¹³⁶¹ İbn Düreyd, *Kitâbü’l-Müctenâ*, 2.

¹³⁶² İbn Düreyd, *Kitâbü’l-Müctenâ*, 11.

¹³⁶³ Esbahânî, *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*, 1/120-121.

¹³⁶⁴ ‘Askerî, *Kitâbü’s-Sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve ‘ş-şi’r*, 173.

¹³⁶⁵ ‘Askerî, *Kitâbü’s-Sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve ‘ş-şi’r*, 178.

¹³⁶⁶ Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, 2/448.

¹³⁶⁷ İbn Düreyd, *Kitâbü’l-Müctenâ*, 11; el-Askerî, *Kitâbü’s-sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve ‘ş-şi’r*, 178.

¹³⁶⁸ Esbahânî, *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*, 1/120-121.

¹³⁶⁹ Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, 2/448.

¹³⁷⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 75; Aksoy, *Atasözlüğü ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözlüğü Sözlüğü*, 182; Hengirmen, *Atasözlüğü*, 163.

sağlık”¹³⁷¹ gibi sağlığın yahut “bugünün işini yarına bırakma,¹³⁷² su akarken testiye doldurmalı.”¹³⁷³ gibi vaktin önemi vurgulayan atasözleri konusunda zengin olsa da bu eşdeğerlikler hem zaman, hem sağlığın önemine değinmediği için değerlendirmeye alınmayacaktır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde, hem sağlık, hem vaktin önemini deyimsele olmayan bir biçimde hedef dile aktarılabilir.

2.2.26.3. Birebir Çeviri

نِعْمَةٌ ismi “bolluk, zenginlik, refah, rahatlık, para, mal, mülk, tadı çıkarılan nesneler”¹³⁷⁴ anlamlarında kullanılmaktadır. مَغْبُونٌ kelimesi ise “unutmak, zayi etmek, heder etmek; ihmal etmek; düşüncesizce hareket etmek; aldatmak”¹³⁷⁵ anlamlarına gelen غبن kökünün ism-i mefulü’dür. Bu bağlamda نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ meseli Türkçeye birebir “İki nimet konusunda insanların çoğu aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit” şeklinde aktarılabilir.

2.2.26.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.26 “Sağlık ve boş vakit” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓		✓
Yarı-biçimsel		✓	
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerlileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			

¹³⁷¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 247; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 199; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 308; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 331; Parlatır, *Atasözleri*, 285.

¹³⁷² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 96; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 194; Parlatır, *Atasözleri*, 149.

¹³⁷³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 433; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 512; Parlatır, *Atasözleri*, 494.

¹³⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "nam", 6/4478.

¹³⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "ğbn", 5/3211.

Ekleme	✓		
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri			

نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ meseline çevirmenlerin uyguladığı çeviri stratejileri irdelendiğinde Eryarsoy vd. “Çoğu insanın farkına varamadığı iki nimet vardır ki, onlar sağlık ve boş vakittir.”¹³⁷⁶ ve Yıldırım “İki nimet vardır ki, insanların çoğu bu hususta aldanmışlardır: Sıhhat ve boş vakit.”¹³⁷⁷ eşdeğerlikleri birebir/biçimsel aktarımı tercih etmiştir. Sofuoğlu ise “Sağlık ve boş vakit, insanlardan pek çoğunun bunlardan faydalanmak hususunda alandıkları iki büyük nimettir.”¹³⁷⁸ eşdeğerliğinde “aldanmak” ifadesini hedef okur zihninde anlaşılabilirliğini artırmaya yönelik “bunlardan faydalanmak hususunda” karşılığı ile yarıbiçimsel olarak aktarmıştır.

2.2.26.5. Çeviri Önerisi

نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ meseli deyimssel olmayan ifade ile açılımlanarak “Sağlık ve vakit birçok insanın kıymetini bilemediği iki nimettir.”, “İnsanlar iki nimetin kıymetini bilememişlerdir: Sağlık ve vakit.”, “Bірçok insanın başarısız olduğu/sınıfta kaldığı iki nimet: Sağlık ve vakit.” şeklinde Türkçeye çevirilebilir:

2.2.27. “Sahte elbise” Meseli

الْمُنْتَبِعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسٌ تُؤْبَى زُورِ Sahîh-i Buhârî’de yer alan ve içerisinde نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ meseli bulunan الْمُنْتَبِعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسٌ تُؤْبَى زُورِ hadisini¹³⁷⁹ Eryarsoy vd. “Kendisine verilmemiş olan şeylerle tokluk gösterişinde bulunan kimse yalandan iki elbise giyinmiş olur.”,¹³⁸⁰ Sofuoğlu “Verilmemiş bir şeyle tokluk ve süslük gösterişi yapan kimse, yalandan iki elbise giyen kimse gibidir.”¹³⁸¹ ve Yıldırım “Kendisine verilmemiş olan şeylerle tokluk yapan kimse, yalandan iki elbise giyen kimse gibi olur.”¹³⁸² şeklinde Türkçe eşdeğerlik sunmuşlardır.

2.2.27.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

الْمُنْتَبِعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسٌ تُؤْبَى زُورِ hadisine hicri IV. yüzyılda Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-Nebevî adlı eserde rastlanmıştır. Eserde, Sahîh-i Buhârî’de geçen الْمُنْتَبِعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسٌ تُؤْبَى زُورِ hadisi ile baştaki lafız farklılığı ile مَنْ تَحَلَّى بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسٌ تُؤْبَى زُورِ “Kim kendisine verilmeyen

¹³⁷⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/111.

¹³⁷⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/564.

¹³⁷⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6353-6354.

¹³⁷⁹ Buhârî, “Nikâh”, 106 (No. 5219).

¹³⁸⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/238.

¹³⁸¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5298-5299.

¹³⁸² Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/311.

şeyin (verildiğini) iddia ederse yalandan iki elbise giyen kimse gibidir.” hadisinin tamamını mesel olarak alınmış, ancak herhangi bir açıklama yapılmıştır.¹³⁸³

Hicri V. yüzyılda *et-Temsil ve 'l-mühâdara* isimli eserde, *كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ* hadis-meseline “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) teşbîhât ve temsîlâtı” başlığında yer verilmiş, herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır.¹³⁸⁴

Hicri VI. yüzyılda, hadiste geçen *كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ* kısmını mesel olarak kabul eden *Mecma 'ü'l-emsâl*’de ise, mesel hakkında şu ifadeler yer verilmiştir:

Asma’î’ye göre mesele konu kişi, zahid kişilerin giydiği kıyafetleri giyerek, insanlara kalbindekinden daha fazla zühd göstermeye çalışmaktadır. *كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ* hadisindeki kişi de tok olmadığı halde kendisini tok gören gibi, elinde bulunmayanla övünmektedir.¹³⁸⁵

كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ hadisine hicri 4. ve 6. asırlarda kaleme alınan mesel kaynaklarında ulaşılmıştır. İki mesel kaynağında *كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ* tamamı mesel olarak alınarak, mesele dair herhangi bir açıklama yapılmazken *Mecma 'ül-emsâl*’de, hadisin *كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ* kısmı mesel olarak alınmış ve mesel açıklanmıştır. Birçok meselin az kelimedenden oluşması, *Mecma 'ül-emsâl*’in güvenilirlik açısından klasik mesel sahasındaki yeri ve aynı eserin meselin detaylı açıklamasına yer vermesi göz önünde bulundurulduğunda, hadiste geçen *كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ* bölümünün mesel olarak kabul edilmesi daha makul gözükmektedir. *كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ* meselinin anlam alanı *Mecma 'ül-emsâl*’in açıklamasına göre “elinde bulunmayanla övünmek” şeklindedir.

2.2.27.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

كَلَابِسُ ثَوْبِي زُورٍ meseli hedef dil açısından incelendiğinde “elinde var olmayanla övünmek” anlamına gelen ve aynı zamanda içerisinde “giymek, elbise, yalan/batıl” kelimelerini barındıran tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Söz konusu mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde, içerisinde “giymek, elbise, yalan/batıl” sözcüklerinden birisini barındıran ve “elinde var olmayanla övünmek” anlamına gelen “*yalancı pehlivan*”¹³⁸⁶ deyimine ulaşılmıştır. Deyimin, yapamayacağı işleri yaptığını ya da yapabileceğini ileri süren ancak gerçekte hiçbir şey yapmayan kişi¹³⁸⁷ için

¹³⁸³ Esbahânî, *Kitâbü 'l-emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi*, 1/59-62.

¹³⁸⁴ Se‘âlibî, *et-Temsil ve 'l-muhâdara*, 23.

¹³⁸⁵ Meydânî, *Mecma 'ü'l-emsâl*, 2/150.

¹³⁸⁶ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 224; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1181; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 691; Parlatır, *Deyimler*, 893; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1103; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 791; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 521.

¹³⁸⁷ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1181; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 691; Parlatır, *Deyimler*, 893; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1103; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 791.

kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda uygun bir eşdeğerlik olduğu düşünülebilir. Yine “elinde var olmayanla övünmek” anlamında kullanılan, ancak içerisinde “giymek, elbise, yalan/batıl” sözcüklerinden birisi bulunmayan ve bu bağlamda kısmi eşdeğerlik (benzer anlam, farklı biçim) çerçevesinde değerlendirilebilecek “azamet satmak,¹³⁸⁸ tafra satmak¹³⁸⁹ (kesmek),¹³⁹⁰ hindi gibi kabarmak,¹³⁹¹ (kendini)¹³⁹² dev aynasında görmek,¹³⁹³ küçük dağları ben yarattım demek,¹³⁹⁴ büyüklük taslamak¹³⁹⁵ (satmak),¹³⁹⁶ kendini bir şey sanmak,¹³⁹⁷ mangalda kül bırakmamak¹³⁹⁸” deyimlerine ulaşılmıştır. Bu deyimlerde kısmi eşdeğerlik çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.2.27.3. Birebir Çeviri

الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ sözcüğünün “yalan, batıl”¹³⁹⁹ anlamları göz önünde bulundurulduğunda كَلَّاسٍ ثَوْبِي زُورٍ hadisi Türkçeye “Kendisine verilmeyenle tokmuş gibi yapan, yalandan iki elbise giyen gibidir.” şeklinde aktarılabilir.

2.2.27.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

Mesellerin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

¹³⁸⁸ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/337; Parlatır, *Deyimler*, 136; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 290.

¹³⁸⁹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 224; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2502; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1086; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 655; Parlatır, *Deyimler*, 812; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1064; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 541; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 734; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 503.

¹³⁹⁰ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2502.

¹³⁹¹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1402; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/607-608; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 451; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 401.

¹³⁹² Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 537; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1764; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/763; Parlatır, *Deyimler*, 564; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 542; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 433.

¹³⁹³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 406; Parlatır, *Deyimler*, 291; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 343.

¹³⁹⁴ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1928; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/831; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 558; Parlatır, *Deyimler*, 609; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 950; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 433; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 580; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹³⁹⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 372; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/265; Parlatır, *Deyimler*, 222; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 212; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 319.

¹³⁹⁶ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 372; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/265; Parlatır, *Deyimler*, 222; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 319.

¹³⁹⁷ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1763; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/763; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 537; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 923; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 542; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 432.

¹³⁹⁸ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1992; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/858; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 567; Parlatır, *Deyimler*, 631; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 961; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 444; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 596; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 454.

¹³⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "zvr", 3/1888.

Tablo 2.27 “Sahte elbise” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme			
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri			

كَلْبِسْ ثَوْبِي زُورٍ meselini çevirmenlerin tamamı bizim ulaştığımız kısmi eşdeğerliğin aksine Eryarsoy vd. “yalandan iki elbise giyinmiş olur.”,¹⁴⁰⁰ Sofuoğlu “yalandan iki elbise giyen kimse gibidir.”¹⁴⁰¹ ve Yıldırım “yalandan iki elbise giyen kimse gibi olur.”¹⁴⁰² eşdeğerlikleriyle birebir/biçimsel aktarımı tercih etmişlerdir. Çevirmenlerin tamamının meseli hedef dile olduğu gibi aktarması, çevirmenler tarafından ifadenin mesel olarak algılanmadığı, dolayısıyla deyimssel bir aktarımın ortaya koyulamadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

2.2.27.5. Çeviri Önerisi

İçerisinde كَلْبِسْ ثَوْبِي زُورٍ meseli bulunan الْمُنْتَبِعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلْبِسْ hadisi¹⁴⁰³ kısmi eşdeğerlik yöntemine göre, deyimssel ifadeyle “Allah Rasûlü buyurdu: Kendisine (rızık olarak) verilmediği halde tokmuş gibi davranan kimse (olsa olsa) yalancı pehlivan,¹⁴⁰⁴ azamet satan,¹⁴⁰⁵ taфра satan¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/238.

¹⁴⁰¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5298-5299.

¹⁴⁰² Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 8/311.

¹⁴⁰³ Buhârî, “Nikâh”, 106 (No. 5219).

¹⁴⁰⁴ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 224; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1181; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 691; Parlatır, *Deyimler*, 893; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1103; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 791; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 521.

¹⁴⁰⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/337; Parlatır, *Deyimler*, 136; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 290.

¹⁴⁰⁶ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 224; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2502; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1086; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 655; Parlatır, *Deyimler*, 812; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*,

(kesen),¹⁴⁰⁷ hindi gibi kabaran,¹⁴⁰⁸ (kendini)¹⁴⁰⁹ dev aynasında gören,¹⁴¹⁰ küçük dağları ben yarattım diyen,¹⁴¹¹ büyüklük taslayan¹⁴¹² (satan),¹⁴¹³ kendini bir şey sanan,¹⁴¹⁴ mangalda kül bırakmayan¹⁴¹⁵ dır/dir (kişidir)” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.28. “Savaş hiledir” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de üç yerde bulunan الْحَرْبُ خَدْعَةٌ meselini (1)¹⁴¹⁶ no.lu قَالَ هَٰلِكَ كَيْسَرَى ... hadiste Eryarsoy vd. “Savaş, hiledir/taktiktir.”,¹⁴¹⁷ Sofuoğlu “Harbi bir kere aldatmaktır diye isimlendirdi.”¹⁴¹⁸ ve Yıldırım “Savaşı, hiledir-aldatmadır.”;¹⁴¹⁹ (2)¹⁴²⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “... savaşı, hile ve taktik diye niteledi”,¹⁴²¹ Sofuoğlu “... harbe, bir hud‘adır diye isim verdi.”¹⁴²² ve Yıldırım “... savaşı, hile-aldatma olarak isimlendirdi.”;¹⁴²³ (3)¹⁴²⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Savaş, hiledir/taktiktir.”,¹⁴²⁵ Sofuoğlu “Harp bir aldatmadır.”¹⁴²⁶ ve Yıldırım “Savaş, hiledir-aldatmadır.”¹⁴²⁷ biçiminde Türkçeye aktarmışlardır.

1064; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 541; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 734; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 503.

¹⁴⁰⁷ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2502.

¹⁴⁰⁸ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1402; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/607-608; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 451; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 401.

¹⁴⁰⁹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 537; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1764; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/763; Parlatır, *Deyimler*, 564; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 542; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 433.

¹⁴¹⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 406; Parlatır, *Deyimler*, 291; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 343.

¹⁴¹¹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1928; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/831; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 558; Parlatır, *Deyimler*, 609; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 950; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 433; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 580; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹⁴¹² Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 372; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/265; Parlatır, *Deyimler*, 222; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 212; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 319.

¹⁴¹³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 372; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/265; Parlatır, *Deyimler*, 222; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 319.

¹⁴¹⁴ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1763; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/763; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 537; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 923; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 542; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 432.

¹⁴¹⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1992; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/858; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 567; Parlatır, *Deyimler*, 631; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 961; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 444; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 596; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 454.

¹⁴¹⁶ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 157 (No. 3027-3028).

¹⁴¹⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/162.

¹⁴¹⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2821-2822.

¹⁴¹⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/45.

¹⁴²⁰ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 157 (No. 3029).

¹⁴²¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/162.

¹⁴²² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2822.

¹⁴²³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/45.

¹⁴²⁴ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 157 (No. 3030).

¹⁴²⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/162-163.

¹⁴²⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2822.

¹⁴²⁷ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/45.

2.2.28.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

حَرْبُ خُدْعَةٍ hadisi mesel kaynaklarında tarandığında hicri III. yy.da *Kitâbü'l-Emsâl* adlı eserde حَرْبُ خُدْعَةٍ meseli, “Savaşta kim aldatılırsa, o kişinin ayağı kayar, en nihayetinde yere düşer ve helak olur. Bunun da dönüşü yoktur” şeklinde açıklanmıştır.¹⁴²⁸ *Edebü'l-kâtib* adlı eserde ise حَرْبُ خُدْعَةٍ meselinde geçen خُدْعَةٌ kelimesinin خُدْعَةٌ/خُدْعَةٌ şekillerinde de okunabileceği bildirilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁴²⁹

Hicri IV. yy.da *Kitâbü'l-Müctenâ* adlı esere göre Hz. Peygamber (s.a.v.), حَرْبُ خُدْعَةٍ hadisini hendek gazvesinin yapıldığı gün, Naîm b. Mesûd'u Kureyş kabilesi, Katafanlılar ve Yahudilerin arasına açmak için göndediğinde söylemiştir. Eserde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu hadisi savaşta aldatmanın, sayıca çok olmak ve bilgisiz şekilde ileri atılmaktan daha faydalı olacağını düşündüğü için kullandığı aktarılmıştır.¹⁴³⁰ *el-Cevhera fi'l-emsâl* adlı eserde, حَرْبُ خُدْعَةٍ meselindeki savaşın, kurnazlık ve hilekarlık ifade ettiğini bildirilmiştir.¹⁴³¹ *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-Hadîsi'n-Nebevî* adlı eserde ise, حَرْبُ خُدْعَةٍ meselinin geçtiği dört hadise yer verilmiş, ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁴³² *Kitâbü's-sinâ'ateyn*'de حَرْبُ خُدْعَةٍ meseline yer verilmiş, ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁴³³ *Cemheratü'l-emsâl*'de ise, إِذَا لَمْ تَغْلِبْ “Galip gelemiyorsan, tatlı dille aldat” meselinin bir ihtiyacın karşısına üstün gelerek giderilememesi durumunda ihtiyaca, yumuşak davranıp tatlı dil kullanarak ulaşılması anlamında kullanıldığı aktarılmıştır. Bu meselin diğer bir anlamının ise düşmana galib gelecek sabır ve gücün olmadığı durumda, düşmanı aldatmak ve ona tuzak kurmak anlamına geldiğini ve bu yönüyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) حَرْبُ خُدْعَةٍ sözüne benzediğini aktarılmıştır.¹⁴³⁴

Hicri VI. yy.da *Mecma'ü'l-emsâl*'de, حَرْبُ خُدْعَةٍ meselindeki خُدْعَةٌ kelimesinin خُدْعَةٌ şeklinde de okunabileceğini bildirilmiş, Kûfe dil mektebinin ileri gelen alimlerinden Sa'leb'in (H. ö. 291), hadisin kendisine خُدْعَةٌ şeklinde ulaştığı bilgisi paylaşılmıştır. Devamla eserde, خُدْعَةٌ şeklinde okunduğunda, savaşçı, kendisiyle savaşanı bir kez aldattığında o kişiyi mağlup ederek hezimete uğratmış olunacağı, خُدْعَةٌ okunuşunda ise savaşçının, savaşta düşmanını aldatması

¹⁴²⁸ İbn Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl*, 37; “الحرب خدعة” hadisinin aynı lafızlarla açıklamasına H. 7. yy.'ın sonlarında İbn Manzûr tarafından kaleme alınmış *Lisânü'l-'Arab* adlı eserde de rastlanmıştır. İbn Sellâm'ın kaleme aldığı *Kitâbü'l-Emsâl* adlı eserin H. 3. yy.da yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda *Lisânü'l-'Arab* adlı eserin *Kitâbü'l-Emsâl* adlı eserden iktibas ettiği düşünülebilir. Bkz. Hulusi Kılıç, “Lisânü'l-'Arab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

¹⁴²⁹ Ebû Muhammed İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâllî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 542.

¹⁴³⁰ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 4.

¹⁴³¹ İbn 'Abdürabbih, “el-Cevhera fi'l-emsâl”, 3/6.

¹⁴³² Isbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, c. I, s. 22, 24; Isbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, c. II, s. 212-13.

¹⁴³³ 'Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şî'r*, 369.

¹⁴³⁴ 'Askerî, *Cemheratü'l-emsâl*, 1/66.

anlamına geleceği dile getirilmiş, nahiv alimi Kisâî'ye (H. ö. 189) göre savaşın bizzat kendisinin içerisinde savaşanları aldatması anlamına gelecek خُدْعَةٌ şeklinde de okunması mümkün olduğu ifade edilmiştir.¹⁴³⁵ *el-Müstaksâ fi emsâli 'l-'Arab*'ta, الحربُ خُدْعَةٌ meseline geçen خُدْعَةٌ kelimesinin خُدْعَةٌ şeklinde “Savaşın kenndisi çok hilekardır/altadıcıdır” başka bir deyişle “Savaş(ın kendisi bizzat) katılanları aldatır” anlamında da rivayet edildiği, içerisinde düzenbazlık bulunan ve hile ile sonuçlanan her durum için kullanıldığı aktarılmıştır.¹⁴³⁶

الحربُ خُدْعَةٌ meseline hicri III. yy. ile VI. yy.'lar arası mesel kaynaklarında rastlanmıştır. Mesel kitaplarından anlaşıldığı üzere, meselde geçen kelimelerin literal anlamına vurgu yapılarak savaşta, karşıdakini kurnazlık, hilekarlık ve tatlı dille aldatma; savaşın bizzat kendisinin bir aldatma olduğu ifade edilerek savaşın, katılan herkesi aldattığı anlamları üzerinde durulurken, anlam alanı genişletilerek içerisinde düzenbazlık bulunan ve hile ile sonuçlanan durumlar için de kullanıldığı aktarılmıştır. Ancak hile yaparak sonuca ulaşma anlamına geç sayılabilecek hicri VI. yy.da tek bir eserde rastlanmıştır. Bu açıklama her ne kadar Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonraki yüzyıllarda “Savaş hiledir.” meselinin hile hurdayla bir sonuca ulaşmak anlamında kullanıldığı ihtimalini güçlendirse de, taranan diğer mesel kaynaklar söz konusu meseli savaş eksenli açıklamışlardır. Bu bağlamda, الحربُ خُدْعَةٌ “Savaş hiledir.” meselinden “savaştaki hilenin” anlaşılması daha makul gözkmektedir.

2.2.28.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الحربُ خُدْعَةٌ “Savaş hiledir” meseline hedef dilde eşdeğerlik arayışına geçmeden önce bir üst başlıkta, “savaş, harp” sözcüklerini hedef dilde kullanmanın gerekliliğinden bahsedilmişti. Bu çerçevede, içerisinde “savaş, harb” sözcüklerini barındıran, aynı zamanda hile yapmak/kandırmak sözcüklerini içeren Türkçe dil varlığında deyim ve atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

“Savaş hiledir.” meseli kısmi eşdeğerlik açısından değerlendirildiğinde “savaş/harp” yahut “hile/kandırma” sözcüklerini içerisinde barındıran, aynı zamanda “savaşta hile yapmak” anlamında kullanılan Türkçe dil varlığında deyim ve atasözü düzeyinde bir eşdeğerlik bulunamamıştır.

“Savaş hiledir” meseli açıklama yöntemiyle deyimse olmayan bir biçimde hedef dile aktarılabilir.

¹⁴³⁵ Meydânî, *Mecma'ü 'l-emsâl*, 1/197.

¹⁴³⁶ Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli 'l-'Arab*, 1962, 1/311.

2.2.28.3. Birebir Çeviri

خُدْعَةٌ kelimesinin “aldatma, hile” anlamlarına değinen *Lisânü'l-‘Arab* adlı eser savaşta hilenin önemine vurgu yaparak الْحَرْبُ خُدْعَةٌ hadisini “Savaşta kim aldatılırsa, o kişinin ayağı kayar, en nihayetinde yere düşer ve helak olur. Bunun da dönüşü yoktur” şeklinde açıklamıştır.¹⁴³⁷ Bu bilgilerden yola çıkarak الْحَرْبُ خُدْعَةٌ hadisi “Savaş hiledir/aldatmadır.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.28.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

Yukarıda çevirilerde kullanılan deyim çeviri stratejileri tabloda özetlenmiştir:

Tablo 2.28 “Savaş hiledir” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.			Sofuoğlu			Yıldırım		
Çeviri Yöntemi	(1) Cihâd ve Siyer, 157/3027-28	(2) Cihâd ve Siyer, 157/3029	(3) Cihâd ve Siyer, 157/3030	(1) Cihâd ve Siyer, 157/3027-28	(2) Cihâd ve Siyer, 157/3029	(3) Cihâd ve Siyer, 157/3030	(1) Cihâd ve Siyer, 157/3027-28	(2) Cihâd ve Siyer, 157/3029	(3) Cihâd ve Siyer, 157/3030
Deyim Çeviri Stratejileri									
Tam Eşdeğerlik									
Kısmi Eşdeğerlik									
Açıklama									
Çıkarma									
Diğer Çeviri Stratejileri									
Birebir/Biçimsel				✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel	✓	✓	✓						
Öykünme									
Kültürel ödünçleme									
Yabancılaştırma									
Yerleştirme									
Özelleştirme									
Genelleştirme									
Ekleme	✓	✓	✓				✓	✓	✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri									
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri									

Eryarsoy vd., üç meselin çevirisinde “(1)(2)(3) Savaş, hiledir/taktiktir.”¹⁴³⁸ eşdeğerliği ile hem kaynak dil odaklı “hiledir” ifadesi ile birebir/biçimsel aktarımı, hem de hedef dile odaklı “taktik” kelimesini tercih ederek yarı-biçimsel bir çeviri ortaya koymuştur. Sofuoğlu üç

¹⁴³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "hda", 2/1112.

¹⁴³⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/162-163.

meselde “(1) Harp bir kere aldatmaktır, (2) Harp, bir hud‘adır, (3) Harp bir aldatmadır.”¹⁴³⁹ eşdeğerlikleriyle meselde geçen خُدْعَة kelimesinin nekira yapısını “bir” sıfatlarıyla çeviriye yansıtmayı tercih ederek birebir/biçimsel aktarımı benimsemiştir. Yıldırım da üç meselin tamamında “Savaş, hiledir-aldatmadır.”¹⁴⁴⁰ eşdeğerliği ile birebir/biçimsel aktarımı tercih etmiş ve üç meselde خُدْعَة sözcüğünün diğer bir anlamı olan “aldatma” sözcüğünü kullanarak ekleme yöntemini yeğlemiştir.

Eşdeğerliklerden görüleceği üzere, çevirmenlerin tamamı - bizim de başvurmak durumunda kaldığımız - birebir/biçimsel aktarımı tercih etmiştir. Çevirmenlerin başvurdukları ve bizim ulaştığımız yöntem birebir aktarım olunca çevirmenlerin, الحربُ خُدْعَةٌ hadisini mesel olarak algılayıp algılamadıklarına dair bir kanıya varmayı zorlaştırmaktadır.

2.2.28.5. Çeviri Önerisi

الحَرْبُ خُدْعَةٌ meseli, deyimsel olmayan şekilde açılanarak Türkçeye “Savaş/harp taktiktir.” şeklinde aktarılabilir.

2.2.29. “Şüpheliyi terketme” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de bir hadiste¹⁴⁴¹ rastlanan دَغْ مَا يَرِيئُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيئُكَ meselini Eryarsoy vd. “Seni şüphelendiren şeyi bırak, şüphelendirmeyeni al.”,¹⁴⁴² Sofuoğlu “Seni şüpheye düşürecek şeyi, sana şüphe vermeyecek şeye terk et.”¹⁴⁴³ ve Yıldırım “Bir şeyde şüpheye düşersen onu bırak ve seni şüphelendirmeyeni al.”¹⁴⁴⁴ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.29.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

دَغْ مَا يَرِيئُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيئُكَ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri IV. yüzyılda, *Kitâbü ’l-Emsâl fi ’l-hadîsi-n-nebevi* adlı eserde, üç farklı rivayete yer verilmiş, hadis metinlerinde geçen دَغْ مَا يَرِيئُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيئُكَ kısmının mesel olduğunu aktarılmış, mesele dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁴⁴⁵

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve ’l-mühâdara* adlı eserde “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) farklı sanatlarla dair meselleri ve hikmetleri” başlığında دَغْ مَا يَرِيئُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيئُكَ hadisine yer verilmiş, başka bir açıklamada bulunulmamıştır.¹⁴⁴⁶

¹⁴³⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2821-2822.

¹⁴⁴⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/45.

¹⁴⁴¹ Buhârî, “Büyü”, 3.

¹⁴⁴² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/294.

¹⁴⁴³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1901.

¹⁴⁴⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/307.

¹⁴⁴⁵ Esbahânî, *Kitâbü ’l-emsâl fi ’l-hadîsi ’n-nebevi*, 1/44.

¹⁴⁴⁶ Se’âlibî, *et-Temsîl ve ’l-muhâdara*, 28.

Hicri VI. yüzyılda *Mecma 'ü'l-emsâl*'de, "Peygamber'in (s.a.v.) ve Hulefâ-i Raşidîn'in sözlerinden" başlığında دَغْ مَا يَرِيْكَ اِلَى مَا لَا يَرِيْكَ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁴⁴⁷

دَغْ مَا يَرِيْكَ اِلَى مَا لَا يَرِيْكَ meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası üç eserde rastlanmış, eserlerin tamamında meselin lafzı دَغْ مَا يَرِيْكَ اِلَى مَا لَا يَرِيْكَ şeklinde belirlenmiştir. Eserlerde, meselin anlamına dair herhangi bir açıklama bulunamamıştır. Ancak meselin anlamı açıktır ve mesel, şüphelilerden uzak durulması gerektiğini salık vermektedir. Öte yandan mesele yer veren bir mesel kitabının¹⁴⁴⁸ دَغْ مَا يَرِيْكَ اِلَى مَا لَا يَرِيْكَ وَإِنْ أَفْتَاكَ الْمُفْتُونَ "Müftüler fetva verse de ..." rivayetine¹⁴⁴⁹ yer vermiş olması, meseldeki "şüphelilerden uzak durma" temasının din eksenli olduğu, dolayısıyla mesel ile hakkında herhangi bir nass bulunmayan şüphelilerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

2.2.29.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

دَغْ مَا يَرِيْكَ اِلَى مَا لَا يَرِيْكَ meseli hedef dil Türkçe açısından ele alındığında, hakkında nass bulunmayan şüphelilerden uzak durmayı ifade eden ve içerisinde aynı zamanda, "bırakmak/terketmek, şüphelendirmek" sözcükleri bulunan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe ulaşılammıştır.

Benzer şekilde, şüphelilerden uzak durmayı tavsiye eden ve içerisinde "bırakmak/terketmek, şüphelendirmek" sözcüklerinden birisi bulunan atasözü düzeyinde kısmi bir eşdeğerliğe de rastlanamamıştır.

Bu noktada mesel hedef dil Türkçeye deyimsel olmayan açıklama yöntemiyle aktarılabilir. Öte yandan "şüphelendirmek" ifadesi hedef dile deyimsel olarak çevirilebilir. Bu bağlamda Türkçede "gönül (mide)¹⁴⁵⁰ bulandırmak,¹⁴⁵¹ içini kemirmek,¹⁴⁵² kuşku uyandırmak,¹⁴⁵³ kuşkuya (şüpheye)¹⁴⁵⁴

¹⁴⁴⁷ Meydânî, *Mecma 'ü'l-emsâl*, 2/449.

¹⁴⁴⁸ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, 1/44.

¹⁴⁴⁹ Ebü'l-Kasım et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi Abdulmecîd et-Telîfâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989), 117-118.

¹⁴⁵⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2367; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 607; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 458; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2226-2227.

¹⁴⁵¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1402; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatur, *Deyimler*, 400; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 381; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/507; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1172.

¹⁴⁵² TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1646; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 98; Parlatur, *Deyimler*, 485; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 353; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 871; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 466; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 406; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/634; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1452.

¹⁴⁵³ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹⁴⁵⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatur, *Deyimler*, 810; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 502.

düşürmek,¹⁴⁵⁵ *zihni(ni)*¹⁴⁵⁶ *bulandırmak*,¹⁴⁵⁷ *zihnini (kurcalamak,*¹⁴⁵⁸ *tırmalamak)*¹⁴⁵⁹ deyimlerine ulaşılmıştır. Ayrıca edilgen çatılı olan “şüphelenmek” eksenli “gönlü (midesi)¹⁴⁶⁰ bulanmak,¹⁴⁶¹ içine kurt düşmek¹⁴⁶² (girmek),¹⁴⁶³ içine kuşku çökmek,¹⁴⁶⁴ içini (kurt yemek,¹⁴⁶⁵ kurt kemirmek),¹⁴⁶⁶ kuşku (beslemek,¹⁴⁶⁷ duymak,¹⁴⁶⁸ uyanmak),¹⁴⁶⁹ kuşkuya düşmek,¹⁴⁷⁰ şüphe (etmek,¹⁴⁷¹ uyanmak),¹⁴⁷² şüphesine kapılmak,¹⁴⁷³ şüpheye (düşmek,¹⁴⁷⁴ kapılmak)”¹⁴⁷⁵ deyimleriyle de eşdeğerlik sağlanabilir. Ancak ister etken, ister edilgen çatılı olsun, bu deyimler meselin tümünün karşılığı olmadığı için açıklama yöntemi içerisinde değerlendirilebilirler.

¹⁴⁵⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160.

¹⁴⁵⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3711; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 844; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1265; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2930.

¹⁴⁵⁷ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatır, *Deyimler*, 959.

¹⁴⁵⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3711; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Parlatır, *Deyimler*, 959; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 595; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1144; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 844; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1265; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2930.

¹⁴⁵⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3711.

¹⁴⁶⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2367; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatır, *Deyimler*, 643; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 967; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 607; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/876; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2027.

¹⁴⁶¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1403; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Parlatır, *Deyimler*, 397; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 287; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 378; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/503; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1158.

¹⁴⁶² TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1645-1646; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 500; Parlatır, *Deyimler*, 484; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 352; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 870; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 465; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/632; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1448.

¹⁴⁶³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1448.

¹⁴⁶⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1646.

¹⁴⁶⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1646; Parlatır, *Deyimler*, 485; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 353; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 871; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 406; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/634; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1452.

¹⁴⁶⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1646; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1452.

¹⁴⁶⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatır, *Deyimler*, 606; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹⁴⁶⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatır, *Deyimler*, 606; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹⁴⁶⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Parlatır, *Deyimler*, 606; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/827.

¹⁴⁷⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Parlatır, *Deyimler*, 606; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/827.

¹⁴⁷¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3128.

¹⁴⁷² TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3128.

¹⁴⁷³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3129.

¹⁴⁷⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3129; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 654; Parlatır, *Deyimler*, 810; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 502; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1081.

¹⁴⁷⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3129; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 654; Parlatır, *Deyimler*, 810; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 502.

2.2.29.3. Birebir Çeviri

Meselde geçen أَرَاب fiili “şüpheye düşmek; şüpheye düşürmek, şüphelendirmek; üzmek, rahatsız etmek”¹⁴⁷⁶ anlamlarında kullanılmaktadır. دَغ kelimesi ise “bırakmak, terketmek”¹⁴⁷⁷ anlamlarına gelen دَغ kökünün emir kipidir. Bu bağlamda دَغ مَا لَا يَرِيكَ meseli Türkçeye birebir “*Seni şüphelendireni terk et, şüphelendirmeyene yönel*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.29.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

دَغ مَا لَا يَرِيكَ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.29 “Şüpheliyi terketme” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme	✓		✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri			

دَغ مَا لَا يَرِيكَ meseline çevirmenlerin uyguladığı çeviri stratejileri irdelendiğinde “*Seni şüphelendiren şeyi bırak, şüphelendirmeyeni al.*”¹⁴⁷⁸ (Eryarsoy vd.); *Seni şüpheye düşürecek şeyi, sana şüphelendirmeyeni al.*¹⁴⁷⁹ (Sofuoğlu); *Bir şeyde şüpheye düşersen onu bırak ve seni şüphelendirmeyeni al.*”¹⁴⁸⁰ (Yıldırım)” eşdeğerlikleri ile çevirmenlerin tamamı kaynak dil odaklı birebir çeviri yöntemini benimsemişlerdir. Ayrıca Eryarsoy vd. ile Yıldırım hedef dilde okunabilirliği artırmaya yönelik “al” eklemesinde bulunmuşlardır. Birebir çeviri yönteminin uygulanmasında çevirmenlerin kaynak dil

¹⁴⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "ryb", 3/1788-1789.

¹⁴⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "vda", 6/4797.

¹⁴⁷⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/294.

¹⁴⁷⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1901.

¹⁴⁸⁰ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 3/307.

hassasiyetinin yattığı yahut incelediğimiz meseli, mesel olarak algılamadıkları çıkarımında bulunulabilir.

2.2.29.5. Çeviri Önerisi

دَغْ مَا يَرِيْنُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْنُكَ meseli, deyimsel olmayan ifadeyle açım lanarak “Seni şüphelendirenler yerine şüphelendirmeyenlerle amel et.”, “Şüpheliler yerine, şüpheli olmayanları tercih et.” şeklinde yahut deyimsel ifadeyle açım layarak “gönlünü (mideni)¹⁴⁸¹ bulandıran,¹⁴⁸² içini kemiren,¹⁴⁸³ sende kuşku uyandıran,¹⁴⁸⁴ seni kuşkuya (şüphey)e¹⁴⁸⁵ düşüren,¹⁴⁸⁶ zihnini bulandıran¹⁴⁸⁷ (kurcalayan,¹⁴⁸⁸ tırmalayan)¹⁴⁸⁹ yerine bulandırmayanla (kemirmeyenle, uyandırmayanla, düşürmeyenle, kurcalamayanla, tırmalamayanla amel et” yahut “gönlünün (midenin)¹⁴⁹⁰ bulandığı,¹⁴⁹¹ içine kurt düşen¹⁴⁹² (giren),¹⁴⁹³ içine kuşku çöken,¹⁴⁹⁴ içini (kurt

¹⁴⁸¹ TDK, Türkçe Sözlük, 2/2367; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 607; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 458; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2226-2227.

¹⁴⁸² TDK, Türkçe Sözlük, 1/1402; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatur, *Deyimler*, 400; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 381; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 381; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/507; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1172.

¹⁴⁸³ TDK, Türkçe Sözlük, 1/1646; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 98; Parlatur, *Deyimler*, 485; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 353; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 871; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 466; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 406; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/634; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1452.

¹⁴⁸⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹⁴⁸⁵ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatur, *Deyimler*, 810; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 502.

¹⁴⁸⁶ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160.

¹⁴⁸⁷ TDK, Türkçe Sözlük, 2/3711; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 844; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1265; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2930.

¹⁴⁸⁸ TDK, Türkçe Sözlük, 2/3711; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Parlatur, *Deyimler*, 959; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 595; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1144; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 844; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1265; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2930.

¹⁴⁸⁹ TDK, Türkçe Sözlük, 2/3711.

¹⁴⁹⁰ TDK, Türkçe Sözlük, 2/2367; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatur, *Deyimler*, 643; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 967; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 607; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/876; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2027.

¹⁴⁹¹ TDK, Türkçe Sözlük, 1/1403; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Parlatur, *Deyimler*, 397; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 287; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 799; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 378; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 379; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/503; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1158.

¹⁴⁹² TDK, Türkçe Sözlük, 1/1645-1646; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 267; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 500; Parlatur, *Deyimler*, 484; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 352; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 870; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 465; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 405; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/632; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1448.

¹⁴⁹³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1448.

¹⁴⁹⁴ TDK, Türkçe Sözlük, 1/1646.

yiye[n],¹⁴⁹⁵ kurt kemiren),¹⁴⁹⁶ kuşku (beslediğ[i],¹⁴⁹⁷ duyduğ[u]),¹⁴⁹⁸ içinde kuşku uyanan,¹⁴⁹⁹ kuşkuya düştüğün,¹⁵⁰⁰ şüphe ettiğ[i],¹⁵⁰¹ içinde şüphe uyanan,¹⁵⁰² şüphesine kapıldığ[ın],¹⁵⁰³ şüpheye (düştüğün,¹⁵⁰⁴ kapıldığ[ın])¹⁵⁰⁵ şey yerine bulanmadığ[ın], düşmeyen[i], girmeyen[i], çökmeyen[i], yemeyen[i], kemirmeyen[i], beslemediğ[i], duymadığ[ın], uyanmayan[ı], düşmediğ[i], etmediğ[i], kapılmadığ[ın] yeğle!” şeklinde Türkçeye tercüme edilebilir.

2.2.30. “Tebliğ edilen anlar” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de yer alan ve içerisinde رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْ عَى مِنْ سَامِعٍ meseli bulunan فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ hadisini¹⁵⁰⁶ Eryarsoy vd. “Burada bulunanlar bulunmayanlara sözlerimi iletirler. Nice kendisine iletilen kişi duyandan daha iyi kavrar.”,¹⁵⁰⁷ Sofuoğlu “Burada hazır bulunanlar, hazır bulunmayanlara tebliğ etsin. Bazen kendisine tebliğ edilmiş olan kimse burada bulunup işiten kimseden daha iyi anlaşıp belleyici olur.”¹⁵⁰⁸ ve Yıldırım “Burada bulunanlar, burada bulunmayanlara sözlerimi aktarınlar. Öyle kimseler vardır ki anlatandan daha anlayışlı olabilir.”¹⁵⁰⁹ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

2.2.30.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْ عَى مِنْ سَامِعٍ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri IV. yüzyılda *Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi* isimli kitapta, رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْ عَى مِنْ سَامِعٍ meseline yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.¹⁵¹⁰

¹⁴⁹⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1646; Parlatır, *Deyimler*, 485; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 353; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 871; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 406; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/634; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1452.

¹⁴⁹⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1646; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1452.

¹⁴⁹⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatır, *Deyimler*, 606; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹⁴⁹⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 160; Parlatır, *Deyimler*, 606; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448.

¹⁴⁹⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Parlatır, *Deyimler*, 606; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/827.

¹⁵⁰⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2181; Parlatır, *Deyimler*, 606; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 448; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/827.

¹⁵⁰¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3128.

¹⁵⁰² TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3128.

¹⁵⁰³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3129.

¹⁵⁰⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3129; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 654; Parlatır, *Deyimler*, 810; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 502; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1081.

¹⁵⁰⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3129; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 654; Parlatır, *Deyimler*, 810; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 502.

¹⁵⁰⁶ Buhârî, “Hacc”, 132 (No. 1741).

¹⁵⁰⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/158-159.

¹⁵⁰⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1643-1644.

¹⁵⁰⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/84-85.

¹⁵¹⁰ Esbahânî, *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*, 1/412.

Hicri VI. yüzyılda *Mecma'ü'l-emsâl* isimli eserde, “Peygamber’in (s.a.v.) ve Hulefâ-i Raşidîn’in sözlerinden” başlığında رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁵¹¹

رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ meseline hicri IV-VI. yüzyıl arası kaleme alınmış iki eserde rastlanmıştır, eserlerde mesel dair bir izaha rastlanmamıştır. Ancak meseli anlamayı zorlaştıracak bir kelime olmadığı düşünüldüğünde meselin anlam alanı “önemli olanın bilgiyi ilk ağızdan duymaktan çok, bilginin aktarımı” şeklinde belirlenebilir.

2.2.30.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde içerisinde “tebliğ edilen (aktarılan, bildirilen), daha iyi anlayan (kavrayan, koruyan), dinleyen (işiten)” kelimelerini içeren ve “bilgiyi aktarmanın önemini” vurgulayan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

“Tebliğ edilen (aktarılan, bildirilen), daha iyi anlayan (kavrayan, koruyan), dinleyen (işiten)” ifadelerinden bir ya da daha fazlasını içeren ve “bilgiyi aktarmanın önemini” anlamında kullanılan atasözü düzeyinde kısmi bir eşdeğerliğe de ulaşamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde “bilgiyi aktarmanın önemini” vurgulayan deyimsel bir eşdeğerliğe de ulaşılmıştır. Bu bağlamda mesel – deyimsel olmayan bir biçimde – hedef dile aktarılabilir.

2.2.30.3. Birebir Çeviri

رُبُّ'nin teksir¹⁵¹² (çoğaltma), أَوْعَى isminin “korumak, ezberlemek, anlamak” anlamına gelen وَعَى fiilin ism-i tafdîli (derecelendirme ismi) olduğu düşünüldüğünde رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ meseli hedef dile “Nice kendisine tebliğ edilenler (aktarılanlar, bildirilenler) işitenden (dinleyenden) daha iyi anlarlar (korurlar).” şeklinde aktarılabilir.

2.2.30.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

رُبُّ مُبْلَغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.30 “Tebliğ edilen anlar” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			

¹⁵¹¹ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 2/450.

¹⁵¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "rbb", 3/1551.

Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerlileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme		✓	
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri			

رُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ meseline çevirmenlerin uyguladıkları çeviri stratejileri incelendiğinde Eryarsoy vd., “Nice kendisine iletilen kişi duyandan daha iyi kavrar.”¹⁵¹³ Sofuoğlu, “Bazen kendisine tebliğ edilmiş olan kimse burada bulunup işiten kimseden daha iyi anlayıp belleyici olur.”¹⁵¹⁴ ve Yıldırım, “Öyle kimseler vardır ki anlatandan daha anlayışlı olabilir.”¹⁵¹⁵ eşdeğerlikleri ile birebir/biçimsel aktarımı tercih etmişlerdir. Ayrıca Sofuoğlu metne akıcılık kazandırmaya yönelik “burada bulunup” eklemesinde bulunmuştur. Yine Sofuoğlu, “anlayıp” ifadesinin anlaşılabilirliğini artırma işlevi gören “belleyici olur” eklemesinde bulunmuştur. “Bellemek” fiili ve çekimleri “idrak etmek, akılda tutmak” anlamında günümüz Türkçesinde kullanılsa da “belleyici” şeklinde isim formunun kullanımı yaygın değildir ve hedef okurda yabancılık hissi uyandırabilir. Nitekim Yıldırım da “anlayışlı olabilir” eşdeğerliğinde anlayış sözcüğünün “anlamak, kavramak, idrak etmek” anlamını kullanmış olsa da, günümüz Türkçesinde “anlayışlı olmak” ifadesi “hoşgörülü olmak” anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda bu eşdeğerliğin de hedef okurda yabancılık hissi uyandırması muhtemeldir.

2.2.30.5. Çeviri Önerisi

İçerisinde رُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ meseli bulunan فُلَيْبُ الشَّاهِدِ الْغَائِبِ قَرَّبَ مُبَلِّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ hadisi¹⁵¹⁶ deyim olmayan ifadeyle açıklanarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: Bulunan bulunmayana sözlerimi iletisin. “Duymanın da ötesinde önemli olan bir şey vardır ki o da duyulanı tebliğ etmektir.”, “Duymak kadar tebliğ etmek de önemlidir”, “Nitekim dinde tebliğin önemi yadsınamaz.” biçiminde Türkçeye aktarılabilir.

¹⁵¹³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/158-159.

¹⁵¹⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1643-1644.

¹⁵¹⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/84-85.

¹⁵¹⁶ Buhârî, “Hacc”, 132 (No. 1741).

2.2.31. “Toprağa bulanma” Meseli

... فَأَظْفَرُ بَدَاتِ الدِّينِ ثَرِبْتُ meseli bulunan *Sahîh-i Buhârî*’de yer alan ve içerisinde ثَرِبْتُ يَدَاكَ hadisini¹⁵¹⁷ Eryarsoy vd. “... Sen dindar olanı nikahlamakla zafere kavuş. *Ellerin toprağa bulanasıca!*”,¹⁵¹⁸ Sofuoğlu “... (Ey mü’min, sen bunlardan dindar olanı ele geçirmeye bak. (Eğer dediğimi yapmazsan) iki elin fakirleşir.”¹⁵¹⁹ ve Yıldırım “... Sen bunlardan dini ve ahlakı güzel olanı tercih et. *Aksi taktirde fakir düşersin.*”¹⁵²⁰ şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

2.2.31.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

ثَرِبْتُ يَدَاكَ meselinin anlam alanı kaynak dil Arapçada belirlenmek istenildiğinde, hicri IV. yüzyılda *Cemheratü’l-emsâl* adlı eserde, malını kaybetmek gibi maddi anlamda ya da değerli bir şeyini kaybederek manevi olarak fakirleşen ve yardım isteyen kişiye sakinleşmesi için söylenilen اَرْغُوا لَهَا حَوَارَها تَقَرُّ (“Üzerine yük yükleyebilmek için) ona (deveye) yavrusunun sesini dinletin, sakinleşir (biz de yükümüzü yükleriz.” meselinin açıklamasında, ثَرِبْتُ يَدَاكَ meseline yer verilmiş; Hz. Osman’ın katillerini öldürmeden yahut ölmeden geri adım atmayacaklarına dair Allah’a söz veren, “Şeytan helak olsun!” sözünü bırakarak “Osman’ın katili helak olsun!” sözüne geçen Şam’daki elli bin kişiyi haber veren Benî Abs kabilesinden bir kişiye Hz. Ali’nin “Ne istiyorlar?” sorusunu yöneltmesi üzerine, o kişinin “Senin kanını” demesine üzerine Hz. Ali, o kişiye ثَرِبْتُ يَدَاكَ “Allah seni bildiği gibi yapsın!” demiş, sonrasında Hz. Ali, Şam’a doğru yola çıkmış ve Sıffin hadisesi vuku bulmuştur.¹⁵²¹

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve’l-mühâdara* adlı eserde, ثَرِبْتُ يَدَاكَ meselinin kişiye fakir/muhtaç olması yönünde beddua anlamı taşıdığı bilgisine ulaşmaktayız.¹⁵²²

Hicri VI. yüzyılda *Mecma’ü’l-emsâl*’de ise, Ebû ‘Ubeyd b. Sellâm’ın sözlerini aktarılmıştır. İbn Sellâm’a göre kişinin malı azaldığında, “Öyle fakirleşti, muhtaç duruma düştü ki bu haliyle toprağa yapıştı/yakınlaştı.” anlamında قَدْ ثَرِبَ denilmektedir. İbn Sellâm, Arapların sıklıkla kullandığı ثَرِبْتُ يَدَاكَ meselinin her ne kadar beddua görünümü olsa da Arapların bu bedduanın gerçekleşmesini istemediklerini; yeri/yurdu/toprağı ve annesi olan kişiye لَا أَرْضُ لَكَ “Yeri/yurdu/toprağı ve anası olmayasica/batasıca!” dediklerini aktarmıştır.¹⁵²³ Bu açıklama, Anadolu’da büyüklerin küçüklere kızıdıkları zaman sitemkar bir dille söyledikleri,

¹⁵¹⁷ Buhârî, “Nikâh”, 15 (No. 5090).

¹⁵¹⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/176.

¹⁵¹⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 11/5183.

¹⁵²⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/208-209.

¹⁵²¹ ‘Askeri, *Cemheratü’l-emsâl*, 1/99-101.

¹⁵²² Se‘âlibî, *et-Temsîl ve’l-muhâdara*, 315.

¹⁵²³ Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, 1/133; Detaylı bilgi için bkz. Ebû ‘Ubeyd İbn Sellâm, *Kitâbü’l-ğarîbî’l-hadîs*, nşr. Mustafa Hicâzî, thk. Hüseyin Muhammed Şeref (Mısır: Mecma’ü’l-Lügati’l-‘Arabiyye, 1993), 4/42-46.

ancak gerçekleşmesini istemedikleri “ailesi dağılıp yok olmak”¹⁵²⁴ anlamına gelen “ocağı yanmak”¹⁵²⁵ deyimini “Ocağı yanasıca!” şeklinde kullandıklarını akıllara getirmektedir. Yine Zemahşerî’ye ait *el-Müstaksâ fî emsâli’l-‘Arab* adlı eserde ise تَرَبَّتْ يَدَاكَ meselinin kişinin fakirlik çekmesi yönünde bir beddua olduğu ifade edilerek şu beyite yer verilmiştir:¹⁵²⁶

تَرَبَّتْ يَدَاكَ وَهَلْ رَأَيْتَ لِقَوْمِهِ مِثْلِي عَلَى يُسْرِي وَحِينَ نَعَلْتِي¹⁵²⁷

Ocağı yanasıca, onun kavminde gördün mü ... Hastalığımda dahi bendeki kadar bolluğu

تَرَبَّتْ يَدَاكَ meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası dört mesel kitabında raslatlanmış, *et-Temsil ve’l-muhâdara* ile *el-Müstaksâ fî emsâli’l-‘Arab* adlı eserlerde تَرَبَّتْ يَدَاكَ meselinin fakir/muhtaç kılmak anlamında beddua olduğu¹⁵²⁸ dile getirilirken *Mecma’ü’l-emsâl*’de, تَرَبَّتْ يَدَاكَ meselinin beddua görünümlü sitem¹⁵²⁹ anlamı taşıdığı ifade edilmiştir. *Cemheratü’l-emsâl* adlı eserde incelediğimiz meselin açıklaması – başka bir meselin açıklamasında yer aldığı için – net olmasa da Hz. Ali ile Beni Abs kabilesinden kişi arasında geçen diyalogdan *Mecma’ü’l-emsâl*’de ifade edilen beddua görünümlü sitem anlamına yaklaşmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bedduayı asla tasvip etmediği ve kendisinin de kullanmadığı düşünüldüğünde, mesele dair fakir kılmak temalı beddua anlamını benimsemek zor görünmektedir. Şayet Hz. Peygamber (s.a.v.), dindar olan kadınla nikahlanmazsan “Fakirliğe düşer olursun.” şeklinde bir haber cümlesi kurmuş olsaydı تَنَكَّحُ ile başlayan hadise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) geçmiş zaman anlamının yanı sıra dua/beddua anlamı taşıyabilen تَرَبَّتْ mazi fiiliyle değil تَتَرَبَّبُ muzari fiiliyle devam etmesi beklenirdi. Bu bilgiler ışığında *Mecma’ü’l-emsâl*’de işaret edilen “beddua görünümlü sitem” anlamını تَرَبَّتْ يَدَاكَ meseli için anlam alanı olarak belirlemek daha akla yatkın görünmektedir.

2.2.31.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

تَرَبَّتْ يَدَاكَ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde kişinin fakirleşmesi için beddua görünümlü sitem anlamı taşıyan ve içerisinde “el, toprak, gelmek/isabet etmek” sözcüklerini barındıran atasözü ya da deyim düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Benzer şekilde yukarıda belirttiğimiz anlam alanında ve “el, toprak, gelmek/isabet etmek” sözcüklerinden en az birisini içerisinde barındıran kısmi eşdeğerliğe de ulaşamamıştır.

¹⁵²⁴ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2106-2107.

¹⁵²⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2106-2107.

¹⁵²⁶ Zemahşerî, *el-Müstaksâ fî emsâli’l-‘Arab*, 1962, 2/23.

¹⁵²⁷ Ebû Said el-Asma’î, *Divânü’l-‘Asmaiyyât*, thk. Muhammed Nebil Tarîfî (Beyrut: Darü Sâdir, 2005), 179.

¹⁵²⁸ Se’âlibî, *et-Temsil ve’l-muhâdara*, 315; Zemahşerî, *el-Müstaksâ fî emsâli’l-‘Arab*, 1962, 2/23.

¹⁵²⁹ Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, 1/133.

Açıklama yöntemine geçildiğinde “fakirliğe düşer olmak” anlamında beddua anlamı taşıyan “*ocağı yanmak*,¹⁵³⁰ *ocağı sönmek*,¹⁵³¹ *ocağı batmak*,¹⁵³² *ocağı yıkılmak*”¹⁵³³ deyimlerine ulaşılmıştır. Bu deyimlerin tamamı deyim kitaplarında “her şeyini yitirmek, ailesini kaybetmek”¹⁵³⁴ şeklinde olumsuz anlamda açıklanmış olsa da aralarında sadece “*ocağı yanmak*” deyimini Anadolu’da “*Ocağı yanasıca!*” şeklinde beddua görünümde sitem anlamı kullanılmaktadır. “*Ocağı sönmek*,¹⁵³⁵ *ocağı batmak*,¹⁵³⁶ *ocağı yıkılmak*”¹⁵³⁷ deyimleri ise “*Ocağı sönmeyesice!, ocağı batmayasica!, ocağı yıkılmayasica!*” şeklinde görünüm olarak dua anlamı taşımaktadır. Bu açıdan bu deyimler uygun eşdeğerlik görünümde değildir.

2.2.31.3. Birebir Çeviri

ثَرِبَتْ يَدَاكَ meseli ثَرِبَ fiilinin birisine “toprak isabet etmek”¹⁵³⁸ anlamı taşıdığı düşünüldüğünde literal olarak “*Eline toprak geldi/isabet etti.*” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.31.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

ثَرِبَتْ يَدَاكَ meselinin çevirisinde kullanılmış çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.31 “Toprağa bulanma” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel		✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme			

¹⁵³⁰ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2107.

¹⁵³¹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Parlatır, *Deyimler*, 674; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/914; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2106.

¹⁵³² Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Parlatır, *Deyimler*, 674; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 586; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2104.

¹⁵³³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 587; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466.

¹⁵³⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 586.

¹⁵³⁵ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Parlatır, *Deyimler*, 674; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/914; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2106.

¹⁵³⁶ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466; Parlatır, *Deyimler*, 674; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 586; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2104.

¹⁵³⁷ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 587; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 466.

¹⁵³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "trb", 1/424.

2.2.32. “Toprak doyurur” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de¹⁵⁴⁶ yer alan لَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ meseline çevirmenler tarafından sunulan eşdeğerlikler aktarılmadan önce mesel ile ilgili bir noktaya değinmek faydalı olacaktır. *Sahîh-i Buhârî*’de¹⁵⁴⁷ لَا يَمْلَأُ عَيْنَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ “Ademoğlunun gözünü ancak toprak doyurur” hadisi de bulunmaktadır. Ancak mide-karın-doldurma ilişkisinden dolayı daha çok fiziki bir ilişkiye dikkat çeken hakiki anlamı göz önünde bulundurulması yahut mesel eserlerinin yazıldığı dönemde جَوْف “karın, boşluk” lafızlı meselin daha meşhur olmuş olması gibi nedenlerle mesel kitapları, لَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ lafızlı hadise yer vermiş olabilirler. Arapça mesel kaynakları yer vermemiş olsa da, içerisinde göz-doldurmak/doymak şeklinde mecazi bir ilişki barındıran لَا يَمْلَأُ عَيْنَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ hadisi Türkçeye “İnsanın gözünü bir avuç toprak doyurur.”¹⁵⁴⁸ şeklinde atasözü ya da “gözünü toprak doyurmak”¹⁵⁴⁹ (doyursun)¹⁵⁵⁰ biçiminde deyim olarak geçmiştir.

Ayrıca yakın anlamlı “gözü aç,”¹⁵⁵¹ açgözlü”¹⁵⁵² deyimlerine Türkçede sıklıkla rastlanmaktadır. Bir lafzın mesel olup olmadığı öncelikle kaynak dilde araştırılması gerekse de Türkçede bu denli yaygın kullanılması akıllara bu hadisin de mesel anlamı taşıyabileceğini getirmektedir. Mesele *Sahîh-i Buhârî*’de bir yerde rastlanmıştır.

Tekrar incelediğimiz mesele döndüğümüzde لَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ meselinesi,¹⁵⁵³ Eryarsoy vd. “Adem oğlunun iç boşluğunu topraktan başka bir şey dolduramaz.”,¹⁵⁵⁴ Sofuoğlu “Adem oğlunun aç gözünü ancak toprak doldurur.”¹⁵⁵⁵ ve Yıldırım Adem oğlunun iç boşluğunu topraktan başka bir şey dolduramaz.”¹⁵⁵⁶ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.32.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri III. yüzyılda *el-Beyân ve’t-tebyîn* adlı eserde mesel anlamı taşıyan hadislerin zikredildiği bölümde لَوْ أَنَّ لِبْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَسَالَا إِلَيْهِمَا ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيُثَوِّبُ اللَّهُ

¹⁵⁴⁶ Buhârî, “Rikâk”, 10 (No. 6436).

¹⁵⁴⁷ Buhârî, “Rikâk”, 10 (No. 6437).

¹⁵⁴⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 360; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 220.

¹⁵⁴⁹ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 320.

¹⁵⁵⁰ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 403; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/537; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1243; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 822; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 387; Parlatur, *Deyimler*, 419; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 19.

¹⁵⁵¹ Parlatur, *Deyimler*, 413; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 385; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 814; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1223; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 311; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/525; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 395.

¹⁵⁵² Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/20; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 255.

¹⁵⁵³ Buhârî, “Rikâk”, 10 (No. 6436).

¹⁵⁵⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/119.

¹⁵⁵⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6373.

¹⁵⁵⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/584.

Kısmi eşdeğerlik açısından incelendiğinde “*insanın gözünü bir avuç toprak doyurur*,”¹⁵⁶⁰ *açın karnı doyar, gözü doymaz*”¹⁵⁶¹ şeklinde eşdeğerliklere ulaşılmıştır. İnsanoğlunun aç gözlü olduğu, ne elde ederse etsin daha fazlasını isteyeceği, ancak sonunda doymayan gözünü bir avuç toprağın doyuracağı şeklinde açıklanan¹⁵⁶² “*insanın gözünü bir avuç toprak doyurur*”¹⁵⁶³ atasözü aradığımız anlam alanına uygun sözdür. Lafız olarak oldukça yakın görünen “*açın karnı doyar, gözü doymaz*”¹⁵⁶⁴ atasözü hırs, tamah, açgözlülük temalı olsa da aradığımız “ölüm” anlam alanının yakın değildir. Bu bakımdan uygun eşdeğerlik kabul etmek zor görünmektedir.

İdeal bir eşdeğerlik bulduktan sonra çeviri kaybını azaltmak için diğer deyim çeviri yöntemlerine geçilmemesi doğru olandır. Ancak açılımı çerçevesinde değerlendirilecek “*gözünü toprak doyurmak*”¹⁵⁶⁵ (*doyursun*)”¹⁵⁶⁶ deyimlerinin hedef dilde “*insanoğlu*” sözcüğü yerine özellikle “*âdemoğlu*” kelimesinin kullanılmak istenildiği durumlarda işlev görebileceği düşünüldüğünde eşdeğerlik olarak kullanılabilirler.

2.2.32.3. Birebir Çeviri

جَوْف kelimesinin “bir şeyin iç kısmı, karnı batını, boşluğu”¹⁵⁶⁷ ya da daha geniş anlamda “omuzlar, pazular, kaburga kemikleri ve iki kalça kemiğine denk düşen alan”¹⁵⁶⁸ yani baş ve bacaklar hariç insan gövdesi gibi anlamları bulunmaktadır. Bu bağlamda hadiste geçen لَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ meselin birebir çevirisi “... *Ademoğlunun karnını ancak toprak doldurur...*” şeklinde olabilir.

2.2.32.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

İncelediğimiz meselinin aktarımında çevirmenler tarafından tercih edilen çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

¹⁵⁶⁰ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 360; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 220.

¹⁵⁶¹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 111; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 67; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 13; Parlatur, *Atasözleri*, 56; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 112.

¹⁵⁶² Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 360.

¹⁵⁶³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 360; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 220.

¹⁵⁶⁴ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 111; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 67; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 13; Parlatur, *Atasözleri*, 56; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 112.

¹⁵⁶⁵ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 320.

¹⁵⁶⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1424; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 403; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/537; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1243; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 822; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 387; Parlatur, *Deyimler*, 419; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 19.

¹⁵⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "cvf", 1/728.

¹⁵⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "cvf", 1/728.

Tablo 2.32 “Toprak doyurur” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓		✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerlileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme		✓	
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle çeviri		✓	

Çevirmenlerden Eryarsoy vd. “*Adem oğlunun iç boşluğunu topraktan başka bir şey dolduramaz*”¹⁵⁶⁹ ve Yıldırım “*Adem oğlunun iç boşluğunu topraktan başka bir şey dolduramaz.*”¹⁵⁷⁰ eşdeğerliği ile aynı lafza sahip iki meseli, kaynak dil odaklı birebir/biçimsel çeviri yöntemiyle Türkçeye aktarmışlardır. Sofuoğlu “*Adem oğlunun aç gözünü ancak toprak doldurur.*”¹⁵⁷¹ eşdeğerliğiyle yaygın olarak kullanılan “*gözünü toprak doyurmak*”¹⁵⁷² (*doyursun*)¹⁵⁷³ deyimleri yerine Türkçede yerleşik olmayan “*gözünü toprak doldurmak*” ifadesiyle aktarmıştır. Ayrıca Sofuoğlu meselde bulunmayan “aç” sıfatını eşdeğerliğe ekleyerek Türkçedeki “*açgözlü*,”¹⁵⁷⁴ *gözü aç*”¹⁵⁷⁵ deyimlerine atıfta bulunmuştur.

Verilen eşdeğerlikler incelendiğinde, sadece Sofuoğlu’nun hedef dil odaklı deyimssel bir çeviri benimsemeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Eryarsoy vd. ile Yıldırım ise kaynak dil odaklı birebir biçimsel çeviri yöntemini benimseyerek hedef dil okurunda yabancılık duygusunu artırmışlardır.

¹⁵⁶⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/119.

¹⁵⁷⁰ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/584.

¹⁵⁷¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6373.

¹⁵⁷² Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 320.

¹⁵⁷³ Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 403; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/537; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1243; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 822; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 387; Parlatır, *Deyimler*, 419; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 19.

¹⁵⁷⁴ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/20; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 255.

¹⁵⁷⁵ Parlatır, *Deyimler*, 413; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 385; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 814; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1223; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 311; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/525; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 395.

2.2.32.5. Çeviri Önerisi

لا يَمَلُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ meseli en yakın eşdeğerlikten başlanarak, kısmi eşdeğerlik yöntemiyle “İnsanın gözünü bir avuç toprak doyurur.”,¹⁵⁷⁶ deyimisel ifadeyle açım lanarak “Ademoğlunun gözünü toprak doyurur.”¹⁵⁷⁷ şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.33. “Ukkâşe” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de beş hadiste yer alan ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Ukkâşe b. Mihsan’dan sonraki sahabeye söylediği¹⁵⁷⁸ سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ meselini (1)¹⁵⁷⁹ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bu hususta Ukaşe senin önüne geçti.”,¹⁵⁸⁰ Sofuoğlu “Bu hususta Ukaşe senden önce geçti!”¹⁵⁸¹ ve Yıldırım “Bu konuda Ukâşe seni geçti.”,¹⁵⁸² (2)¹⁵⁸³ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bu hususta Ukaşe senden önce davrandı.”,¹⁵⁸⁴ Sofuoğlu “Bu hususta Ukâşe senin önüne geçti.”¹⁵⁸⁵ ve Yıldırım “Bu konuda Ukâşe seni geçti.”,¹⁵⁸⁶ (3)¹⁵⁸⁷ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Ukkaşe senden önce davrandı.”,¹⁵⁸⁸ Sofuoğlu “Bu hususta Ukaşe senin önüne geçti.”¹⁵⁸⁹ ve Yıldırım “Bu konuda Ukaşe seni geçti.”,¹⁵⁹⁰ (4)¹⁵⁹¹ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bu konuda Ukkaşe seni geçti.”,¹⁵⁹² Sofuoğlu “Bu hususta Ukaşe senden öne geçti.”¹⁵⁹³ ve Yıldırım “Bu konuda Ukkâşe seni geçti.”,¹⁵⁹⁴ (5)¹⁵⁹⁵ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Bu konuda Ukkaşe seni geçti.”,¹⁵⁹⁶ Sofuoğlu

¹⁵⁷⁶ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 360; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 220.

¹⁵⁷⁷ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 320.

¹⁵⁷⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) عُكَّاشَةُ “Ukkâşe senin önüne geçti.” meselini “(Özetle) Hz. Peygamber’in (s.a.v.), ümmetinden yetmişbin kişinin hesapsız cennete gireceğinin bildirilmesi üzerine Ukkâşe b. Mihsan’ın kendisinin yetmişbin kişilik grupta olup olmadığını sorar. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu soruya olumlu yanıtı sonrası, bir başka sahabe’nin aynı soruyu sorması üzerine” söylemiştir. Hadisin tam metni: “عَرَضْتُ عَلَى الْأُمَمِ فَجَعَلَ النَّبِيُّ وَالنَّبِيُّانَ يَمْرُونَ مَعَهُمُ الرَّهْطُ وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ حَتَّى رَفَعَ لِي سَوَادٌ عَظِيمٌ قُلْتُ مَا هَذَا أَمَتِي هَذِهِ قِيلَ لِي هَذَا مُوسَى وَقَوْمُهُ قِيلَ انْظُرْ إِلَى الْأَفْقِ فَإِذَا سَوَادٌ يَمَلُ الْأَفْقَ ثُمَّ قِيلَ لِي انْظُرْ هَا هُنَا وَهَذَا هُنَا فِي آفَاقِ السَّمَاءِ فَإِذَا سَوَادٌ مَلَأَ الْأَفْقَ قِيلَ هَذِهِ أُمَّتُكَ وَتَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ هَؤُلَاءِ سَبْعُونَ أَلْفًا بَغَيْرِ حِسَابٍ ثُمَّ دَخَلَ وَلَمْ يَبَيِّنْ لَهُمْ فَاغَاضَ الْقَوْمَ وَقَالُوا نَحْنُ الَّذِينَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاتَّبَعْنَا رَسُولَهُ فَخَنُّ هُمْ أَوْ أَوْلَادُنَا الَّذِينَ وَلِدُوا فِي الْإِسْلَامِ فَإِنَّا وَلَدْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَبَلَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ فَقَالَ هُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَرْفُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَلَا يَكْتُمُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ فَقَالَ عُكَّاشَةُ بَنُ مُحْصَنٍ أَمْنُهُمْ أَنَا يَا بُوَاهَرِي Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, 1446 (Tib, 17/5705).

¹⁵⁷⁹ Buhârî, “Tib”, 17 (No. 5705).

¹⁵⁸⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/445-446.

¹⁵⁸¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5737-5738.

¹⁵⁸² Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 9/47-49.

¹⁵⁸³ Buhârî, “Tib”, 42 (No. 5752).

¹⁵⁸⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/462-463.

¹⁵⁸⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5774-5775.

¹⁵⁸⁶ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 9/78-80.

¹⁵⁸⁷ Buhârî, “Libâs”, 18 (No. 5811).

¹⁵⁸⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/488.

¹⁵⁸⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/5869-5870.

¹⁵⁹⁰ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 9/121.

¹⁵⁹¹ Buhârî, “Rikâk”, 50 (No. 6541).

¹⁵⁹² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/157-158.

¹⁵⁹³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6452-6453.

¹⁵⁹⁴ Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, 10/85-86.

¹⁵⁹⁵ Buhârî, “Rikâk”, 50 (No. 6542).

¹⁵⁹⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/157-158.

“Bunda Ukkâşe senin önüne geçti.”¹⁵⁹⁷ ve Yıldırım “Bu konuda Ukkâşe seni geçti.”¹⁵⁹⁸ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.33.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri III. yüzyılda, *el-Fâhir* adlı eserde سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ “O konuda Ukkâşe seni geçti.” meselini ilk söyleyenin Rasulullah (s.a.v.) olduğu söylenilerek şu bilgilere yer verilir:

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) “Ümmetimden cennete yetmiş bin kişinin dolunay gecesindeki ay şeklinde cennete girecek” sözünün ardından Ukkâşe b. Mihsan’ın ayağa kalkarak “Ya Rasulallah, Allah’a beni onlardan yapması için dua et.” der. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (s.a.v.) “Sen onlardansın.” der. Ukkâşe’den sonra ensardan bir zât ayağa kalkarak aynı istekte bulununca Hiz. Peygamber (s.a.v.): “Ukkâşe seni geçti.” der...¹⁵⁹⁹

Hicri V. yüzyılda Seâlibî, *et-Temsîl ve’l-muhâdara* adlı eserinde, سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ “O konuda Ukkâşe seni geçti.” cümlesine Hiz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra insanların mesel olarak kullandıkları¹⁶⁰⁰ başlığı altında yer vermiş, herhangi bir açıklama yapmamıştır.¹⁶⁰¹

Hicri VI. yüzyıla gelindiğinde *el-Müstaksâ fi emsâli’l-‘Arab*’da سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ “O konuda Ukkâşe seni geçti.” cümlesi için Mufaddal b. Seleme ile benzer bir rivayete yer verilmiş,¹⁶⁰² sonrasında cümlelerin bir şeyi isteyen fakat ona sahip olmada geç kalan kişiler için mesel olarak kullanıldığı bilgisi aktarılmıştır.¹⁶⁰³ Cümlelerin mesel olduğuna dair bazı kaynaklar herhangi bir bilgi verilmemiş olsa da Arapçada çok sık karşılaşılmayan özel isimden “عكاشة” fiil türetilerek kullanıldığı bilgisinin aktarılması سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ “O konuda Ukkâşe seni geçti.” hadisinin yaygın olarak kullanıldığı, dolayısıyla meselleşmiş olabileceğini düşündürmektedir.

سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ “O konuda Ukkâşe seni geçti.” cümlesine hicri III-VI. yüzyıllar arasında kaleme alınmış mesel kaynaklarında rastlanmış, cümlelerin mesel olduğu anlaşılmıştır. Meselin anlamının istenildiği halde, istenilen şeyin geç kalınarak/fırsat değerlendirilemeyerek elde edilememesi olduğu söylenilebilir.

2.2.33.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ “O konuda Ukkâşe seni geçti.” meseli hedef dil açısından incelendiğinde “geçmek/Ukkâşe” sözcüklerini içerisinde barındıran, aynı zamanda bir fırsatı

¹⁵⁹⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6453-6454.

¹⁵⁹⁸ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/86-87.

¹⁵⁹⁹ Seleme, *el-Fâhir*, 311.

¹⁶⁰⁰ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve’l-muhâdara*, 22.

¹⁶⁰¹ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve’l-muhâdara*, 22.

¹⁶⁰² Seleme, *el-Fâhir*, 311.

¹⁶⁰³ Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli’l-‘Arab*, 1962, 2/116.

değerlendiremeyerek kaçırmak anlamına gelen atasözü yahut deyim şeklinde tam bir eşdeğerliğe rastlanamamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde fırsatı değerlendiremeyerek kaçırmak anlamında “*atı (at)*¹⁶⁰⁴ *alan Üsküdar’ı geçti,*¹⁶⁰⁵ *fırsat her vakit ele geçmez,*¹⁶⁰⁶ *fırsatı kaçıran çok sayıklar,*¹⁶⁰⁷ *fırsat rüzgara benzer, marifet onu geçerken tutmaktır,*¹⁶⁰⁸ *geçti Bor’un pazarı,*¹⁶⁰⁹ *geçti Bor’un pazarı sür eşeğini Niğde’ye,*¹⁶¹⁰ *yiğit bin yaşar, fırsat bir düşer,*¹⁶¹¹ *kaçan balık büyük (iri)*¹⁶¹² *olur,*¹⁶¹³ *kaçan tavşan büyük olur,*¹⁶¹⁴ *kaybolan koyunun kuyruğu büyük olur,*¹⁶¹⁵ *kel ölür sırma saçlı olur,*¹⁶¹⁶ *kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur,*¹⁶¹⁷ *kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı olur,*¹⁶¹⁸ *su akarken testiye doldurmalı*¹⁶¹⁹ *(doldur),*¹⁶²⁰ *su akarken küpünü doldurmalı*¹⁶²¹ *(doldur),*¹⁶²² *fırsat elde iken kaçıрма*¹⁶²³ atasözlerine; “*fırsatı fevt etmemek,*¹⁶²⁴ *fırsatı ganimet*

¹⁶⁰⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 591.

¹⁶⁰⁵ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 282; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 591; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/283; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 110; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/137; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 319; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 108.

¹⁶⁰⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 281; Parlatır, *Deyimler*, 235; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295.

¹⁶⁰⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106.

¹⁶⁰⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 169.

¹⁶⁰⁹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 790; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1119; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 365.

¹⁶¹⁰ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 790; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1119; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 365; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/487; Parlatır, *Deyimler*, 385; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 271.

¹⁶¹¹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295.

¹⁶¹² Parlatır, *Atasözleri*, 350.

¹⁶¹³ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 338; Parlatır, *Atasözleri*, 351; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 380; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 115.

¹⁶¹⁴ Parlatır, *Atasözleri*, 351.

¹⁶¹⁵ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 338; Parlatır, *Atasözleri*, 375; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 398.

¹⁶¹⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 246.

¹⁶¹⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Parlatır, *Atasözleri*, 383; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 405; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 122; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 246.

¹⁶¹⁸ Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 122.

¹⁶¹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 433; Parlatır, *Atasözleri*, 494; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 512; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162.

¹⁶²⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 433; Parlatır, *Atasözleri*, 494; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162.

¹⁶²¹ Parlatır, *Atasözleri*, 494.

¹⁶²² Parlatır, *Atasözleri*, 494.

¹⁶²³ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 168.

¹⁶²⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 783; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/470-471; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449; Parlatır, *Deyimler*, 376.

bilmek,¹⁶²⁵ *fırsatı ganimet saymak*,¹⁶²⁶ *fırsatı kaçırmak*,¹⁶²⁷ *fırsatı kaçırmamak*,¹⁶²⁸ *geç kalmak*”¹⁶²⁹ deyimlerine ulaşılmıştır.

Bu deyimlerden fırsatın elden kaçması¹⁶³⁰ anlamına vurgu yapan ve meseldeki geçmiş zaman kipine “... سَبَقَكَ (... seni geçti.)” lafzen yer veren “*atı (at)*¹⁶³¹ *alan Üsküdar’ı geçti*,¹⁶³² *geçti Bor’un pazarı*”¹⁶³³ şeklindeki deyimlerin mesel için yakın eşdeğerlik olduğu söylenilebilir. “*Atı (at)*¹⁶³⁴ *alan Üsküdar’ı geçti*”¹⁶³⁵ deyiminde, geçmiş zaman kipine ek olarak “atı alan” şeklindeki kişi vurgusunun kaynak meselde geçen عكاشة “Ukkaşe”ye denk düştüğü göz önünde bulundurulduğunda, bu deyimın mesel için en yakın eşdeğerlik olduğu düşünülebilir. Yukarıda geçen “*geçti Bor’un pazarı*”¹⁶³⁶ deyimının atasözünün daha uzun versiyonu olan “*Geçti Bor’un pazarı sür eşeğini Niğde’ye*”¹⁶³⁷ deyimindeki “eşek” sözcüğü her ne kadar gerçek anlamda kullanılsa da Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bu sözcüğü söyletmenin uygun düşmeyeceği düşüncesiyle, bu atasözü değerlendirmeye alınmayacaktır.

Fırsatı kaçırmak anlamı içerdiği halde geniş zaman kipinde kullanılan ancak içerisinde geçmiş zaman iması barındıran “*fırsat her vakit ele geçmez*,¹⁶³⁸ *fırsat rüzgâra benzer, marifet*

¹⁶²⁵ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 783; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1082; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 355; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/471; Parlatır, *Deyimler*, 376; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 265.

¹⁶²⁶ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 783; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1082; Parlatır, *Deyimler*, 376.

¹⁶²⁷ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449.

¹⁶²⁸ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1082; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 355; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/471; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449; Parlatır, *Deyimler*, 376.

¹⁶²⁹ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 454.

¹⁶³⁰ Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 108.

¹⁶³¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 591.

¹⁶³² Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 282; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 591; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/283; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 110; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/137; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 319; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 108.

¹⁶³³ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 790; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1119; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 365.

¹⁶³⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 591.

¹⁶³⁵ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 282; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 591; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/283; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 110; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/137; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 319; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 108.

¹⁶³⁶ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 790; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1119; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 365.

¹⁶³⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 790; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1119; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 365; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/487; Parlatır, *Deyimler*, 385; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 271.

¹⁶³⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 281; Parlatır, *Deyimler*, 235; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295.

onu geçerken tutmaktır,¹⁶³⁹ *yiğit bin yaşar, fırsat bir düşer*”¹⁶⁴⁰ atasözleri ikinci derecede uygun eşdeğerlikler olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan geç kalmamak/fırsatı kaçırmamak temalı dilek kipindeki “*su akarken testiği doldurmalı*”¹⁶⁴¹ (*doldur*),¹⁶⁴² *su akarken küpünü doldurmalı*”¹⁶⁴³ (*doldur*),¹⁶⁴⁴ ve emir kipindeki “*fırsat elde iken kaçırma*”¹⁶⁴⁵ atasözlerinde ise şimdiki zaman ve gelecek zaman vurgusu hissedilmektedir. Bu bağlamda uygun eşdeğerlik olduğunu söylemek zor görünmektedir. Ayrıca meselde fırsatı değerlendiremeyek kaçırarak anlamı hâkimken, anlam alanının genişletilerek fırsatı kaçırma sonrası pişmanlık temalı “*fırsatı kaçıran çok sayıklar*,”¹⁶⁴⁶ *kaçan balık büyük (iri)*”¹⁶⁴⁷ olur,¹⁶⁴⁸ *kaçan tavşan büyük olur*,”¹⁶⁴⁹ *kaybolan koyunun kuyruğu büyük olur*,”¹⁶⁵⁰ *kel ölür sırma saçlı olur*,”¹⁶⁵¹ *kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur*,”¹⁶⁵² *kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı olur*”¹⁶⁵³ atasözlerinin genelleştirme yöntemiyle eşdeğerlik olarak sunulması uygun gözükmemektedir.

Yukarıda ifade edilen deyimlerden “*fırsatı kaçırmak*”¹⁶⁵⁴ ve “*geç kalmak*”¹⁶⁵⁵ deyimleri atasözleri kadar güçlü bir anlatım sağlamamakla birlikte uygun eşdeğerlik kategorisinde değerlendirilebilir. Öte yandan “*fırsatı fevt etmemek*,”¹⁶⁵⁶ *fırsatı ganimet bilmek*,”¹⁶⁵⁷ *fırsatı*

¹⁶³⁹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 169.

¹⁶⁴⁰ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295.

¹⁶⁴¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 433; Parlatır, *Atasözleri*, 494; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 512; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162.

¹⁶⁴² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 433; Parlatır, *Atasözleri*, 494; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 162.

¹⁶⁴³ Parlatır, *Atasözleri*, 494.

¹⁶⁴⁴ Parlatır, *Atasözleri*, 494.

¹⁶⁴⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 168.

¹⁶⁴⁶ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106.

¹⁶⁴⁷ Parlatır, *Atasözleri*, 350.

¹⁶⁴⁸ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 338; Parlatır, *Atasözleri*, 351; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 380; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 115.

¹⁶⁴⁹ Parlatır, *Atasözleri*, 351.

¹⁶⁵⁰ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 338; Parlatır, *Atasözleri*, 375; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 398.

¹⁶⁵¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 246.

¹⁶⁵² Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 106; Parlatır, *Atasözleri*, 383; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 405; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 122; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 246.

¹⁶⁵³ Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 122.

¹⁶⁵⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449.

¹⁶⁵⁵ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 454.

¹⁶⁵⁶ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 783; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/470-471; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449; Parlatır, *Deyimler*, 376.

¹⁶⁵⁷ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 783; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1082; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 355; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/471; Parlatır, *Deyimler*, 376; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 265.

ganimet saymak,¹⁶⁵⁸ *fırsatı kaçırmamak*¹⁶⁵⁹ deyimleri eşdeğerlik olarak kullanıldıkları zaman düz bir yargı bildirmek yerine “*Fırsatı kaçırmamalıydın, fırsatı fevt etmemeliydin, fırsatı ganimet bilmeliydin, fırsatı ganimet saymalıydın*” şeklinde yetmişbin kişi içerisinde yer almayı arzu eden kişiye yönelik – meselin anlam alanında bulunmayan – itham/öfke içerdiği için uygun eşdeğerlik kategorisinde değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

2.2.33.3. Birebir Çeviri

سَبَقَ بِهَا عُكَّاشَةً meselindeki سَبَقَ fiilinin “öne geçmek, geride bırakmak”¹⁶⁶⁰ anlamları göz önünde bulundurulduğunda “*O konuda Ukkâşe seni geçti/geride bıraktı*” şeklinde biçimsel olarak Türkçeye aktarılabilir.

2.2.33.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

سَبَقَ بِهَا عُكَّاشَةً meselinin çevirisinde tercih edilmiş eşdeğerlik yöntemleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.33 “Ukkâşe” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.					Sofuoğlu					Yıldırım				
Çeviri Yöntemi	(1) Tıb, 17/5705	(2) Tıb, 42/5752	(3) Libâs, 18/5811	(4) Rikâk, 50/6541	(5) Rikâk, 50/6542	(1) Tıb, 17/5705	(2) Tıb, 42/5752	(3) Libâs, 18/5811	(4) Rikâk, 50/6541	(5) Rikâk, 50/6542	(1) Tıb, 17/5705	(2) Tıb, 42/5752	(3) Libâs, 18/5811	(4) Rikâk, 50/6541	(5) Rikâk, 50/6542
Deyim Çeviri Stratejileri															
Tam Eşdeğerlik															
Kısmi Eşdeğerlik															
Açıklama															
Çıkarma															
Diğer Çeviri Stratejileri															
Birebir/Biçimsel				✓	✓	✓			✓		✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel	✓						✓	✓		✓					
Öykünme															
Kültürel ödünçleme															
Yabancılaştırma															
Yerileştirme															
Özelleştirme															
Genelleştirme															
Ekleme															

¹⁶⁵⁸ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 783; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1082; Parlatır, *Deyimler*, 376.

¹⁶⁵⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1082; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 372; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 355; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/471; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 449; Parlatır, *Deyimler*, 376.

¹⁶⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "sbg", 3/1928.

geç kaldın;¹⁶⁷³ ve atasözüyle “Fırsat her vakit ele geçmez,¹⁶⁷⁴ fırsat rüzgara benzer, marifet onu geçerken tutmaktır,¹⁶⁷⁵ yiğit bin yaşar, fırsat bir düşer”¹⁶⁷⁶ eşdeğerlikleriyle Türkçeye aktarılabilir.

2.2.34. “Utanmayan dilediğini yapsın” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de üç hadiste rastlanan مَا شِئْتَ (فَصْنَعُ) meselini (1)¹⁶⁷⁷ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Utanmazsan dilediğini yap”,¹⁶⁷⁸ Sofuoğlu “Utanmazsan dilediğini işle!”¹⁶⁷⁹ ve Yıldırım “Utanmazsan istediğini yap.”;¹⁶⁸⁰ (2)¹⁶⁸¹ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Utanmazsan dilediğini yapabilirsin.”,¹⁶⁸² Sofuoğlu “Utanmazsan dilediğin şeyi yap.”¹⁶⁸³ ve Yıldırım “Utanmazsan istediğin yap.”;¹⁶⁸⁴ (3)¹⁶⁸⁵ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Utanmazsan dilediğini yapabilirsin.”,¹⁶⁸⁶ Sofuoğlu “Utanmazsan dilediğini yap!”¹⁶⁸⁷ ve Yıldırım “Utanmazsan istediğini yap.”¹⁶⁸⁸ şeklinde aktarmıştır.

2.2.34.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Meseli kaynak dil olan Arapça’daki anlam alanına baktığımızda hicri IV. yüzyılda, *Kitâbü’l-Müctenâ* isimli eserde “İlk kez Hz. Peygamber’den (s.a.v.) işitilip, öncesinde başka birisinden duyulmayanlar” babı¹⁶⁸⁹ içerisinde الْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ “Hayanın her türlü hayırlıdır.” hadis-meseline yer verilmiş, meselde geçen “haya”nın haramları işleme konusunda caydırıcı olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda مَا شِئْتَ فَصْنَعُ مَا شِئْتَ “Cahiliye halkının nübüvvet sözünden anladığı şeylerden birisi de utanmadıktan sonra dilediğini yap’tır.” hadisinin الْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ hadis-meseline benzediği مَا شِئْتَ فَصْنَعُ مَا شِئْتَ ifadesinin, mefhûm-u muhalefet (ters bakış açısıyla), “Utanılmayacak her şeyi yapabilirsin”

¹⁶⁷³ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 375; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 454.

¹⁶⁷⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 281; Parlatır, *Deyimler*, 235; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295.

¹⁶⁷⁵ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 169.

¹⁶⁷⁶ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 295.

¹⁶⁷⁷ Buhârî, “Ehâdisü’l-Enbiyâ”, 54 (No. 3483).

¹⁶⁷⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/395.

¹⁶⁷⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3293.

¹⁶⁸⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/469.

¹⁶⁸¹ Buhârî, “Ehâdisü’l-Enbiyâ”, 54 (No. 3484).

¹⁶⁸² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/395.

¹⁶⁸³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3293-3294.

¹⁶⁸⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/469.

¹⁶⁸⁵ Buhârî, “Edeb”, 78 (No. 6120).

¹⁶⁸⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/597.

¹⁶⁸⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6086.

¹⁶⁸⁸ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/315.

¹⁶⁸⁹ İbn Düreyd, *Kitâbü’l-Müctenâ*, 2.

anlamına geldiğini ifade edilmiştir.¹⁶⁹⁰ *Kitâbü 'l-Emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi* adlı eserde, mesele iki hadiste yer verilmiş; ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁶⁹¹ *es-Sâhibî fi-fikhi 'l-lüğâ*'da ise deyim “emir” babında ele alınmış, emir babı içerisinde “İçerisinde lafzen emir, ma‘nen tehdit anlamı taşıyanlar” alt başlığında ifade edilmiş; bu kısma örnek olarak önce *فَتَمَتُّعُوا* hadiste geçen *مَا شِئْتُ فَاصْنَعْ* إذا لم تَسْتَحْيِ meselini aktarılmıştır. Hadiste geçen meselin, Allah’ın (c.c.) sana yaptıklarının cezasını vereceği anlamına geldiğini ifade eden İbn Fâris, şu beyite yer vermiştir:¹⁶⁹²

إذا لم تخش عاقبة الليالي ... ولم تستحي فاصنع ما تشاء¹⁶⁹³

“Gecelerin cezasından korkmaz ... ve utanmazsan dilediğini yap.”

Hicri VI. yüzyılda, *Mecma ‘ü 'l-emsâl*’de, إذا لم تَسْتَحْيِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتُ “Utanmazsan, dilediğini yap!” hadisi, *الحياء من الإيمان* “Haya imandandır.” hadisi tartışılırken örnek olarak getirilmiş; *الحياء من الإيمان* hadisininde geçen *الحياء* kelimesinin imanla gelen ve sonradan edinilen bir mizaç/karakter/içgüdü olduğu, çünkü hakikatte günahlardan sakınan müttaki bir kul olmasa da kişinin, hayasından dolayı günahlarla arasına set çektiğini aktarılmış; hayânın bu yönüyle kişi ile günahlar arasına duvar ören bir nevi iman gibi olduğunu söylenilmiştir. Ardından, إذا لم تَسْتَحْيِ “Utanmazsan, dilediğini yap!” hadisinin lafzî olarak emir anlamı taşısa da mana olarak *مَا شِئْتُ* “Kim utanmazsa, dilediğini yapar.” şeklinde haber olduğunu ifade edilmiştir.¹⁶⁹⁴

Mecma ‘ü 'l-emsâl’deki, günahlardan kaçınmada ceza korkusunun yanında hayânın, kişide otokontrol sağlaması açısından güçlü bir caydırıcı olduğu şeklindeki açıklamalar daha isabetli görünmektedir. Hadiste “Allah’tan korkmuyorsan, kendinden, etrafındakilerden, Allah’ın diğer kullarından da utanmıyorsun ki bu günahı işliyor/yanlış yapıyorsun.” denilmek isteniyor gibidir. Bu yönüyle *es-Sâhibî* adlı eserdeki ceza ve tehdit temalı açıklamaların ikincil olarak değerlendirmeye alınmasının daha doğru olacağı kaanatindeyiz. Bu bilgilerden yola çıkarak, hadis-meselde, utanmanın önemine, utanmanın günahlardan kaçınmada güçlü bir etken olduğuna vurgu yapıldığı, utanmanın da bulunmaması durumunda ise “istediğini yaparak” kişinin artık serbest olacağı yönünde bir sitem bulunduğu düşünülebilir.

Açıklamalarda dikkati çeken bir diğer bilgi ise Meydânî’nin meselin *مَا شِئْتُ* “Kim utanmazsa, dilediğini yapar.” şeklinde haber anlamı taşıdığı ifadesidir. Zira bu bilgi

¹⁶⁹⁰ İbn Düreyd, *Kitâbü 'l-Müctenâ*, 9.

¹⁶⁹¹ Esbahânî, *Kitâbü 'l-emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi*, 1/72.

¹⁶⁹² İbn Fâris, *es-Sâhibî fi-fikhi 'l-lüğati 'l-'Arabîyye ve mesâiliha ve süneni 'l-'Arab fi kelâmihâ*, 138-139.

¹⁶⁹³ Ebû Temmâm et-Tâî, *Divânü Ebî Temmâm et-Tâî*, nşr. Muhammed Cemâl, thk. Muhyiddîn el-Hâyyât, ts., 485.

¹⁶⁹⁴ Meydânî, *Mecma ‘ü 'l-emsâl*, 1/211.

ile, her ne kadar söz konusu meselin, hadiste geçtiği şekliyle muhatap form yerine, daha geniş bir anlam alanı sunan ve Arapça mesellerde daha sık rastladığımız “gâib formda” incelenmesine olanak sağlasa da, gâib anlamı nihayetinde bir görüştür. Hadisin lafzında geçen “muhatap” forum doğrudan karşıdaki kişiyi hedef almasıyla çok daha dikkat çekici ve güçlü bir ifadedir. Bu bağlamda hedef dilde anlam alanının öncelikle muhatap formda, sonra gaib formda incelenmesi makul gözükmemektedir.

2.2.34.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

a) Meselin muhatap formda (lafzen) incelenmesi

Mesel, hadisin lafzında da geçtiği üzere muhatap formda “Utanmazsan, dilediğini yap.” şeklinde değerlendirildiğinde gâib formda “Utanmayan, dilediğini yapsın.” biçiminde değerlendirmeye göre eşdeğerlik açısından çevirmene daha kısıtlı bir alan bırakacağı ön bilgisiyle, muhataba hitaben, “utanmak, utanmanın önemi ve utanmayanı tutacak hiçbir şey kalmadığını ve o kişinin artık bir nevi hür olduğunu” ifade eden ve إِذَا لَمْ تُسْتَحْيَ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ “Utanmazsan, dilediğini yap!” hadisine bir bütün olarak karşılık gelebilecek tam bir eşdeğerliğe ulaşamamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından incelendiğinde içerisinde “utanmak, istemek, yapmak” sözcüklerinden birisi geçen “Allah’tan korkmaz,¹⁶⁹⁵ (kuldan utanmaz)”¹⁶⁹⁶ deyimine ulaşılmıştır. Ancak “Allah’tan korkmaz, kuldan utanmazsan...” biçiminde başlayan eşdeğerlikte, hadis metninde geçmeyen “Allah’tan korkmaz” ifadesinde ekleme yöntemine, “kuldan” kelimesinde ise utanmanın anlam alanının daraltacağından dolayı özelleştirme yöntemine gereksiz yere başvurulmuş olacaktır. Bu durumda bu eşdeğerliği ideal bir eşdeğerlik kabul etmez zor görünmektedir.

Açıklama yöntemine geçildiğinde mesel deyimsel olmayan bir biçimde hedef dil Türkçeye aktarılabilir. Yine açıklama çerçevesinde değerlendirebileceğimiz ve metindeki dinamizm ile hedef okur üzerindeki etkiyi artırmak amacıyla – deyim çeviri stratejileri açısından zorunlu olmamakla birlikte – meselde geçen “utanmazsan” kısmı deyimsel olarak da çevrilebilir. Bu bağlamda “utanmak” fiilinin eşdeğerdeğerliği olabilecek “ar (alın)¹⁶⁹⁷ damarı

¹⁶⁹⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/178; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/155.

¹⁶⁹⁶ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/178.

¹⁶⁹⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 334; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/150, 240; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/86; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 308; Parlatur, *Deyimler*, 95.

çatlamak,¹⁶⁹⁸ ar damarı patlamak,¹⁶⁹⁹ ar ve haya perdesi yırtılmak,¹⁷⁰⁰ arına dokunmak,¹⁷⁰¹ ar damarı (haya perdesi)¹⁷⁰² yırtılmak,¹⁷⁰³ ar perdesi yırtılmak¹⁷⁰⁴ (sıyrılmak),¹⁷⁰⁵ haya damarı kırılmak,¹⁷⁰⁶ perdesi yırtık¹⁷⁰⁷ (sıyrık),¹⁷⁰⁸ perdeyi yırtmak,¹⁷⁰⁹ ar etmek,¹⁷¹⁰ utanç (utanma)¹⁷¹¹ duymak,¹⁷¹² suratu kasap süngeri ile silinmiş,¹⁷¹³ suratu eşek derisi,¹⁷¹⁴ suratu davul derisi,¹⁷¹⁵ yüzü kasap süngeri ile silinmiş,¹⁷¹⁶ yüzünün derisi kalın,¹⁷¹⁷ yüzü eşek derisi”¹⁷¹⁸ deyimlere ulaşılmıştır. Bunlar arasındaki “suratu kasap süngeri ile silinmiş,¹⁷¹⁹ suratu eşek derisi,¹⁷²⁰ suratu davul derisi,¹⁷²¹ yüzü kasap süngeri ile silinmiş,¹⁷²² yüzünün derisi kalın,¹⁷²³ yüzü eşek derisi”¹⁷²⁴ deyimleri utanmanın yanında pişkinlik de ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’i (s.a.v.) sitem de etse kafirler için dahi kullanmadığı “eşek, kasap süngeri” gibi

¹⁶⁹⁸ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/150; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/116; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 308; Parlatır, *Deyimler*, 95; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 580; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 100; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 95.

¹⁶⁹⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/240.

¹⁷⁰⁰ Parlatır, *Deyimler*, 96; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/213.

¹⁷⁰¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/213.

¹⁷⁰² Parlatır, *Deyimler*, 454; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1350.

¹⁷⁰³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/240.

¹⁷⁰⁴ Parlatır, *Deyimler*, 96-454.

¹⁷⁰⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/258.

¹⁷⁰⁶ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1350.

¹⁷⁰⁷ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2233; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 608; Parlatır, *Deyimler*, 716; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1010; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 494; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 662.

¹⁷⁰⁸ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 608; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 662.

¹⁷⁰⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2233.

¹⁷¹⁰ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/116; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/245.

¹⁷¹¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3401.

¹⁷¹² TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3401; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 678; Parlatır, *Deyimler*, 860.

¹⁷¹³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3044; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 646; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1050; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 531; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2441; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 717.

¹⁷¹⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1050; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 531.

¹⁷¹⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1050.

¹⁷¹⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3644; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 335; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 646; Parlatır, *Deyimler*, 942; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1134; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 833.

¹⁷¹⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3676; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 335; Parlatır, *Deyimler*, 945; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1134; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1134; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 836.

¹⁷¹⁸ Parlatır, *Deyimler*, 942.

¹⁷¹⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3044; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 646; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1050; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 531; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2441; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 717.

¹⁷²⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1050; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 531.

¹⁷²¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1050.

¹⁷²² TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3644; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 335; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 646; Parlatır, *Deyimler*, 942; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1134; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 833.

¹⁷²³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3676; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 335; Parlatır, *Deyimler*, 945; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1134; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1134; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 836.

¹⁷²⁴ Parlatır, *Deyimler*, 942.

ifadeleri “mü’min” için kullanması beklenemez. Dolayısıyla bu deyimler, uygun eşdeğerlik olmaktan uzak görünmektedir.

a) Meselin gaib formda (ma‘nen) incelenmesi

Mecma ‘ü’l-emsâl’in¹⁷²⁵ ifade ettiği hadis-mesel anlamca gaib olduğu düşünüldüğünde eşdeğerliğin öncelikle atasözü şeklinde aranması makul gözükmemektedir. Söz konusu mesel hedef dil açısından incelendiğinde, tam eşdeğerliği sağlayacak bir atasözüne rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde “utanmak, dilemek, yapmak” sözcüklerini içeren “*arsız neden arlanır, çul giyer de sallanır*;¹⁷²⁶ *arsız neden arlanır, çul da giyer sallanır*;¹⁷²⁷ *arsız neden arlanır, çul giyse de sallanır*;¹⁷²⁸ *arsız adama söz neylesin, kokmuş ete tuz neylesin*;¹⁷²⁹ *arsıza söz, kokmuş tuz neylesin*;¹⁷³⁰ *arsıza öğüt hayretmez*;¹⁷³¹ *arsıza öğüt neylesin, karaya sabun*;¹⁷³² *arsızın yüzüne tükürmüşler “yağmur yağıyor” demiş*¹⁷³³ (sanmış);¹⁷³⁴ atasözlerine ulaşılmıştır. Bunlardan “*arsızın yüzüne tükürmüşler “yağmur yağıyor” demiş*;¹⁷³⁵ *arsızın yüzüne tükürmüşler yağmur yağıyor sanmış*¹⁷³⁶” atasözleri içerisinde arsızlığın yanında pişkinlik¹⁷³⁷ anlamı öne çıkmaktadır. Öte yandan “yüzüne tükürmek” ifadesini Hz. Peygamber’e (s.a.v.) söyletmek uygun düşmeyeceği için bu atasözleri incelemeye alınmayacaktır.

“*Arsız neden arlanır, çul giyer de sallanır*;¹⁷³⁸ *arsız neden arlanır, çul da giyer sallanır*;¹⁷³⁹ *arsız neden arlanır, çul giyse de sallanır*;¹⁷⁴⁰ atasözleri arsız kişinin utanç duyacağı hiçbir şey olmadığı, üstüne kendisine yakışmayacak ve herkesin tuhaf karşılayacağı çuval dahi giyip çarşı ortasında dolaşabileceği şeklinde açıklanmıştır.¹⁷⁴¹ *Mecma ‘ü’l-emsâl*’in¹⁷⁴² ifade ettiği “Utanmayan, dilediğini yapar” açıklamasındaki “... *dilediğini yapar.*” kısmı ile

¹⁷²⁵ Meydânî, *Mecma ‘ü’l-emsâl*, 1/211.

¹⁷²⁶ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126; Parlatır, *Atasözleri*, 103; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 29.

¹⁷²⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 154; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139.

¹⁷²⁸ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 46.

¹⁷²⁹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷³⁰ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷³¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 46.

¹⁷³² Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126.

¹⁷³³ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126; Parlatır, *Atasözleri*, 103; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 28; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 335; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 153.

¹⁷³⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 46.

¹⁷³⁵ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126; Parlatır, *Atasözleri*, 103; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 28; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 335; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 153.

¹⁷³⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 46.

¹⁷³⁷ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126.

¹⁷³⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126; Parlatır, *Atasözleri*, 103; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 29.

¹⁷³⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 154; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139.

¹⁷⁴⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 46.

¹⁷⁴¹ Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 29; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126; Parlatır, *Atasözleri*, 103.

¹⁷⁴² Meydânî, *Mecma ‘ü’l-emsâl*, 1/211.

atasözlerinde geçen “... çul giyer de sallanır;”¹⁷⁴³ ... çul da giyer sallanır;”¹⁷⁴⁴ ... çul giyse de sallanır;”¹⁷⁴⁵ ifadeleriyle anlamca örtüşmektedir. Bu bakımdan, bu atasözlerinin mesel için en yakın eşdeğerlikler olduğu söylenilebilir.

“Arsız adama söz neylesin, kokmuş ete tuz neylesin;”¹⁷⁴⁶ arsız söz, kokmuş tuz neylesin;”¹⁷⁴⁷ arsız öğüt neylesin, karaya sabun”¹⁷⁴⁸ atasözlerinde ise “... dilediğini yapar.” bölümü lafzen bulunmasada da – zira “... kokmuş ete tuz neylesin;”¹⁷⁴⁹ ... kokmuş tuz neylesin;”¹⁷⁵⁰ ... karaya sabun”¹⁷⁵¹ kısımları atasözlerinin birinci kısımlarıyla ilgilidir – arsız sözün, öğütün fayda etmeyeceği, onun yine bildiğini yapacağını¹⁷⁵² şeklindeki açıklamalardan dolayı zımnî (örtük) olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, her ne kadar ikinci kısmı olmasa da “arsız öğüt hayretmez”¹⁷⁵³ atasözün de zımnî olarak “... dilediğini yapar.” anlamı taşıdığı söylenilebilir. Bu bağlamda, bu gruptaki atasözleri de meselin bağlamının çok uzağında eşdeğerlik değildir.

2.2.34.3. Birebir Çeviri

إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ اسْتَحْيَا fiilinin “utanmak” anlamı göz önünde bulundurulduğunda النُّبُوءَةُ إِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَاَفْعُلْ مَا شِئْتَ meselinin¹⁷⁵⁴ birebir çevirisi şöyle olabilir: “İnsanların nübüvvet sözünden/ilk nübüvvet sözünden anladıklarından birisi de, utanmadıktan sonra dilediğini yap!” sözüdür.

2.2.34.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

إِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَاَفْعُلْ مَا شِئْتَ meselinin çevirisinde sunulan eşdeğerlikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.34 “Utanmayan dilediğini yapsın” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Çeviri Yöntemi	(1) Ehadîsü’ l-Enbiyâ, 54/3483 (2) Ehadîsü’ l-Enbiyâ, 54/3484 (3) Edeb, 78/6120	(1) Ehadîsü’ l-Enbiyâ, 54/3483 (2) Ehadîsü’ l-Enbiyâ, 54/3484 (3) Edeb, 78/6120	(1) Ehadîsü’ l-Enbiyâ, 54/3483 (2) Ehadîsü’ l-Enbiyâ, 54/3484 (3) Edeb, 78/6120

¹⁷⁴³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126; Parlatır, *Atasözleri*, 103; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 29.

¹⁷⁴⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 154; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139.

¹⁷⁴⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 46.

¹⁷⁴⁶ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷⁴⁷ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷⁴⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126.

¹⁷⁴⁹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷⁵⁰ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷⁵¹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126.

¹⁷⁵² Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126.

¹⁷⁵³ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 46.

¹⁷⁵⁴ Buhârî, “Ehâdisü’l-Enbiyâ”, 54 (No. 3483).

Deyim Çeviri Stratejileri									
Tam Eşdeğerlik									
Kısmi Eşdeğerlik									
Açıklama									
Çıkarma									
Diğer Çeviri Stratejileri									
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel									
Öykünme									
Kültürel ödünçleme									
Yabancılaştırma									
Yerleştirme									
Özelleştirme									
Genelleştirme									
Ekleme									
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri									
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri									

Eryarsoy vd.nin “(1) *Eğer utanmazsan dilediğini yap!*¹⁷⁵⁵/ (2)(3) *Utanmazsan dilediğini yapabilirsin.*”¹⁷⁵⁶ Sofuoğlu’nun “(1) *Utanmazsan dilediğini işle!*¹⁷⁵⁷/ (2) *Utanmazsan dilediğini şeyi yap!*¹⁷⁵⁸/ (3) *Utanmazsan dilediğini yap!*¹⁷⁵⁹” ve Yıldırım’ın “(1)(2)(3) *Utanmazsan istediğini yap!*”¹⁷⁶⁰ şeklinde verdikleri eşdeğerlikler incelendiğinde çevirmenlerin tamamının meseli, birebir/biçimsel çeviri yöntemi ile aktardığı, çalışmada ulaşılmış olduğumuz kısmi eşdeğerlik de dâhil olmak üzere deyim çeviri yöntemlerinden hiçbirini işletmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum çevirmenlerin hadisi mesel olarak algılamadıkları ihtimalini güçlendirmektedir.

2.2.34.5. Çeviri Önerisi

إِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَأَفْعَلْ (فَأَصْنَعْ) مَا شِئْتَ meseli, en yakın eşdeğerlikten başlanarak hadis lafzında geçen “*muhatap*” form dikkate alındığında, deyimsele ifade ile açıklanarak “*Ar (alın)*”¹⁷⁶¹ damarın çatladıysa,¹⁷⁶² *ar damarın patladıysa,*¹⁷⁶³ *ar ve haya perden yırtıldıysa,*¹⁷⁶⁴ *arına*

¹⁷⁵⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/395.

¹⁷⁵⁶ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/395; Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/597.

¹⁷⁵⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3293.

¹⁷⁵⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3293-3294.

¹⁷⁵⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6086.

¹⁷⁶⁰ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/469; Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/315.

¹⁷⁶¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 334; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/150, 240; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/86; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 308; Parlatur, *Deyimler*, 95.

¹⁷⁶² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/150; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/116; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 308; Parlatur, *Deyimler*, 95; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 580; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 100; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 95.

¹⁷⁶³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/240.

¹⁷⁶⁴ Parlatur, *Deyimler*, 96; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/213.

dokunmuyorsa,¹⁷⁶⁵ ar damarın (haya perden)¹⁷⁶⁶ yırtıldıysa,¹⁷⁶⁷ ar perden yırtıldıysa¹⁷⁶⁸ (sıyrıldıysa),¹⁷⁶⁹ haya damarın kırıldıysa,¹⁷⁷⁰ perdeyi yırttıysan,¹⁷⁷¹ perden yırtıksa¹⁷⁷² (sıyrıksa),¹⁷⁷³ ar etmiyorsan,¹⁷⁷⁴ utanç (utanma)¹⁷⁷⁵ duymuyorsan,¹⁷⁷⁶ dilediğini yap!” yahut deyimsel olmayan ifadeyle açılımlanarak “*Utanmıyorsan, arlanmıyorsan dilediğini yap!*” şeklinde eşdeğerlik sağlanabilir.

Ayrıca Meydânî’nin aktardığı gaib anlamı dikkate alındığında, kısmi eşdeğerlik (benzer anlam,farklı biçim) yöntemiyle, atasözüyle “*Arsız neden arlanır, çul giyer de sallanır,*¹⁷⁷⁷ *Arsız neden arlanır, çul da giyer sallanır,*¹⁷⁷⁸ *Arsız neden arlanır, çul giyse de sallanır,*¹⁷⁷⁹ *Arsız adama söz neylesin, kokmuş ete tuz neylesin,*¹⁷⁸⁰ *Arsıza söz, kokmuş a tuz neylesin,*¹⁷⁸¹ *Arsıza öğüt hayretmez,*¹⁷⁸² *Arsıza öğüt neylesin, karaya sabun*¹⁷⁸³ *sözüdür.*” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.35. “Veren el” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de yedi hadiste rastlanan *اليدُ العُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* meselini (1)¹⁷⁸⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Üstteki (veren) el, alttaki (alan) elden daha hayırlıdır.*”,¹⁷⁸⁵ Sofuoğlu “*Yüksek el alçak elden hayırlıdır.*”¹⁷⁸⁶ ve Yıldırım “*Veren el alan elden hayırlıdır.*”,¹⁷⁸⁷ (2)¹⁷⁸⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır.*”,¹⁷⁸⁹ Sofuoğlu “*Yüksek el*

¹⁷⁶⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/213.

¹⁷⁶⁶ Parlatır, *Deyimler*, 454; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1350.

¹⁷⁶⁷ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/240.

¹⁷⁶⁸ Parlatır, *Deyimler*, 96-454.

¹⁷⁶⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/258.

¹⁷⁷⁰ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 3/1350.

¹⁷⁷¹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2233.

¹⁷⁷² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/2233; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 608; Parlatır, *Deyimler*, 716; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1010; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 494; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 662.

¹⁷⁷³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 608; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 662.

¹⁷⁷⁴ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/116; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 1/245.

¹⁷⁷⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3401.

¹⁷⁷⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3401; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 678; Parlatır, *Deyimler*, 860.

¹⁷⁷⁷ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126; Parlatır, *Atasözleri*, 103; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 29.

¹⁷⁷⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 154; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139.

¹⁷⁷⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 46.

¹⁷⁸⁰ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷⁸¹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 125.

¹⁷⁸² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 46.

¹⁷⁸³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 126.

¹⁷⁸⁴ Buhârî, “Zekat”, 18 (No. 1427).

¹⁷⁸⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/26.

¹⁷⁸⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1354-1355.

¹⁷⁸⁷ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, , 2/421.

¹⁷⁸⁸ Buhârî, “Zekat”, 18 (No. 1429).

¹⁷⁸⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/26.

*alçak elden hayırlıdır.*¹⁷⁹⁰ ve Yıldırım “*Veren al alan elden daha hayırlıdır.*”;¹⁷⁹¹ (3)¹⁷⁹² no.lu hadiste Eryarsoy vd. *Veren el alan elden hayırlıdır.*”;¹⁷⁹³ Sofuoğlu “*Yüksek el alçak elden hayırlıdır.*”¹⁷⁹⁴ ve Yıldırım “*Veren el, alan elden hayırlıdır.*”;¹⁷⁹⁵ (4)¹⁷⁹⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Üstteki el alttaki elden (veren el alan elden) üstündür.*”;¹⁷⁹⁷ Sofuoğlu “*Veren (yüksek) el, alan (alçak) elden hayırlıdır.*”¹⁷⁹⁸ ve Yıldırım “*Veren el, alan elden hayırlıdır.*”;¹⁷⁹⁹ (5)¹⁸⁰⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Veren el alan elden üstündür.*”;¹⁸⁰¹ Sofuoğlu “*(Veren) yüksek el, (alan) alçak elden hayırlıdır.*”¹⁸⁰² ve Yıldırım “*Veren el, alan elden hayırlıdır.*”;¹⁸⁰³ (6)¹⁸⁰⁴ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Yukarıdaki el (veren) aşağıdaki elden (alan) hayırlıdır!*”;¹⁸⁰⁵ Sofuoğlu “*Yüksek el, alçak elden hayırlıdır.*”¹⁸⁰⁶ ve Yıldırım “*Veren el, alan elden hayırlıdır.*”;¹⁸⁰⁷ (7)¹⁸⁰⁸ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “*Yukarıdaki el de aşağıdaki elden hayırlıdır...*”¹⁸⁰⁹ Sofuoğlu “*Çünkü yüksek el, alçak elden hayırlıdır...*”¹⁸¹⁰ ve Yıldırım “*Çünkü veren el alan elden hayırlıdır...*”¹⁸¹¹ şeklinde aktarımda bulunmuşlardır.

2.2.35.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Arapça deyim ve atasözlerini içine alan mesel kitaplarına göz atıldığında hicri III. yüzyılda *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserde, *الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* meseline yer verilmiş, ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁸¹²

Hicri IV. yüzyılda *Kitâbü'l-Müctenâ*'da *الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* meseli şu şekilde açıklanmıştır:

¹⁷⁹⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1355.

¹⁷⁹¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/422.

¹⁷⁹² Buhârî, “Zekat”, 18 (No. 1472).

¹⁷⁹³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/48.

¹⁷⁹⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1400-1401.

¹⁷⁹⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/454.

¹⁷⁹⁶ Buhârî, “Vasâyâ”, 9 (No. 2750).

¹⁷⁹⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/35.

¹⁷⁹⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2594-2595.

¹⁷⁹⁹ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, , 4/375.

¹⁸⁰⁰ Buhârî, “Humus”, 19 (No. 3143).

¹⁸⁰¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/226.

¹⁸⁰² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2930-2931.

¹⁸⁰³ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, , 5/151-152.

¹⁸⁰⁴ Buhârî, “Rikâk”, 11 (No. 6441).

¹⁸⁰⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/120-121.

¹⁸⁰⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6376.

¹⁸⁰⁷ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, , 9/587.

¹⁸⁰⁸ Buhârî, “Nafakât”, 2 (No. 5355).

¹⁸⁰⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/303-304.

¹⁸¹⁰ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5452-5453.

¹⁸¹¹ Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, , 8/415-416.

¹⁸¹² Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/19.

Rasûlullah'ın "الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى" sözü sadakaya teşvik içindir. Çünkü "الْعُلْيَا" sadaka veren eli; "السُّفْلَى" ise dilenen eli temsil eder. Veren, alana iyilik etmiştir. Dolayısıyla iyilik eden, iyilik edilenden daha hayırlıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "İyilik yapan dinde daha hayırlıdır." sözüyle kastı, fazilette daha hayırlıdır anlamındadır.¹⁸¹³

Yine hicri IV. yüzyılda *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi* adlı eserde الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى meselini aktarımla açıklamayı tercih edilmiş; tabiinden Asım el-Ahvel'in hocası Hasan el-Basri'ye hadisin anlamını sorduğunu onun da "Veren el, vermeyenden daha hayırlıdır." şeklinde cevap verdiğini aktarılmıştır.¹⁸¹⁴

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-mühâdara* adlı eserde الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى meseline iki yerde yer verilmiştir. İlkinde "Mesel ve Hikmet İçeren Diğer Hadisler",¹⁸¹⁵ ikincide "El ile Yapılan Temsil"¹⁸¹⁶ başlığı altında bahse konu mesele yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Hicri VI. yüzyılda *Mecma'ü'l-emsâl*'de الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى meselinin sadakayı teşvik için kullanıldığını aktarılmıştır.¹⁸¹⁷ *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*'da ise الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى meselinin sadakayı teşvik için kullanıldığı ve iki anlama gelebileceği; bunlardan ilkinin veren el-alan/ihtiyacı olan el eksenli olduğu, ikincinin ise Hasan Basri'den rivayetle alan el değil, cimrilik eden el anlamına geleceği bilgisi paylaşılmıştır.¹⁸¹⁸

Hicri IV-VI. yüzyıllarda yazılan eserlerden الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى meselinin çerçevesinin insanlar arası yardımlaşma ve yardımı yapan kişinin, alan kişiden daha üstün olacağı; çalışmanın tembellik ederek dilenmekten daha üstün olduğu anlamları çıkmaktadır. Tabiinden Hasan el-Basrî'nin alan el yerine vermekte cimrilik eden kişi yorumu hadisin bağlamının yardımlaşma olduğu düşünüldüğünde uzak bir çıkarım gibi gözükmektedir.

2.2.35.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

İnsanlar arasında yardımlaşmayı salık veren aynı zamanda "el, üst, alt, hayırlı/üstün" kelimelerini içerisinde büyük oranda barındıran atasözü düzeyinde "veren el alan elden üstündür"¹⁸¹⁹ (yeğdir),¹⁸²⁰ veren el alandan üstündür"¹⁸²¹ şeklindeki tam eşdeğerliklere ulaşılmıştır.

¹⁸¹³ Ebû Bekir İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, haz. Abdulmuîd Khan (Haydarabad: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Usmâniyye, 1963), 8.

¹⁸¹⁴ Ebû Muhammed el-Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevi*, thk. Abdulali Abdulhamid (Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1982), 1/81.

¹⁸¹⁵ Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 27.

¹⁸¹⁶ Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 314.

¹⁸¹⁷ Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, 2/414.

¹⁸¹⁸ Ebû'l-Kasım ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*, nşr. Muhammed Abdulmuîd (Haydarabad: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Usmâniyye, 1962), 1/356.

¹⁸¹⁹ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatur, *Atasözleri*, 536.

¹⁸²⁰ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

¹⁸²¹ Parlatur, *Atasözleri*, 536; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 372.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından incelendiğinde deyimde geçen el metaforunu barındıran ve sadaka veren kişinin sadaka alandan daha üstün olduğunu ifade eden atasözü düzeyinde “veren eli kimse ısırılmaz,¹⁸²² veren el kesilmez,¹⁸²³ veren el dert görmez,¹⁸²⁴ veren eli herkes öper,¹⁸²⁵ veren eli kimse kesmez”¹⁸²⁶ atasözlerine ulaşılmıştır. Bu atasözlerinden “veren el alan elden üstündür”¹⁸²⁷ ve “veren el alandan üstündür”¹⁸²⁸ atasözleri başkalarına iyilik ve yardım yapan kişilerin yardım alanlardan daha üstün olduğu¹⁸²⁹ ve o kişilere herkesin saygı göstereceği¹⁸³⁰ şeklinde açıklanmıştır. Bu anlam alanıyla, bu iki atasözü hedef dilde en yakın eşdeğerliktir. “Veren eli herkes öper,¹⁸³¹ veren eli kimse ısırılmaz,¹⁸³² veren eli kimse kesmez,¹⁸³³ veren el kesilmez”¹⁸³⁴ atasözlerinde meselin ikinci kısmında yer alan isteyen/dilenen/alan el metaforuna atıfta bulunulmamış, hadisten çıkarılabilecek daha geniş anlam olan çalışarak kazanan ve kazandığından sadaka veren kişinin üstün ve saygı duyulan bir kişi olacağı, kimseden zarar görmeyeceği¹⁸³⁵ anlamına odaklanılmıştır. Alan el metaforu kullanılmamış olsa da atasözlerinde veren el olmaya teşvik olduğu açıktır. Bu karşılıklar da bir miktar anlam genişlemesiyle ikinci derecede uygun eşdeğerlikler şeklinde değerlendirilebilir. “Veren el dert görmez”¹⁸³⁶ atasözü ise veren kişi olmaya teşvik etmekle birlikte, veren el olmanın faydasına da değinilmekte ve bu şekliyle Türkçedeki “az sadaka çok bela götürür.”¹⁸³⁷ atasözünün eşdeğerliği olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁸²² Parlatur, *Atasözleri*, 536; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 478.

¹⁸²³ Parlatur, *Atasözleri*, 537; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

¹⁸²⁴ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477; Parlatur, *Atasözleri*, 536; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 372.

¹⁸²⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 460; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatur, *Atasözleri*, 536; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 372; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 160; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

¹⁸²⁶ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 478; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 460; Parlatur, *Atasözleri*, 536; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 372; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 160.

¹⁸²⁷ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatur, *Atasözleri*, 536.

¹⁸²⁸ Parlatur, *Atasözleri*, 536; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 372.

¹⁸²⁹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549.

¹⁸³⁰ Parlatur, *Atasözleri*, 536.

¹⁸³¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 460; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatur, *Atasözleri*, 536; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 372; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 160; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

¹⁸³² Parlatur, *Atasözleri*, 536; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 478.

¹⁸³³ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 478; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 460; Parlatur, *Atasözleri*, 536; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 372; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 160.

¹⁸³⁴ Parlatur, *Atasözleri*, 537; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

¹⁸³⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 460.

¹⁸³⁶ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477; Parlatur, *Atasözleri*, 536; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 372.

¹⁸³⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 65.

2.2.35.3. Birebir Çeviri

Hadis sadakaya vurgu yapmakta, sadaka vermenin almaktan daha üstün olduğunu ifade etmektedir. *أَعْلَى* ve *أَسْفَلُ* sözcüklerinin ism-i tafdil sıkası olan ve *أَفْعَلُ* kalıbında gelen *الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* cümlesi, sözcüğünün müennesi olduğu düşünüldüğünde *الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* cümlesi, sözcüğüne çevirisi, “(En) üstteki el, (en) alttaki elden daha üstündür” şeklinde düşünülebilir.

2.2.35.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى meseline çevirmenlerin uyguladıkları çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.35 “Veren el” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.							Sofuoğlu							Yıldırım						
Çeviri Yöntemi	(1) Zekat, 18/1427	(2) Zekat, 18/1429	(3) Zekat, 18/1472	(4) Vasâyâ, 9/2750	(5) Humus, 19/3143	(6) Rikâk, 11/6441	(7) Nafakât, 2/5355	(1) Zekat, 18/1427	(2) Zekat, 18/1429	(3) Zekat, 18/1472	(4) Vasâyâ, 9/2750	(5) Humus, 19/3143	(6) Rikâk, 11/6441	(7) Nafakât, 2/5355	(1) Zekat, 18/1427	(2) Zekat, 18/1429	(3) Zekat, 18/1472	(4) Vasâyâ, 9/2750	(5) Humus, 19/3143	(6) Rikâk, 11/6441	(7) Nafakât, 2/5355
Deyim Çeviri Stratejileri																					
Tam Eşdeğerlik																					
Kısmi Eşdeğerlik					✓																
Açıklama																					
Çıkarma																					
Diğer Çeviri Stratejileri																					
Birebir/Biçimsel		✓					✓	✓	✓	✓			✓	✓							
Yarı-biçimsel	✓			✓		✓					✓	✓									
Öykünme																					
Kültürel ödünçleme																					
Yabancılaştırma																					
Yerlileştirme																					
Özelleştirme																					
Genelleştirme																					
Ekleme							✓							✓							✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri																					
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri			✓												✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Eryarsoy vd., Sofuoğlu ve Yıldırım’ın uyguladığı çeviri stratejilerini değerlendirmeye geçmeden önce *Sahîh-i Buhârî* çevirilerinde daha çok ne tür çeviri yöntemlerinin benimsenmesinin beklendiğini kısaca aktarmak faydalı olacaktır. Çeviribilim disiplini kayıpsız, birebir kaynak metnin yerine geçebilecek yahut kaynak metnin yerine geçmese bile kaynak metin okurunun hissettiklerinin bir benzerinin çevirmen eliyle hedef dil okurunda

yaratılmasının çok zor, kimi durumlar için ise imkânsız olduğu ifade etmek gerekir. Durum böyleyken Kur'an çevirisi yerine gereğinden fazla bir hassasiyet ürünü olarak Kur'an meali ifadesi kullanılmıştır. Kur'an çevirmenleri bu atmosferin uzağında kalamamış, çevirilerinde daha çok kaynak dil odaklı kuramları tercih etmişler, hedef dil odaklı bir çeviri edimi yürüten çevirmen sayısı azınlıkta kalmıştır. İslam'da Kur'an'dan sonra ikinci referans kaynağı kabul edilen *Sahîh-i Buhârî* çevirilerinde de çevirmenlerin kaynak dil odaklı kuramlardan sıkça yararlanacağını söylemek yanlış olmasa gerektir.

Hadislere dönecek olursak yukarıdaki tabloda görüleceği üzere sadece Eryarsoy vd. (5)'te bizim de ulaşmış olduğumuz “veren al, alan elden üstündür”¹⁸³⁸ atasözü ile kısmi eşdeğerlik ile aktarım sağlamıştır.

Eryarsoy vd. (1), (4) ve (6) no.lu hadislerde “Üstteki (veren) el, alttaki (alan) elden daha hayırlıdır.”¹⁸³⁹ Üstteki el alttaki elden (veren el alan elden) üstündür.”¹⁸⁴⁰ Yukarıdaki el (veren) aşağıdaki elden (alan) hayırlıdır.”¹⁸⁴¹ Sofuoğlu ise (4) ve (5) no.lu hadislerde “Veren (yüksek) el, alan (alçak) elden hayırlıdır.”¹⁸⁴² (Veren) yüksek el, (alan) alçak elden hayırlıdır.”¹⁸⁴³ cümlelerinde geçen parantez içi “veren/alan/veren el alan elden/yüksek/alçak” ifadeleriyle yarı-biçimsel bir eşdeğerlik sunmuşlardır.

Öte yandan Eryarsoy vd. (3) no.lu, Yıldırım ise (1) - (7) arası tüm mesellerde “Veren el alan elden hayırlıdır.”¹⁸⁴⁴ Veren el alan elden daha hayırlıdır.”¹⁸⁴⁵ Çünkü veren el alan elden hayırlıdır.”¹⁸⁴⁶ şeklinde “üstteki/alttaki” gibi kaynak dil öğeleri yerine hedef dil odaklı “veren/alan el” sözcüklerini içeren bir çeviri edimi yürütmüştür. Ancak “Veren el alan elden hayırlıdır.” şeklinde sağlanan eşdeğerlik yerleşik bir deyimse ifade değildir. Nitekim meselin Türkçedeki karşılığı “Veren el alan elden üstündür.”¹⁸⁴⁷ şeklindedir. Ayrıca Yıldırım (2) no.lu “Veren el alan elden daha hayırlıdır.”¹⁸⁴⁸ ile (7) no.lu “Çünkü veren el alan elden hayırlıdır.” eşdeğerliklerinde “daha” belirteci ve “çünkü” bağlacıyla ekleme yöntemine başvurmuştur.

¹⁸³⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatır, *Atasözleri*, 536.

¹⁸³⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/26.

¹⁸⁴⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/35.

¹⁸⁴¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/120-121.

¹⁸⁴² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2594-2595.

¹⁸⁴³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2930-2931.

¹⁸⁴⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/48; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/421; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/454; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/375; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/151-152; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/230.

¹⁸⁴⁵ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/422.

¹⁸⁴⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/415-416.

¹⁸⁴⁷ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatır, *Atasözleri*, 536.

¹⁸⁴⁸ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 2/422.

Eryarsoy vd. (2) ve (7) no.lu hadislerde “Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır.”¹⁸⁴⁹ Yukarıdaki el de aşağıdaki elden hayırlıdır.”¹⁸⁵⁰ Sofuoğlu ise (1), (2), (3), (6) no.lu hadislerde geçen “Yüksek el alçak elden hayırlıdır.”¹⁸⁵¹ ve (7) no.lu hadisteki “Çünkü yüksek el, alçak elden hayırlıdır.”¹⁸⁵² eşdeğerlikleri ile kaynak dil odaklı bir çeviriyi önceleyen birebir/biçimsel aktarımı tercih etmişlerdir. Ayrıca Eryarsoy vd. (7)’de “de” bağlacını, Sofuoğlu ise “çünkü” bağlacını kullanarak ekleme yöntemini yeğlemiştir.

Ortaya çıkan eşdeğerliklerde görüleceği üzere *الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* meselini sadece Eryarsoy vd. – bizim de ulaştığımız – kısmi eşdeğerlik metoduyla çevirmiştir. Ancak Eryarsoy vd. kısmi eşdeğerliği sadece bir yerde sunmuş, kalan yerlerde Sofuoğlu ve Yıldırım gibi ağırlıklı olarak kaynak dil odaklı çeviriye ilaveten anlam aktarımının kullanıldığı yarı-biçimsel çeviriyi esas almıştır.

Öte yandan yedi hadiste geçen *الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى* meselinin lafzı, hiçbir değişikliğe uğramadığı halde, çevirmenlerden Eryarsoy vd. ve Sofuoğlu farklı metotları uygulayarak çevirmeyi tercih etmişlerdir. Eryarsoy vd. kimi zaman kaynak odaklı (birebir/biçimsel çeviri) çeviriyi benimserken, kimi zaman hedef dil odaklı (benzer anlam-benzer biçim) bir çeviri anlayışı geliştirmiş, bazen de hem kaynak, hem hedef dil odaklı bir tür olan yarı biçimsel çeviriyi tercih etmiştir. Sofuoğlu ise kaynak odaklı birebir-biçimsel çeviri ile hem kaynak, hem hedef dil odaklı yarı-biçimsel çeviriyi metne yansıtmıştır. Bu bağlamda hem Eryarsoy vd.’nin hem de Sofuoğlu’nun kaynak ve hedef dil temelli metot tercih ederek birbirine zıt iki farklı yöntemi tercih ettiği düşünülebilir. Çevirmenlerden Yıldırım ise yedi hadisin tamamında hedef dil odaklı ancak deyimisel olmayan bir eşdeğerlik sunarak daha tutarlı bir yol izlemiştir.

2.2.35.5. Çeviri Önerisi

الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى meseli, en yakın eşdeğerlikten başlanarak, tam eşdeğerliğe göre, atasözüyle “Veren el alan elden üstündür”¹⁸⁵³ (yeğdir),¹⁸⁵⁴ Veren el alandan üstündür.”¹⁸⁵⁵ ve kısmi eşdeğerliğe göre, atasözüyle “Veren eli herkes öper.”¹⁸⁵⁶ şeklinde hedef dil Türkçeye aktarılabilir.

¹⁸⁴⁹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/26.

¹⁸⁵⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/303-304.

¹⁸⁵¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1354-1355; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1355; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1400-1401; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 14/6376.

¹⁸⁵² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5452-5453.

¹⁸⁵³ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatur, *Atasözleri*, 536.

¹⁸⁵⁴ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

¹⁸⁵⁵ Parlatur, *Atasözleri*, 536; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 372.

¹⁸⁵⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 460; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Parlatur, *Atasözleri*, 536; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 372; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 549; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 160; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

2.2.36. “Yılan deliği” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرِّ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ lafzıyla yer alan ve tamamı mesel olan hadisi,¹⁸⁵⁷ Eryarsoy vd. “Mümin bir delikten iki defa sokulmaz.”,¹⁸⁵⁸ Sofuoğlu “(Akıllı ve kamil) mümin bir yılan deliğinden iki kere ısırılıp sokulmaz.”¹⁸⁵⁹ ve Yıldırım “Mümin zehirli bir hayvanın bulunduğu delikten iki kere sokulmaz.”¹⁸⁶⁰ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.36.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Mesel kitapları *Sahîh-i Buhârî*’de geçen يُلْدَغُ fiiline ek olarak, bu fiille eş anlamlı يُلْسَعُ fiiliyle tarandığında, hicri III. yüzyılda *Kitâbü’l-Emsâl* adlı eserde, incelediğimiz mesele iki yerde rastlanmıştır; ilk yerde لَا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرِّ مَرَّتَيْنِ hadisinin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) mesellerinden olduğu, meselin başta sahabe olmak üzere kullanıldığı ve meselin belirli bir durum için değil, sayılamayacak kadar geniş bir alanda kullanıldığı ifade edilmiş,¹⁸⁶¹ ikinci geçtiği yerde ise لَا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرِّ مَرَّتَيْنِ meseli “kişinin ikinci kez sınındığı bir durumdan kaçınması” başlığı altında incelenmiş, meselin müminin bir yönden sıkıntıya düşürüldüğünde, bir kez daha benzer bir duruma düşmemesi gerektiği anlamına geldiği belirtilmiştir.¹⁸⁶² *el-Beyân ve’t-tebyîn* adlı eserde ise Hz. Peygamberin (s.a.v.) mesel olan sözleri başlığında لَا يُلْسَعُ لَا يُلْسَعُ hadisini aktararak Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra meseli kullanan kişilerin sözlerinden örnekler paylaşılmıştır. İlk örnekte Câhız, Yezid b. Mühelleb’in¹⁸⁶³ (H. ö. 102) öldürülmesi esnasında konuşması emredilince Haris b. Hudân’ın “Fitneden sakının, çünkü fitne şüpheyle gelir, konuşmayla uzaklaşır. Mümin bir yılanın değilinden iki kez ısırılmaz. Size Şam’dan gelen gruplardan uzak durun. Çünkü onlar kayışı kopmuş (yani asli bağlarını yitirmiş) kova gibilerdir.” şeklindeki sözleri aktarılmıştır. İkinci örnekte ise eserde, İbnü’l-Eş’as’ın¹⁸⁶⁴ kendisine inananlara minberden “Tekrar tekrar öğrendik ve anladık ki mü’min bir yılanın deliğinden iki kez ısırılmaz. Ben ise, sizinle beraber, bir yılanın değilinden üç kez ısırıldım. İmana muhalif her bir şey için Allah’tan bağışlanmamı diliyor, küfre yaklaşan her bir şey için yine O’na sığınıyorum.” biçimindeki sözlerine yer verilmiştir.¹⁸⁶⁵ *el-Fâhir* isimli eserde ise لَا يُلْدَغُ hadisinin mesel olduğu ve meselin müminin ikinci kez bir insan

¹⁸⁵⁷ Buhârî, “Edeb”, 83 (No. 6133).

¹⁸⁵⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/601.

¹⁸⁵⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6095.

¹⁸⁶⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/323-324.

¹⁸⁶¹ İbn Sellâm, *Kitâbü’l-Emsâl*, 38.

¹⁸⁶² İbn Sellâm, *Kitâbü’l-Emsâl*, 222.

¹⁸⁶³ Emevî Halifesi II. Yezîd’e karşı isyan eden vali ve kumandandır. Bkz. Fatma Odabaşı, “Yezîd b. Mühelleb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/522.

¹⁸⁶⁴ Halifeliğini ilan eden asi Emevî kumandanıdır. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, “İbnü’l-Eş’as, Abdurrahman b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/32.

¹⁸⁶⁵ Câhız, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, 2/16.

tarafından aldatılmayacak kadar zeki olduğu anlamına geldiği ve meselin ilk kez Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tarafından şair Ebû 'Azze'ye söylenildiği ifade edilerek meselin hikâyesi şöyle aktarılmıştır:

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şair Ebû 'Azze'yi Bedir savaşında esir edince Ebû 'Azze: "Ey Muhammed, çocukum var. Aileme yardımda bulunmak için ganimetten birşeyler verirler ümidiyle onların (müşriklerin) yanında yola çıktım." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), onu hiçbir şeye karışmadan dönmesi konusunda uyarak, kendisine iyilik yaparak serbest bıraktı. Ebû 'Azze de insanları Hz. Peygamber (s.a.v.) aleyhinde kışkırtarak bir topluluk oluşturmayaacağına dair garanti verdi. Uhud savaşında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) karşısında toplananlar arasında yer alınca, Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebû 'Azze'yi esir aldı. Onun dışında başka da kimseyi esir almadı. Ebû 'Azze: "Ey Muhammed senden iyilik gördüm, ama ne var ki senin karşına çıkmak için getirildim." Hz. Peygamber (s.a.v.): "Mü'min bir yılanın deliğinden iki kez ısırılmaz, Mekke'ye bıyık altından gülererek¹⁸⁶⁶ gelemeyecek, Muhammed'i ikinci kez kandırdım diyemeyeceksin." dedi. Sonra Asım b. Sabit b. el-Eklat'a emretti, o da Ebû 'Azze'nin boynunu vurdu.¹⁸⁶⁷

Hicri IV. yüzyılda *Kitâbü'l-Müctenâ* adlı eserde, meseli anlamda değişikliğe neden olmayan lafız farklılığıyla لا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ ele alınmış ve meselin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından şair Ebû 'Azze'ye söylenildiği aktarılmış, yukarıdakine benzer bir bilgi paylaşılmıştır.¹⁸⁶⁸

el-Cevhera fi'l-emsâl'de ise mesel, "Hz. Peygamberin (s.a.v.) meselleri" başlığında incelenmiş, لا يُلْدَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ meselinin bir kez ısırılmanın ikinciden koruyacağı anlamına geldiği ifade edilmiştir.¹⁸⁶⁹ Aynı eserin bir başka yerinde "Mekârimi ahlâka dair emsâl" başlığı "Kim bir şeyle sınanırsa, ikincisinden korkar." altbaşlığında lafız farklılığıyla لا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ meseline yer verilmiş ve meselin, müminin bir kez ısırılırlması durumunda ikinciden kaçınacağı anlamına geldiğini ifade edilmiştir.¹⁸⁷⁰ *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadisi'n-nebevi* adlı eserde ise, mesel يُلْسَعُ lafzıyla da aktararak لا يُلْدَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ hadisine yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.¹⁸⁷¹ *Cemheratü'l-emsâl*'de ise Hz. Peygamber ile Ebû 'Azze arasında yaşananlar daha detaylı bir şekilde paylaşılmış, ancak hadisin anlam alanına dair bir açıklama yapılmamıştır.¹⁸⁷²

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-mühâdara* isimli eserde, لا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ hadisi "Farklı hayvanlarla mesel yapılanlar" başlığı altında zikredilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁸⁷³

¹⁸⁶⁶ Kaynak metinde لا تَمْسُحُ عَارِضَكَ "Yanaklarını sıvazlayamayacaksın" deyimini alay etmek, küçük görmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

¹⁸⁶⁷ Ebû Tâlib Mufaddal Seleme, *el-Fâhir*, thk. Abdülalim et-Tahâvî, haz. Muhammed Ali en-Neccâr (el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 303.

¹⁸⁶⁸ İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Müctenâ*, 3-4.

¹⁸⁶⁹ İbn 'Abdürabbih, "el-Cevhera fi'l-emsâl", 3/5, 6.

¹⁸⁷⁰ İbn 'Abdürabbih, "el-Cevhera fi'l-emsâl", 3/40, 50.

¹⁸⁷¹ Esbahânî, *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadisi'n-nebevi*, 1/29, 43.

¹⁸⁷² 'Askeri, *Cemheratü'l-emsâl*, 2/302-303.

¹⁸⁷³ Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 332, 377.

Hicri VI. yüzyılda *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*'ta ise لَا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرِّ مَرَّتَيْنِ meselinin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenildiği aktarılmış, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁸⁷⁴

Mesele hicri III-VI. yüzyıllar arası kaleme alınmış dokuz eserde rastlanmıştır. Açıklamalarda müminin aynı hataya ikinci kez düşmemesinin önemine/gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Öte yandan لَا يُدْعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرِّ مَرَّتَيْنِ meselinde geçen الْمُؤْمِنُ “mümin” kelimesi İslam dininde önemli bir kavramdır. Bu bağlamda “mümin” kelimesini anlam açısından irdelemek faydalı olacaktır:

“Mü'min” kelimesinin ilk anlamı “Allah’a iman eden/inanan kimse” dir. Bu anlamıyla “mü'min” mesel içerisinde özel bir sözcük konumunda yer almakta, dolayısıyla mesel içerisinde sabit bırakılarak “Mü'min/İnanan” şeklinde Türkçeye aktarılması daha uygun düşmektedir. “Mü'min” sözcüğünün ikinci anlamı ise “güvende kılan/güven veren/güvenilir kimse” dir. Zira ayette¹⁸⁷⁵ “.... وَأَمْنُهُمْ مِنْ خَوْفٍ” “.... ve korkudan emin/güvende kılan” ve hadiste¹⁸⁷⁶ “.... الْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ” “Mü'min, insanların malları ve canları konusunda kendisinden emin/güvende oldukları kişidir.” mü'minin “güven veren/güvenilen” anlamlarına vurgu yapılmaktadır. Bu anlam örüntüsü içerisinde ise meselin Türkçede eşdeğerliği olabilecek “adam olan aynı hatayı iki defa yapmaz”¹⁸⁷⁷ atasözündeki “adam” sözcüğünün “güvenilir kişi”¹⁸⁷⁸ anlamı ile mü'minin güvenilir kişi anlamı örtüşecektir. Sonuç olarak, öncelikle temel anlamı [Allah’a iman eden/inanan] gözetilerek mü'min sözcüğünün mesel içerisinde sabit bırakılması metnin dini bir metin olduğu düşünüldüğünde ihtiyata uygun olandır. İkincil olarak “güvenilir kimse” anlamı ön plana alındığında ise “mü'min” kelimesi dikkate alınmayarak – hedef dil Türkçeye aktarılabilir.

2.2.36.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

لَا يُدْعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرِّ مَرَّتَيْنِ meseli hedef dil açısından incelenmeden önce meselde geçen الْمُؤْمِنُ “mü'min” kelimesini irdelemek faydalı olacaktır. Zira “mümin” kelimesi İslam dininde önemli bir kavramdır. Bu bağlamda “mümin” kelimesini anlam açısından irdelemek faydalı olacaktır:

“Mü'min” kelimesinin ilk anlamı “Allah’a iman eden/inanan kimse” dir. Bu anlamıyla “mü'min” mesel içerisinde özel bir sözcük konumunda yer almakta, dolayısıyla mesel

¹⁸⁷⁴ Ebü'l-Kasım ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*, nşr. Muhammed Abdulmuîd (Haydarabad: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-'Usmâniyye, 1962), 2/276.

¹⁸⁷⁵ Kureş 106/4.

¹⁸⁷⁶ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Fiten”, 8 (No. 3934).

¹⁸⁷⁷ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 189.

¹⁸⁷⁸ “Adam”, <https://sozluk.gov.tr/>, ts. (Erişim 17 Nisan 2021).

içerisinde sabit bırakılarak “Mü’min/İnanan” şeklinde Türkçeye aktarılması daha uygun düşmektedir. “Mü’min” sözcüğünün ikinci anlamı ise “*güvende kılan/güven veren/güvenilir kimse*” dir. Zira ayette¹⁸⁷⁹ ".... وَأَمْنُهُمْ مِنْ خَوْفٍ" “.... ve korkudan emin/güvende kılan” ve hadiste¹⁸⁸⁰ ".... الْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ" “Mü’min, insanların malları ve canları konusunda kendisinden emin/güvende oldukları kişidir.” mü’minin “güven veren/güvenilen” anlamlarına vurgu yapılmaktadır. Bu anlam örüntüsü içerisinde ise meselin Türkçede eşdeğerliği olabilecek “*adam olan aynı hatayı iki defa yapmaz*”¹⁸⁸¹ atasözündeki “adam” sözcüğünün “güvenilir kişi”¹⁸⁸² anlamı ile mü’minin güvenilir kişi anlamı örtüşecektir. Sonuç olarak, öncelikle temel anlamı [Allah’a iman eden/inanan] gözetilerek mü’min sözcüğünün mesel içerisinde sabit bırakılması metnin dini bir metin olduğu düşünüldüğünde ihtiyata uygun olmalıdır. İkincil olarak “güvenilir kimse” anlamı ön plana alındığında ise “mü’min” kelimesi dikkate alınmayarak – hedef dil Türkçeye aktarılabilir. Bu bağlamda incelediğimiz mesele hedef dilde “mü’min” sözcüğünü kullanarak yahut kullanmadan eşdeğerlik aranabilir.

b) “Mü’min” sözcüğü hedef dilde sunulan eşdeğerlikte kullanılırsa

“Aynı hataya tekrar düşmemek” anlam alanına sahip ve “mü’min/iman eden/Allah’a iman eden (inanan), sokmak/ısırmak, delik/çukur, iki kez/kere” kelimeleri bulunan tam bir eşdeğerliğe rastlanamamıştır.

“Aynı hataya tekrar düşmemek” anlam alanının sahip ve içerisinde “mü’min/iman eden/Allah’a iman eden (inanan)” sözcüklerinden birisi bulunan, ek olarak “sokmak/ısırmak, delik/çukur, iki kez/kere” kelimelerinden bazıları bulunan yahut hiç bulunmayan atasözü düzeyinde kısmi bir eşdeğerliğe ulaşamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde içerisinde mesel, içerisinde “mü’min/iman eden/Allah’a iman eden (inanan)” kelimeleri bulunacak şekilde deyimisel olmayan bir biçimde hedef dile aktarılabilir. Ayrıca deyim çeviri stratejileri açısından bir zorunluluk olmamakla birlikte meselin anlam alanı içerisindeki “hata yapmak” fiili sunulan eşdeğerliğin dinamizmini artırma amaçlı deyimisel olarak da ifade edilebilir. Doğrudan hata yapmayı ön plana çıkaran “*hata etmek*”¹⁸⁸³ (*işlemek*,¹⁸⁸⁴ *yapmak*,¹⁸⁸⁵ *eylemek*)¹⁸⁸⁶ *hataya*¹⁸⁸⁷

¹⁸⁷⁹ Kureyş 106/4.

¹⁸⁸⁰ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Fiten”, 8 (No. 3934).

¹⁸⁸¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 189.

¹⁸⁸² TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/43.

¹⁸⁸³ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 395; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532.

¹⁸⁸⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/577; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 395.

¹⁸⁸⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532.

¹⁸⁸⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532.

¹⁸⁸⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1533; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/577; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 395.

(yanılıya)¹⁸⁸⁸ düşmek, yanlış¹⁸⁸⁹ (yanlışlık)¹⁸⁹⁰ yapmak, yanlışla düşmek¹⁸⁹¹ ve hatayı detaylandıran “çürük tahtaya (faka)¹⁸⁹² basmak,¹⁸⁹³ oyuna gelmek¹⁸⁹⁴ (düşmek),¹⁸⁹⁵ tongaya basmak¹⁸⁹⁶ (düşmek,¹⁸⁹⁷ oturmak),¹⁸⁹⁸ tuzağa düşmek,¹⁸⁹⁹ yaş tahtaya¹⁹⁰⁰ (yere)¹⁹⁰¹ basmak, zokay(i)(a) yutmak¹⁹⁰² (yemek,¹⁹⁰³ düşmek,¹⁹⁰⁴ gelmek)¹⁹⁰⁵ şeklindeki deyimler meselin anlam alanı içerisinde değerlendirmeye alınabilirler.

b) “Mü’min” sözcüğü hedef dilde sunulan eşdeğerlikte kullanılmazsa

“Mü’min” sözcüğünün “güvenilen, güven veren kişi” anlamı ön plana çıkarıldığı zaman “güvenilen/güven veren kişi, ısırmak, delik, yılan, kez/kere” sözcüklerinin tamamını içerisinde barındıran (benzer anlam/benzer biçim) tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

-
- ¹⁸⁸⁸ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü* 2/1187; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2731; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 794; TDK, *Türkçe Sözlük*, haz. Mustafa Argunşah vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2023), 2/3532.
- ¹⁸⁸⁹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110.
- ¹⁸⁹⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110.
- ¹⁸⁹¹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110.
- ¹⁸⁹² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1057; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/459; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 779; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 348; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 263; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 370; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1251.
- ¹⁸⁹³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/733; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/324; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 700; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 222; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 200; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 335; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/888.
- ¹⁸⁹⁴ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/929; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 991; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 638; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 475; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 470; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2573.
- ¹⁸⁹⁵ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 470.
- ¹⁸⁹⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3305; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2584; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1123; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1076; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 753; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 549; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510.
- ¹⁸⁹⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3305; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2584; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/1123; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 753; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510.
- ¹⁸⁹⁸ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2584.
- ¹⁸⁹⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2601; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3346; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1131; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1079; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 758; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 552; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 512.
- ¹⁹⁰⁰ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2752; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1110; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 800; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 574; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 524.
- ¹⁹⁰¹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/1194; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 800; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 524.
- ¹⁹⁰² Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1145; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 846; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 596; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3719.
- ¹⁹⁰³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934.
- ¹⁹⁰⁴ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536.
- ¹⁹⁰⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 846; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536.

Bu sözcüklerden bir ya da birkaçını içeren kısmi eşdeğerlik sağlanmaya çalışıldığında ise “*adam adamı bir kere aldatır;*¹⁹⁰⁶ *adam adamı bir defa aldatır;*¹⁹⁰⁷ *adam olan iki kere aldanmaz;*¹⁹⁰⁸ *adam olan aynı hatayı iki defa yapmaz*¹⁹⁰⁹” atasözlerine ulaşılmıştır. Atasözlerinde geçen “adam” sözcüğünün ilk bakışta “mü’min” sözcüğünün karşılığı olmayacağı akıllara gelse de “mü’min” kelimesinin “güvenilir kişi” anlamı ile “adam” sözcüğünün “güvenilir kişi”¹⁹¹⁰ anlamları örtüşmektedir. Bu atasözleri bir kişinin diğerini ancak bir kere aldatılabileceğini, aldatılan kişinin tecrübe sahibi olup, olaydan ders aldığı için ikinci kez aldatılmasının zor olacağı¹⁹¹¹ ya da akıllı bir insanın başına gelen olaylardan ders alacağı, ikinci kez aynı hatayı yapmayacağını¹⁹¹² şekillerinde açıklanmıştır. Dolayısıyla, yakın eşdeğerlikler olduklarını söylemek mümkündür.

Öte yandan söz dizimi ve anlamsal yönden incelediğimiz mesele bir hayli yakın gözükürken ve hadis metninden etkilenecek Türkçeye biraz farkla geçtiğini düşündüğümüz “*kör bile düştüğü çukura bir daha düşmez;*¹⁹¹³ *eşek bile düştüğü yere bir daha düşmez;*¹⁹¹⁴ *eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez;*¹⁹¹⁵ *eşek bile düştüğü çukura bir daha düşmez*”¹⁹¹⁶ atasözlerinde “mü’min” sözcüğünün eşdeğerliği olabilecek bir sözcüğü içerisinde barındırmamaktadır. Öte yandan bu atasözleri, en aptal kişinin bile uğradığı yıkımdan ders alacağı ve aynı hataya düşmeyeceği¹⁹¹⁷ şeklinde açıklanmakta, bu da “mü’min” ile “en aptal” sıfatının yan yana getirilmesine neden olacaktır ki bu da çeviride göz ardı edilemeyecek bir kayıp yaşanmasına neden olacaktır. Ek olarak, hadisin çevirisinde Türkçedeki kötü çağrışımlı “eşek” kelimesinin kullanımı uygun düşmeyeceği şeklindeki düşüncelerden yola çıkarak bu atasözlerinin uygun eşdeğerlikler olduklarını söylemek zor gözükmektedir.

2.2.36.3. Birebir Çeviri

لا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرِّ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ hadis-meselindeki لَدَغَ fiilinin yılan ısırması, akrep sokması ya da daha geniş anlamda ısırın ya da sokan her türlü haşerat sokması/ısırması için kullanılsa

¹⁹⁰⁶ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 112; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 22; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 115; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 72.

¹⁹⁰⁷ Parlatır, *Atasözleri*, 59; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 115.

¹⁹⁰⁸ Parlatır, *Atasözleri*, 62; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 22.

¹⁹⁰⁹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 189.

¹⁹¹⁰ “Güncel Türkçe Sözlük”.

¹⁹¹¹ Parlatır, *Atasözleri*, 59.

¹⁹¹² Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 77.

¹⁹¹³ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 265; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 373; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 374; Parlatır, *Atasözleri*, 406; Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 265; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 130.

¹⁹¹⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 274; Parlatır, *Atasözleri*, 226; Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 82.

¹⁹¹⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 159; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 287; TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 245.

¹⁹¹⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 274.

¹⁹¹⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 274.

da yılanın ısırması anlamına geldiği yönünde daha fazla açıklama bulunmaktadır.¹⁹¹⁸ جُرّ sözcüğü ise zehirli haşeratin ya da daha geniş anlamıyla aslan gibi dişi olan yırtıcıların kazdıkları çukur¹⁹¹⁹ anlamına gelmektedir. Her ne kadar جُرّ kelimesi çukur anlamına gelse de لَدَغ fiilinin daha çok yılan ısırması anlamında kullanıldığı düşünüldüğünde جُرّ kelimesi “yılan deliği” şeklinde aktarılabilir. Bu bağlamda hadis, “Mü'min bir yılan deliğinden iki kez ısırılmaz.” şeklinde çevirilebilir.

2.2.36.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

Meselin aktarımında benimsenen çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.36 “Yılan deliği” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			
Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel		✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme	✓		
Yabancılaştırma			
Yerleştirme			
Özelleştirme		✓	
Genelleştirme			
Ekleme			
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri			

Çeviri yöntemi açısından incelediğimizde, çevirmenlerden Eryarsoy vd. “Mümin bir delikten iki defa sokulmaz.”¹⁹²⁰ eşdeğerliği ile kültürel ödünçleme yöntemine başvurmuştur. Nitekim sözlüklerde yer almasada Türkçede “Mümin bir delikten iki defa ısırılmaz/sokulmaz” şeklinde sıklıkla kullanılmaktadır. Yıldırım ise “Mümin zehirli bir hayvanın bulunduğu delikten iki kere sokulmaz.”¹⁹²¹ eşdeğerliği ile kaynak dil odaklı birebir/biçimsel çeviriyi önelemiştir. Sofuoğlu, “(Akıllı ve kamil) mümin bir yılan deliğinden iki kere ısırılıp

¹⁹¹⁸ Ebü'l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), "ldğ", 5/4020.

¹⁹¹⁹ Ebü'l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), "chr", 1/548.

¹⁹²⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/601.

¹⁹²¹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 9/323-324.

sokulmaz.”¹⁹²² eşdeğerliğinde “akıllı ve kamil” sıfatını ekleyerek mü’min sözcüğünün anlamını daraltması açısından özelleştirme yöntemini, anlam aktarımında bulunması yönüyle de yarı-biçimsel çeviriyi tercih ettiği söylenilebilir. Ayrıca yaygın olarak “ısırmak” fiilinin daha doğru kabul edilmesine atıfta bulunan Sofuoğlu, aynı anlama gelen “ısırmak” ve “sokmak” fiillerinin her ikisini de kullanmış, Yıldırım ise جُرَّ sözcüğünün “zehirli haşerat” anlamına atıfta bulunanak “zehirli hayvan” karşılığını tercih etmiştir.

Görüldüğü üzere verilen eşdeğerliklerin hiçbirinde deyim çeviri stratejileri kullanılmamış, kaynak dil odaklı birebir/biçimsel çeviriye yer verilmiştir. Sadece Sofuoğlu görece hedef dili de itibara alan yarı-biçimsel çeviriyle aktarımı tercih etmiştir. Bu da çevirmenlerin hadisi meseli olarak anlamadıkları yahut mesel olarak anladıkları halde kaynak metin hassasiyetinden dolayı birebir çeviriyi yeğlediklerini düşündürmektedir.

2.2.36.5. Çeviri Önerisi

لَا يُدْعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرٍّ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ meseli, en yakın eşdeğerlikten başlanarak ve “mü’min” sözcüğü hedef dilde sunulan eşdeğerlikte kullanılırsa deyimsele ifadeyle açıklama yöntemiyle “Mü’min/İman eden/Allah’a inanan, (tekrar/ikinci kez (defa) aynı hatayı yapmaz¹⁹²³ (etmez,¹⁹²⁴ işlemez,¹⁹²⁵ eylemez);¹⁹²⁶ aynı hataya¹⁹²⁷ (yanılığa,¹⁹²⁸ yanlış) ¹⁹²⁹ düşmez; aynı yanlış¹⁹³⁰ (yanlışlığı) ¹⁹³¹ yapmaz; aynı çürük (yaş) ¹⁹³² tahtaya, ¹⁹³³ yaş yere, ¹⁹³⁴ faka, ¹⁹³⁵

¹⁹²² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 13/6095.

¹⁹²³ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532.

¹⁹²⁴ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 395; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532.

¹⁹²⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/577; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 395.

¹⁹²⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1532.

¹⁹²⁷ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1533; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/577; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 395.

¹⁹²⁸ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1187; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2731; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 794; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3532.

¹⁹²⁹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110.

¹⁹³⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110.

¹⁹³¹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110.

¹⁹³² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2752; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1110; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 800; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 574; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 524.

¹⁹³³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/733; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/324; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 700; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 222; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 200; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 335; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/888.

¹⁹³⁴ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/1194; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 800; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 524.

¹⁹³⁵ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/1057; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/459; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 779; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 348; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 263; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 370; TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/1251.

tongaya¹⁹³⁶ basmaz; aynı oyuna¹⁹³⁷ (tongaya,¹⁹³⁸ tuzağa)¹⁹³⁹ düşmez; aynı oyuna gelmez;¹⁹⁴⁰ aynı zokayı yutmaz¹⁹⁴¹ (yemez),¹⁹⁴² aynı zokaya düşmez¹⁹⁴³ (gelmez).”¹⁹⁴⁴ şeklinde yahut “mü’min” sözcüğü hedef dilde kullanılmazsa, kısmi eşdeğerliğe göre, atasözüyle “Adam adamı bir kere aldatır,¹⁹⁴⁵ Adam adamı bir defa aldatır,¹⁹⁴⁶ Adam olan iki kere aldanmaz,¹⁹⁴⁷ Adam olan aynı hatayı iki defa yapmaz.”¹⁹⁴⁸ şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.37. “Yolculuk azaptır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de üç hadiste rastlanan السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ meselini, (1)¹⁹⁴⁹ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Yolculuk azaptan bir parçadır.”,¹⁹⁵⁰ Sofuoğlu “Sefer, azaptan bir parçadır.”¹⁹⁵¹ ve Yıldırım “Yolculuk azaptan bir parçadır.”,¹⁹⁵² (2)¹⁹⁵³ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Yolculuk çok çilelidir, adeta azaptan bir parçadır.”,¹⁹⁵⁴ Sofuoğlu “Sefer, azaptan bir parçadır.”¹⁹⁵⁵ ve Yıldırım “Yolculuk, azaptan bir parçadır.”,¹⁹⁵⁶ (3)¹⁹⁵⁷ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Yolculuk

¹⁹³⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3305; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2584; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1123; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1076; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 753; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 549; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510.

¹⁹³⁷ Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 470.

¹⁹³⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3305; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2584; Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/1123; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 753; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 510.

¹⁹³⁹ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2601; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3346; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1131; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1079; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 758; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 552; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 512.

¹⁹⁴⁰ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/929; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 991; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 638; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 475; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 470; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/2573.

¹⁹⁴¹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 110; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 1145; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 846; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 596; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2/3719.

¹⁹⁴² Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934.

¹⁹⁴³ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1267; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536.

¹⁹⁴⁴ Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5/2934; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 846; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 536.

¹⁹⁴⁵ TDK, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 112; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 22; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 115; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 72.

¹⁹⁴⁶ Parlatur, *Atasözleri*, 59; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 115.

¹⁹⁴⁷ Parlatur, *Atasözleri*, 62; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 22.

¹⁹⁴⁸ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 189.

¹⁹⁴⁹ Buhârî, “Umre”, 19 (No. 1804).

¹⁹⁵⁰ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/185.

¹⁹⁵¹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1696.

¹⁹⁵² Harun Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/131.

¹⁹⁵³ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 136 (No. 3001).

¹⁹⁵⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/149.

¹⁹⁵⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2799.

¹⁹⁵⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/22.

¹⁹⁵⁷ Buhârî, “Et’ime”, 30 (No. 5429).

azaptan bir parçadır.”¹⁹⁵⁸ Sofuoğlu “*Sefer, azaptan bir parçadır.*”¹⁹⁵⁹ ve Yıldırım “*Yolculuk azaptan bir parçadır.*”¹⁹⁶⁰ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.37.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ meseli kaynak dil Arapça açısından incelediğinde hicri III. yüzyılda *el-Beyân ve 't-tebyîn* adlı eserde, السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ وَصَاحِبُ السُّوءِ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ “Sefer, azaptan bir parça, kötülük yapan ise cehennemden bir parçadır.” şeklinde bir kullanım olduğu haber verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁹⁶¹

IV. yüzyılda *Kitâbü 'l-Emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi* adlı kitapta, السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁹⁶²

السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ meseline hicri III-IV. yüzyıllar arası kaleme alınan iki mesel kaynağında rastlanmıştır. *el-Beyân ve 't-tebyîn*'de yer verilen السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ وَصَاحِبُ السُّوءِ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ şeklindeki uzun mesel formunun aksine *Kitâbü 'l-Emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi*'de hadiste geçen السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ kısmı mesel olarak alınmıştır. Ayrıca uzun formulu meselde yer alan السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ وَصَاحِبُ السُّوءِ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ kısmının hadisin lafzında geçmediği düşünüldüğünde hadisteki السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ kısmını mesel olarak kabul etmek makul gözükmektedir. Öte yandan mesel kitaplarının mesele dair herhangi bir açıklamada bulunmamış olmaları meselin lafzının anlamının açık olmasına bağlanabilir. Bu çerçevede anlam alanı “seferin/yolculuğun zorluğu, meşakkati, sıkıntısı” şeklinde belirlenebilir.

2.2.37.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

السفرُ قِطْعَةً مِنَ الْعَذَابِ meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde “yolculuğun zorluğu, meşakkati, sıkıntısı” anlamında kullanılan, aynı zamanda içerisinde, “sefer, azap, parça” sözcüklerini içeren atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe ulaşamamıştır.

“Yolculuğun zorluğu, meşakkati, sıkıntısı” anlam çerçevesinde ve içerisinde “sefer, azap, parça” kelimelerin birisi geçen atasözü düzeyinde herhangi bir kısmi eşdeğerliğe de rastlanamamıştır.

Açıklama stratejisine geçildiğinde ise yine deyimsel herhangi bir eşdeğerlik bulunamamıştır. Bu bağlamda ilk akla gelen “Yolculuk/sefer, azaptan bir parçadır.” eşdeğerliğidir. Ancak bu eşdeğerlikte hedef okurun bir yabancılik sezmesi muhtemeldir.

¹⁹⁵⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/336.

¹⁹⁵⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5516.

¹⁹⁶⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/467-468.

¹⁹⁶¹ Câhız, *el-Beyân ve 't-tebyîn*, 2/105.

¹⁹⁶² Esbahânî, *Kitâbü 'l-emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi*, 1/142-143.

Bundan dolayı mesel, Türkçeye “Yolculuk/seyahat/sefer demek işkence/meşakkat/sıkıntı/zorluk demek(tir.)” yahut “Yolculuğun/seyahatin/seferin adı işkence/meşakkat/sıkıntı/zorluk” eşdeğerliğiyle aktarılabilir.

2.2.37.3. Birebir Çeviri

السفر قطعة من العذاب meseli hedef dil Türkçeye “Sefer/yolculuk/seyahat azaptan bir parçadır.” şeklinde aktarılabilir.

2.2.37.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

السفر قطعة من العذاب meselinin aktarımında çevirmenler tarafından sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.37 “Yolculuk azaptır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.			Sofuoğlu			Yıldırım		
	(1) ‘Umre, 19/1804	(2) Cihâd ve Siyer, 136/3001	(3) Et’ime, 30/5429	(1) ‘Umre, 19/1804	(2) Cihâd ve Siyer, 136/3001	(3) Et’ime, 30/5429	(1) ‘Umre, 19/1804	(2) Cihâd ve Siyer, 136/3001	(3) Et’ime, 30/5429
Deyim Çeviri Stratejileri									
Tam Eşdeğerlik									
Kısmi Eşdeğerlik									
Açıklama									
Çıkarma									
Diğer Çeviri Stratejileri									
Birebir/Biçimsel	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel		✓							
Öykünme									
Kültürel ödünçleme									
Yabancılaştırma									
Yerleştirme									
Özelleştirme									
Genelleştirme									
Ekleme									
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri									
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri									

السفر قطعة من العذاب meselinde çevirmenlerin kullandıkları çeviri stratejileri incelendiğinde Eryarsoy vd. (1) ve (3)’de, Yıldırım ise (1), (2) ve (3)’de “Yolculuk azaptan bir

*parçadır.*¹⁹⁶³ eşdeğerliği ile birebir/biçimsel aktarımda bulunmuştur. Benzer şekilde Sofuoğlu da (1), (2) ve (3)'de "*Sefer, azaptan bir parçadır.*"¹⁹⁶⁴ eşdeğerliği ile kaynak dili önceleyen birebir aktarımı tercih etmiştir. Eryarsoy vd.nin (1) ve (3)'de, Yıldırım ve Sofuoğlu'nun tüm mesellerde sunmuş olduğu birebir aktarımların hedef okurda metne karşı yabancılık hissi yaratabileceği, dolayısıyla dinamik çeviriler olmadığı ifade edilebilir. Eryarsoy vd. (2)'de sunmuş olduğu "*Yolculuk çok çilelidir, adeta azaptan bir parçadır.*"¹⁹⁶⁵ eşdeğerliğinde "*Yolculuk çok çilelidir.*" şeklinde hedef dil odaklı dinamik bir çevirinin yanısıra, "*adeta azaptan bir parçadır.*" ifadesi ile de kaynak dilden uzaklaşmamış gözüken yarı-biçimsel aktarım benimsenmiştir.

2.2.37.5. Çeviri Önerisi

السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ meseli, deyimsel olmayan şekilde açılımlanarak "*Yolculuk/seyahat/sefer demek işkence/meşakkat/sıkıntı/zorluk demek(tir.); Yolculuğun/seyahatin/seferin adı işkence/meşakkat/sıkıntı/zorluk.*" şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.38. "Zalime yardım" Meseli

Sahîh-i Buhârî'de üç hadiste ulaşılan أَنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselini (1)¹⁹⁶⁶ no.lu hadiste Eryarsoy vd. "*İster haksızlığa uğrasın, ister haksızlık etsin, din kardeşine yardım et!*",¹⁹⁶⁷ Sofuoğlu "*Sen, kardeşine ister zalim olsun, ister mazlum olsun, yardım et!*"¹⁹⁶⁸ ve Yıldırım "*Zalim de olsa, mazlum da olsa Müslüman kardeşine yardım et!*";¹⁹⁶⁹ (2)¹⁹⁷⁰ no.lu hadiste Eryarsoy vd. "*İster haksızlığa uğrasın, ister haksızlık etsin, din kardeşinize yardım ediniz!*",¹⁹⁷¹ Sofuoğlu "*(Ey mümin, sen mümin) kardeşine zalim iken de, mazlum iken de yardım et!*"¹⁹⁷² ve Yıldırım "*Zalim de olsa, mazlum da olsa Müslüman kardeşine yardım et!*";¹⁹⁷³ (3)¹⁹⁷⁴

¹⁹⁶³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/185; Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 5/336; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/131; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 5/22; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 8/467-468.

¹⁹⁶⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 4/1696; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 6/2799; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 12/5516.

¹⁹⁶⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 3/149.

¹⁹⁶⁶ Buhârî, "Mezâlim", 4 (No. 2443).

¹⁹⁶⁷ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, c. II, s. 476.

¹⁹⁶⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2262.

¹⁹⁶⁹ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/65-66.

¹⁹⁷⁰ Buhârî, "Mezâlim", 4 (No. 2444).

¹⁹⁷¹ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/477.

¹⁹⁷² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2262-2263.

¹⁹⁷³ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/66.

¹⁹⁷⁴ Buhârî, "İkrâh", 7 (No. 6952).

no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Müslüman kardeşine zalim iken de, mazlum iken de yardım et!”¹⁹⁷⁵ Sofuoğlu “Sen, Müslüman kardeşine ister zalim olsun, ister mazlum olsun yardım et!”¹⁹⁷⁶ ve Yıldırım “Zalim de olsa, mazlum da olsa Müslüman kardeşine yardım et!”¹⁹⁷⁷ şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

2.2.38.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

Hicri III. yüzyılda *Kitâbü 'l-Emsâl* adlı eserde “Her ne kadar düşmanlık ve kinden payını alsa da kişinin, kendisinde despotluk gördüğü bir akrabasına tahammül etmesi babı”¹⁹⁷⁸ altında değindiği meseller arasında أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meseline yer verilmiş, ancak mesel hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁹⁷⁹ Aynı eserin “Kişinin kardeşlerinden ve güvenilir kimselerden yardım istemesi babı”¹⁹⁸⁰ altında söz konusu mesele yer verilmiş, meselin merfu hadis olduğu bilgisi paylaşılmış, sahabenin Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “Mazluma yardım edecek, (anladık da) zalime nasıl yardım edecek?” sorusu üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.v.): “Zalim’i de zulümden alıkoyarak.” şeklindeki cevabı aktarılmıştır. İbn Sellam’a göre ise hadisin açıklaması bu yönde olsa da Arapların kullanımında kişinin zalim ya da mazlum olmasının ötesinde durumuna bakılmaksızın mutlak “yardım” anlamı ön plana çıkmaktadır.¹⁹⁸¹ *el-Fâhir* adlı eserde, أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meseline yer verilmiş, meselin ilk kez çirkin yüzlü, zalim ve aynı zamanda cesur bir kişi olan Cündüb b. el-‘Anber b. ‘Amr b. Temîm tarafından söylenildiğini aktardıktan sonra şu ifadelerle yer verilmiştir:

Cündüb ve Sa’d b. Zeyd Menat, birşeyler içmek üzere oturdıklarında Cündüb, Sa’d’a: “Deve sütü içmek, bir kadınla uzun süre nikahlı kalmak, seni savaşmaktan, mızrağı batırmaktan ve arsız tepelemekten daha fazla mutlu ediyor.” demesi üzerine Sa’d: “İşçi çalıştırıyor, deve kesiyor ve söz söyleyeni susturuyorum.” der. Bunun üzerine Cündüb: “Korktuğun vakit, hemen beni çağırır; benden başka birisini de istemezsin, çünkü beni kahraman görürsün.”¹⁹⁸²

Cündüb ile Sa’d arasında beyitlerle atışmalar devam eder. En nihayetinde bir cariyeye tarafından Cündüb’in elleri kendi atının yularıyla bağlanır ve Cündüb, Sa’d’a muhtaç olmuş halde şu beyiti okur:

يَا أَيُّهَا الْمَرْءُ الْكَرِيمُ الْمَشْكُومُ أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا¹⁹⁸³

¹⁹⁷⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/336.

¹⁹⁷⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/6823.

¹⁹⁷⁷ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/397.

¹⁹⁷⁸ İbn Sellâm, *Kitâbü 'l-Emsâl*, 141.

¹⁹⁷⁹ İbn Sellâm, *Kitâbü 'l-Emsâl*, 142.

¹⁹⁸⁰ İbn Sellâm, *Kitâbü 'l-Emsâl*, 180.

¹⁹⁸¹ İbn Sellâm, *Kitâbü 'l-Emsâl*, 181.

¹⁹⁸² Seleme, *el-Fâhir*, 147-148.

¹⁹⁸³ Akt. Seleme, *el-Fâhir*, 149.

“Ey istediği kendisine verilmiş cömert adam Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et!”

Yine aynı eserde, meselin hadiste de geçtiği ifade edilmiş, sahabenin Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “Mazluma yardım edilir de, zalime nasıl yardım edilecek?” sorusu üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.v.): “Zalim’i zulümden alıkoyarak.” şeklindeki cevabı aktarılmıştır.¹⁹⁸⁴

Hicri IV. yüzyılda *el-Cevhera fi’l-emsâl*’de أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meseli yakınlık/akrabalık hakkındaki meseller¹⁹⁸⁵ incelenirken “Sevilmeyen birisi de olsa akrabayı himaye” başlığı altında ele alınmış, ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁹⁸⁶ *Cemheratü’l-emsâl* adlı eserde ise, meselin cahiliye Arapları tarafından hak etseler de, etmeseler de akrabaya, komşuya ve arkadaşına yardım etmek şeklinde anlaşıldığına vurgu yapılmıştır. Meseli Hz. Peygamber’in (s.a.v.) de kullandığına değinilen eserde, hadisin, kişi mazlumsa ona yardım etmek, zalimse de onu zulümden alıkoyarak anlamına geldiği; bu şekilde zalim kişiyi günahattan alıkoyarak kendisine yardım edilmiş olacağı, aksi takdirde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zalime yardımı emretmesinin düşünülmemeyeceğini aktarılmıştır.¹⁹⁸⁷ Ek olarak eserde, kardeşe yardımla ilgili verdiği anlamı destekleyen beyitlere yer verilmiştir. Delil için iki beyit ile yetinilecektir.

لَا أَخًا لِلْمَرْءِ إِلَّا مَنْ نَفَعَهُ¹⁹⁸⁸

“Kardeşi yoktur kişinin Yararı dokunandan başka”

Bir başka beyitte yukarıdaki beyite cevap olarak:

أَخَوَكَ الَّذِي تُرْضِيهِ لَا مَنْ تَوَدُّهُ إِلَّا رَبُّ وَدٍّ لَا يُفِيدُكَ فَتِيلًا¹⁹⁸⁹

“Kardeşin seni memnun edendir, gönlünün ısındığı değil Görmez misin, nice sevginin sana hiçbir faydası yoktur.”

Hicri V. yüzyılda *et-Temsil ve’l-mühâdara* adlı eserde, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kullandığı meseller ve hikmetler” başlığı altında أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meseline yer verilmiştir. Eserde, mesel ve hikmeti topluca zikredilmiş, incelediğimiz mesele dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹⁹⁹⁰

Hicri VI. yüzyılda *el-Müstaksâ fi’l-emsâli*’-‘*Arab* adlı eserde, أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselinin, Arapların her durumda kardeşe yardım etmek anlamında kullandığı ifade edilmiş,

¹⁹⁸⁴ Seleme, *el-Fâhir*, 147-149.

¹⁹⁸⁵ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi’l-emsâl*”, 3/36.

¹⁹⁸⁶ İbn ‘Abdürabbih, “*el-Cevhera fi’l-emsâl*”, c. III, s. 37.

¹⁹⁸⁷ ‘Askeri, *Cemheratü’l-emsâl*, 1/51-52.

¹⁹⁸⁸ el-Askeri, şiirlerin nereden geçtiği kaydını düşmemiştir. Biz de yaptığımız araştırmada şiirin kâiline rastlayamadık.

¹⁹⁸⁹ ‘Askeri, *Cemheratü’l-emsâl*, 1/52.

¹⁹⁹⁰ Se‘âlibi, *et-Temsil ve’l-muhâdara*, 27.

meseli ilk kullanan kişinin Cündüb b. el-‘Anber b. ‘Amr b. Temîm tarafından Sa’d b. Zeyd Menât’a söylenildiği bilgisi paylaşılarak meselin hikayesini aktarılmıştır. Ardından eserde, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) de meselin rivayet olunduğuna; sahabenin zalime nasıl yardım edileceğine dair sorusu üzerine, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zalimi zulümden alıkoyarak şeklinde verdiği cevaba değinilmiştir. Eserde, cahiliye şairi Nâbiğa ez-Zubyânî’nin (H. ö. 604 (?)) meselin bir bölümünü içeren şu beyitine yer verilmiştir:

حَدَّثَ عَلِيٌّ بِطَوْنٍ ضَبَّةٍ كُلُّهَا إِنَّ ظَالِمًا فِيهِمْ وَإِنْ مَظْلُومًا¹⁹⁹¹

“Dabbe ahalisinin tamamı şefkat gösterdi bana. Aralarında zalim de olsam, mazlum da”

Eserde beyitin, Dabbe ahalisinin Nâbiğa’yı zalim olduğu için zulümden alıkoyularak ya da mazlum olduğu için kendisine yardım edilerek şefkat gösterdiği şeklinde anlaşılması gerektiği, aksine Dabbe ahalisinin Nâbiğa’ya - Nâbiğa zalim de olsa, mazlum da olsa, her iki durumda da - yardım ederek şefkat gösterdiği yönünde algılanması gerektiğinde vurgu yapılmıştır.¹⁹⁹²

Hicri VI. yüzyılda *Mecma’ü’l-emsâl*’de, أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselinin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadisinde geçtiği ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zalime yardım etmeyi, onu kötülükten alıkoyarak şeklinde açıkladığı aktarılmıştır. Eserde, Dabbi’nin¹⁹⁹³ meseli ilk kullanan kişinin Cündüb b. el-‘Anber b. ‘Amr b. Temîm olduğu ifadesine yer verildikten sonra yukarıda değindiğimiz el-Fâhir adlı eserde de geçen meselin çıkışına kaynaklık eden Sa’d b. Zeyd Menât ile arasında yaşananlar aktarılmıştır. Devamında eserde, أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselinde ظَالِمًا sözcüğünün “sâhib-i hâl”inin أَخَا yahut أَنْصُرُ fiilinin müstetir faili olan أَنْتَ zamiri olabileceği; أَخَا sözcüğünün “sâhib-i hâl” olması durumunda meselin “*Kardeşine, (kardeşin) zalim de olsa mazlum da olsa, yardım et!*”; fâil أَنْتَ zamirinin “sâhib-i hâl” kabul edilmesi durumunda ise “*Kardeşine, şayet onun düşmanıysan ona zulmederek yahut (zulme uğrayarak mazlum da olsan) onu düşmana teslim etmeyerek ona yardım et!*” anlamlarına geleceği vurgulanmıştır.¹⁹⁹⁴ Ancak “hâl” olan ظَالِمًا kelimesinden hemen önce gelen ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) de bu yönde açıklaması bulunan “mefûlün bih” أَخَا “kardeşi” sözcüğü “sâhib-i hâl” olarak alınmak yerine “fâil” olan müstetir (gizli) أَنْتَ “sen” zamirinin “sâhib-i hâl” olarak kabul edilmesi teorik olarak mümkün olsa da “düşmanıysan kardeşine zalim olarak yardım et”

¹⁹⁹¹ Ebû Ümâme en-Nâbiğa ez-Zübyânî, *Divânü’n-Nâbiğa ez-Zübyânî*, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 2009), 103.

¹⁹⁹² Zemahşerî, *el-Müstaksâ fî emsâli’l-‘Arab*, 1962, 1/392-393.

¹⁹⁹³ Burada Dabbi’ye nispet edilen “el-Emsâl” adlı eserin, Yunus b. Habîb ed-Dabbî’nin (H. ö. 182) kayıp eseri “el-Emsâl” olması daha muhtemel görünmektedir. Zira ilgili “mesel”e, Muhammed b. Mufaddal ed-Dabbî’ye (H. ö. 168) ait “Emsâlu’l-‘Arab” adlı eserde ulaşılamamıştır.

¹⁹⁹⁴ Meydânî, *Mecma’ü’l-emsâl*, 2/334-335.

şeklindeki açıklamada “kardeş” ve “düşman” sözcüklerinin birlikte kullanılması ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ele aldığımız hadis-mesele dair böyle bir beyanı olmadığı düşünüldüğünde أنت “sen” zamirinin “sâhib-i hâl” olarak kabul edilmesi uzak bir çıkarım gibi görünmektedir.

أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا hadisine III-VI. yüzyıl arası mesel kaynaklarında rastlanmıştır. Kaynaklardan bazıları, hadiste geçen “zalim olsa da kardeşine yardım et!” ifadesiyle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “kardeşi zulümden alıkoymak” şeklindeki açıklaması ekseninde ele alırken, bazı eserler Arapların kişinin durumuna bakılmaksızın, kişinin yaptığı eylem doğru da olsa, yanlış da olsa, o kişiye salt yardımı/desteği/arka çıkmayı kastettiklerini aktarmışlardır. Bu bakış açısı, cahiliye Araplarındaki asabiyeti¹⁹⁹⁵ (soydaşların birbirlerine her yönden arka çıkması) akıllara getirmektedir. Nitekim şair el-Esla‘ b. Abdillâh en-Nu‘âmî’nin beyti, incelediğimiz beyitteki asabiyeti destekler niteliktedir.¹⁹⁹⁶

إِذَا أَنَا لَمْ أَنْصُرْ أَخِي وَهُوَ ظَالِمٌ ... عَلَى الْقَوْمِ لَمْ أَنْصُرْ أَخِي جِئْتُ يُظْلَمُ

“Ben kardeşime yardımına koşamayacaksam zulmederken ... bir kavme, yardımına koşmam kardeşimin zulme uğrarken”

Bu beyitte şair, mazlumken herkesin yardıma koşacağı, asıl yardımın zalime olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise Cündüb’in ve sonrasındaki Arapların iyilikte de, kötülük de yardım anlamında kullandığı أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselini asabiyet eksenin çıkararak “iyilikte yardım, kötülükten ise alıkoymak”¹⁹⁹⁷ şeklinde yorumlamıştır. Nitekim hadisin (İkrâh 6952) devamında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) إِذَا كَانَ ظَالِمًا كَيْفَ أَنْصُرُهُ قَالَ ... تَحْجُزُهُ أَوْ تَمْنَعُهُ مِنَ الظُّلْمِ فَإِنَّ ذَلِكَ نَصْرُهُ¹⁹⁹⁸ demesi üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Onu zulümden alıkoysan, bu da ona yardım etmektir.” şeklinde sarf ettiği lafızlar, mesel kitaplarının bahsettiği ikinci anlamı desteklemektedir. Bu bağlamda أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselinin anlam alanını asabiyet yerine, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ifade ettiği “iyilikte yardım, kötülükten ise alıkoymak” eksenli belirlemek daha makul gözükmemektedir.

Ayrıca yukarıda metnini aktardığımız İkrâh/6952, Mezâlim/2444 no.lu iki hadisin devamında geçen “zalim” ve “mazlum”a yardımın nasıl olacağına yönelik bir açıklama bulunmaktadır. Bu durumda أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselinin çevirisinde “zalim” ve “mazlum” sözcüklerinin kullanılmaması telafisi olmayan bir çeviri kaybına neden olacaktır. Öte yandan

¹⁹⁹⁵ Araplarda asabiyet için bkz. Mustafa Çağrırcı, “Asabiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

¹⁹⁹⁶ Şair ve beyit için bkz. Ebü’l-Mahâsin eş-Şeybî, *Timsâli’l-emsâl*, thk. Es‘ad Zübeyân (Dâru’l-Mesîra, 1982), 1/325.

¹⁹⁹⁷ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, 1721, (İkrâh/6952).

¹⁹⁹⁸ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, 1721.

mesel kitapları "أَخَاكَ" tamlamasındaki “kardeş” ile asabiyet temelli “akraba, güvenilen kişi, komşu, arkadaşı” gibi yakınlık ifade eden sözcüklerin kastedildiğini ifade etmişlerse de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) أَخْ sözcüğü ile “din kardeşi”ni ifade ettiği söylenilebilir. Nitekim, أَنْصُرُ الْمُسْلِمَ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يُسْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ ...¹⁹⁹⁹ “Müslüman müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu düşmana teslim etmez...” hadisinde “din kardeşliğine” vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede hadiste geçen أَخْ “kardeş” sözcüğünü de çeviri metninde kullanmak uygun olacaktır. Tüm bu bilgiler ışığında, أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselinin çevirisinde “zalim”, “mazlum” ve “kardeş” sözcüklerinin sabit bırakılarak أَنْصُرُ kelimesinin deyimisel aktarımı daha uygun görünmektedir.

2.2.38.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meseli hedef dil Türkçe açısından incelendiğinde, içerisinde “zalim, mazlum ve kardeş” sözcükleri bulunan yardım etmek temalı tam eşdeğerliğe Türkçe dil varlığında rastlanamamıştır.

Kaynak dil açısından incelendiğinde, mesel kitaplarının lafzının tamamını mesel olarak kabul ettiklerini, ancak “zalim”, “mazlum” ve “kardeş” sözcüklerinin çeviride niçin kullanılması gerektiğini bir üst başlıkta nedenleriyle açıklamıştık. Söz konusu kelimelerin çeviriye yansıtılacak olması أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا lafızlı meselinin أَنْصُرُ kısmına indirgenmesine neden olacak ve çeviri stratejileri açısından أَنْصُرُ kelimesinin karşılığı hedef dil Türkçede “yardımın önemi” temasıyla incelenecektir.

أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meseli tam eşdeğerlik açısından irdelendiğinde, içerisinde “yardım etmek, kardeş, zalim, mazlum” kelimelerini barındıran ve “din kardeşine yardım etmenin önemine” değinen bir eşdeğerliğe ulaşılammıştır.

“Din kardeşim yardım etmenin önemi” temalı ve içerisinde “yardım etmek, kardeş, zalim, mazlum” kelimelerinden birisi bulunan kısmi bir eşdeğerlik (benzer anlam, farklı biçim) de bulunamamıştır.

Açıklama yöntemine geçildiğinde “din kardeşine yardım etmenin önemi” hedef dil Türkçeye “Ne olursa olsun, din kardeşine yardım et/koru/kolla.” şeklinde aktarılabilir. Ayrıca – deyim çeviri stratejileri açısından bir zorunluluk olmasa da – meselde geçen أَنْصُرُ “yardım et” fiili deyimsel olarak aktarılabilir. Bu bağlamda “yardım etmek” temalı *yardımda bulunmak*,²⁰⁰⁰

¹⁹⁹⁹ Buhârî, *Sahîhu 'l-Buhârî*, 591, (Mezâlim/2442).

²⁰⁰⁰ Parlâtır, *Deyimler*, 900; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1191.

*yardıma koşmak*²⁰⁰¹ (*yetişmek*)²⁰⁰² deyimleri ile sözlükte yine yardım etmek anlamına geldiği belirtilen “imdat”²⁰⁰³ sözcüğüyle kurgulanmış “*imdada koşmak*²⁰⁰⁴ (*yetişmek*)²⁰⁰⁵ *imdadına koşmak*²⁰⁰⁶ (*yetişmek*)²⁰⁰⁷ *imdat etmek*²⁰⁰⁸ deyimlerine ulaşılmıştır. Bu deyimlerden *yardıma koşmak*²⁰⁰⁹ (*yetişmek*)²⁰¹⁰ *imdada koşmak*²⁰¹¹ (*yetişmek*)²⁰¹² *imdadına koşmak*²⁰¹³ (*yetişmek*)²⁰¹⁴ *imdat etmek*²⁰¹⁵ deyimleri “zor durumda olan birisine yardım etmek”²⁰¹⁶ anlamında kullanılmaktadır. Bu deyimler, bu anlamlarıyla اُنْصُرُ fiilinin “yardım etmek” anlamını daraltmış görünse de incelediğimiz hadisin devamında geçen “zalim” sözcüğü ve “zalimi zulümden alıkoyarak ona yardım etmek” açıklaması düşünüldüğünde deyimlerin, “zor durumda olan birisine yardım etmek” anlamları bağlamdan uzak görünmemektedir. Ayrıca yine “yardım etmek”²⁰¹⁷ anlamına gelen “destek olmak,²⁰¹⁸ elinden tutmak,²⁰¹⁹ elini uzatmak,²⁰²⁰ iyiliği dokunmak,²⁰²¹ kol kanat germek²⁰²² ve medar olmak²⁰²³ deyimleri de meseldeki اُنْصُرُ “yardım et” fiilinin karşılığı olarak düşünülebilir.

-
- ²⁰⁰¹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 695; Parlatır, *Deyimler*, 900; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1191; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 523.
- ²⁰⁰² Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 695; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 523.
- ²⁰⁰³ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., "mdd", 6/4157.
- ²⁰⁰⁴ Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/651-652.
- ²⁰⁰⁵ Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 410.
- ²⁰⁰⁶ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/651-652; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 410.
- ²⁰⁰⁷ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652.
- ²⁰⁰⁸ Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652.
- ²⁰⁰⁹ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 695; Parlatır, *Deyimler*, 900; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1191; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 523.
- ²⁰¹⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 695; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 523.
- ²⁰¹¹ Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/651-652.
- ²⁰¹² Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 410.
- ²⁰¹³ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/651-652; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 410.
- ²⁰¹⁴ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652.
- ²⁰¹⁵ Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652.
- ²⁰¹⁶ Parlatır, *Deyimler*, 900, 498.
- ²⁰¹⁷ Parlatır, *Deyimler*, 290, 343; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/430, 433, 683; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/798, 865.
- ²⁰¹⁸ Parlatır, *Deyimler*, 290; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/353.
- ²⁰¹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 758; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 249; Parlatır, *Deyimler*, 343; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/430; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 324; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 361; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/976.
- ²⁰²⁰ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/433; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 327; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 362; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/992.
- ²⁰²¹ Parlatır, *Deyimler*, 516; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/683; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 496; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 416.
- ²⁰²² Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 547; Parlatır, *Deyimler*, 585; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/798; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 561; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 440; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1852.
- ²⁰²³ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/865.

2.2.38.3. Birebir Çeviri

Meselde geçen ظالماً sözcüğünün nahiv açısından “hâl” ve مَظْلُوماً sözcüğünün ise “zalim” kelimesine atfedildiği düşünüldüğünde mesel, literal olarak “*Kardeşine zalim de olsa, mazlum da olsa yardım et!*” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

2.2.38.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا meselinin çevirisinde sunulmuş eşdeğerlikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.38 “Zalime yardım” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.			Sofuoğlu			Yıldırım		
	(1) Mezâlim, 4/2443	(2) Mezâlim, 4/2444	(3) İkrâh, 7/6952	(1) Mezâlim, 4/2443	(2) Mezâlim, 4/2444	(3) İkrâh, 7/6952	(1) Mezâlim, 4/2443	(2) Mezâlim, 4/2444	(3) İkrâh, 7/6952
Deyim Çeviri Stratejileri									
Tam Eşdeğerlik									
Kısmi Eşdeğerlik									
Açıklama									
Çıkarma									
Diğer Çeviri Stratejileri									
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel									
Öykünme									
Kültürel ödünçleme									
Yabancılaştırma									
Yerlileştirme									
Özelleştirme	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Genelleştirme									
Ekleme	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri									
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri									

Eryarsoy vd. “(1) (3) Müslüman kardeşine zalim iken de, mazlum iken de yardım et!”²⁰²⁴
 (2) İster haksızlığa uğrasın, ister haksızlık etsin, din kardeşinize yardım ediniz!”²⁰²⁵ Sofuoğlu
 “(1) (3) Sen, Müslüman kardeşine ister zalim olsun, ister mazlum olsun yardım et!”²⁰²⁶ (2) (Ey mümin, sen mümin) kardeşine zalim iken de, mazlum iken de yardım et!”²⁰²⁷ Yıldırım “(1) (2) (3) Zalim de olsa, mazlum da olsa Müslüman kardeşine yardım et!”²⁰²⁸ eşdeğerlikleri ile

²⁰²⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 6/336.

²⁰²⁵ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/477.

²⁰²⁶ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 15/6823.

²⁰²⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2262-2263.

²⁰²⁸ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/65-66; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 10/397.

birebir/biçimsel aktarımı yeğlemişlerdir. Ayrıca tüm çevirmenler “kardeş” kelimesinin hedef okur zihninde netleştirmeye yönelik başına “müslüman/din” sıfatlarını koyarak anlam alanını daraltmışlar ve özelleştirme yöntemini işletmişlerdir. Yine tüm çevirmenler metnin akıcılığını artırarak metne dinamizm kazandırmaya yönelik “iken” ek-fiilini ve “de” bağlacını kullanarak ekleme yöntemini tercih etmişlerdir.

2.2.38.5. Çeviri Önerisi

اَنْصُرْ اَخَاكَ ظَالِمًا اَوْ مَظْلُومًا meseli, deyimsel ifadeyle açım lanarak “İster zalim, ister mazlum, ne olursa olsun din kardeşine (ne)(nin) yardım da bulun!,²⁰²⁹ imdada koş!²⁰³⁰ (yetiş!),²⁰³¹ imdat et!,²⁰³² yardımına koş!²⁰³³ (yetiş!),²⁰³⁴ imdadına koş!²⁰³⁵ (yetiş!),²⁰³⁶ destek ol!,²⁰³⁷ elini uzat!,²⁰³⁸ iyiliğin dokunsun,²⁰³⁹ kol kanat ger!,²⁰⁴⁰ medar ol!,²⁰⁴¹ elinden tut!”²⁰⁴² şeklinde aktarılabilir.

2.2.39. “Zengin in borcunu ödememesi” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de üç hadiste rastlanan مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ meselini (1)²⁰⁴³ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Ödeme gücü bulunan kimsenin borcunu geciktirmesi zulümdür.”,²⁰⁴⁴ Sofuoğlu “Zengin kişinin borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür.”²⁰⁴⁵ ve Yıldırım “Ödeme gücü olduğu halde, zengin kişinin, borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür.”;²⁰⁴⁶ (2)²⁰⁴⁷ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Ödeme gücü bulunan kimsenin borcunu geciktirmesi zulümdür.”²⁰⁴⁸ Sofuoğlu

²⁰²⁹ Parlatır, *Deyimler*, 900; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1191.

²⁰³⁰ Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/651-652.

²⁰³¹ Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 410.

²⁰³² Parlatır, *Deyimler*, 498; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652.

²⁰³³ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 695; Parlatır, *Deyimler*, 900; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/1191; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 523.

²⁰³⁴ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 695; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 523.

²⁰³⁵ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/651-652; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 410.

²⁰³⁶ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/652.

²⁰³⁷ Parlatır, *Deyimler*, 290; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/353.

²⁰³⁸ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/433; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 327; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 362; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/992.

²⁰³⁹ Parlatır, *Deyimler*, 516; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/683; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 496; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 416.

²⁰⁴⁰ Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 547; Parlatır, *Deyimler*, 585; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/798; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 561; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 440; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 4/1852.

²⁰⁴¹ Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2/865.

²⁰⁴² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*, 758; Hengirmen, *Deyimler Sözlüğü*, 249; Parlatır, *Deyimler*, 343; Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 1/430; Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 324; Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, 361; Bilgin - Bilgin, *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 2/976.

²⁰⁴³ Buhârî, “Havâlât”, 1 (No. 2287).

²⁰⁴⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/393.

²⁰⁴⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2113.

²⁰⁴⁶ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/472.

²⁰⁴⁷ Buhârî, “Havâlât”, 2 (No. 2288).

²⁰⁴⁸ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/394.

“Zengin kişinin borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür.”²⁰⁴⁹ ve Yıldırım “Ödeme gücü olduğu halde, zengin kişinin, borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür.”;²⁰⁵⁰ (3)²⁰⁵¹ no.lu hadiste Eryarsoy vd. “Ödeme gücü bulunan kimsenin borcunu geciktirmesi zulümdür.”²⁰⁵² Sofuoğlu “Zengin kişinin borcunu ödemeyi uzatması zulümdür.”²⁰⁵³ ve Yıldırım “Ödeme gücü olduğu halde, zengin kişinin, borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür.”²⁰⁵⁴ şeklinde aktarmışlardır.

2.2.39.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ meseli kaynak dil Arapça açısından irdelendiğinde hicri III. yüzyılda *Kitâbü 'l-Emsâl* isimli kitapta, “insanların malını kolaylıkla alan, ödemeye gelince işi yokuşa süren kişi” için kullanılan ve Türkçede “Alacağına şahin, vereceğine karga”²⁰⁵⁵ atasözüyle karşılayabileceğimiz لَيَّانٌ وَالْقَضَاءُ لَيَّانٌ “Yemek hızlı, ödemekse zor” meselindeki لَيَّانٌ kelimesinin “geciktirmek, ertelemek” anlamındaki مَطْلٌ anlamına geldiği belirtildikten sonra içerisinde مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ hadisine yer verilmiştir.²⁰⁵⁶

Hicri IV. yüzyılda *Kitâbü 'l-Emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi* isimli eserde مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ فَإِذَا أَتَبَعَ²⁰⁵⁷ hadisindeki مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ kısmının mesel olduğu bildirilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.²⁰⁵⁸

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve 'l-mühâdara* adlı eserde, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) diğer mesel ve hikmetleri” başlığında مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ meseline yer verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.²⁰⁵⁹

Hicri VI. yüzyılda *el-Müstaksâ fi emsâli 'l-'Arab*’da, مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ meselinin مَطْلُ الْوَاجِدِ rivayeti olduğunu da aktarılmış, bu rivayetteki وَاجِدٌ kelimesinin “zengin” anlamına geldiği dile getirilmiş, mesele dair başka bir açıklama yapılmamıştır.²⁰⁶⁰

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ meseline hicri III-VI. yüzyıllar arası dört eserde rastlanmıştır, eserlerde meselin lafzi sınırı مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ şeklinde belirlenmiştir. Mesel kitapları mesele dair detaylı bir açıklamaya yer vermemiş olsa da meseldeki kelimeler anlaşılır niteliktedir ve mesel, “ödeyebilecek durumdayken (zenginken) borcunu zamanında ödemeyen kimsenin yaptığı

²⁰⁴⁹ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2114.

²⁰⁵⁰ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 3/472.

²⁰⁵¹ Buhârî, “İstikrâz”, 12 (No. 2400).

²⁰⁵² Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/451-452.

²⁰⁵³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2217-2218.

²⁰⁵⁴ Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/23-24.

²⁰⁵⁵ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 56.

²⁰⁵⁶ İbn Sellâm, *Kitâbü 'l-Emsâl*, 265.

²⁰⁵⁷ Buhârî, *Sahîhu 'l-Buhârî*, 547.

²⁰⁵⁸ Esbahânî, *Kitâbü 'l-emsâl fi 'l-hadîsi 'n-nebevi*, 2/132.

²⁰⁵⁹ Se‘âlibî, *et-Temsîl ve 'l-muhâdara*, 27.

²⁰⁶⁰ Zemahşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli 'l-'Arab*, 1962, 2/345.

haksızlığa (zulme)” yahut “ödeyebilecek durumda olanın (zenginin) borcunu zamanında ödemesine” temas etmektedir.

2.2.39.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde “ödeyebilecek durumdayken (zenginken) borcunu zamanında ödemeyen kimsenin yaptığı haksızlık (zulüm)” temasına sahip, aynı zamanda içerisinde “(borcu) ertelemek/geciktirmek, zengin/ihtiyacı olmayan/hali vakti yerinde, zulüm/haksızlık” sözcükleri geçen atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

“Ödeyebilecek durumdayken (zenginken) borcunu zamanında ödemeyen kimsenin yaptığı haksızlık (zulüm)” anlam alanına sahip, aynı zamanda içerisinde “(borcu) ertelemek/geciktirmek, zengin/ihtiyacı olmayan/hali vakti yerinde, zulüm/haksızlık” sözcüklerinden birisi bulunan ve “borçlu olmamak yahut borcu bir an önce ödemek, geciktirmemek” temalı “*borç iyi güne kalmaz,*²⁰⁶¹ *borcun ilacını bilirim verip kurtulmaktır,*²⁰⁶² *borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek,*²⁰⁶³ *borcun iyisi ver kurtul, derdin iyisi öl kurtul,*²⁰⁶⁴ *borç ödemekle (vermekle)*²⁰⁶⁵ *yol yürümekle tükenir,*²⁰⁶⁶ *yol yürümekle, borç ödemekle (vermekle)*²⁰⁶⁷ *tükenir,*²⁰⁶⁸ *yol yürümekle, borç ödemekle,*²⁰⁶⁹ *yol yürümekle borç ödemekle (vermekle)*²⁰⁷⁰ *biter,*²⁰⁷¹ *yol yürümekle tükenir, borç ödemekle,*²⁰⁷² *borç vermekle tükenir,*²⁰⁷³ *borç uzayınca kalır, dert uzayınca alır,*²⁰⁷⁴ *borç vermekle, düşman vurmakla,*²⁰⁷⁵ *aç kalmak borçlu olmaktan iyidir*²⁰⁷⁶ *(yeğdir),*²⁰⁷⁷ *yemeksiz yatmak borçlu kalmaktan yeğdir.*”²⁰⁷⁸

²⁰⁶¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 57; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 92; Parlatır, *Atasözleri*, 146; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 202.

²⁰⁶² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 93.

²⁰⁶³ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 57; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 93; Parlatır, *Atasözleri*, 145; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 188; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 201.

²⁰⁶⁴ Parlatır, *Atasözleri*, 145.

²⁰⁶⁵ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189.

²⁰⁶⁶ Parlatır, *Atasözleri*, 146; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 573; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 202.

²⁰⁶⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 390; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁶⁸ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 56; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 390; Parlatır, *Atasözleri*, 146; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁶⁹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 573.

²⁰⁷⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁷¹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁷² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 390.

²⁰⁷³ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 92.

²⁰⁷⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlari*, 92; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 203.

²⁰⁷⁵ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 203.

²⁰⁷⁶ Parlatır, *Atasözleri*, 57.

²⁰⁷⁷ Parlatır, *Atasözleri*, 57.

²⁰⁷⁸ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 57.

şeklindeki kısmi eşdeğerliklere ulaşılmıştır. Atasözü düzeyindeki bu eşdeğerliklerde “borcu zamanında ödeme, geciktirmeme” teması olsa da meseldeki “zenginin/hali vakti yerinde olanın borcu geciktirmesi” anlamı bulunmamaktadır. Öte yandan bu atasözleri anlam alanına yakın eşdeğerlikler olduğu düşünüldüğünde ikincil eşdeğerlikler olarak değerlendirilebilir.

Açıklama yöntemine geçildiğinde mesel “ödeyebilecek durumdayken (zenginken) borcunu zamanında ödemeyen kimsenin yaptığı haksızlık (zulüm)” anlam örgüsü hedef dile deyimsel olmayan bir biçimde yansıtılabilir.

2.2.39.3. Birebir Çeviri

مَطْلُ kelimesinin “vaat edilen şeyi yahut borcu ertelemek, geciktirmek, uzatmak”²⁰⁷⁹ anlamı bulunmaktadır. Ancak mesellerin *Sahîh-i Buhârî*’nin havâlât (havaleler) ve istikrâz (borç alma) bölümlerinde geçtiği düşünüldüğünde مَطْلُ kelimesine “borcu ertelemek” anlamı vermek daha makul gözükmektedir. غَنِيّ kelimesi ise “varlık sahibi, ihtiyacı olmayan”²⁰⁸⁰ anlamlarına gelmektedir. İslam hukukunda ise bilindiği üzere havâic-i asliyye (asli ihtiyaçlar) dışında 80 gr. altını bulunan kişi nisaba malik olmuş, dolayısıyla zengin sayılmış oluyor. Ancak bu durum Türk kültüründe orta gelir grubunu temsil etmektedir. Türkçede ise zengin deyince akla orta gelir grubunun üzerindeki üst gelir grubundaki varlıklı kişiler gelmektedir. Bu bağlamda zengin için “ihtiyaç sahibi (muhtaç) olmayan” karşılığının verilmesi daha uygun gözükmektedir. Bu bilgiler dikkate alındığında مَطْلُ الْغَنِيِّ ظَلَمَ meseli, Türkçeye birebir “*İhtiyaç sahibi olmayanın (muhtaç olmayanın) borcunu ertelemesi zulümdür/haksızlıktır*” şeklinde aktarılabilir.

2.2.39.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظَلَمَ meselinin aktarımında çevirmenler tarafından sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.39 “Zenginin borcunu ödememesi” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

	Eryarsoy vd.			Sofuoğlu			Yıldırım		
Çeviri Yöntemi	(1) Havâlât, 1/2287	(2) Havâlât, 2/2288	(3) İstikrâz, 12/2400	(1) Havâlât, 1/2287	(2) Havâlât, 2/2288	(3) İstikrâz, 12/2400	(1) Havâlât, 1/2287	(2) Havâlât, 2/2288	(3) İstikrâz, 12/2400
Deyim Çeviri Stratejileri									

²⁰⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "mdl", 6/4225.

²⁰⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "ğny", 5/3309.

kalmaz,²⁰⁸⁴ borcun ilacını bilirim verip kurtulmaktır,²⁰⁸⁵ borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek,²⁰⁸⁶ borcun iyisi ver kurtul, derdin iyisi öl kurtul,²⁰⁸⁷ borç ödemekle (vermekle)²⁰⁸⁸ yol yürümekle tükenir,²⁰⁸⁹ yol yürümekle, borç ödemekle (vermekle)²⁰⁹⁰ tükenir,²⁰⁹¹ yol yürümekle, borç ödemekle,²⁰⁹² yol yürümekle borç ödemekle (vermekle)²⁰⁹³ biter,²⁰⁹⁴ yol yürümekle tükenir, borç ödemekle,²⁰⁹⁵ borç vermekle tükenir,²⁰⁹⁶ borç uzayınca kalır, dert uzayınca alır,²⁰⁹⁷ borç vermekle, düşman vurmakla,²⁰⁹⁸ aç kalmak borçlu olmaktan iyidir²⁰⁹⁹ (yeğdir),²¹⁰⁰ yemeksiz yatmak borçlu kalmaktan yeğdir.”²¹⁰¹ Türkçeye tercüme edilebilir.

2.2.40. “Zulüm zorda kalmaktır” Meseli

Sahîh-i Buhârî’de bir hadiste²¹⁰² rastlanan الظُّلْمُ ظَلَمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meselini, Eryarsoy vd. “Zulüm, kıyamet gününde kat kat karanlık olacaktır.”,²¹⁰³ Sofuoğlu “Zulüm kıyamet gününde zulmetlerdir.”²¹⁰⁴ ve Yıldırım “Zulüm kıyamet gününde zulmetlerdir.”²¹⁰⁵ şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

2.2.40.1. Kaynak Dil Arapçada Anlam Alanı

الظُّلْمُ ظَلَمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meseli kaynak dil Arapça açısından incelendiğinde hicri IV. yüzyılda, *el-Cevhera fi’l-emsâl* adlı eserde, “Zulüm mesellerini toplayan” başlığında يَوْمَ الْقِيَامَةِ ظَلَمَاتٌ ظُلْمٌ şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

²⁰⁸⁴ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 57; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 92; Parlatur, *Atasözleri*, 146; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 202.

²⁰⁸⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 93.

²⁰⁸⁶ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 57; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 93; Parlatur, *Atasözleri*, 145; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 188; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 201.

²⁰⁸⁷ Parlatur, *Atasözleri*, 145.

²⁰⁸⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189.

²⁰⁸⁹ Parlatur, *Atasözleri*, 146; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 573; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 202.

²⁰⁹⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 390; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁹¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 56; Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 390; Parlatur, *Atasözleri*, 146; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁹² Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 573.

²⁰⁹³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁹⁴ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 479.

²⁰⁹⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 390.

²⁰⁹⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 92.

²⁰⁹⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 92; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 203.

²⁰⁹⁸ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 189; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 203.

²⁰⁹⁹ Parlatur, *Atasözleri*, 57.

²¹⁰⁰ Parlatur, *Atasözleri*, 57.

²¹⁰¹ Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 57.

²¹⁰² Buhârî, “*Mezâlim*”, 8 (No. 2447).

²¹⁰³ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/478.

²¹⁰⁴ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2266.

²¹⁰⁵ Yıldırım, *Sahîh-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/69-70.

meseline yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.²¹⁰⁶ *Kitâbü's-sinâ'ateyn* isimli kitapta, الظُّلْمُ meseline “Tecnis (benzer harfden oluşunlar” babında yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.²¹⁰⁷

Hicri V. yüzyılda *et-Temsîl ve'l-mühâdara* adlı kitapta “Hüsnü tecnîs” babında الظُّلْمُ hadisine yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.²¹⁰⁸ Yine aynı yazara ait *Fıkhu'l-lüğa*'da, “tecnîs” (aynı türden harfler bulunan) faslında الظُّلْمُ ظُلُمَاتُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meseline yer verilmiş, açıklama yapılmamıştır.²¹⁰⁹

Hicri VI. yüzyılda, *Mecma'ü'l-emsâl* isimli eserde, الظُّلْمُ ظُلُمَاتُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meseline yer verilerek, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet olunduğu bilgisi aktarılmış, açıklama yapılmamıştır.

الظُّلْمُ ظُلُمَاتُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meseline hicri IV-VI. yüzyıllar arası kaleme alınmış beş eserde rastlanmıştır, meselin anlam alanına dair açıklama yapılmamıştır. Mesel kitapları her ne kadar yeterince açıklama yapmamış olsa da, ظُّلْمُ kelimesinin “haksızlık yapmak (zulüm), şirk koşturmak, sınırı aşmak”,²¹¹⁰ ظُلُمَاتُ kelimesinin ise “karanlık, dalalet (hidayetin zıttı), musibet/zorluk/sıkıntı”²¹¹¹ anlamları düşünüldüğünde, fiziksel ya da psikolojik her türlü zulmün yahut Allah'a şirk koşturmanın, kıyamet gününde zorlukla sıkıntıyla karşılık göreceği yahut bu eylemin dalalet kabul edileceği meselin anlam çerçevesini oluşturacaktır.

2.2.40.2. Hedef Dil Türkçede Anlam Alanı

الظُّلْمُ ظُلُمَاتُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meseli hedef dil Türkçe açısından irdelendiğinde içerisinde “zulüm, zulmet/karanlık, kıyamet günü” sözlerinin tamamını içeren ve “zulmün (fiziksel ya da psikolojik şiddetin) yahut Allah'a şirk koşturmanın kıyamet gününde ağır sonuçları olacağı” anlamı taşıyan atasözü düzeyinde tam bir eşdeğerliğe rastlanmamıştır.

Mesel, kısmi eşdeğerlik açısından irdelendiğinde “Zulüm, zulmet/karanlık, kıyamet günü” ifadelerinden en az bir tanesi içeren ve “zulmün (fiziksel ya da psikolojik şiddetin) yahut Allah'a şirk koşturmanın kıyamet gününde/ahirette ağır sonuçları olacağı” anlamına gelen “zulüm ile abad olanın akibeti berbat olur”²¹¹² zalimin zulmü varsa, mazlumun Allah'ı var,²¹¹³ alma

²¹⁰⁶ İbn 'Abdürabbih, “el-Cevhera fi'l-emsâl”, 3/68.

²¹⁰⁷ 'Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve 'ş-şî'r*, 323.

²¹⁰⁸ Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 26.

²¹⁰⁹ Se'âlibî, *Fıkhu'l-lüğa ve esrârü'l-'Arabîyye*, 435.

²¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., “zlm”, 4/2756-2757.

²¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ts., “zlm”, 4/2759.

²¹¹² Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 401.

²¹¹³ Hengirmen, *Atasözlüğü*, 579.

*mazlumun ahını çıkar aheste aheste,*²¹¹⁴ *mazlumun ahı yerde kalmaz*²¹¹⁵ (*indirir şahı*),²¹¹⁶ *zalim ettiğini bulur,*²¹¹⁷ *zalimin ettiği yanına kalmaz,*²¹¹⁸ *zalimin zulmü mazlumun ahı ile söner,*²¹¹⁹ *mazlumların ahı yeri göğü inletir*²¹²⁰ (*titretir*)²¹²¹ eşdeğerliklere ulaşılmıştır. Ancak bu eşdeğerliklerden “zalime cezanın ahirette verilmesi” dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Her ne kadar, incelediğimiz meselde geçen ظلم kelimesinin bir diğer karşılığı olan “Allah’a şirk koşma” teması bu eşdeğerliklerde yer almasa da, ظلم kelimesinin “zulüm, haksızlığa uğratma” anlamlarının bu mesellerde bulunduğu düşünüldüğünde, ikincil eşdeğerlikler olarak değerlendirilebilirler.

Açıklama yöntemine geçildiğinde ise mesel, deyimsel olmayan bir biçimde hedef dile aktarılabilir.

2.2.40.3. Birebir Çeviri

ظلمات sözcüğünün “haksızlık yapmak (zulüm), şirk koşmak, sınırı aşmak”,²¹²² ظلمة sözcüğünün ise “karanlık, dalalet (hidayetin zıttı), musibet/zorluk/sıkıntı”²¹²³ anlamındaki ظلمة kelimesinin çoğulu olduğu göz önünde bulundurulduğunda mesel, Türkçeye “Zulmetmek/(Allah’a) şirk koşmak, kıyamet gününde karanlıklarda kalmak/zorda kalmak/sıkıntıya düşmek demektir.” yahut “Zulmetmek/(Allah’a) şirk koşmak dalalet (sapkınlık) kabul edilecektir.” şeklinde aktarılabilir.

2.2.40.4. Meselin Çevirisinde Kullanılan Yöntemler

الظلم ظلمات يوم القيامة meselinin çevirisinde sunulan çeviri stratejileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.40 “Zulüm zorda kalmaktır” Meselinin Çevirisinde Uygulanmış Çeviri Stratejileri

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım
Deyim Çeviri Stratejileri			
Tam Eşdeğerlik			

²¹¹⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 41; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 352; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 412; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 111; Parlatır, *Atasözleri*, 90.

²¹¹⁵ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 285; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 352; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 388; Parlatır, *Atasözleri*, 428.

²¹¹⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 388; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 447; Parlatır, *Atasözleri*, 428.

²¹¹⁷ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 396.

²¹¹⁸ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 396; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 352.

²¹¹⁹ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 579.

²¹²⁰ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlere*, 285.

²¹²¹ Parlatır, *Atasözleri*, 428.

²¹²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "zlm", 4/2756-2757.

²¹²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, ts., "zlm", 4/2759.

Kısmi Eşdeğerlik			
Açıklama			
Çıkarma			
Diğer Çeviri Stratejileri			
Birebir/Biçimsel	✓	✓	✓
Yarı-biçimsel			
Öykünme			
Kültürel ödünçleme			
Yabancılaştırma			
Yerileştirme			
Özelleştirme			
Genelleştirme			
Ekleme			
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri			
Yerleşik olmayan deyimsel ifadeyle çeviri			

الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meseline çevirmenler tarafından uygulanmış çeviri yöntemleri değerlendirildiğinde Eryarsoy vd. “Zulüm, kıyamet gününde kat kat karanlık olacaktır.”²¹²⁴ eşdeğerliği ile birebir/biçimsel aktarımı tercih etmiştir. Benzer şekilde Sofuoğlu ve Yıldırım da – aynı eşdeğerlikle – “Zulüm kıyamet gününde zulmetlerdir.”²¹²⁵ şeklinde birebir çeviriyi yeğlemişlerdir. Eryarsoy vd. meselde geçen ظُلُمَاتٌ “karanlıklar” kelimesindeki çoğul anlamı daha vurgulu “kat kat karanlık” eşdeğerliği ile karşılamıştır. Ayrıca Sofuoğlu ve Yıldırım ظُلُمَاتٌ “karanlıklar” kelimesini günümüzde pek aşına olunmayan Arapça kökenli “zulmetler” eşdeğerliği ile ifade ederek meselin hedef dil okuru tarafından anlaşılabilirlik seviyesini düşürmüşlerdir.

2.2.40.5. Çeviri Önerisi

الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meseli anlamca en yakın eşdeğerlikten başlanarak, deyimsel olmayan ifadeyle açıklandığında, “Zulmün karşılığı kıyamet günü elbet görülecektir”, “Zulüm demek, kıyamet günü darda kalmaktır.”, “İnsanlara zulmedenler kıyamet günü derin karanlıklarda kalacaklardır.”, “Zalim için kıyamet günü işler pek de yolunda gitmeyecektir.”, “Allah’a şirk koşanlar, kıyamet günü yoldan çıkmış (dalalet ehli) sayılacaklardır.”, “Allah’a ortak koşanlar, kıyamet günü açmaza düşecekler.” şeklinde yahut kısmi eşdeğerlik yöntemine göre, atasözüyle “Zulüm ile abad olanın akibeti berbat olur.”²¹²⁶ Zalimin zulmü varsa, mazlumun Allah’ı var.²¹²⁷ Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste,²¹²⁸ Mazlumun ahı

²¹²⁴ Eryarsoy vd., *Sahîh-i Buhârî*, 2/478.

²¹²⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2266; Yıldırım, *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*, 4/69-70.

²¹²⁶ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 401.

²¹²⁷ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 579.

²¹²⁸ Tülbentçi, *Türk Ata Sözlüğü*, 41; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 352; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 412; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 111; Parlatır, *Atasözleri*, 90.

yerde kalmaz²¹²⁹ (indirir şahı).²¹³⁰ Zalim ettiğini bulur,²¹³¹ Zalimin ettiği yanına kalmaz,²¹³² zalimin zulmü mazlumun ahı ile söner,²¹³³ mazlumların ahı yeri göğü inletir²¹³⁴ (titretir)²¹³⁵ şeklinde Türkçe ifade edilebilir.

Seçilen mesellerin incelenmesinin ardından, sonuç bölümünde araştırma bulgularına yer verilecektir.

²¹²⁹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 285; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 352; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 388; Parlatır, *Atasözleri*, 428.

²¹³⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*, 388; Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 447; Parlatır, *Atasözleri*, 428.

²¹³¹ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 396.

²¹³² Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 396; Muallimoğlu, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, 352.

²¹³³ Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, 579.

²¹³⁴ Tülbentçi, *Türk Ata Sözleri*, 285.

²¹³⁵ Parlatır, *Atasözleri*, 428.

SONUÇ

Sahîh-i Buhârî için sunulan 40 adet müstakil, 62 adet mükerrer olmak üzere toplam 102 eşdeğerliğin incelendiği çalışmada, araştırmaya dahil ettiğimiz çevirmenlerin kullandıkları çeviri stratejilerinin dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.41 Seçilen *Sahîh-i Buhârî* Çevirilerinde Tablo 2.1-2.40’da Kullanılan Stratejilerin Dağılımı

Çeviri Yöntemi	Eryarsoy vd.	Sofuoğlu	Yıldırım	Toplam (%)*
Deyim Çeviri Stratejileri				% 10.45
Tam Eşdeğerlik				
Kısmi Eşdeğerlik	1			% 0.32
Açıklama	11	9	9	% 9.44
Çıkarma			2	% 0.65
Diğer Çeviri Stratejileri				% 89.54
Birebir/Biçimsel	52	71	51	% 56.86
Yarı-biçimsel	26	19	30	% 24.50
Öykünme				
Kültürel ödünçleme	2			% 0.65
Yabancılaştırma				
Yerleştirme				
Özelleştirme	7	12	10	
Genelleştirme				
Ekleme	35	36	43	
Deyimsel olmayan ifadeyle çeviri	8	2	2	% 3.92
Yerleşik olmayan deyimsele ifadeyle çeviri	2	1	8	% 3.59
Toplam Eşdeğerlik	102	102	102	306

* Tablodaki yüzdelik veriler, çeviri sürecini tam olarak etkilemeyen ekleme yöntemi ile çeviri sürecine etkisi olan ancak çoğu zaman başka bir yöntemle eşlik eden özelleştirme ve genelleştirme yöntemleri göz önünde bulundurulmadan verilmiştir. Ek olarak bir mesele ait mükerrer rivayetler de yüzdelik oluşturulurken dikkate alınmıştır.

Sahîh-i Buhârî’nin mesel çevirilerinin analizlerinden ve yukarıdaki tablodan aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Sahîh-i Buhârî’nin mesel çevirilerinde %10.45 orana sahip “deyim çeviri stratejilerinin”, % 89.54 oranlı “diğer çeviri stratejilerine” göre oldukça düşük kalması, çevirmenlerin hadislerde geçen meselleri, mesel olarak algılamadıkları yönünde değerlendirilebilir. Öte yandan mükerrer mesellere sunduğu eşdeğerlikler her ne kadar benzer olsa da, Yıldırım’ın sadece mükerrer meselleri değil mükerrer hadisleri de aynı ifadelerle çevirdiği düşünüldüğünde, Yıldırım’ın da çoğu zaman meselleri mesel olarak algılamadığı ihtimali güçlenmektedir.

Çevirmenleri, ilgili ifadeleri mesel olarak algılamamaya iten nedenler arasında kaynak dil hassasiyeti, hadislerin anlam alanının belirlenmesinde çoğunlukla şerhlerden ve *Lisân'ül-'Arab* gibi klasik sözlüklerden yararlanılırken, klasik mesel kaynaklarının çoğu kez göz ardı edilmesi sayılabilir. Ayrıca klasik mesel kaynaklarının varlığından haberdar olunsada dahi, ilgili kaynaklara müracatın, Hz. Peygamber zamanına ait ve içerisinde günümüz Arapçasına ait olmayan, dolayısıyla çevirisi zaman ve çaba gerektiren *Sahîh-i Buhârî*'nin çevirisini daha da zorlaştırması yahut çevirisinin hitama erdirilememesi endişeleri, çevirmenlerin ilgili kaynaklara müracat etmemesinde etkin bir rol oynamış olabilir. Çevirmenlerden hiçbirinin hedef dilde birebir eşdeğerlik bulmayı hedefleyen deyim çeviri stratejilerinden tam eşdeğerlik “benzer anlam, benzer biçim” stratejisini tercih etmemiş olması, metinler arası kültürel farklılıklar, dillerin yapısal farklılıkları vs. nedenlerle anlaşılabilir. Ancak hedef dile deyimssel aktarımın bir diğer yöntemi olan kısmi eşdeğerliği uygulama konusunda çevirmenler hedef dilde daha fazla imkânâna sahipken % 0.32 oranıyla sadece bir kısmi eşdeğerlik tercih edilmiştir. Her ne kadar, bu iki yöntemin her atasözü/deyimde uygulanamayacağı açık olsa da, genel olarak çevirmenlerin verdikleri eşdeğerliklerde hedef dil Türkçenin tüm imkânlarını kullanmadıklarını söylemek mümkündür.

Çevirmenler, mesel çevirisinde % 56.86'lık oranla en fazla birebir/biçimsel çeviriyi tercih etmişlerdir. Bu tür çevirilerin, hedef okur tarafından anlaşılır olması ya da Türkçenin dil yapısına aykırı olmaması gibi nedenlerle kimi zaman tolere edilebilse de, çoğu zaman anlaşılmaz ve metnin dinamizmini olumsuz yönde etkileyen çeviriler oldukları söylenebilir. Bu çeviri yaklaşımının çevirmenlerin kaynak metne sadakat anlayışının ve anlamı aktarırken hata yapma düşüncesinin bir yansıması olduğu düşünülebilir.

Öte yandan birebir/biçimsel aktarımdan kopamayan, aynı zamanda anlam aktarımının gerekliliğini düşünen çevirmenlerin vermiş oldukları % 24.50 oranlı yarı-biçimsel eşdeğerlikler biçimsel aktarımdan sonra en yüksek yüzdelik dilimi oluşturmaktadır.

“Ekleme” yönteminin çoğu zaman “birebir aktarımlarda” kullanılması kaynak dile sadık kalmak isteyen çevirmenlerin, bütünüyle anlamı dışlamadıkları, hedef dil okuru için görünür olmayı istemeleri şeklinde düşünülebilir.

% 3.59 oranlı “Yerleşik olmayan deyimssel ifadeyle)” ve % 3.92 oranlı “deyimssel olmayan ifadeyle çeviri”lerin yüzdelik dilim içerisinde toplam % 7.51 paya sahip olması, genellikle anlam aktarımı yapmayı amaçlayan bu yöntemler, hedef dile uygun olmaması ve işlevsel kullanıma sahip olmaması yönünde eleştirilmektedir.

Araştırma boyunca ulaştığımız deyim çeviri stratejilerini dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.42 *Sahîh-i Buhârî* Mesellerine Araştırma Boyunca Önerdiğimiz Stratejilerin Dağılımı

Çeviri Yöntemi	Araştırmada Ulaştığımız	Toplam (%)
Deyim Çeviri Stratejileri		
Tam Eşdeğerlik	3	% 7.5
Kısmi Eşdeğerlik	9	% 22.5
Açıklama	28	% 70
Çıkarma		
Toplam	40	% 100

Bu tabloda deyimssel eşdeğerlik de olsa, çeviride anlam kaybından dolayı ikinci eşdeğerlik olabileceğini söylediğimiz yöntemlere yer verilmemiştir.

Tablodan görüldüğü üzere araştırma sonunda önerdiğimiz eşdeğerliklerin büyük çoğunluğu % 70 oranla açıklama yönteminden oluşmaktadır. Öte yandan kısmi eşdeğerliğin uygulandığı eşdeğerliklerin oranı % 22.5'te, çeviride hem anlam hem biçim olarak en az kaybın yaşandığı tam eşdeğerliğin oranı ise % 7,5'te kalması Arap ve Türk dilleri arasındaki kültürel ve yapısal farklılığın bir yansıması şeklinde düşünülebilir. Ayrıca ulaştığımız üç adet tam eşdeğerlikten “Veren el alan elden üstündür/yeğdir.” şeklindeki atasözünün kaynağının 1 no.lu “veren el” meseli, dolayısıyla hadis kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Benzer şekilde “Bir söz bin büyüye bedeldir” şeklindeki atasözünün 2. no.lu “beyanda sihir” meselinin etkisiyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Öte yandan her ne kadar Türkçe atasözü/deyim kaynaklarında yer almasa da günümüzce sıklıkla kullanılan “Müslüman elinden ve dilinden emin olunan kimsedir/kişidir” şeklindeki atasözünün 23 no.lu “Müslüman emindir” meselinden Türkçeye geçtiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Çalışmanın bulguları, *Sahîh-i Buhârî*'nin çevirilerinde deyim ve atasözlerinin tam anlamıyla aktarılamadığını ve bu durumun hadislerin orijinal anlamını anlama ve iletmekte zorluk yarattığını göstermektedir. Ayrıca farklı kültürler arasındaki dil kullanımı ve ifade biçimleri arasındaki farklılıkların, çevirilerde eşdeğerlik sorunlarına neden olduğu belirlenmiştir.

Sahîh-i Buhârî çevirmenlerinin sundukları eşdeğerlik stratejileri tablosuyla, araştırma sonucu önerdiğimiz eşdeğerlik stratejileri tablosu kıyaslandığında tüm meseller, deyim çeviri stratejilerine göre çevirilebilecekken, çevirmenlerin kullandığı deyim çeviri stratejilerindeki (% 10.25) düşük oran dikkat çekmektedir. Yapılan bu çalışmanın ardından, diğer araştırmacılara ve çevirmenlere şunlar tavsiye edilebilir:

- Edebi çevirilerde kaynak dil okurunda oluşan etkinin bir benzerini hedef dil okurunda eksiksiz bir şekilde yaratmanın, dolayısıyla anlamsal ve biçimsel hiçbir kaybın yaşanmadığı bir çeviri ürünü ortaya koymanın oldukça zor olduğu çeviribilim uzmanlarınca kabul edilen

bir durumdur. Kimi zaman edebî metin türünde değerlendirilebilecek genelde hadislerin, özelde ise hadislerdeki mesellerin çevirilerinin tümünü tek bir araştırmacının anlamsal ve yapısal hiçbir kayba uğramadan ortaya koyması zor gözükmemektedir. Çünkü yapılacak çalışma dilbilimsel, çeviribilimsel ve edebî boyutu olan bir çalışmadır. Bu bağlamda, böyle bir çalışmanın Arap filologları, hadis, fıkıh ve çeviribilim uzmanları ile türkologlardan oluşan bir ekip tarafından yapılması, çeviri kaybını en aza indirecektir.

- *Sahîh-i Buhârî*'deki deyim ve atasözlerini büyük oranda incelediğimiz bu çalışmanın yanı sıra tüm hadis külliyyatındaki meseller, mesel kaynaklarından tespit ederek anlam alanları belirlenebilir.
- Ayrıca kıyas bildiren mesel-i kıyâsî şeklinde karşımıza çıkan ve oldukça uzun olan ve kendisine mesel kaynaklarında yer bulan birçok hadisin uzunluğundan dolayı sonraki nesilleri aktarımı zor görünmektedir. Bu bağlamda, mesel kaynaklarındaki hadislerin tasnifi bir diğer çalışmaya konu olabilir.
- Mesellerin çevirisinde deyim çeviri stratejilerinin uygulanması, her ne kadar daha fazla çalışma gerektirse de, çeviri kaybının en aza indirilmesi için çevirmenler için iyi bir tercih olabilir.
- Kaynak dil odaklı stratejilerin tercihi durumunda hadiste bulunan deyimlere dini, fikhî, anlamsal açıdan yapılacak eklemelerin, ana metinde aktarılamayacak derecede uzun olmadığı müddetçe – akıcılık, okunabilirlik, dinamizm korunarak erek metin potasında eritilerek verilmesi iyi bir tercih olabilir.
- Doğrudan metinde verilecek eklemeler, bu bilgilere hedef dil okuru için kolay ulaşılabilirlik sağlayacağı gibi okurların zihninde daha anlaşılabilir bir metin yaratabilir.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, Erdinç. “Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 21 (01 Mayıs 2013), 201-270.
- Aksan, Doğan. *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkilâp Kitapevi, 7. Basım, 1993.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkilâp Kitapevi, 7. Basım, 1988.
- Arslan, Ahmet Turan. *Mehmed Zihni Efendi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Arslan, Ali. *Hadislerde Meseller*. İzmir: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Arslan, Kıyasettin. *İbn Kuteybe'nin Edebü'l-Kâtib Adlı Eserinin Filolojik İncelemesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl. *Cemheratü'l-emsâl*. thk. Ebü'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2. Basım, 1988.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbü's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şi'r*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1952.
- Asma'î, Ebû Said. *Divânü'l-'Asmaiyyât*. thk. Muhammed Nebil Tarîfî. Beyrut: Darü Sâdir, 2. Basım, 2005.
- Atay, Rıfat - Ciğer, Mustafa. “Bir Kur'an Terimi Olarak Habl-i Verid İfadesinin Tarihsel Süreci”. *Harran İlahiyat Dergisi* 48 (15 Aralık 2022), 58-86.
- Bağdâdî, Abdulkadir. *Hizânetü'l-edeb fî lübbi lübbâbi lisâni'l-'Arab*. 4 Cilt. Bulak: Matbaa-i Mîrîye, 1882.
- Baker, Mona. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London and New York: Routledge, 1. Basım, 1992.
- Berk, Özlem. *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.
- Beyhakî, Ebû Bekir. *es-Sünenü's-sağîr (Sünenü'l-Beyhakî es-suğrâ)*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Karaçi-Pakistan: Silsiletü Menşûrâti Câmi'ati'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1989.
- Bilgin, Muhittin - Bilgin, Ahmet Can. *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*. 5 Cilt. İzmir: Yayın-B, 2014.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bolelli, Nusreddin. *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*. İstanbul, 3. Basım, 2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dimâşk-Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1. Basım, 2002.
- Cacciari, Cristina - Tabossi, Patrizia. *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1. Basım, 1993.
- Câhız, Ebû Osman. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdullah Muhammed Harun. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 7. Basım, 1988.
- Canan, İbrahim. “el-Edebü'l-Müfred”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Cürçânî, Abdulkâhîr el-. *Delâilü'l-i'câz fî 'ilmi'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1981.
- Çağrıçı, Mustafa. “Asabiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/453-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Çağrı, Mustafa. "Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/138-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çağrı, Mustafa. "İhsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/544-546. İstanbul: TDK Yayınları, 2000.
- Çakan, İsmail Lütfi. "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (Kitaplar)". *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/39 (1980), 33-60.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an Meali - Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*. haz. M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Risale Yayınları, 2008.
- Çubukcu, Asri. "Eksem b. Sayfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/550-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Dabbî, Mufaddal. *Emsâlü'l-'Arab*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, 1. Basım, 1981.
- Dabbî, Mufaddal. *el-Mufaddaliyyât*. thk. Ahmed Muhammed Şakir - Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: Darü'l-Ma'ârif, 6. Basım, ts.
- Dârimî, Abdurrahman b. el-Fazl. *Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî)*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Riyat: Dâru'l-Muğnî, 1. Basım, 2000.
- Demirayak, Kenan - Çöğenli, Mehmet Sadî. *Arap Edebiyatında Kaynaklar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Dickins, James vd. *Thinking Translation: A Course in Translation Method, French-English*. London and New York: Routledge, 1992.
- Doğru, Erdinç. *Dilin Derin Devleti Deyimler*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Durmuş, İsmail. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-297. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ebû Davûd, Süleyman b. es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Davûd*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil el-Karabûllî. 7 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-'İlmiyye, ts.
- Ebû Temmâm. *Divânü Ebî Temmâm et-Tâî*. nşr. Muhammed Cemâl. thk. Muhyiddîn el-Hâyyât, ts.
- Elbû Ali, Muhammed Tefvik. *el-Emsâlü'l-'Arabiyye ve'l-'asru'l-câhili (Dirâse tahlîliyye)*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, 1988.
- Elmalî, Hüseyin. "Kitâbü's-Sînâteyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/114-115. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Elmalî, Hüseyin. "Mufaddal ed-Dabbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/364. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Elmalî, Hüseyin. "Tehzîbü'l-Luga". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Enbârî, Ebû Bekir. *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*. thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. haz. 'Izzuddîn el-Bedevî en-Neccâr. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1992.
- Eroğlu, Muhammed. "Sofuoğlu, Mehmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/343-344. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ertan, Veli. "Erdem, Hasan Hüsnü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/283-284. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Eryarsoy, Beşir vd. *Sahîh-i Buhârî*. nşr. Ahmet Ağırakça. 6 Cilt. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2017.
- Esbahânî, Ebû Muhammed. *Kitâbü'l-emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevi*. thk. Abdulali Abdulhamid. 2 Cilt. Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1. Basım, 1982.
- Esbahânî, Hamza b. Hasan. *ed-Dürratü'l-fâhira fî'l-emsâli's-sâira*. thk. Abdulmecid Katâmiş. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif bi-Mısır, ts.
- Esfahânî, Râğıb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1961.
- Fârâbî, İshak b. İbrahim. *Dîvânü'l-edeb*. thk. Ahmed Muhtar Ömer. 2 Cilt. Kahire: Mecma'ü'l-Lügati'l-'Arabiyye, 1974.

- Göktürk, Akşit. *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Haccâc, Ebû'l-Hüseyn Müslim el-. *Sahîhu Müslim*. thk. Ebû Kuteybe Nazar el-Feryâbî. 2 Cilt. Riyat: Dâru Taybe, 1. Basım, 2006.
- Hacıoğlu, Nejla. "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Türkçe Hadis eserleri Üzerine". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/1 (2016), 99-115.
- Hakemî, Ebû Nüvâs. *Divânü Ebî Nüvâs*. thk. Muhammed Enîs Mührât. Humus-Suriye: Dâru Mührât li'l-'Ulûm, 1. Basım, 2009.
- Hamdânî, Ebû Firâs. *Divânü Ebî Firâs el-Hamdânî*. thk. Halil ed-Düveyhî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1994.
- Hanbel, Ahmed İbn. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Hansu, Hüseyin. *Babanzâde Ahmet Naim*. İzmir: Kaynak Yayınları, 2007.
- Harman, Ömer Faruk. "İncil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/270-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Râmihürmüzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/447-448. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Hengirmen, Mehmet. *Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi, 2007.
- Hengirmen, Mehmet. *Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi, 2007.
- Humeydî, Muhammed b. Fütûh. *el-Cem'u beyne's-sahîhayn (el-Buhârî ve'l-Müslim)*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Beyrut-Lübnan: Dâru İbni Hazm, ts.
- Işık, Emin. "İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İbn 'Abdürabbih, Ahmed. "el-Cevhera fi'l-emsâl", *el-'İkdü'l-ferîd*. thk. Müfid Muhammed Kumayha. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- İbn Ahmed, Halil. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Abdulhamid el-Hendâvî. 4 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir. *Kitabu'l-Müctenâ*. haz. Abdulmuîd Khan. Haydarabad: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Usmâniyye, 3. Basım, 1963.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn. *es-Sâhibî fî-fikhi'l-lügati'l-'Arabîyye ve mesâiliha ve süneni'l-'Arab fî kelâmiha*. nşr. Muhammed Ali Beydûn. haz. Ahmet Hasan Besc. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed. *Edebü'l-kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâllî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Mâce, Muhammed. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuat Abdulbaki. 2 Cilt. Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Abdulllah Ali el-Kebîr vd. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- İbn el-Mukaffa', Abdullah. *el-Edebü's-sağîr ve'l-edebü'l-kebîr*. thk. İn'âm Fevvâl. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1999.
- İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasan. *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih ve nakdih*. thk. M. Muhyiddîn Abdulhamid. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbn Sellâm, Ebu 'Ubeyd. *Kitâbü ğarîbi'l-hadîs*. nşr. Mustafa Hicâzî. thk. Hüseyin Muhammed Şeref. 6 Cilt. Mısır: Mecma'ü'l-Lügati'l-'Arabîyye, 1993.
- İbn Sellâm, Ebû 'Ubeyd Kâsım. *Kitâbü'l-Emsâl*. thk. Abdulmecid Katâmiş. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. Basım, 1980.
- Kahraman, Ferruh. "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Tefsirinin Kur'an İlimlerindeki Yeri". *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (01 Mart 2013), 7-22.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ġarîbü'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/376-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kütüb-i Sitte". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/6-8. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Kandemir, Mehmet Y. - Karahan, Abdulkadir. "Kırk Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/470-473. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Ebû Nüvâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/205-207. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "İbn Düreyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/416-419. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "İbnü's-Sikkît". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/210-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Karaboz, Muhammed. *İlk Defa Hadislerde Geçen ve Hz. Peygamber Tarafından Özel Anlamda Kullanılan Kelimeler ve Deyimler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Karahan, Abdulkadir. *Türk-İslam Edebiyatında Kırk Hadis*. Ankara: DİB Yayınları, 1991.
- Karavin, Harika. "Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (10 Temmuz 2016), 125-144.
- Katâmiş, Abdulmecid. *el-Emsâlû'l-'Arabiyye (Dirâse târîhiyye tahlîliyye)*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Kılıç, Hulusi. "Lisânü'l-Arab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/195-196. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kılıçlı, Mustafa. "Ebû Firâs el-Hamdânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kıyıcı, Selahattin. "Ezherî, Muhammed b. Ahmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/65. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Korkmaz, Seyfullah. "Atabetü'l Hakâyık'ta Yer Alan Türkçe Manzum Hadis Çevirileri Üzerine Görüşler". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/11 (2001), 111-122.
- Köklügiller, Ahmet. *Türkçe Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: Hür Yayınevi, 1974.
- Köprülü, Mehmet Fuat. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.
- Köprülü, Sevtap Günay - Yüce, Erkan. "Çeviride Yerleştirme ve Yabancı Dil Öğretiminde Yeri". *Söylem Filoloji Dergisi* 4/2 (30 Aralık 2019), 506-516. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.641849>
- Kurultay, Turgay. "Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?" *Dilbilim* 13 (22 Haziran 2012), 199-209.
- Küçük, Raşit. "Riyazu's-Sâlihîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/146-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Maarif Vekaleti. *Türkiye Bibliyografyası Türk Harflerinin Kabulünden Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümüne Kadar 1928-1933*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
- Mâlik, İbn Enes. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuat Abdalbaki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1985.
- Meydânî, Ebû'l-Fadl. *Mecma'ü'l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. 2 Cilt. Kahire: Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955.
- Millî Eğitim Bakanlığı. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. 4 Cilt. Ankara: MEB, 1995.
- Muallimoğlu, Nejat. *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*. İstanbul: Muallimoğlu Yayınları, 1. Basım, 1983.
- Müslim, İbn el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. nşr. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Feryâbî. 2 Cilt. Riyat: Dâru Taybe, 1., 2006.
- Nâbiğa ez-Zübyânî, Ebû Ümâme. *Divânü'n-Nâbiğa ez-Zübyânî*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2. Basım, 2009.
- Nesâî, Şuayb b. Ali en-. *Sünenü'n-Nesâî*. thk. İbn Sabri Râid. Riyat: Dâru'l-Hadâra, 2., 2015.
- Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. Oxford: Pergamon Press, 1988.
- Newmark, Peter. *Approaches to Translation*. New Jersey: Prentice Hall, 1988.
- Nida, Eugene. *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill, 1964.

- Odabaşı, Fatma. “Yezîd b. Mühelleb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/522-523. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Odacıoğlu, Cem - Barut, Evren. “Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme”. *Tarih Okulu Dergisi* 11/34 (2018), 1363-1392. <https://doi.org/10.14225/Joh1184>
- Okumuş, Ömer. “Abdurrahman Câmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/94-99. İstanbul: TDK Yayınları, 1993.
- Osman, Muhammed. “Mukaddime havle’l-emsâl”. *el-Fâhir fi’l-emsâl*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 2011.
- Özağar, Mehmet Emin. “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”. *İslâmiyât* 3/1 (2000), 33-53.
- Özağar, Mehmet Emin. “Osmanlı Eğitim ve Kültür Hayatında Hadis”. *Türkler Ansiklopedisi*. 11/356-369. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Özaydın, Abdülkerim. “Hamza el-İsfahânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/513-514. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özcan, Muhammed. *Kur’an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri*. İstanbul: Candaş Yayınları, 2014.
- Öztürk, Mustafa - Mertoğlu, M. Suat. “Zemahşerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/235-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Parlatır, İsmail. *Atasözleri*. Ankara: Yargı Yayınevi, 1. Basım, 2007.
- Parlatır, İsmail. *Deyimler*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2007.
- Popovic, Anton. “The Concept ‘Shift Expression’ in Translation Analysis”. *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*. haz. James Holmes. The Hague: Mouton, 1970.
- Püsküllüoğlu, Ali. *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2. Basım, 2002.
- Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 3. Basım, 2006.
- Râmihürmüzî, Ebû Muhammed. *Kitâbü Emsâli’l-hadîs*. thk. Ahmed Abdulfettah Temmâm. 7 Cilt. Beyrut: Muessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1. Basım, 1988.
- Riyâdî, Ebû’l-Yüsr. *Telkîhu’l-’ukûl*. thk. Muhammed Hüseyin el-A’racî. Köln, 1. Basım, 2003.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul. *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Sarmış, İbrahim. “Müerric es-Sedûsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/478. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Saussure, Ferdinand De. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998.
- Sedûsî, ‘Amr. *Kitâbü’l-emsâl*. thk. Ramazan Abduttevvab. Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1983.
- Se‘âlibî, Ebû Mansur. *et-Temsîl ve’l-muhâdara*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv. Kahire: ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kitâb, 1983.
- Se‘âlibî, Ebû Mansur. *Fikhü’l-lüğa ve esrâru’l-‘Arabiyye*. thk. Yasin el-Eyyûbî. Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 2. Basım, 2000.
- Se‘âlibî, Ebû Mansûr. *Sihri’l-belâğa ve sirri’l-berâ’a*. thk. Abdusselam el-Hûfî. Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Seleme, Ebû Tâlib Mufaddal. *el-Fâhir*. thk. Abdülalim et-Tahâvî. haz. Muhammed Ali en-Neccâr. el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-‘Âmme li’l-Kitâb, 1974.
- Sellheim, Rudolf. *el-Emsâlü’l-‘Arabiyyetü’l-kadîme*. thk. Ramazan Abduttevvab. Beyrut: Muessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1971.
- Sevgi, Ahmet. “Molla Câmî’nin ‘Erbâin’i ve Türkçe Manzûm Tercümeleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/1 (1999), 1-145.
- Sinan, Ahmet Turan. “Deyim Üzerine Notlar-I”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/2 (2008), 91-98.
- Sinan, Ahmet Turan. *Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Kesit Yayınları, 1. Basım, 2015.

- Sofuoğlu, M. Cemal. "Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1989), 127-180.
- Sofuoğlu, Mehmed. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. 17 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Suçin, Mehmet Hakkı. *Öteki Dilde Var Olmak*. İstanbul: Multilingual, 2007.
- Şanverdi, Halil İbrahim. *Necîb el-Kılânî'nin Türkçeye Çevrilen Eserlerinin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Şeşen, Ramazan. "el-Beyân ve't-Tebyîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/31. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Şeybî, Ebû'l-Mahâsin eş-. *Timsâlû'l-emsâl*. thk. Es'ad Zübyân. 2 Cilt. Dâru'l-Mesîra, 1. Basım, 1982.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. thk. Hamdi Abdulmecîd et-Telifâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1989.
- TDK. *Türk Atasözleri Sözlüğü*. haz. Belgin Tezcan Aksu vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2022.
- TDK. *Türkçe Sözlük*. haz. Mustafa Argunşah vd. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 12. Basım, 2023.
- Tekin, Ahmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru (Tefsîrî Meal)*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2019.
- Tirmizî, el-Hakîm. *el-Emsâl mine'l-kitâb ve's-sünne*. thk. es-Seyyid el-Cemîlî. Beyrut: Dâru İbni Zeydûn, 2. Basım, 1987.
- Tirmizî, İsa b. Sevre. *el-Câmi'u'l-kebir (Sünenü't-Tirmizî)*. thk. Beşşâr Avvâd Maruf. 6 Cilt. Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, ts.
- Tüccar, Zülfikar. "Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/244-246. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. *Türk Ata Sözlere*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Tülücü, Süleyman. "Mufaddal b. Seleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Uğur, Mücteba. "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 117 (1973), 345-366.
- Uğur, Mücteba. "el-Câmiu's-Sagîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uysal, Muhittin. "Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Aralık 2007), 73-106.
- Ünal, Yavuz. "Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Üzerine". *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 174-177.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002.
- Vardar, Berke. *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998.
- Vinay, Jean-Paul - Darbelnet, Jean. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1995.
- Ya'kûb, İmîl Bedî'. *Mevsû'atü emsâli'l-'Arab*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1. Basım, 1995.
- Yalınkılıç, İlhamî. *Atasözleri*. İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları, 2001.
- Yardım, Ali. "Ebû's-Şeyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/343-344. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yazıcı, Mine. *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.
- Yazıcı, Mine. *Yazılı Çeviri Edinci*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007.
- Yazıcı, Numan. *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsili Anlatım)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2012.

- Yıldırım, Harun. *Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi*. nşr. Hüseyin Temel Alıcı. 11 Cilt. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2009.
- Yıldırım, Selahattin. *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları 1*. İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "İbnü'l-Eş'as, Abdurrahman b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yurtbaşı, Metin. *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Ofset Yayıncılık, 3. Basım, 2013.
- Yûsî, Hasan b. Muhammed. *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hukem*. thk. Muhammed Haccî - Muhammed el-Ahdar. 3 Cilt. Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1981.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Abdussettar Ahmed el-Ferrâc. 40 Cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-'Arabî, 1965.
- Zehebî, Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnaûf. 23 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım. *el-Müstaksâ fi'emsâli'l-'Arab*. nşr. Muhammed Abdulmuîd. Haydarabad: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-'Usmâniyye, 1. Basım, 1962.

İnternet Kaynakları:

Cambridge Dictionary. Erişim 23 Şubat 2024.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/take-in-stride?q=take+sth+in+your+stride>

Ek 1- Hicri II-VI. Yüzyıllar Arası Baskısı Bulunan, Bazıları Antolojik Özellikte, Hadis Meselleri İçeren Mesel Kaynakları

(Eserler müelliflerin vefat tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmış ve antolojik eserler kitap künyelerinin sonunda belirtilmiştir.)

Hicri II. Yüzyıl

Sedûsî, ‘Amr. *Kitâbü’l-Emsâl*. thk. Ramazan Abduettevvâb. Beyrut: Dâru’l-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1983. (Antoloji)

Hicri III. Yüzyıl

İbn Sellâm, Ebû ‘Ubeyd Kasım. *Kitâbü’l-Emsâl*. thk. Abdulmecid Katâmiş. Dimaşk-Beyrut: Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs, 1. Basım, 1980. (Antoloji)

Câhız, Ebû Osman. *el-Beyân ve’t-tebyîn*. thk. Abdullah Muhammed Harun. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 7. Basım, 1998.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed. *Edebü’l-kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâllî. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, ts.

Seleme, Ebû Tâlib Mufaddal. *el-Fâhir*. thk. Abdulalim et-Tahâvî. haz. Muhammed Ali en-Neccâr. el-Heyetu’l-Mısriyyetu’l-‘Âmme li’l-Kitâb, 1974. (Antoloji)

Hicri IV. Yüzyıl

Tirmizi, el-Hakîm. *el-Emsâl mine’l-kitâb ve’s-sünne*. thk. es-Seyyid el-Cemîlî. Beyrut: Dâru İbni Zeydûn, 2. Basım, 1987. (Antoloji)

İbn Düreyd, Ebû Bekir. *Kitâbü’l-Müctenâ*. haz. Abdulmuid Khan. Haydarabad: Dâiratu’l-Ma’ârifî’l-Osmâniyye, 3. Basım, 1963. (Antoloji)

Enbârî, Ebû Bekir. *ez-Zâhir fi me’ânî kelimâti’n-nâs*. thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. haz. İzzu’d-dîn el-Bedevî en-Neccâr. 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1. Basım, 1992.

İbn ‘Abdürabbih, Ahmed. “el-Cevhera fi’l-emsâl”, *el-’İkdü’l-ferîd*. thk. Müfid Muhammed Kumayha. Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-’İlmiyye, 1. Basım, 1983. (Antoloji)

Esbahânî, Hamza b. Hasan. *ed-Durratü’l-fâhira fi’l-emsâli’s-sâira*. thk. Abdulmecid Katâmiş. 2 Cilt. Kahire: Dâru’l-Ma’ârif bi-Mısır, ts. (Antoloji)

Ramhurmûzî, Ebû Muhammed. *Kitâbü Emsâli’l-hadîs*. thk. Ahmed Abdulfettah Temmâm. 7 Cilt. Beyrut: Muessesetu’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, 1. Basım, 1988. (Antoloji)

Esbahânî, Ebû Muhammed. *Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevi*. thk. Abdulali Abdulhamid. 2 Cilt. Bombay: ed-Dâru’s-Selefiyye, 1. Basım, 1982. (Antoloji)

‘Askeri, Ebû Hilâl. *Cemheratü’l-emsâl*. thk. Ebû’l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 2. Basım, 1988. (Antoloji)

‘Askerî, Ebû Hilâl el-. *Kitâbü’s-sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve’s-şi’r*. thk. Ali Muhammed Becavi.

Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1. Basım, 1952.

İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyn. *es-Sâhibî fî-fıkhı’l-lügati’l-‘Arabiyye ve mesâiliha ve suneni’l-‘Arab fî kelâmiha*. nşr. Muhammed Alî Beydûn. haz. Ahmet Hasan Besc. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Hicri V. Yüzyıl

Se‘âlibî, Ebû Mansûr. *et-Temsîl ve’l-mühâdara*. ed. Abdulfettah Muhammed el-Hulv. Kahire: ed-Dâru’l-Arabiyye li’l-Kitab, 1983. (Antoloji)

Se‘âlibî, Ebû Mansûr. *Fıkhı’l-lüğa ve esrarı’l-‘Arabiyye*. thk. Yasin El-Eyyûbî. Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 2. Basım, 2000.

Se‘âlibî, Ebû Mansûr. *Sihru’l-belâğa ve sirru’l-berâ’a*. thk. Abdusselam El-Hûfî. Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.

Vâhidî, Ebû Hasan, *el-Vasît fî’l-emsâl*. thk. Afîf Muhammed Abdurrahman. Kuveyt: Müessesetü Dâri’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1. Basım, 1975.

Hicri VI. Yüzyıl

Meydânî, Ebû’l-Fadl. *Mecma’ü’l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu’s-Sunneti’l-Muhammediyye, 1955. (Antoloji)

Zemahşerî, Ebû’l-Kasım. *el-Müstaksâ fî emsâli’l-‘Arab*. nşr. Muhammed Abdulmuid. Haydarabad: Dâiratu’l-Ma’ârifî’l-Osmâniyye, 1. Basım, 1962. (Antoloji)

Ek 2- Yararlanılan Türkçe Atasözü ve Deyim Antolojileri Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - I. Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkilâp Kitapevi, 7. Basım, 1993.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - II. Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkilâp Kitapevi, 7. Basım, 1988.
- Bilgin, Muhittin - Bilgin, Ahmet Can. *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*. 5 Cilt. İzmir: Yayın-B, 2014.
- Hengirmen, Mehmet. *Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi, 2007.
- Hengirmen, Mehmet. *Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi, 2007.
- Muallimoğlu, Nejat. *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*. İstanbul: Muallimoğlu Yayınları, 1. Basım, 1983.
- Parlatır, İsmail. *Atasözleri*. Ankara: Yargı Yayınevi, 1. Basım, 2007.
- Parlatır, İsmail. *Deyimler*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2007.
- Püsküllüoğlu, Ali. *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2. Basım, 2002.
- Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 3. Basım, 2006.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul. *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Sinan, Ahmet Turan. *Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Kesit Yayınları, 1. Basım, 2015.
- TDK. *Türk Atasözleri Sözlüğü*. haz. Belgin Tezcan Aksu vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2022.
- TDK. *Türkçe Sözlük*. haz. Mustafa Argunşah vd. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 12. Basım, 2023.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. *Türk Ata Sözleri*. İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Yurtbaşı, Metin. *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Ofset Yayıncılık, 3. Basım, 2013.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Muhammed ÖZCAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Çağlayan Lisesi, Antalya, 2004
Lisans Diploması	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi, Ankara, 2010
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, 2013
Yüksek Lisans Tez Konusu	<i>Kur'an-ı Kerîm'deki Bazı Deyimlerin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi</i>
Doktora Diploması	Akdeniz Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Antalya, 2024
Doktora Tez Konusu	<i>Sahîh-i Buhârî'nin Türkçe Çevirilerinde Atasözü-Deyim Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları</i>
Yabancı Dil / Diller	Arapça/çok iyi, İngilizce/iyi
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Eser: Özcan. M., <i>Kur'an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri</i> , Cantaş Yayınları, İstanbul 2014.	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Fırat Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, Okutman (Arapça), 2011-2013. Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Öğr. Gör., 2013- devam